

THE FREE INDOLOGICAL COLLECTION

WWW.SANSKRITDOCUMENTS.ORG/TFIC

FAIR USE DECLARATION

This book is sourced from another online repository and provided to you at this site under the TFIC collection. It is provided under commonly held Fair Use guidelines for individual educational or research use. We believe that the book is in the public domain and public dissemination was the intent of the original repository. We applaud and support their work wholeheartedly and only provide this version of this book at this site to make it available to even more readers. We believe that cataloging plays a big part in finding valuable books and try to facilitate that, through our TFIC group efforts. In some cases, the original sources are no longer online or are very hard to access, or marked up in or provided in Indian languages, rather than the more widely used English language. TFIC tries to address these needs too. Our intent is to aid all these repositories and digitization projects and is in no way to undercut them. For more information about our mission and our fair use guidelines, please visit our website.

Note that we provide this book and others because, to the best of our knowledge, they are in the public domain, in our jurisdiction. However, before downloading and using it, you must verify that it is legal for you, in your jurisdiction, to access and use this copy of the book. Please do not download this book in error. We may not be held responsible for any copyright or other legal violations. Placing this notice in the front of every book, serves to both alert you, and to relieve us of any responsibility.

If you are the intellectual property owner of this or any other book in our collection, please email us, if you have any objections to how we present or provide this book here, or to our providing this book at all. We shall work with you immediately.

-The TFIC Team.

મેટ !

મેટ !!

મેટ !!!

પરોપકારાય સતાં વિશ્વતયઃ

શ્રી જૈન હિતોપદેશ.

ભાગ ૨-૩ જો.

નીતિ અને વૈરાગ્યના વિષયથી ભરપુર.
શાંતમૂર્તિ મુનિરાજ શ્રી વૃદ્ધિચંદ્રજી શિષ્યાણુ
મુનિ કર્પૂરવિજયજી વિરચિત.

સ્વધર્મી આઈઓને વાંચવા ભળવા નિમિત્તે.
શ્રીવીસનગર નિવાસી પરી. ગોકલ્ભાઈ મુલ્લચંદની
દીકરી બેન ચંદનબેન તરફથી મેટ.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્તા,
શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડલ-મ્હેસાણા.

સીટી પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ-દાળાપીઠ-અમદાવાદ.
વીર સંવત્ ૨૪૩૪. સને ૧૯૦૮. વિક્રમ સંવત ૧૯૬૪

પ્રસ્તાવના.

કાલ દુનિયામાં બહુધા જનસ્વભાવનું વલણ સંસ્કૃત અને માગધી ભાષામાં લેવાયેલા કઠીન શાસ્ત્રીય વિષયો તરફ ન દોરાતાં સ્વભાષામાં લેવાયેલા સરલ વિષયો તરફ દોરાવા લાગ્યું છે. તેથી કરીને દિવસે દિવસે શાસ્ત્ર સંબંધી ઉચ્ચ જ્ઞાન હીન, હીન-તર થતું જાય છે. જ્યાંસુધી ગુજરાતી ભાષામાં અનેક ગ્રંથો વહાર પડ્યા નહોતા, ત્યાંસુધી ઉચ્ચ તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની ઉમેદ ધરાવનારાઓ સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃત ભાષાઓનો અભ્યાસ કરી તે દ્વારા ઉચ્ચ જ્ઞાન મેળવતા હતા પણ તેવા સનુષ્ઠો સંખ્યામાં થોડા અને કોઈક ઠેકાણે જોવામાં આવતા. જ્યારે ગુજરાતી ભાષામાં કથારૂપે, નાટક-રૂપે, કે તત્ત્વજ્ઞાનરૂપે અનેક ગ્રંથો વહાર પડ્યા, ત્યારે લોકોનું શાસ્ત્રીય કઠીન ભાષા તરફ ટુલ્લક્ષ થયું અને તેથી તે દ્વારા ઉચ્ચ તત્ત્વજ્ઞાન મળતું હતું તે વંધ થયું. તેથી શાસ્ત્ર સવધી મૂઢ રહસ્યોને સ્વભાષામાં વહાર પાડવા જરૂર જણાઈ. વાંચવાનો શોખ વધતો ગયો તેમ તેમ ભિન્ન ભિન્ન વિષયોના પુસ્તકો વહાર પડતા ગયા. પણ તેમાં ધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવવાને યોગ્ય ગ્રંથો વહુજ થોડા છે. તેથી જમાનાને અનુસરતી ભાષામાં વધારે પુસ્તકો વહાર પડવાની આવશ્યકતા જણાયાથી અમારા તથા બીજા સજ્જનોના આગ્રહથી મુનિ મહારાજ શ્રી ટુદિચંદ્રજીના શિષ્ય શાંતપુત્રિ મુનિમહારાજ શ્રી કર્પુરવિજયજીએ મધ્યમ તથા કાનિષ્ઠ પંક્તિના અભ્યાસોયોને અલ્પ શ્રમે ધર્મ તત્ત્વનો

બોધ થાય એવા હેતુથી જૈન હિતોપદેશ નામના પુસ્તકની રચના સરલ અને રસીલી ભાષામાં કરીછે. જેનો પહેલો ભાગ અમારા તરફથી અગાઉ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યોછે. તે પુસ્તક વિશેષ પ્રકારે જન પ્રિય થઈ પડ્યું છે. જેના પરિણામે, આ વીજા તથા ત્રીજા ભાગનું પુસ્તક અમારા વાંચક વર્ગ સમક્ષ મૂકવા અમો ભાગ્યશાળી થયા છીએ.

આ જૈન હિતોપદેશનું પુસ્તક પોતાના નામ પ્રમાણે પોતાનું ગાંભીર્ય મહત્વ અને બોધકત્વ જણાવે છે વળી આ પુસ્તકનો ક્રમ એવીતો સરલતાર્થી ગોઠવવામાં આવ્યો છે કે પ્રાચીન, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ એ ત્રણે વર્ગના વાંચક અધિકારીઓ સ્વસ્વ બુદ્ધિ અનુસારે નિઃશંકપણે તેનો લાભ લઈ શકશે એ નિર્વિવાદ છે; સિદ્ધાંતરૂપ સમુદ્રને પાર ઉતારવા માટે નૌકા તુલ્ય આ ગ્રંથ રત્નનું એકજવાર અવલોકન કરવાથી તેની સ્વરૂપ ઉપયોગીતા સજ્જનો સંજે સમજી શકશે.

શ્રી જૈન હિતોપદેશ ભાગ ૨ જાની શરૂઆતમાં મંગલાચરણરૂપે સાંપ્રતકાલમાં વિચરતા શ્રી સીમંધર જીનની સ્તુતિ કઠિણ શબ્દની પુટનોટ સાથે આપ્યા બાદ શ્રી ગણેશ મુનિ વિરચિત સુભાષિત રત્નાવલી ગ્રંથમાંથી ધર્મ નીતિ અને શુભ વ્યવહારને ઉપયોગી જુદા જુદા ૪૫ વિષયો ઉપર સ્ફુટપણે વિવેચન કર્યું છે. ઉક્ત વિષયોનું અત્રિ દિગ્દર્શન કરવા કરતાં એકજ વચ્ચે તેને વાંચી મનન કરવાનું કામ અમો વાંચકવંદનેજ સોંપીએ છીએ. ત્યાર પછી સુમતિ અને ચારિત્ર રાજના સુખદાયક સંવાદમાં પતિત ચારિત્ર ધારીને પંચ મહાવ્રતમાં પુનઃ સ્થિર કરવા માટે કરેલો રસિક બોધ નોવેલરૂપે આપેલ છે. પછી 'ધર્મની કુંચી' એ વિષયમાં ધર્મરત્નને લાયક જીવનના ૩૫ ગુણોનું પ્રથમ સામાન્યથી અને પછી વિશેષથી વિવેચન આપ્યું છે અને અંતમાં પરમાત્મ છત્રીસી અને અમૃતવેલીની સજ્ઞાય આપવામાં આવી છે.

શ્રી જૈન હિતોપદેશ ભાગ ત્રીજામાં શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય વિરચિત શાસન નાયક વીરાધિવીર શ્રી વર્દ્ધમાન જીનના સ્તોત્રનો સારાંશ, મંગલાચરણરુપે આપીને પ્રથમ જ્ઞાનસાર સૂત્ર (અષ્ટકજી)ના મૂળ શ્લોકો તેના રહસ્યાર્થ સાથે આપેલ છે જે એવી તો સરલતાથી સ્ફુટપણે લેવાયેલ છે કે સાધારણ જ્ઞાનવાળાને પણ તે સહજ રીતે સમજમાં આવી શકે તેમ છે પછી વૈરાગ્યસાર અને ઉપદેશ રહસ્ય એ નામના વિષયમાં વૈરાગ્ય અને ઉપદેશમય વાવતનો સારો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. ત્યારપછી આધ્યાત્મિક વિષયની પુષ્ટીકારક અધ્યાત્મ ગીતા, સંયમ, વત્રીસી, અને ક્ષમા છત્રીસી કઠીન શબ્દની ફુટનોટ સાથે આપી ગ્રંથની સમાપ્તી કરવામાં આવી છે.

દરેક જૈનશાળાના વાલકોને ક્રમસર વાંચનમાળા ચલાવવાની આવશ્યકતા આપણી કોન્ફરન્સ તરફથી જે સ્વીકારવામાં આવી છે તે વાંચનમાળાની ગરજ આ પુસ્તકનો પહેલેથી ક્રમસર અભ્યાસ કરવાથી કેટલાક અંશે સરશે—એમ અમારું નિષ્પક્ષપાત્તપણે માનવું છે. તેથી તેનો ઘટતો ઉપયોગ કરવા અમે સહુ સજ્જનોને સાગ્રહ વિજ્ઞાપ્તિ કરીએ છીએ.

પૂજ્ય મુનિશ્રીના પ્રયાસ માટે અમે અંતઃકરણથી આભાર માનવા સાથે ઉક્ત ગ્રંથાત્નનો લાભ લેઈ તેઓ સાહેબના પરિશ્રમને સર્વ મહ્યાત્માઓ સાર્થક કરો એમ ઇચ્છી અત્ર વીરમીએ છીએ.

આ ગ્રંથ છપાવવાને આશ્રયદાતા, સદ્ગૃહસ્થોનો અંતઃકરણથી આભાર માની તેમનું અનુકરણ કરવા અન્ય ધનિકોને નમ્રવિજ્ઞાપ્તી કરીએ છીએ. ઇતિશમ્,

શ્રી. પ્રસિદ્ધ કર્તા.

अनुक्रमणिका.

श्री जैनहितोपदेश भाग २ जो.

१	सद्भाषितावली.....	१ थी १२४
१	शिष्ट सेवित सन्मार्गनुं सेवनकर	१०
२	शिष्ट निंदित पाप कार्यनो परिहार कर	११
३	निर्मळ श्रद्धान कर	१३
४	मिथ्यात्वनो त्याग कर	१४
६	सदाचारनुं सेवन कर	१९
७	इंद्रियोनुं दमन कर	२०
८	स्त्रीनो संग-परिचय तज	२२
९	विषय रसनो त्याग कर	२५
१०	श्री वीतराग देवनी भक्ति कर.	२७
११	सद्गुरुनुं सेवन कर	२८
१२	तप करवामां यथाशक्ति प्रयत्न कर	२९
१३	जीह्वाने वश कर	३१
१४	राग द्वेषनो त्याग कर	३३
१५	क्रोधादि कषायने दूर कर	३५
१६	अहिंसा व्रतनो आदर कर	३९
१७	सत्य वस्तुनुं पालन कर	४१
१८	अदत्तनो त्याग कर	४३

१९ ब्रह्मचर्यनुं सेवन कर	४६
२० परिग्रह मूर्छानो परिहार कर....	४७
२१ वैराग्य भाव धारण कर	५०
२२ गुणी जनोनो संग कर	५२
२३ श्री वीतरागने ओळखी वीतरागनुं सेवन कर.	५४
२४ पात्रापात्रने समजी सुपात्रे दान दे.	५५
२५ जरूर जणाय त्यांज जिनालय जयणाथी करावतुं	५७
२६ निर्मळ भावनाओ भाव	६०
२७ रात्री भोजननो त्याग कर	६२
२८ मोह मायाने तजीने विवेक आदर.	६४
२९ खोटी ममतानो त्याग कर	६६
३० संसार सायरनो पार पामवा प्रयत्न कर	६८
३१ धैर्यने धारण कर.	७०
३२ दुःखदायी शोकनो त्याग कर.	७४
३३ मननो मेल दूर कर.	७७
३४ मानव देहनी सफळता करी ले.	८१
३५ प्राणान्ते पण व्रत-भंग करीश नहि	८४
३६ मरण वखते समाधि साचववा खूब लक्ष राखजे	८७
३७ आ भव परभव संबंधी भोगाशंशा करीश नहि.	८९
३८ स्वकर्तव्य समजीने स्वपरहित साधवा तत्पर रहे.	९१
३९ पंच परमेष्टि महामंत्रनुं निरंतर स्मरण कर....	९८

૪૦	ધર્મ રસાયણનું સેવન કર	૧૦૦
૪૧	વૈરાગ્ય ભાવથી લક્ષ્મી વિગેરે ક્ષણિક પદાર્થો- નો મોહ તજી દે	૧૦૩
૪૨	સારભૂત ઇવા સદ્વિવેકનું સેવન કર	૧૧૧
૪૩	ધર્મરૂપી સંવલ વને તેટલું સાથે લઈ લે	૧૧૩
૪૪	મનુષ્ય ભવ ફરી ફરી મઝવો મુશ્કેલ છે એમ સમજી શીઘ્ર સ્વહિત સાધિ લે	૧૧૪
૪૫	પુરુષાર્થ વડેજ સર્વ કાર્ય સિદ્ધ થાય છે માટે પુરુષાર્થનેજ અંગીકાર કર.	૧૧૭
૨	સુમતિ અને ચારિત્ર રાજનો સુખદાયક સંવાદ....	૧૨૪થી ૧૬૭	
૩	ધર્મ રત્નની પ્રાપ્તિને માટે અવગ્ય પ્રાપ્ત કરવા યો- ગ્ય ગુણો અથવા ધર્મની સ્વરી કુંચી ૧૬૮થી ૧૮૨	
૪	ધર્મની દશ શિક્ષા....	૧૮૨
૫	પરમાત્મ છત્રીશી....	૧૮૫
૬	અમૃતવેલીની સદ્ગાય	૧૮૮
શ્રી જૈનહિતોપદેશ ભાગ ૩ જો.			
૧	જ્ઞાનસાર સૂત્ર	૭થી ૧૪૦
૨	વૈરાગ્ય સારને ઉપદેશ રહસ્ય	૧૪૦
૩	અધ્યાત્મ ગીતા	૧૮૬
૪	ક્ષમા છત્રીશી	૧૯૫
૫	યતિ ધર્મ વત્રીશી..	૧૯૮

મંગલાચરણરૂપ.

શ્રી સીમંધર^૧ જિન—સ્તુતિ.

પ્રશ્ન નાથ તું તિયલોકનો^૨, પ્રત્યક્ષ ત્રિશુવન ભાણ;

સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી^૩ તુમે, તુમે શુદ્ધ સુખની સ્વાણ જિનજી

વિનતી છે એહ. ૧

પ્રશ્ન જીવ જીવન ભવ્યના, પ્રશ્ન મુક્ત જીવન પ્રાણ;

તાહે દર્શને સુખ લહું, તુંહિ જગત સ્થિતિ જાણ.

જિ૦ ૨

તુજ વિના હું વહુ ભવ ભમ્યો, ધર્યાં વેશ અનેક;

નિજ ભાવને પરભાવનો, જાણ્યો નહીં સુવિવેક.

જિ૦ ૩

ધન્ય તેહ જે નિત્ય પ્રહસમે^૪, દેખે જે જિન મુખ ચંદ;

તુજ વાળી અમૃત રસ લહી, પામે તે પરમાનંદ.

જિ૦ ૪

એક વચન શ્રી જિનરાજનો, નયગમ^૫ મંગ પ્રમાણ;

જે મુળે રુચિથી તે લહે, નિજ તત્ત્વ સિદ્ધિ અમાન.

જિ૦ ૫

જે ક્ષેત્ર વિચરો નાથજી, તે ક્ષેત્ર અતિ સુપસથ્થ^૬;

તુજ વિરહ જે ક્ષણ જાય છે, તે માનીયેં અકયથ્થ^૭.

જિ૦ ૬

શ્રી વીતરાગ દર્શન વિના, વીત્યો જે કાલ અતીત^૮;

તે અફલ મિચ્છા દુક્રંડ, તિવિહં તિવિહની રીત.

જિ૦ ૭

૧ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં વિચરતા જિનવર. ૨ ત્રણ લોકનો. ૩ સર્વ વસ્તુને સર્વથા સાક્ષાત્ દેખવાવાળા. ૪ પ્રભાત સમયે. ૫ નૈગમાદિક સાત નયો. ૬ સુંદર મંગલકારી. ૭ અકૃતાર્થ—નિષ્ફલ. ૮ ગયેલો કાલ.

प्रभु वात मुज मननी सहु, जाणौज छो जिनराज;	
स्थिर भाव जो तुमचो ^१ लहुं, तो मिले ^२ शिवपुर साथ ^३ .	जि० ८
प्रभु मिले हुं स्थिरतां लहुं, तुज विरह चंचळ भाव;	
एकवार जो तन्मय ^४ रहुं, तो करुं अचल स्वभाव.	जि० ९
प्रभु अछो क्षेत्र विदेहमां, हुं रहुं भरत मझार;	
तोपण प्रभुना गुण विषे, राखुं स्वचेतन सार.	जि० १०
जो क्षेत्र भेद टळे प्रभु, तो सरे सघळां काज;	
सन्मुख भाव अभेदता, करी वरुं आतमराज.	जि० ११
पर पुंठ इहां जेहनी, एवढी जे छे स्वाम ^५ ;	
हाजर हजुरी ते मळे, नीपजे ते केटलो काम.	जि० १२
इंद्र चंद्र नरेंद्रनो, पद न मागुं तिल मात्र;	
मागुं प्रभु मुज मनथकी, न वीसरो क्षण मात्र.	जि० १३
ज्यां पूर्ण सिद्ध स्वभावनी, नवी करी शकुं निज रिद्ध ^६ ;	
ज्यां चरण शरण तुमारडो, एहिज मुज नवनिध ^७ .	जि० १४
म्हारी पूर्व विराधना ^८ , योगे पडयो ए भेद;	
पण वस्तु धर्म विचारतां, तुज मुज नहिं छे भेद.	जि० १५
प्रभु ध्यान रंग अभेदथी, करी आत्मभाव अभेद;	
छेदी विभाव ^९ अनादिनो, अनुभवुं स्वसंवेद ^{१०} .	जि० १६

१ तमारो-तमारी जेवो. २ मळे-प्राप्त थाय. ३ मोक्ष सहायी, अंते सखाइ. ४ भेदभाव रहित. ५ स्वामी. ६ रिद्धि. ७ निधि. ८ कस्तर. ९ विरद्ध भाव, विषय कषायादि. १० स्वरूप-आत्मभाव, आत्म दर्शन-साक्षात्कार.

विनशुं अनुभव मित्रने, तु न करीश पर रस चाह^१;
 शुद्धात्म रस रंगी^२ थइ, करी पूर्ण शक्ति अवांह^३. जि० १७
 जिनराज सीमंधर प्रभु, तें लह्यो कारण शुद्ध;
 हवे आत्म सिद्धि निपाववो, शी ढील करीए बुद्ध. जि० १८
 कारणे कार्य सिद्धिनो, करवो घटे न विलंब;
 साधवी पूर्णानंदता^४, निज कर्तृता अविलंब. जि० १९
 निज शक्ति प्रभु गुणमा रमे, ते करे पूर्णानंद;
 गुणगुणी भाव अभेदर्थी^५, पीजीये शम-मकरंद^६. जि० २०
 प्रभु सिद्ध बुद्ध महोदयी^७, ध्याने थइ लयलीन^८;
 निज देवचंद्र पद आदरे, नित्यात्म रस मुख पीन^९. जि. २१
 इति.

१ चाहना अभिलाषा. २ निर्मल स्वभावमां म. शान्तरस विमग्न.
 ३ अवाध-विघ्न रहित. ४ स्वभाव पूर्णता. ५ शान्तरस. ६ महा भाग्यवंत.
 ७ एकाग्र. ८ सद्गज स्वभाव-परमात्म भाव. ९ पुष्ट मत्त.

સુભાષિત રત્નાવલી.

પ્રસ્તાવના.

વિદીત થાયકે ' સુભાષિત રત્નાવલી ' નામનો એક સંસ્કૃત શુદ્ધાત્મક ગ્રંથ શ્રી ગણેશ કૃત પ્રથમ મારા જોવામાં આવ્યો. તેની પાસેથી એકજ પ્રત મળવાથી અને તે પણ અત્યંત અશુદ્ધ હોવાથી ઉક્ત ગ્રંથના શુદ્ધ સાથે તેનું ભાષાંતર કરવા જે પ્રથમ વિચાર પ્રભવ્યો હતો તે દેશના રૂપમાં અમલમાં મૂકી શકાયો નહિ. પરંતુ તેની શરૂઆતમાં સાર રૂપે જે શ્લોકો દાખલ કર્યા છે તે સાથે થોડાક બીજા શ્લોકોનું ભાષાંતર આદિમાં કાચમ રાખીને બાકીના વિષયોનું વિવેચન કંઈક સ્વતંત્ર રીતે સ્વલ્પોપશમાનુસારે કરવું દુરસ્ત ધારી ઉક્ત ગ્રંથમાં કહેવા ધારેલા વિષયો પૈકી બની શક્યા તેટલા લગભગ ૪૫ વિષયો દાખલ કરવામાં આવ્યા છે. વર્તમાન સમયને અનુસારે જિજ્ઞાસુ માઈ બ્હેનોને ઉક્ત વિષયો સંબંધી સંક્ષેપથી બોધ પૂર્વક શુભ ક્રિયા રુચિર્નદિદ્વાદિ થાય અને એમ યથાશક્તિ જ્ઞાન અને ક્રિયાના સંમેલનથી વીતરાગ પ્રભુની પવિત્ર આજ્ઞાનુસાર સ્વહિત આચરવા તેઓ સમર્થ થાય એવી સદ્બુદ્ધિથી પ્રેરાઈને આ પ્રસ્તુત પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. આવા શુભાશયયુક્ત પ્રયત્નની સાર્થકતા કરવા ભવ્ય માઈ બ્હેનોને કંઈક સાગ્રહ ભલામણ કરું તો તે કંઈ સ્વોદું કહેવાશે નહિ. વર્તમાનકાળે કંઈક જાગૃત થતી જિજ્ઞાસા સ્વલ્પોપશમાનુસાર લક્ષી તે જિજ્ઞાસુ વર્ગ સમક્ષ મૂકવાને જેમ હું સ્વકર્તવ્ય સમજું છું તેમ તેનો યથાશક્તિ આદર કરવા રૂપ નિજ કર્તવ્ય કરવાને કૃતજ્ઞ માઈ બ્હેનો ચૂકશે નહિ એમ સમર્જાને પ્રસ્તુત ગ્રંથ સંબંધી પ્રસ્તાવના પૂર્ણ કરું છું.

શુભં સ્યાત્ સર્વ સત્ત્વાનામ્. સન્મિત્ર કર્પૂરવિજયજી.

श्री जैनहितोपदेश भाग २ जो.

सद्भाषितावली.

श्री गणेन्द्रै विरचिता पीठिका.

जिनाधीशं नमस्कृत्य, संसारांबुधितारकं ॥

स्वान्यस्य हित मुद्दिश्य, वक्ष्ये सद्भाषितावलीम् ॥१॥

धर्मत्वं कुरु दुस्त्यजं, त्यजं महापापं बुधै निदितं,
सम्यक्त्वं भज शर्मदं, त्यज महामिथ्यात्व मूलंच वै ॥

सच्छास्त्रं पठ वृत्त माचर, जयं पंचेन्द्रियाणां च भो,
नारी संगमापि स्वयं त्यज, सदा कामं कलंकास्पदम् ॥२॥

दृष्ट्वा स्त्री सुशरीर रूपमतुलं मध्ये विचारं कुरु,
श्री तीर्थेश्वर पाद सत्कमलयोः सेवां सदा सद्गुरौ ॥

बाह्याभ्यंतर सत्तपः कुरु सदा जिह्वां वशे चानय,
आत स्त्वं त्यज द्वेष राग सहितान् सर्वान् कषायांश्च वै ॥३॥

सर्वेषु जीवेषु दयां कुरुत्वं, सत्यं चोब्रूहि धनं परेषां ॥
 वाऽब्रह्म सेवां त्यज सर्वकालं, परिग्रहं मुंच कुर्योनिद्वारं ४
 वैराग्य सारं सज सर्वकालं, निग्रंथ संगं कुरु मुक्ति बीजं ॥
 विमुच्य संगं कुत्रनेषु मित्रं, देवांश्च न त्वं कुरु वीतरागे ५॥
 दानं त्वं कुरु पात्रसारमुनय चैत्यालयं भावनां,
 रात्रौ भोजनवर्जनं त्यज महागार्हस्थ्यभावं सुहृद् ॥
 देहं त्वं त्यज भोगं सारमपि वै संसार पारं व्रज,
 धीरत्वं कुरु मुंच शोकमंशुभं शौचं च नीरं विना ॥६॥
 सारं त्वं कुरु देहमेव सफलं धृत्वा व्रतं मा त्यज,
 सन्यासे मरणं च भोगविषये चाशामिहाऽमुत्र च ॥
 मध्यस्थं हितमेव जाप्य जपनं रोगस्य निर्नाशनं,
 जीवस्या शरणं चलंच विभवं सारं विवेकं भज ॥ ७॥
 संबलं कुरु वै धर्मं, मानुष्यं दुर्लभं भवेत् ॥
 अयोग्यं च परित्यज्य, मुक्तिं योग्यं समाचर ॥ ८॥

॥ इति पीठिका ॥

સુભાષિત રત્નાવલી મુખ પ્રવેશ.

સંસાર સમુદ્રથી તારણહાર શ્રી જિનેશ્વર દેવને નમસ્કાર કરી સ્વ-
પરના હિતને માટે હું સુભાષિત રત્નાવલીની વ્યાख्या કરું છું ?

મો ભદ્ર ! તું ધર્મ આચરણ કર, જ્ઞાનીએ નિંદેલાં મહાપાપનો

ત્યાગ કર, સુખદાયી સમકીર્તનું સેવન કર, મહા દુઃખ-
દાયી મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કર, ઉત્તમ જ્ઞાનનો અભ્યાસ કર, વ્રતનું
સેવન કર અને પાંચે ઈન્દ્રિયોનું દમન કર, સ્ત્રીના સંગનો પણ ત્યાગ
કર, તેમજ સદોષ કામ સેવાનો સર્વદા ત્યાગ કર. ૨

સ્ત્રી સંવંધી સુંદર દેહનું અતુલ રૂપ દેશીને મોભદ્ર ! તું મનમાં
નિર્દોષ વિચાર કર. શ્રી તીર્થંકર દેવનાં ચરણ કમલની સેવા કર, સદ-
રૂની સદા ભક્તિ કર. વન્ને પ્રકારના શુદ્ધ તપનું સેવન કર. અને
જીમને વશ કર, તેમજ હે માઈ ! રાગ દ્વેષ સહિત સર્વ કબાયનો તું
(કાલજીથી) ત્યાગ કર. ૩.

હે ભદ્ર ! તું સર્વે જીવોમાં દયા ભાવ રાખ્ય, સત્ય વાણી વડે,
પરધન અને અબ્રહ્મ સેવાનો સર્વથા ત્યાગ કર, તેમજ દુર્ગતિદાયક
પરિગ્રહ મૂર્છાને ત્યજ. ૪

સર્વદા શ્રેષ્ઠ ચૈરાગ્યને ભજ, મુક્તિદાયક નિગ્રંથ મુનિનો સંગ કર,
અને દુર્જનોનો સંગ ત્યજી દે, હે મિત્ર ! તું વીતરાગ દેવની ભાવથી
ભક્તિ કર. ૫

વળી પાત્રાપાત્રનો વિવેક રાखीને તું દાનદે, જિન ચૈત્ય
 કરાવ, રુઢી ભાવના ભાવ, રાત્રિભોજનનો ત્યાગ કર, તેમજ હે મિત્ર
 તું સંસારિક મોહને ત્યજી દે; કેવલ ભોગના સાધનરૂપ એવા દેહની
 મૂછછાં ત્યજ, અને સંસારનો પાર પામ. તેમજ ધીરપણું ધારણકર
 દુઃખદાયી શોકને ત્યજ અને મનનો મેલ દૂર કર. ૬

શ્રેષ્ઠ એવો માનવ દેહ પામીને સારાં વ્રત નિયમ પાળી તેને
 સફલ કરવો, વ્રત ભંગ નહિ કરવો; સમાધિવાલું મરણ કરવું, આ
 ભવ પરભવ સંવંધી ભોગાશંસા તજી દેવો; મધ્યસ્થ રહી સ્વપર હિત
 સાધવું, પરમેષ્ઠિનો જાપ જપવો; ધર્મ રસાયણ સેવવું વૈરાગ્ય ભાવના
 આવધી, લક્ષ્મી વિગેરે ક્ષણિક વસ્તુ ઉપરથી મોહ ત્યજી દેવો અને
 સારભૂત એવા વિવેકને ભજવો. ૭

હે સુભગ ! તું ધર્મરૂપી સંબલ (માતું) સાથે લઇલે, ફરી
 ફરી મનુષ્ય ભવ પામવો દુર્લભ છે, માટે અયોગ્ય આચરણ ત્યજી
 નદ્દહ જેથી જન્મ મરણનો અંત આવે એવું યોગ્ય આચરણ સેવીલે. ૮

“ ઇતિ અસ્તાવના. ”

ધર્મ કુરુ.

ધર્મ કરોતિ યો નિત્યં, સ પૂજ્ય સ્ત્રિદશેશ્વરૈઃ ॥

લક્ષ્મીસ્તં સ્વયમાયાતિ, ભુવન ત્રય સંસ્થિતા. ॥૧॥

धर्मवतोहि जीवस्य, भृत्यः कल्पद्रुमो भवेत् ॥
 चिंतामणिः कर्म करः, कामधेनुश्च किंकरी ॥ १० ॥
 धर्मेण पुत्र पौत्रादि, सर्व संपद्यते नृणां ॥
 गृह वाहन वस्तूनि, राज्यालंकरणानि च ॥ ११ ॥
 वरं मुहूर्त मेकंच, धर्म युक्तस्य जीवितं ॥
 तद्धीनस्य वृथा वर्ष, कोटा कोटि विशेषतः ॥ १२ ॥
 यम दम समयातं, सर्व कल्याण बीजं ।
 सुगति गमनं हेतु, तीर्थनाथैः प्रणीतं ॥
 भवजलनिधिपोतं, सार पात्रेय मुच्चैः
 स्त्यज सकल विकारं, धर्ममाराधय त्वम् ॥ १३ ॥

पार्यत्यज.

पापं शत्रुं परं विद्धि, श्वभ्र तिर्यग्गतिप्रदं ॥
 रोग क्लेशादि भांडारं, सर्व दुःखाकरं नृणाम् ॥ १४ ॥
 जीवतोऽपि मृता ज्ञेया, धर्म हीनाहि मानवाः ॥
 मृता धर्मेण संयुक्ता, इहा मुत्र च जीविताः ॥ १५ ॥
 पापवतो हि नास्त्यस्य, धन धान्य गृहादिकं ॥

વસ્ત્રાલંકાર સદ્વસ્તુ, દુઃખ ક્લેશાનિ સંતિ ચ ॥ ૧૬ ॥
 મિત્ર શત્રુ ચ વિજ્ઞેયો, પુણ્ય પાપે શરીરિણાં ॥
 જીવેન વ્રજતઃ સાર્ધં, સુખદુઃખફલમદ્રમ્ ॥ ૧૭ ॥
 સકલ ભવ નિદાનં, રોગ શોકાદિ વીજં ॥
 નરક ગમન હેતુ સર્વ દારિદ્રિ મુલમ્ ॥
 હિ પરમવ શત્રુ, દુઃખ દાનૈક દક્ષં ॥
 ત્યજે મુનિવર નિન્ધં પાપ વીજં સમસ્તમ્ ॥ ૧૮ ॥

૧ શિષ્ટ સેવિન સન્માર્ગનું સેવન કર.

જે નિત્ય સ્વકર્તવ્ય સમજીને સન્માર્ગનું સેવન કરે છે તે
 ઇંદ્રોને પણ માન્ય થાય છે, અને સકલ લક્ષ્મી તેને સ્વયં આવી મળે
 છે. પુન્યશાળીને પગલે પગલે નિધાન છે. ૯ સન્માર્ગગામી-ધર્મી
 જીવને કલ્પવૃક્ષ સેવક થઈને રહે છે, ચિંતામણિ રત્ન તેનું ચિંતિત
 કાર્ય સાધી આપે છે, અને કામધેનૂ તેના સકલ મનોરથ પૂરે છે. ૧૦
 ધર્મ સેવનવડે પ્રાણીઓને પુત્ર પૌત્રાદિક પ્રાપ્ત થાય છે તેમજ રાજ્યના
 અલંકારભૂત એવાં ઘર વાહન વિગેરે વસ્તુઓ પણ સહજે મળે છે.
 ૧૧ ધર્મે કરીને યુક્ત એવાં જીવનું વેંઘડી જેટલું પણ જીવતર લેખે
 છે, અને ધર્મહીન જીવનું તો કોટા કોટી કલ્પ મુધીનું પણ જીવન

નકામું છે. ૧૨ તે માટે હે ભવ્ય ! યમ-મહાવ્રતાદિ અને દમ-ઇન્દ્રિય-
દમન આદિથી યુક્ત, સર્વ કલ્યાણનું મૂળ કારણ, સદ્ગતિ ગમનનું
હેતુ, મવ સમુદ્રથી પાર પમાડવાને પ્રવહણ તુલ્ય અને ભવાન્તરમાં
સાર શંબલરૂપ એવા ઋષભાદિક તીર્થનાથોએ પ્રગટ કરેલા ધર્મનું તું
સર્વવિકાર રહિતપણે સેવન કર. ૧૩

૨ શિષ્ટ નિંદિત પાપ કાર્યનો પરિહાર કર.

પ્રાણીયોને નર્ક તિર્યંચ ગતિ આપનાર, રોગ શોકાદિ દુઃ-
સ્વના નિધાન, અને સકલ કલેશનાં સ્થાનરૂપ પાપને તું પરમ શત્રુ
સમજ. ૧૪ ધર્મહીન માનવોને જીવતા છતાં પણ મૂઆ માનવા, અને
ધર્મે કરી યુક્ત માનવો મૂઆ છતાં આલોક અને પરલોકમાં જીવતાજ
જાણવા. ૧૫ પાપવંત પ્રાણીને ધન ધાન્ય ગૃહાદિક તથા વસ્ત્ર અલં-
કારાદિક શુભવસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી, તેને તો કેવલ દુઃસ્વ અને
કલેશજ પ્રાપ્ત થાય છે. ૧૬ પુણ્ય અને પાપ પ્રાણીયોના મિત્ર અને
શત્રુ છે, એમ જાણવું, કેમકે સુસ્વ દુઃસ્વ ફલને આપનારા તે બંને
પ્રાણીની સાથેજ જાય છે. ૧૭ ભવ ભ્રમણના નિદાનરૂપ અને રોગ-
શોકાદિકના बीज રૂપ નર્ક ગમનના હેતુ રૂપ અને સર્વ દારિદ્ર્યનાં
મૂળરૂપ આ ભવ અને પરભવના શત્રુરૂપ અને દુઃસ્વ દેવામાં એકારૂપ
એવાં સમસ્ત પાપનાં ત્રિંચ કારણોને હે સુવ્રત ! તું તર્જીદે. સમસ્ત
પાપકાર્યથી તદને અલગા રહેવું એજ સાર છે. ૧૮

सम्यक्त्वं भज.

सम्यग् दर्शन संशुद्धः सत्य मानुच्यते बुधैः ॥
 सम्यक्त्वेन विना जीवः पशुरेव न संशयः ॥ १९ ॥
 सम्यक्त्व युक्त जीवस्य, हस्ते चिंतामणिर्भवेत् ॥
 कल्पवृक्षो गृहे तस्य, कामगव्यनु गामिनी ॥ २० ॥
 सम्यक्त्वाऽलंकृतो यस्तु, मुक्ति श्री स्तं वरिष्यति ॥
 स्वर्गश्रीः स्वय मायाति, राज लक्ष्मी सुखी भवेत् ॥ २१ ॥
 यत्र कुत्रापि सद् दृष्टिः पूज्यः स्याद्भुवनैरपि ॥
 सम्यक्त्वेन विना साधुः निन्दनीयः पदे पदे ॥ २२ ॥
 सकल सुख निधानं, धर्म वृक्षस्य बीजं ॥
 जनन जलधि पोतं, भव्य सत्त्वैकपात्रं ॥
 दुरित तरु कुठारं, ज्ञान चारित्र मूलं ॥
 त्यज सकल कुधर्म, दर्शनं त्वं भजस्व ॥ २३ ॥
 भाषा बुद्धि विवेक वाक्य कुशलः शंकादि दोषोऽश्रितः।
 गंभीरः प्रशमश्रिया परिगतो वश्येन्द्रियो धैर्यवान् ॥

.....નિશ્ચયો વિરતિતો, મક્તિશ્ચ દેવે ગુરા,
વૌચિત્યાદિ ગુણૈરલંકૃત તનુઃ સમ્યક્ત્વ યોગ્યો ભવેત ૨૪

૩ નિર્મલ શ્રદ્ધાનકર.

તત્ત્વ શ્રદ્ધાથી સંસ્કાર પામેલા જીવોજ સાચા ગણાય એમ સમયના જાણ કહે છે. શુદ્ધ શ્રદ્ધા વિનાના જીવ તો કેવલ પશુ રૂપજ છે. એમાં સંશય નથી. સમક્તિવંત જીવના હાથમાંજ ચિંતામણિ રત્ન છે, તેના આંગણમાંજ કલ્પવૃક્ષ ઝળ્યો છે. અને કામધેનુ તો તેની સહચારિણીજ છે. જે સમ્યક્ત્વ મૂષ્ણથી મૂષિત છે તેનેજ મુક્તિ કન્યા વરનારી છે. સ્વર્ગ લક્ષ્મી તો તેને સ્વયં આવી મળે છે. અને રાજલક્ષ્મીનું તો કહેવુંજ શું? સમક્તિવંત જીવ સર્વ રીતે સુખીજ થાય છે. સમક્તિ દાષ્ટિ જીવ ત્રણે મુવનમાં ગમે ત્યાં દૂજનિક થાય છે અને સમક્તિ ગુણ વિનાનો તે પગલે પગલે નિંદાપાત્ર બને છે. ૨૨

“વીતરાગ પ્રહુનાં એકાંત હિતકારી વચનનું સાવધાનપણે શ્રવણ કરીને તેમાં કૃત્યાકૃત્ય, ત્યાજ્યાત્યાજ્ય અને હિતાહિતના નિર્ણય પૂર્વક શ્રદ્ધા-આસ્તા વેસવી તેનું નામ સમક્તિ છે.” શંકા, કંસ્થા, ફલ સંદેહ, મિથ્યાત્વની પ્રશંસા, અને તેનો પરિચય એ પાંચ દૂષણો સમક્તિવંતને દૂર કરવાનાં છે. અને શુદ્ધ દેવગુરુ તથા ધર્મ-તીર્થની

ભક્તિ પ્રભાવનાદિક ઉત્તમ મૂષણો તેણે. યત્નથી ધારણ કરવાનાં છે. શમ, સંવેગ, નિર્વેદ, અનુકંપા અને, આસ્તિકતા રૂપ પાંચ લક્ષણ પણ સમક્ષિતવંત જીવમાં અવશ્ય હોવાં જોઈયે. ઇટલે કે અંપરાધિ ઉપર પણ ક્ષમા, અવિકારી એવા મોક્ષ સુખની અભિલાષા; સંસારથી વિરક્તતા, દુઃખી ઉપર દયા અને ધીતરાગના વચનની પૂર્ણ પ્રતીતિ એથી સમક્ષિત ઓઝસ્વાય છે. ૧૧ એમ સમજીને હે મદ્ર! તું સકલ સુખનું નિધાન, ધર્મવૃક્ષનું વીજ, મહાનિધિ પાર દમાડનારું પોત, મહ્યતાવંતનેજ પ્રાપ્ત થનારું, પાપ તરુનું ઉચ્છેદનારું અને જ્ઞાન-ચારિત્રનું મૂળ એવું સમક્ષિત સકલ કુધર્મના ત્યાગ પૂર્વક તું અંગીકાર કર. ૨૩

ભાષા, બુદ્ધિ, વિવેક અને વાક્યમાં કુશલ, શંકાદિ દોષરહિત, ગંભીર, સમતાવંત, જિતેન્દ્રિય, ધૈર્યવાન, તત્ત્વગ્રાહી, દેવ-ગુરુ ભક્ત, અને ઉચિતતા વિગેરે ગુણોથી મૂષિત એવો મહ્ય આત્માજ સમક્ષિત પામવાને અધિકારી છે. ૨૪

૪ મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કર.

અજ્ઞાનથી અથવા સમ્યગ્-જ્ઞાનની સ્વામીથી સત્યાસત્ય યા તત્ત્વાતત્ત્વ સંવંધી શુદ્ધ સમજ વિનાની અથવા કદાગ્રહવાળી વિપરીત બુદ્ધિનું નામ મિથ્યાત્વ છે, તેથી જીવ સત્ય માર્ગને ત્યજી અસત્ય માર્ગે દોરવાઈ જાય છે. અથવા સત્ય માર્ગને સારી રીતે સમજી શકતો નથી, તેમજ કશિત ગાઢ મિથ્યાત્વ યોગે સંન્યમ્નને ત્યજી અસત્ય માર્ગનું

સ્થાપન કરવાં ભારે પરિશ્રમ કરી અનેક મોઝાં જીવોને ઉન્માર્ગે
 રહેલી જાય છે. સત્ય માર્ગમાં સ્વેચ્છા શંકાઓ કરવાથી અથવા મિ-
 થ્યાત્વોનો પરિચય કરી તેમનાં પરસ્પર અસંબદ્ધ વચન સાંભળ-
 વાથી યા તેમની પ્રશંસા કરવાથી સમકિતવંત જીવોને પણ ઉક્ત મહા
 દોષની પ્રાપ્તિ થઈ જાય છે, કે જેને પછીથી હઠાવી કાઢવા ભારે
 પરિશ્રમ કરવાની સ્વાસ જરૂર પડે છે. ઉક્ત મિથ્યાત્વ યોગે જીવો ભિન્ન
 ભિન્ન વિપરીત કરુણી કરવામાં પ્રવર્તે છે. તેથી ઉક્ત દોષના પ્રકાર
 તથા તેના સ્વામીને જાણવાની જરૂર છે.

મિથ્યાત્વના પ્રકાર તથા ઉક્ત દોષને સેવનારનાં નામ.

૧ આભિગ્રહિક-પરીક્ષા રહિત કેવળ સ્વસમ્યક પ્રમાણે એકાંત
 વાદી દર્શનો.

૨ અનભિગ્રહિક-વિવેક શૂન્યપણે સત્યાસત્યને સમજ્યા વિના
 સર્વ દર્શનને સમાન સમજનાર.

૩ સાંશયિક-સત્ય સર્વજ્ઞ વચનમાં (ન્યાય વિરુદ્ધ) શંકા ધા-
 રનાર મૂઢાત્મા.

૪ અનામોગિક-ઉપયોગ શૂન્યપણે મૂર્છિત દશામાં વર્તનાર
 ઇન્દ્રિય, વિકલ્પેન્દ્રિય વિગેરે.

૫ આભિનિવેશિક-જાણી જોઈને હઠ કદાગ્રહથી સત્ય વસ્તુનો અનાદર કરીને અસત્ય વસ્તુ (ધર્મ) નો સ્વીકાર કરી તેનું જ સ્થાપન કરનાર નિન્હવો ચિગેરે.

ઉક્ત મિથ્યાત્વ મહા દોષથી ભરેલા જીવો સત્ય ધર્મને સેવી શકતા નથી. જેમ જ્વરાતુર જીવને દૂધ સાકર આવતાં નથી તેમ મિથ્યામતિને સત્ય ધર્મ રુચતો નથી. જેમ રોગીને કુપથ્ય વ્હાલું લાગે છે તેમ તેને કુધર્મ પ્રિય લાગે છે, હતાં પશોપકારૈકનિષ્ઠ સદ્વૈદ્ય સમાન સદ્-ગુરુ મિથ્યામતિને વારવા અને શુભ મતિને ધારવા ભવ્ય જીવોને નીચે મુજબ હિતોપદેશ આપે છે—હે ભવ્યો! સકલ પાપનુ મૂલ, દુઃખ વૃક્ષનુ વીજ, નર્કગૃહનુ દ્વાર, સ્વર્ગ, અપવર્ગનુ ભારે વિઘ્ન, પરમ પુરુષ નિંદ્ય, અને મૂઢ લોકોએ સેવિત એવા સકલ અસાર મિથ્યાત્વ વી-જનો તમે ત્યાગ કરો કે જેથી સમક્ષિત અમૃતનુ સેવન કરી તમે અક્ષય સુખના અધિકારી થાઓ. ”

સમ્યગ્ જ્ઞાનનુ સેવન કર.

જેના વડે (આત્મ) વસ્તુ ધર્મનુ યથાર્થ જ્ઞાન થાય અને અજ્ઞાન અંધકાર દૂર થાય તેમજ જેથી તત્કાલ મિથ્યાત્વ ભ્રમને દૂર કરનાર સમક્ષિત ગુણ પ્રગટ થાય તેને જ્ઞાની પુરુષો સમ્યગ્ જ્ઞાન કહે છે.

સમ્યગ્ જ્ઞાનીને ગમે તેવું શાસ્ત્ર સમપણે પરિણમે છે. ગમે તેમાં-

થી તે સાર માત્ર ગ્રહી શકે છે. ટુંકાણમાં પ્રાપ્ત પરમાર્થથી તે સુખે સ્વપર હિત સાધી શકે છે. અજ્ઞાની યા શુષ્કજ્ઞાની તેમ કદાપિ કરી શકતો નથી.

સમ્યગ્ જ્ઞાનીને સમ્યગ્ જ્ઞાનના વઝથી સંમજાયેલા રાગ દ્વેષાદિક અંતરંગ શત્રુવર્ગને દમવા મુખ્ય લક્ષ્ય રહે છે. તેની સકલ કરણી તેવા મુખ્ય લક્ષ્યથીજ પ્રવર્તે છે. તેથી તેને આ દૃશ્ય દુનીયા કેવલ સ્વાર્થમય ભાસે છે. જે એક વસ્તુને સંપૂર્ણ જાણે છે તે સર્વ વસ્તુને સંપૂર્ણ જાણે છે, એટલે કે જે સર્વ ભાવને સર્વથા જાણે છે તેજ એક ભાવને સંપૂર્ણ જાણી શકે છે. આ વાતની સ્વાત્મી સમ્યગ્ જ્ઞાનથી સારી રીતે થઈ શકે છે. માટેજ સત્સમાગમ કરીને યા પરોપકારશીલ મહા પુરુષ પ્રણીત પરમાગમની સહાય મેઢવીને સમ્યગ્ જ્ઞાનનો સ્વપ કર્યા કરવો યોગ્ય છે. એવા સ્વપી પુરુષોજ પરમ પદના અધિકારી થઈ શકે છે. જેમ પૂર્વે એક પણ પદનુ સમ્યગ્ રીત્યા શ્રવણ, મનન અને નિદિધ્યાસન કરવાથી કઈક ભાગ્યવંત ભવ્યોનુ કલ્યાણ થયું છે, તેમ સર્વકાલે થઈ શકે તેમ છે. જ્યારે એક પણ પદ સંવંધી સમ્યગ્ જ્ઞાનનો આવો અપૂર્વ મહિમા છે તો પછી તેવાં અનેક પદવાળા સમ્યગ્ જ્ઞાનનું તો કહેવુંજ શું ?

જ્ઞાની પુરુષો સમ્યગ્ જ્ઞાનને અંપૂર્વ અમૃત, અપૂર્વ રસાયણ અને અપૂર્વ ऐश्वर्य કહિને બોલાવે છે. અને તે યથાર્થ છે, કેમકે તેથીજ :

આત્મા પરમપદનો ભોગી થઈ શકે છે.

સમ્યગ્ જ્ઞાનયુક્ત આત્માજ સ્વર્ગ અને મોક્ષ સંવંધી લક્ષ્મીનો અધિકારી થાય છે. પણ અજ્ઞાન અને અવિવેકાત્માતો દુઃસ્વપ્ન સંસાર સાગરમાંજ ભ્રમણ કરે છે.

જ્ઞાનવંત-વિવેકી ગમે ત્યાં કર્મ-મુક્ત થાય છે, ત્યારે અજ્ઞાની પ્રાણી જ્યાં ત્યાં કર્મથી વંધાય છે.

જ્ઞાનહીન પ્રાણી પુન્ય, પાપ, ગુણ અવગુણ, તથા ત્યાજ્યાત્યાજ્ય વિગેરેના વિવેકને જાણી શકતા નથી. જેમ જન્માંધ જીવ સૂર્યના સ્વરૂપને જાણી શકતા નથી તેમ અજ્ઞાની અવિવેકી જીવ પણ હિતાહિત, ઉચિતાનુચિત, તેમજ ભક્ષ્યાભક્ષ્ય પેયાપેય સંવંધી ગુણદોષનુ યથાર્થ સ્વરૂપ સમજવાને સમર્થ થઈ શકતો નથી.

ઉક્ત હેતુ માટે સમ્યગ્ જ્ઞાનનું જેમ વને તેમ આરાધન કરવા શાસ્ત્રકાર આપણું લક્ષ રાખીને આપણને કહે છે કે—

“હે ભગ્વો ! નિર્મલ ગુણનું નિધાન, સમસ્ત વિજ્ઞાનનું વીજ મુમુક્ષુજનોએ સેવવા યોગ્ય, સર્વ તત્ત્વપ્રકાશક, પાપતરુનું નિકંદક અને મનરૂપ મદોન્મત્ત હાથીનો ગર્વ ગાળવાને કેસરી સિંહ સમાન, સર્વજ્ઞ ભાષિત સમ્યગ્ જ્ઞાનનું તેમ જરૂર યથાશક્તિ આરાધન કરો. તેનું વિરાધન તો તેમ કદાપિ કરશો નહિ.

૬ સદાચારનું સેવન કર.

આચારની શુદ્ધિ કરવી, સદાચરણનું સેવન કરવું એજ સમ્યક્ જ્ઞાન-દર્શનનું ફળ છે. સમ્યક્ જ્ઞાન-દર્શન છતાં સદાચાર (સમ્યક્ ચારિત્ર ગુણ) પ્રાપ્ત થયો નહિ તો વાંછીયા વૃક્ષની પેરે તે જ્ઞાન-દર્શનને અધ્યાત્મી પુરુષો નકામાં કહે છે, એમ સમજી જેમ વને તમે સદ્વ્રતો સેવવા આત્માર્થી જનોએ અહોનિશ ઉજમાલ રહેવુંજ યોગ્ય છે. દશ દષ્ટાંતથી દુર્લભ મનુષ્યદેહ પામ્યાનું સ્વર્ગ ફળ એજ છે.

શુદ્ધ ચારિત્ર યુક્ત એક દિવસનું પણ જીવિત લેખે છે, પરંતુ ચારિત્રહીન કોટી વર્ષનું પણ જીવન નકામું છે. શુભકરણી વિનાના દિવસ માત્ર વાંછીયા લેખવાના છે.

સંઘયણ-શરીરવલ્લ હીણું છતાં જે ચારિત્રને સમ્યક્ આચરે છે તે ઉત્કૃષ્ટ શરીર વલ્લની અપેક્ષાએ સહસ્રગણું ફળ પામે છે. સંઘયણનું વાનું કાઢીને ચારિત્ર ગુણમાં શિથિલ થવાને વદલે ઉલટો અધિક પ્રયત્ન કરવો યુક્ત છે. છતાં શિથિલતાને ભજનાર પ્રગટ સ્વપરનાં અહિતનાજ ભાગી થાય છે.

ચારિત્રવંત સ્વ મર્યાદાને સેવતો જે જે વસ્તુને ઇચ્છે છે તેને તે તત્કાલ આવી મળે છે એવો સમ્યક્ ચારિત્રનો મહિમા પ્રગટ છતાં તેમાં કોણ પ્રમાદી થયે ?

હીન સંઘયણ છતાં જે એક વર્ષની દીક્ષા વરાવર પાઠવી તે ઉત્કૃષ્ટ સંઘયણની સહસ્ર વર્ષની દીક્ષા વરાવર સમજવી યુક્ત છે. એમ વિચારી તપ, જપ, જ્ઞાન, ધ્યાન વિગેરે સદનુષ્ઠાનમાં સદા સાવધાનપણે વર્તવામાંજ સ્વપરહિત સમાયેલું જાણવું.

ચારિત્રથી ચલાયમાન થઈ અષ્ટ થયેલો જીવ જીવતો છતો મૂઆ વરોવર છે. અને ચારિત્ર સંયુક્ત આત્મા મૂઆ છતાં ઉભય લોકમાં અમર થઈ રહે છે. ઉક્ત હેતુથી ચારિત્ર ગુણની પુષ્ટિ માટે શાસ્ત્રકાર માર મુકીને ઉપદિશે છે કે—

“ સકલ મદરાહિત, દેવમાન્ય, સર્વ તીર્થનાથોષ સાદર સેવવા-યોગ્ય મહા ગુણસાગર પંડિતોષ સેવિત, મુક્તિ સુખનુ અવંધ્ય વીજ, નિર્મલ ગુણનિધાન, સર્વ કલ્યાણનું મૂલ કારણ, અને સકલ વિકાર-રહિત એવું નિર્મલ ચારિત્ર હે મવ્યો ! તમે માવથી મજો, જેથી અક્ષય અનંત સુખને તમે સહજે વરો. ”

૭ ઇન્દ્રિયોનું દમન કર.

નાયક એવા મને પ્રેરેલા ઇન્દ્રિય-ચોરોષ ધર્મ ધનનું હરણ કરીને વાપડા લોકોને આકુલવ્યાકુલ કરી મૂવયા છે. તેથી તેમને વશ કરવાને મગીસ્થ પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે. અન્યથા તે સર્વને વશ કરી જીવની મારે દુર્દશા કરશે.

જેમ ઇંધનથી અગ્નિ તૃપ્ત થતો નથી અને ગમે તેટલી નદીયોથી પણ દરીયો પૂરાતો નથી તેમ વિષયમુખથી કદાપિ પણ ઇંદ્રિયો તૃપ્ત થવાની નથી. એમ મધ્યસ્થપણે વિચાર કરી વિવેકથી સંતોષવૃત્તિ ધારવી યોગ્ય છે.

જેણે વૈરાગ્ય સ્વરૂપથી ઇંદ્રિય ચોરોને હળ્યા છે તેનોજ સ્વસ્થ મોક્ષ થાય છે. વાકી વીજા કાયાક્લેશો વડે શું વલવાનું છે ? માટે પ્રથમ મન અને ઇંદ્રિયોનેજ વશ કરી લેવાની જરૂર છે. તે વિના કરવામાં આવતી કષ્ટકરણી કષ્ટહરણી થવાની નથી.

મનનો જય કરીને જેમણે ઇંદ્રિયોનો નિગ્રહ કર્યો નથી તેમણે સાધુ-મુદ્રા ધારણ કરીને કેવલ પોતાના આત્માને ઠગ્યોજ છે. એમ નિશ્ચય સમજવું.

જે પોતાની ઇંદ્રિયોને પણ જીતવાને સમર્થ થઈ શકતા નથી તેમની દીક્ષા કે તપસ્યામાં કાંઈ મારાલ જેવું નથી. ઇંદ્રિયોના ગુલામ થઈને ઝલતા તે ધર્મની અપભ્રાજના રૂપ મહા અનર્થને પેદા કરે છે. માટે દીક્ષા ગ્રહણ કર્યા પહેલાંજ યોગ્ય વિચાર કરવાની જરૂર છે. દીક્ષા લીધા બાદ તો ઇંદ્રિયો ઉપર સંપૂર્ણ કાબુ રાખવા અહોનિશ લક્ષ રાખી રહેવાની સલાહ જરૂર છે. કેમકે વિરક્ત આત્માને પણ તે વિષયપાસમાં પાડી નાંચતાં ચૂકતી નથી.

ઇન્દ્રિયરૂપી દુર્ધર ચોરો જીવનાં વ્રતજ્ઞાનાદિ ગુણ રત્નથી ભરેલા જગતારક માંડને ક્ષણવારમાં સ્વલના પમાડે છે. તેથી જે મુનીશ્વરો સંનદ્ધ થઇને મહાવ્રતરૂપી વાળો સાવધાનપણે ગ્રહી મર્યાદામાં રહ્યા છતાં ધ્યાનરૂપ તીરથી તેમને મર્મમાં હળે છે, તેઓજ સુરુસમાધે. મોક્ષપુરીમાં જઇ શકે છે.

૮ સ્ત્રીનો સંગ-પરિચય તજ.

સ્ત્રી કેવલ કામ વિકારનું ઘર છે, એમ સમજી સાધુ જનોએ તેની સંગતિ વારવી યોગ્ય જ છે. મલા મલા પળ સાધુ સ્ત્રી સંગતથી નિશાન ચૂકી ગયા છે. તેથી બ્રહ્મચારીજનોએ સ્ત્રીઓના પરિચયથી દૂર રહેવું જ હિતકારી છે. એમ વર્તવાથી જ નવકોટિ શુદ્ધ બ્રહ્મચર્યની રક્ષા થઇ શકે છે.

દુનિયામાં ગહનમાં ગહન સ્ત્રી ચરિત્ર જ છે. તેથી જેમ વને તેમ સાધુ પુરુષોએ તેનાથી ચેતતાં રહેવાની જરૂર છે. જેવો મૂષકને માર્જારી તરફથી ભય રાખવાની જરૂર છે. તેમ બ્રહ્મચારી સાધુને પણ સ્ત્રી સમુદાય તરફથી ભય રાખવાની જરૂર પડે છે, સ્ત્રીજનોનો પરિચય સાધુ જનોને હિતકારી નથી જ એ નિર્વિવાદ સિદ્ધ છે.

અગ્નિથી લાલચોલ થયેલી લોહમય પૂતળીનું આલિંગન કરવું સારુ પણ નર્કના દ્વારભૂત નારીના નિતંબનું સેવન કરવું સારું નથીજ.

સ્ત્રીને એક દૂશ્ણતી વિષની વેલ છે એમ સમજીને તેનાથી દૂર રહેવું.

સ્ત્રીનાં મોહમય વચન વિલાસ યા હાવભાવથી 'લોભાઈ' પ્રવલ્લ કામથી પીડિત થઈ અંતે આપ સુદ ચાલનાર સાધુ : બ્રહ્મ વ્રતથી અષ્ટ થાય છે.

સ્ત્રીનાં ચિર પરિચયથી સાધુ કુલવાલુકની પેરે માર્ગ અષ્ટ થઈને મહા વિઠંબના પાત્ર થાય છે, અને ક્ષણિક સુખને માટે અક્ષય સુખથી ચૂકી જાય છે. તેથી આત્માથી સાધુ જનોએ સ્ત્રી સંગથી દૂર રહેવું જ યુક્ત છે.

જ્યારે ચિત્રાદિમાં નિર્માણ કરેલી નારી પણ મનનો ક્ષોભ કરે છે તો પછી સાક્ષાત્ જીવતી જ્યોત (મહામાયા) નારી સાથે સંસર્ગ વાર્તાદિક કરતાં કેમ કાયમ રહી શકાય એ જરૂર વિચારવા જેવું છે.

સર્પ, વ્યાગ્ર, ચૌરાદિકની સાથે સહવાસ કરતાં એટલું નુકશાન નથી જેટલું સ્ત્રીની સાથે ક્ષણમાત્ર રહેતાં સંભવે. એમ સમજીને શાળા સાધુઓએ ક્ષણમાત્ર પણ સ્વચ્છંદપણે સ્ત્રીનો સંગ યા પરિચય કરવો યોગ્ય નથી.

સાપળી સ્પર્શ કરીને કરડે છે અને નારી તો દૂરથીજ હંસ મારે છે. તેથી એમ સમજાય છે કે દૃષ્ટિ વિષ સર્પની જેમ તેની દૃષ્ટિ-માંજ ઘેર રહેલું છે. એવી સ્ત્રીનું નામ સાંભળતાંજ સ્થાનાન્તર ચાલ્યા જવું જોઈએ.

સર્વ રીતે સંયમ પ્રાણને હરનારી હોવાથી નારીને શાસ્ત્રકારે પ્રત્યક્ષ રાક્ષસી કહીને બોલાવી છે. છતાં તેનો વિશ્વાસ કરનાર સાધુના ચરિત્ર વિષે વધારે શું કહેવું? સ્ત્રીસંગી સાધુ જરૂર સંયમથી ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે.

સારાંશ એ છે કે ભવભીરુ હોવાથી જેઓ ભગવંતની આજ્ઞા મુજબ સ્ત્રીના અંગોપાંગને પળ દૃષ્ટિ દેને નીરખતા નથી, વિકાર બુદ્ધિથી (પશુ વૃત્તિથી) તેની સાથે વાત પળ કરતા નથી, અને મનથી વિષય સુખની ભાવના કરતા નથી, એમ સર્વ રીતે સાવધાન થઈને બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરે છે તેજ મહાત્માઓ આ દુસ્તર ભવોદધિને સહજમાં તરીને અક્ષય સુખના અધિકારી થાય છે. એવા મહાશયો નાંજ શુદ્ધ ચરિત્ર અનુકરણ કરવા યોગ્ય છે. વળી કહું છે કે—

ન ચ રાજભયં ન ચ ચોરભયં, ઇહલોક સુખં પરલોક હિતં ॥
ચર કીર્તિકરં નરદેવનતં, શ્રમણત્વ મિદં રમણીયતરં ॥૧૥

જેને નથી તો રાજ ભય અને નથી તો ચોરભય, આ લોકમાં

પણ મુશ્કર અને પરલોકમાં પણ હિતકર, શ્રેષ્ઠ એવી કીર્તિ-કૌમુ-
દીને વિસ્તારનાર અને જેને નર દેવાદિક નમેલા છે, એવું આ પ્રગટ
અનુભવાતું સાધુપણુંજ શ્રેયઃકારી છે માટે તેમાં વિશેષે આદર કરવો.

૧ વિષય રસનો ત્યાગ કર.

જાણે કેવલ નર્કનુંજ સ્થાન ન હોય ! એવી અસાર નિંદનીય,
અશુચિ અને દુર્ગંધી એવી સ્ત્રીની યોનિમાં કામાન્ધ માણસ કીડાની
પેરે ક્રીડા કરે છે. ભવભીરુ વિવેકાત્મા તો સ્વપ્નમાં પણ તેનો સંગ
ઇચ્છતો નથી.

ચામડાથી વીંટેલા હાડપિંજરવાળા અને દુર્ગંધી એવા શ્લેષ્મા-
દિકથી ભરેલા કામિનીના મુખને કામાન્ધ માણસ શ્વાનની પેરે
ચાટે છે

માંસના લોચા જેવા સ્ત્રીનાં સ્તનો અને વિષ્ટાદિથી ભરેલા કૂમા-
કુલ સ્ત્રીના ઉદરમાં કામાન્ધ માણસ કાગડાની જેમ ક્રીડા કરે છે.

ગોરી ચામડીથી વીંટેલું અને વસ્ત્રાભરણથી ભૂષિત કરેલું સ્ત્રીનું
રુપ જોઈને હે ! ભદ્ર ! તું વિવેકથી વિચારકર. પણ તેમાં પતંગની પેરે
તું એકાએક ઝંપલાઈ પડીશ નહિ. નહિતો છેવટ પશ્ચાતાપ કરીશ.
સ્વભાવિક રીતેજ આધિક અશુચિથી ભરેલા અને અનેક દ્વારથી અશુ-

સાપળી સ્પર્શ કરીને કરડે છે અને નારી તો દૂરથીજ ઢંસ મારે છે. તેથી એમ સમજાય છે કે દૃષ્ટિ વિષ સર્પની જેમ તેની દૃષ્ટિ-માંજ ફેર રહેલું છે. એવી સ્ત્રીનું નામ સાંભळતાંજ સ્થાનાન્તર ચાલ્યા જવું જોઈએ.

સર્વ રીતે સંયમ પ્રાણને હરનારી હોવાથી નારીને શાસ્ત્રકારે પ્રત્યક્ષ રાક્ષસી કહીને બોલાવી છે. છતાં તેનો વિશ્વાસ કરનાર સાધુના ચરિત્ર વિષે વધારે શું કહેવું? સ્ત્રીસંગી સાધુ જરૂર સંયમથી ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે.

સારાંશ એ છે કે ભવભોરુ હોવાથી જેઓ ભગવંતની આજ્ઞા મુજબ સ્ત્રીના અંગોપાંગને પળ દૃષ્ટિ દેને નીરખતા નથી, વિકાર વુદ્ધિથી (પશુ વૃત્તિથી) તેની સાથે વાત પળ કરતા નથી, અને મનથી વિષય સુખની ભાવના કરતા નથી, એમ સર્વ રીતે સાવધાન થઈને વ્રહ્મચર્યનું પાલન કરે છે તેજ મહાત્માઓ આ દુસ્તર ભવોદધિને સહજમાં તરીને અક્ષય સુખના અધિકારી થાય છે. એવા મહાશયો નાંજ શુદ્ધ ચરિત્ર અનુકરણ કરવા યોગ્ય છે. વઢી કહું છે કે—

ન ચ રાજભયં ન ચ ચોરભયં, ઇહલોક સુખં પરલોક હિતં ॥
વર કીર્તિકરં નરદેવનતં, શ્રમણત્વ મિદં રમણીયતરં. ॥૧॥

જેને નથી તો રાજ ભય અને નથી તો ચોરભય, આ લોકમાં

પણ સુખકર અને પરલોકમાં પણ હિતકર, શ્રેષ્ઠ એવી કીર્તિ-કૌમુ-
દીને વિસ્તારનાર અને જેને નર દેવાદિક નમેલા છે, એવું આ પ્રગટ
અનુભવાતું સાધુપણુંજ શ્રેયઃકારી છે માટે તેમાં વિશેષે આદર કરવો.

૧ વિષય રસનો ત્યાગ કર.

જાણે કેવળ નર્કનુંજ સ્થાન ન હોય ! એવી અસાર નિંદનીય,
અશુચિ અને દુર્ગંધી એવી સ્ત્રીની યોનિમાં કામાન્ધ માણસ કીડાની
પેરે ક્રીડા કરે છે. ભવભીરુ વિવેકાત્મા તો સ્વપ્નમાં પણ તેનો સંગ
ઇચ્છતો નથી.

ચામડાથી વીંટેલા હાડપિંજરવાળા અને દુર્ગંધી એવા શ્લેષ્મા-
દિકથી ભરેલા કામિનીના મુખને કામાન્ધ માણસ શ્વાનની પેરે
ચાટે છે

માંસના લોચા જેવા સ્ત્રીનાં સ્તનો અને વિષ્ટાદિથી ભરેલા કૂમા-
કુલ સ્ત્રીના ઉદરમાં કામાન્ધ માણસ કાગડાની જેમ ક્રીડા કરે છે.

ગોરી ચામડીથી વીંટેલું અને વસ્ત્રાભરણથી ભૂષિત કરેલું સ્ત્રીનું
રુપ જોઈને હે ! ભદ્ર ! તું વિવેકથી વિચારકર, પણ તેમાં પતંગની પેરે
તું ઇકાએક ઝંપલાઈ પડીશ નહિ. નહિતો છેવટ પશ્ચાતાપ કરીશ.
સ્વભાવિક રીતેજ આધિક અશુચિથી ભરેલા અને અનેક દ્વારથી અશુ-

સાપળી સ્પર્શ કરીને કરડે છે અને નારી તો દૂરથીજ ડંસ મારે છે. તેથી એમ સમજાય છે કે દૃષ્ટિ વિષ સર્પની જેમ તેની દૃષ્ટિ-માંજ ફેર રહેલું છે. એવી સ્ત્રીનું નામ સાંભळતાંજ સ્થાનાન્તર ચાલ્યા જવું જોઈએ.

સર્વ રીતે સંયમ પ્રાણને હરનારી હોવાથી નારીને શાસ્ત્રકારે પ્રત્યક્ષ રાક્ષસી કહીને વોલાવી છે. છતાં તેનો વિશ્વાસ કરનાર સાધુના ચરિત્ર વિષે વધારે શું કહેવું? સ્ત્રીસંગી સાધુ જરૂર સંયમથી ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે.

સારાંશ એ છે કે ભવભીરુ હોવાથી જેઓ ભગવંતની આજ્ઞા મુજબ સ્ત્રીના અંગોપાંગને પળ દૃષ્ટિ દેને નીરખતા નથી, વિકાર બુદ્ધિથી (પશુ વૃત્તિથી) તેની સાથે વાત પળ કરતા નથી, અને મનથી વિષય સુખની ભાવના કરતા નથી, એમ સર્વ રીતે સાવધાન થઈને બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરે છે તેજ મહાત્માઓ આ દુસ્તર ભવોદધિને સહજમાં તરીને અક્ષય સુખના અધિકારી થાય છે. એવા મહાશયો નાંજ શુદ્ધ ચરિત્ર અનુકરણ કરવા યોગ્ય છે. વળી કહું છે કે—

ન ચ રાજભયં ન ચ ચોરભયં, ઇહલોક સુખં પરલોક હિતં ॥
ચર કીર્તિકરં નરદેવનતં, શ્રમણત્વ મિદં સ્મણીયતરં. ॥૧॥

જેને નથી તો રાજ ભય અને નથી તો ચોરભય, આ લોકમાં

પણ સુખકર અને પરલોકમાં પણ હિતકર, શ્રેષ્ઠ એવી કીર્તિ-કૌમુ-
દીને વિસ્તારનાર અને જેને નર દેવાદિક નમેલા છે, એવું આ પ્રગટ
અનુભવાતું સાધુપણુંજ શ્રેયઃકારી છે માટે તેમાં વિશેષે આદર કરવો.

૧ વિષય રસનો ત્યાગ કર.

જાણે કેવલ નર્કનુંજ સ્થાન ન હોય ! એવી અસાર નિંદનીય,
અશુચિ અને દુર્ગંધી એવી સ્ત્રીની યોનિમાં કામાંન્ધ માણસ કીડાની
પેરે ક્રીડા કરે છે. ભવભીરુ વિવેકાત્મા તો સ્વપ્નમાં પણ તેનો સંગ
ઇચ્છતો નથી.

ચામડાથી વીટેલા હાડપિંજરવાળા અને દુર્ગંધી એવા શ્લેષ્મા-
દિકથી ભરેલા કામિનીના મુખને કામાંન્ધ માણસ શ્વાનની પેરે
ચાટે છે

માંસના લોચા જેવા સ્ત્રીનાં સ્તનો અને વિષ્ટાદિથી ભરેલા કૂમા-
કુલ સ્ત્રીના ઉદરમાં કામાંન્ધ માણસ કાગડાની જેમ ક્રીડા કરે છે.

ગોરી ચામડીથી વીટેલું અને વહ્વાભરણથી ભૂષિત કરેલું સ્ત્રીનું
રુપ જોઈને હે ! ભદ્ર ! તું વિવેકથી વિચારકર. પણ તેમાં પતંગની પેરે
તું એકાએક ઝંપલાઈ પડીશ નહિ. નહિતો છેવટ પશ્ચાતાપ કરીશ.
સ્વભાવિક રીતેજ અધિક અશુચિથી ભરેલા અને અનેક દ્વારથી અશુ-

ચિને વહન કરતાં છતાં ચામડાથી મઢેલા સ્ત્રીના દેહનું અંતર સ્વરૂપ વિચારીને તું વિવેકથી તેનો પરિહાર કર.

કામાન્ધ માણસ કામરાગને વશ થયો થકો દોષાકુલ સ્ત્રીમાં ગુણનોજ આરોપ કર્યા કરે છે, અને વિષયરસના ત્યાગી એવા વિવેકી હંસની પળ હાંસી કરી સ્વઝત્કર્ષ બતાવવા માગે છે. પણ અંતે તો કાચ તે કાચ અને મણિ તે મણિજ છે.

ઘૂઢ દિવસે દેખતું નથી અને કાગડો રાત્રે દેખતો નથી પણ કામાન્ધ તો રાત્રે કે દિવસે કંઈપણ દેખી શકતો નથી. મોહ મહા મદિરાના જોરથી તેની શુદ્ધબુદ્ધ સ્વોવાઈ જવાથી તે મૂર્છિતપ્રાય થઈ જાય છે.

કામાન્ધ માણસ જિહ્વા અને કામને વશ પડ્યો જે જે પાપકર્મ કરે છે તેનાં અગણ્ય ફલ તે નરકાદિક ગતિમાં જઈને ભોગવે છે.

કામાન્ધ માણસ સુખ, દુઃખ, હિતાહિત, પુણ્ય, પાપ તેમજ સમીપસ્થ વધ, વંધ અને મરણને પણ જાણી શકતો નથી. તેને દુર્ગતિનો ડર હતો નથી, તેથી તે નિઃશંકપણે પશુક્રીડા (મૈથુન-પશુક્રિયા) કરવામાંજ મશગૂલ રહે છે. અને સાંઠની જેમ સ્વચ્છંદપણે મ્હાલવામાંજ સાર સમજે છે.

તિલ માત્ર સુખને માટે કામાન્ધ માણસ સારાં વ્રતને તજીદે છે.

અને આ લોક અને પરલોકમાં મેરુ જેવડાં મોટાં દુઃખ માથે વ્હોરી લે છે.

વિષમ એવા કામ-વાણથી પીડિત થઈ જે ધર્મરૂપ ચિંતામણિને તજી દેછે, તે હતભાગ્ય અનેક જન્મમરણ સંબંધી દુઃખને સાથી દુર્ગતિમાં જાય છે.

૧૦ શ્રી વીતરાગ દેવની ભક્તિ કર.

જે સુબુદ્ધિ પુરુષ એકાગ્રચિત્તે સદા વીતરાગ પ્રભુની સેવા કરે છે તે સ્વર્ગ અને રાજ્યાદિ સંબંધી સર્વ સુખને ભોગવીને અંતે અક્ષય પદને પામે છે.

વીતરાગ પ્રભુને તજીને જે રાગ દ્વેષ યુક્ત દેવને ભજે છે તે દુર્મતિ ચિંતામણિ રત્નને ત્યજીને ધૂલ્લું ઢેફું હાથમાં લેવા જેવું કરે છે.

જિનેશ્વર દેવનું સ્મરણ માત્ર કરવાથી રોગ શોક ભય ક્લેશ ગ્રહ સાકિણિ અને દારિદ્રાદિક સર્વ દુઃખ દૂર થઈ જાય છે.

જે મુગ્ધ અનેક દેવ અને અનેક ગુરુને સેવે છે તે કાર્યાકાર્ય સંબંધી વિચાર શૂન્ય ઉન્મત્ત જેવો છે, એમ જાણવું.

ભવ્ય કમલોને પ્રવોધ કરનાર, સર્વ દુઃખને દૂર કરનાર, ત્રિશુ-

વનપાતિને સેવવા યોગ્ય, ધર્મ રત્નના સાગર, સ્વપરને અત્યંત હિતકારી સ્વર્ગ અને મોક્ષસુખના મુખ્ય સાધનભૂત અને સકલ ગુણનાનિધાન એવા તીર્થનાથ શ્રી વીતરાગપ્રભુની હે ભવ્યો ! તમે ભાવથી ભક્તિ કરો જેથી અનુક્રમે સમ્યગ્ દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રરૂપ રત્નત્રયીને પામી લેનું સમ્યગ્ આરાધન કરીને તમે અક્ષય-અવિનાશી સુખના સંપૂર્ણ અધિકારી થાઓ ?

૧૧ સદ્ગુરુનું સેવન કર.

જે ગુરુ જ્ઞાન અને ચારિત્રથી યુક્ત છતાં ધર્મોપદેશક, નિર્લોભી અને ભવ્ય જીવોનો નિસ્તાર કરનાર છે, તેનુંજ આત્મહિતૈષીય સેવન કરવું યુક્ત છે.

જે સદ્ગુરુ સ્વયં ભવસમુદ્ર તરી શકે છે તેજ અન્ય જીવોને પળ તારી શકે છે. જે પોતેજ ભવસાગરમાં ડૂબે છે તે પરને શી રીતે તારી શકશે ? એમ વિચારીને સદોષ-સારંભી ગુરુનો ત્યાગ કરવો.

સદ્ગુરુ સેવક સુબુદ્ધિ પુરુષ સ્વર્ગ અને મોક્ષ સંબંધી સુખને પામે છે. પણ કુગુરુકામી દુર્બુદ્ધિ તો નરક અને તિર્યચ ગતિનેજ પ્રાપ્ત થાય છે.

જે નિર્ગ્રંથ ગુરુને તજીને કુગુરુની સેવા કરેછે તે ઘરના આંગળે ઝગેલા કલ્પવૃક્ષને છેદીને ધંતૂરાને વાવવા જેવુંજ કરે છે.

માતાપિતા અને સર્વ કુટુંબાદિક; દુર્ગતિમાં પડતા જીવનો ઉદ્ધાર કરવા અસમર્થ છે. પણ એક સંદ્ગુરુ, પવિત્ર ધર્મની સહાયથી અનેક ભવ્ય જીવોને આ ભવસાયરથી તારવાને સમર્થ થઈ શકે છે.

જેને સ્વપર સંવંધી સમ્યગ્ વિચાર વર્તે છે, જે સંસારના પારને પામેલા છે, વળી નિરુપમ ગુણે કરીને યુક્ત, જ્ઞાન વિજ્ઞાનમાં દક્ષ, જીતેન્દ્રિય, ભવ્ય જીવોને તારવા પોત સમાન, અને સકલ દોષરહિત એવા સદ્ગુરુની હે ભવ્યો ! તમે ભાવથી ભક્તિ કરો.

૧૨ તપ કરવામાં યથાશક્તિ પ્રયત્ન કર.

જે સુબુદ્ધિ તપનું સ્વરૂપ સમજીને કેવલ આત્મકલ્યાણ માટે તેનું સેવન કરે છે તેને અનુક્રમે સર્વ કર્મનો અંત થતાં મુક્તિકમળા પણ વરે છે તો પછી સ્વર્ગ સંવંધી સુખ અને રાજ્યના સુખનું તો કહેવુંજ શું ? તેવાં સુખ તો પ્રાસંગિક હોવાથી સહજે સંપજે છે.

અનશન, ઝનોદરી વૃત્તિ સંક્ષેપ, રસત્યાગ, કાંચક્લેશ અને સંલીનતારૂપ વાહ્યતપ તથા પ્રાંયશ્રિત, વિનય, વૈયાવચ્ચ, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન અને કાઉસ્સગ્ગ (સમાધિ) રૂપ અભ્યંતર તપને જે વિવેકથી સેવે છે તે મહાશયની સકલ મનોરથમાળા ફળીભૂત થાય છે.

વાહ્યતપથી જેમ અભ્યંતરતપની પુષ્ટિ થાય તેમ લક્ષ રાસવાની શ્વાસ જરૂર છે. વળી જેમ ધર્મસાધનમાં વધારે સાવધાનપણું રહે,

વનપાતિને સેવવા યોગ્ય, ધર્મ રત્નના સાગર, સ્વપરને અત્યંત હિતકારી સ્વર્ગ અને મોક્ષસુખના મુખ્ય સાધનભૂત અને સકલ ગુણનાનિધાન એવા તીર્થનાથ શ્રી વીતરાગપ્રભુની હે ભવ્યો ! તમે ભાવથી ભક્તિ કરો જેથી અનુક્રમે સમ્યગ્ દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રરૂપ રત્નત્રયીને પામી તેનું સમ્યગ્ આરાધન કરીને તમે અક્ષય-અવિનાશી સુખના સંપૂર્ણ અધિકારી થાઓ ?

૧૧ સદ્ગુરુનું સેવન કર.

જે ગુરુ જ્ઞાન અને ચારિત્રથી યુક્ત છતાં ધર્મોપદેશક, નિર્લોભી અને ભવ્ય જીવોનો નિસ્તાર કરનાર છે, તેનુંજ આત્મહિતૈષીય સેવન કરવું યુક્ત છે.

જે સદ્ગુરુ સ્વયં ભવસમુદ્ર તરી શકે છે તેજ અન્ય જીવોને પણ તારી શકે છે. જે પોતેજ ભવસાગરમાં ડૂબે છે તે પરને શી રીતે તારી શકશે ? એમ વિચારીને સદોષ-સારંભી ગુરુનો ત્યાગ કરવો.

સદ્ગુરુ સેવક સુબુદ્ધિ પુરુષ સ્વર્ગ અને મોક્ષ સંબંધી સુખને પામે છે. પણ કુગુરુકામી દુર્બુદ્ધિ તો નરક અને તિર્યંચ ગતિનેજ પ્રાપ્ત થાય છે.

જે નિર્ગ્રંથ ગુરુને તજીને કુગુરુની સેવા કરેછે તે ઘરના આંગળે-હગેલા કલ્પવૃક્ષને છેદીને ધંતૂરાને વાવવા જેવુંજ કરે છે.

કર્મરૂપ પર્વતનું ભેદન કરવા વજૂ સમાન, સ્વર્ગ અને મોક્ષ સુખ સાધવાને મંત્ર સમાન અને વિષય વિકારને હઠાવવાને શ્રેષ્ઠ ઉપાય રૂપ એવા સમાધિકારક તપનું હે ભવ્યો ! તમે ભાવથી સેવન કરો.

જે સમતાપૂર્વક શુદ્ધ તપનું સેવન કરે છે તે ચિલાતિ પુત્રની પેરે સ્વર્ગ સંવંધી મુશ્વને પામી અંતે દૃઢ પ્રહારીની જેમ અવિચલ મુશ્વને પામે છે. અથવા નાગકેતુની પેરે કલ્યાણ પરંપરાને મુશ્વે સાથી શકે છે.

૧૩ જીહ્વાને વશ કર.

રસનેદ્રિયમાં લંપટ હતો જે મૂઢ ભક્ષ્યાભક્ષ્યનો સ્વાદ રાસતો નથી તે કુબુદ્ધિ અભક્ષ્ય ભક્ષણથી અધોગતિનેજ પામે છે.

આદુ, મૂલા, ગાજર, પિંડ, પિંડાલુ, સૂરણ, ગરમર, નીલીગલો, વટાટા, સક્કરકંદ વગેરે સર્વ ભૂમિકંદ, કોમલ પત્ર-ફૂલ કે ફળ, વિષ, હિમ, કરા, અજાણ્યાં ફળ, કાચું મીઠું, તિલ, સ્વસસ્વ રાત્રિભોજન, રિંગણ, વિંગણ, વહુવીજ ફળ, તુચ્છ ફળ, વંડવીજ પ્રેમુરુ વે રાત્રી ઉપરાંતનું દહિં, ત્રણ રાત્રિ ઉપરાંતની છાશ, કઠોલ સાથે કાચો ગોરસ (દૂધ, દહિં કે છાશ) મધ, માશ્વણ, વાસી અન્ન, ઘોલ અથાણું અને સંડી ગયેલી વસ્તુ વિગેરે અભક્ષ્યાદિકનું

કષાયની મદતા થાય અને પરિણામની શુદ્ધિ થાય તેમ લક્ષ રાखીને તપ કરવો. સમતાપૂર્વક તપ કરવાથી નિકાચિત કર્મના પળ બંધ તૂટી જાય છે. વિવેકયુક્ત તપ સંયમથી ગમે તેવાં અઘોર પાપનો પણ ક્ષય થાય છે.

જે કરતાં દુધ્યાન થાય અથવા આગલ ઉપર ધર્મસાધન અટકી પડે એવાં અજ્ઞાન તપ ઘણા કરવા કરતાં વિવેકયુક્ત સ્વલ્પ તપથી વિશેષ હિત થઈ શકે છે. જે સ્વાધીનપણે તપ સંયમથી દેહનું દમન કરે છે તેને કદાપિ પરતંત્રતા સંબંધી દુઃખ સહન કરવું પડતું નથી. પણ શરીર-મમતાથી જે કંઈપણ તપ જપ સંયમ સેવતા નથી તેમને પરાધીનપણે વહુજ શોચવું પડે છે. અંતે પણ તપ જપ સંયમ વિના સકલ દુઃખનો અંત નથી તો પછી શા માટે પ્રાપ્ત થયેલી શુભ સામગ્રીનો લાભ લેવા ચૂકવું જોઈયે ? પુણ્ય સામગ્રીને પામીને તેનો સદુપયોગ નહિ કરનારને તેવી સામગ્રી પુનઃ પ્રાપ્ત થવીજ મુશ્કેલ છે. માટે જેમ વને તેમ તેનો સદુપયોગ કરવોજ યુક્ત છે.

‘‘ ચાર જ્ઞાને કરી યુક્ત અને સુર-સેવિત એવાં તીર્થનાથ પણ જ્યારે કર્મ ક્ષય માટે તપ કરે છે તો પછી સામાન્ય જનોએ તે શા માટે કરવો ન જોઈયે ? આત્મ ઉન્નતિ માટે તે કરવાની સ્વાસ આ-વશ્યકતા છે. ’’

कर्मरूप पर्वतनुं भेदन करवा वजू समान, स्वर्ग अने मोक्ष मुख साधवाने मंत्र समान अने विषय विकारने हठाववाने श्रेष्ठ उपाय रूप एवा समाधिकारक तपनुं हे भव्यो ! तमे भावथी सेवन करो.

जे समतापूर्वक शुद्ध तपनुं सेवन करे छे ते चिलाति पुत्रनी पेरे स्वर्ग संवंधी मुखने पामी अंते दृढ प्रहारीनी जेम अविचळ मुखने पामे छे. अथवा नागकेतुनी पेरे कल्याण परंपराने मुखे साधी शके छे.

१३ जीह्वाने वश कर.

रसनैद्रियमां लंपट छतो जे मूढ भक्ष्याभक्ष्यनो ख्याल राखतो नथी ते कुबुद्धि अभक्ष्य भक्षणथी अधोगतिनेज पामे छे.

आदु, मूळा, गाजर, पिंड, पिंडाल, सूरण, गरमर, नीलीगळो, वटाटा, सकरकंद वगेरे सर्व भूमिकंद, कोमळ पत्र-फूल के फळ, विष, हिम, करा, अजाण्यां फळ, काचुं मीठुं, तिल, खंसखस रात्रिभोजन, रिंगण, विंगण, बहुबीज फळ, तुच्छ फळ, वडबीज प्रमुख बे रात्री उपरांतनुं दाहिं, त्रण रात्रि उपरांतनी छाश, कठोळ साथे काचो गोरस (दूध, दाहिं के छाश) मध, माखण, वासी अन्न, बोळ अथाणुं अने सडी गयेली वस्तु विगेरे अभक्ष्यादिकनुं

કષાયની મંદતા થાય અને પરિણામની શુદ્ધિ થાય તેમ લક્ષ રાखીને તપ કરવો. સમતાપૂર્વક તપ કરવાથી નિકાચિત્ત કર્મના પળ બંધ તૂટી જાય છે. વિવેકયુક્ત તપ સંયમથી ગમે તેવાં અઘોર પાપનો પણ ક્ષય થાય છે.

જે કરતાં દુધ્યાન થાય અથવા આગલ ઉપર ધર્મસાધન અટકી પડે એવાં અજ્ઞાન તપ ઘણા કરવા કરતાં વિવેકયુક્ત સ્વલ્પ તપથી વિશેષ હિત થઈ શકે છે. જે સ્વાધીનપણે તપ સંયમથી દેહનુ દમન કરે છે તેને કદાપિ પરતંત્રતા સંબંધી દુઃખ સહન કરવું પડતું નથી. પણ શરીર-મમતાથી જે કંઈપણ તપ જપ સંયમ સેવતા નથી તેમને પરાધીનપણે વહુજ શોચવું પડે છે. અંતે પણ તપ જપ સંયમ વિના સકંઠ દુઃખનો અંત નથી તો પછી શા માટે પ્રાપ્ત થયેલી શુભ સામગ્રીનો લાભ લેવા ચૂકવું જોઈયે ? પુણ્ય સામગ્રીને પામીને તેનો સદુપયોગ નહિ કરનારને તેવી સામગ્રી પુનઃ પ્રાપ્ત થવીજ મુશ્કેલ છે. માટે જેમ વને તેમ તેનો સદુપયોગ કરવોજ યુક્ત છે.

ચાર જ્ઞાને કરી યુક્ત અને સુર-સેવિત એવાં તીર્થનાથ પણ જ્યારે કર્મ ક્ષય માટે તપ કરે છે તો પછી સામાન્ય જનોણ તે શા માટે કરવો ન જોઈયે ? આત્મ ઉન્નતિ માટે તે કરવાની સ્વાસ આ-વશ્યકતા છે.

कर्मरूप पर्वतनुं भेदन करवा वजू समान, स्वर्ग अने मोक्ष मुख साधवाने मंत्र समान अने विषय विकारने हठाववाने श्रेष्ठ उपाय रूप एवा समाधिकारक तपनुं हे भव्यो ! तमे भावथी सेवन करो.

जे समतापूर्वक शुद्ध तपनुं सेवन करे छे ते चिलाति पुत्रनी पेरे स्वर्ग संबंधी मुखने पामी अंते दृढ प्रहारीनी जेम अविचळ मुखने पामे छे. अथवा नागकेतुनी पेरे कल्याण परंपराने मुखे साथी शके छे.

१३ जीह्वाने वश कर.

रसनेंद्रियमां लंपट छतो जे मूढ भक्ष्याभक्ष्यनो ख्याल राखतो नथी ते कुबुद्धि अभक्ष्य भक्षणथी अधोगतिनेज पामे छे.

आदु, मूळा, गाजर, पिंड, पिंडाल, सूरण, गरमर, नीलीगळो, वटाटा, सकरकंद वगेरे सर्व भूमिकंद, कोमळ पत्र-फूल के फळ, विष, हिम, करा, अजाण्यां फळ, काचुं मीठुं, तिल, खसखस रात्रिभोजन, रिंगण, विंगण, बहुबीज फळ, तुच्छ फळ, वडबीज प्रमुख वे रात्री उपरांतनुं दहिं, त्रण रात्रि उपरांतनी छाश, कठोळ साथे काचो गोरस (दूध, दहिं के छाश) मध, माखण, वासी अन्न, घोळ अथाणुं अने सेंडी गयेली वस्तु विगेरे अभक्ष्यादिकनुं

સ્વરૂપ સમજીને સુબુદ્ધિજનોએ તેનો ત્યાગ કરવો યોગ્ય છે. કેમકે ક્ષણિક વિષય-મુશ્વની સ્વાતર તેથી અસંખ્ય કે અનંત જીવોનો વિ-ધ્વંસ થાય છે.

એક તલમાત્ર ભૂમિકંદમાં પણ અનંત જીવો રહેલા છે. તેથી પથુની પેરે વિવેક રહિત તેથી અભક્ષ્ય, અનંતકાય વસ્તુઓને પ્રમાણ રહિત સ્નાનાર માણસો અનંત જીવોનો સંહાર કરી ક્ષણિક તૃપ્તિ મે-લ્લવી અધોગતિને પામી અનંત જન્મ મરણ સંબંધી દુઃખને પ્રાપ્ત થાય છે.

તિલમાત્ર મુશ્વને માટે મેરુથી પણ મોટું દુઃખ મૂર્ખ લોકો અજ્ઞા-નતાથી માગી લેછે જિહ્વેન્દ્રિયને વશ કરી અભક્ષ્ય માત્રનો ત્યાગ કર-નાર સુબુદ્ધિજનો સર્વત્ર સુખી થાય છે.

રસ લંપટ જીવો અનેક વ્યાધિઓને ભોગ થઈ પડે છે તેમ જીતેન્દ્રિય કદાપિ થઈ પડતો નથી. એમ સમજીને પણ અભક્ષ્ય ભક્ષ-ણથી સદંતર દૂરજ રહેવા પ્રયત્ન કરવો.

ઔષધ ઉપચારની સ્વાતર મધ, માશ્વળ વિગેરે અભક્ષ્ય વસ્તુ વાપરી સ્નાનારને પણ પરિણામે અહિતજ કહેલું છે. તેથી તેવા વિષમ સંયોગોમાં વિવેકી માણસોએ વિશેષે સાવચેત રહેવું યોગ્ય છે. (યુક્ત છે.)

પવિત્ર દીક્ષા ગ્રહણ કર્યા છતાં રસનેન્દ્રિયને વશ થઈ યથેચ્છિત ભોજન કરનાર ભિક્ષુ મંઘૂ આચાર્યની પેરે વિઙ્વનાપાત્ર થાય છે.

તેથી ઉભય લોકનાં સુખને ઇચ્છતા આત્માથી જીવો જીવાને જેમ વને તેમ વિવેકથી વશ કરવા સતત પ્રયત્ન કરવો યુક્તજ છે.

જેમ કુપથ્ય ભોજનથી માઠાં પરિણામ આવે છે તેમ તેવાં વિવેક વિનાનાં રાગદ્વેષ યુક્ત સ્વાથી વચનોથી પણ વિપરીતજ પરિણામ આવે છે એમ સમજીને સ્વપરને હિતકારી સત્ય અને પ્રિય વચનજ પ્રસંગોપાત બોલવાની ટેવ પાડવી. જરૂર વિનાનું, વગર વિચાર્યું, સ્વ-ચ્છંદપણે વહુ બોલવાની કુટેવથી જીવ ઘર્ણવાર જીવના પણ જો-સ્વમમાં આવી પડે છે એમ વિચારીને જ્ઞાના માણસોએ હિત, મિત્ર, પ્રિય, એવું સત્ય પણ પ્રસંગોપાત જરૂર જેટલુંજ નદ્રપણે બોલવાની ટેવ રાખવી. આથી સર્વ કોઈને સંતોષ મળવાનો સારો સંભવ રહે છે. રાગદ્વેષ રહિત મધ્યસ્થપણે વિચારીનેજ પ્રસંગોપાત પ્રિય અને સત્ય વચન વદવાથી તે પરને પણ પ્રાયઃ હિતકારીજ થાય છે.

૧૪ રાગ દ્વેષનો ત્યાગ કર.

અનાદિ કુકર્મના યોગથી જીવને રાગદ્વેષરૂપ ભારે દુસ્તર-વિકાર થયા છે, જેથી જીવે એકને દેસ્વી રાજી થાય છે અને બીજાને દેસ્વી કરાજી થાય છે. તેમજ તે ચેપી રોગ અનેક ભવ સંતતિ સુધી ચાલ્યા કરે છે.

ઉક્ત મહાવિકારથી જીવને સ્વપરનું યથાર્થ માન થઈ શકતું નથી. તેથી તેને ગુણદોષ સંબંધી ઉલટું અવલુંજે માન થાય છે. રાગી દોષ ન પડ્યતિ—વિષય સુખમાં મગ્ન થયેલો જીવ સ્ત્રી આદિક પદાર્થોમાં રહેલા દોષોને તેમજ તેમના સંગ-પરિચયથી ભાવી દોષોને નહિ સમજતાં ઉલટાં તેમાં ગુણનોજ આરોપ કરીને અંધ પ્રવૃત્તિ કર્યા કરે છે. એવીજ રીતે ઈર્ષ્યા-દ્વેષથી જેનું અંતઃકરણ કલુષિત થઈ ગયું છે તેની મતિ પણ વિપરીતજ દૌરાવાથી સામામાં ગમે તેવા સદ્ગુણો છતાં અને તેવા સદ્ગુણી-સમર્થની સાથે દ્વેષબુદ્ધિ રાખવાથી ભાવી અનર્થને તે મૂઠાત્મા સમજી શકતો નથી, ઇટલુંજ નહિ પણ સામાનામાં રહેલા સદ્ગુણોને તે જડમતિ કેવલ દોષરૂપેજ લેખે છે અને તેને તૃણની જેમ ગણી મિથ્યાભિમાનથી તેની સાથે વર બાંધીને ઉલટો અનર્થજ પેદા કરે છે. વડના બીજની પેરે આગલ જતાં તેની પરંપરા વધતીજ જાય છે. એમ સમજીને શાળા માણસોએ જેમ વને તેમ શીઘ્ર ઉક્ત મહા વિકારોને ઉપશમાવવા અવશ્ય ઉદ્યમ કરવો ઘટે છે.

રાગ અને દ્વેષ હલાંહલ ફેર કરતાં પણ અધિક દુઃસ્વદાથી નીવડે છે.

જો સમતાં ભાવિત સત્ પુરુષોની સૌવત કરીને તેમની હિત સ્ત્રીસ્વામણથી પોતાની અનાદિની ભૂલ સમજવામાં આવે અને તેથી

પોતાના વિકારોને વારવાને જોડતો પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો અનુ-
ક્રમે સતત શુભ અભ્યાસના વલ્લથી આપણામાં જડ ઘાલીવેસેલા
રાગ દ્વેષાદિ વિકારોનો સમૂલ્લગો અંત આવી શકે. પણ જ્યાં સુધી
ઉક્ત મહા વિકારોનો અંત ન આવે ત્યાં સુધી તેમનું ઉન્મલન કરવા
અડગ પ્રયત્ન કર્યાજ કરવો જોડે.

રાગ અને દ્વેષથી અંધ થયેલા પ્રાણીયોની પ્રાયઃ અધોગતિજ
થાય છે. એવા અંધ જીવોને સ્વરી આંસ આપનારા અલૌકિક શસ્ત્ર
વૈદ્ય સમાન કોઈક સદ્ પુરુષનો સમાગમ ભાગ્યોદયે થઈ આવે અને
જો તેમની સમ્યગ્ ઉપાસના કરવામાં આવે તો સદુદ્યમના સ્વાદિષ્ટ
ફલ રૂપે આપણા અનાદિના મહા વિકારો નષ્ટ થઈ આપણને સમતા
રૂપી દિવ્ય ચક્ષુની સ્વતંત્ર પ્રાપ્તિ થઈ શકે.

૧૫ ક્રોધાદિ કષાયને દૂર કર.

ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ એ ચાર કષાય છે. અપ્રીતિ
લક્ષણ ક્રોધ, અહંભાવ લક્ષણ માન, દંભ લક્ષણ માયા, અને અસંતોષ
લક્ષણ લોભથી અનુક્રમે પ્રીતિ, વિનય, મિત્રાઈ, અને સુખ શાન્તિનો
નાશ થાય છે. માટે સમજી માણસને તે અવશ્ય પરિહરવા યોગ્યજ છે.

દ્વેષ યા ઇર્ષ્યા થકી ક્રોધ અને માન પેદા થાય છે તેમજ કામ યા રાગાન્ધતાથી માયા અને લોભ પેદા થાય છે અને જેમ જેમ તેમને તેથી પોષણ મળતું જાય છે તેમ તેમ તેઓ વૃદ્ધિ પામતા જાય છે.

બાહ્ય અને અંતર બે પ્રકારના શત્રુઓમાં અજ્ઞાની લોકો જેના પ્રતિ વૈરભાવ રાખે છે તે બાહ્યશત્રુ છે, અને જ્ઞાની પુરુષો જેમનો ક્ષય કરવા અહોનિશ યત્ન કર્યા કરે છે તે અંતરંગ શત્રુઓ—કામ, ક્રોધાદિક છે. બાહ્યશત્રુ ઉપર કષાય કરવો તે અપ્રશસ્ત છે. અને અંતરંગ શત્રુઓ ઉપર કષાય કરવો તે પ્રશસ્ત કષાય કહેવાય છે. પ્રશસ્ત કષાયના યોગે અપ્રશસ્ત કષાયનો અનુક્રમે અભાવ થાય છે, તેથી પ્રશસ્ત કષાય અપ્રશસ્ત રાગાદિને દૂર કરવા અમોઘ ઉપાય તુલ્ય છે.

અંતે તો સર્વ પ્રકારના કષાય સર્વથા પરિહરવાથીજ પરમપદ પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યાં સુધી લેશ માત્ર રાગ, દ્વેષાદિક વિકાર હોય ત્યાં સુધી વીતરાગતા હોઈ શકે નહિ અને તે વિના અક્ષયપદના આધિકારી થઈ શકાયજ નહિ. માટે વીતરાગ દશાને પ્રગટ કરવા રાગદ્વેષ અને કષાય માત્રનો ક્ષય કરવાને સતત પ્રયત્ન કરવો જોઈયે.

ક્ષમા ગુણવડે ક્રોધનો, વિનય—નમ્રતા ગુણથી માનનો, સરલતા—ગુણથી માયા—કપટનો, અને સંતોષ ગુણથી લોભનો પરાજય કરવો. ક્ષમું છે કે—

क्षमा सार चंदनरसैं, सिंचो चित्त पवित्र;
 दया वेल मंडप तळे, रहो लहो मुख मित्र.
 देत खेद वर्जित क्षमा, खेद रहित सुखराज;
 तामे नहि अचरिज कछु, कारण सरिखो काज.

क्षमा खड्गः करे यस्य, दुर्जनः किं करिष्यति॥
 अतृणे पतितो वह्निः स्वयमेवो पशाम्यति.

मृदुता कोमल कमलथें, वज्रसार अहंकार;
 छेदतहे एक पलकमे, अचरिज एह अपार.

माया सापणी जगडसै, ग्रसै सकळ गुणसार;
 समरो रुजुता जांगुली, पाठ सिद्ध निरधार.

कोउ सयंभू रमणको, जो नर पावै पार;
 सोभी लोभ समुद्रको, लहै न मध्य प्रचार.
 मन संतोष अगस्तिकुं, ताके शोष निमित्त;
 नितु सेवो जिनि सो कियो, निजबल अंजलि मित्त.

પૂર્વોક્ત વે પ્રકારના કષાય સમજવાનું ફલ એ છે કે જેનાથી ભવ સંતાતિ વધે એવા અપ્રશસ્ત કષાયથી દૂર રહેવા માટે પ્રથમ તો પ્રશસ્ત રાગાદિક સેવવાં. એટલે કે શુદ્ધ દેવ, ગુરુ અને ધર્મ પ્રતિ પ્રેમભાવ ધારણ કરવો ને વધારવો. તે એટલે સુધી કે સંસાર સંબંધી સ્વોટો રાગ સમૂલ્લગો નષ્ટ થઈ જાય. અને આત્મ-ગુણનું આપણને સહજ માન થાય અને છેવટે વીતરાગદશા, પ્રગટ કરવાને સર્વ પ્રમાદ દોષનો પરિહાર કરીને સમ્યક્ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રના દૃઢ અભ્યાસથી આપણે સર્વથા નિષ્કષાયપણું પામીએ.

જેઓ શુદ્ધ દેવ ગુરુ ધર્મ ઉપર નિર્મલ રાગ કરવાને વદલે ઝલટો કરાગ-દ્વેષ પેદા કરે છે તે હતભાગ્યોને ભવિષ્યમાં અનંત ભવ ભ્રમણ કરવું પડશે. અને તેમને પ્રાપ્ત સામગ્રી પુનઃ પામવી દુર્લભ થઈ પડશે.

જેઓ પાંતે ગુણી છતાં ગુણવંત ઉપર રાગ ધરશે તેઓ અવશ્ય ઉભય લોકમાં સુખ અને યશના ભાગી થઈ અંતે અક્ષય પદને પામશે.

દીક્ષા ગ્રહણ કરીને જે ક્રોધાદિ કષાયને સેવશે-હિતકારી વચન કહેનારની ઉપર કોપશે, તપશ્રુતનો ગર્વ કરશે અથવા પૂજા પ્રતિષ્ઠાદિકથી મનમાં અભિમાન ધરશે, સ્વરા ગુણ વિના સ્વોટો આઢંબર રચી દંભવૃત્તિ ચલાવશે અને વસ્ત્ર પાત્ર પુસ્તક યા શિષ્ય શિષ્યાઓનો સ્વોટો લોભ રાખશે. તેમની ઉપર મમતા ધારણ કરશે તો

તે સ્વચારિત્રને નિષ્ફળ કરીને અંતે અધોગતિને પામશે. સહજ સુ-
ખદાયી ચારિત્રને ધારીને જે ભવભીરુ સાધુઓ રાગ દ્વેષાદિક દુષ્ટ
વિકારના ઉત્પાદક અનુકૂળ યા પ્રતિકૂળ કારણો મળતાં છતાં નિર-
તિચારપણે સ્વસંયમને પાળે છે તેજ સ્વરા ધીર વીર સાધુઓ છે એમ
નિશ્ચે જાણવું. કહું પણ છે કે:—વિકારહેતૌસતિવિક્રિયંતે,
યેષાં ન ચેતાંસિ ત એવ ધીરા:—રાગ દ્વેષ યા કામક્રોધાદિ
વિકાર ડપજે, એવાં કારણ વિદ્યમાન છતાં જેમનાં ચિત્ત જરાએ ક્ષોભ
પામતાં નથી તેજ ધીર-વીર પુરુષો છે.

૧૬ અહિંસા વ્રતનો આદર કર.

પ્રમાદ યુક્ત આચરણથી સ્વપર પ્રાણનો નાશ કરવો તેનું નામ
હિંસા છે. મદ્ય, વિષય, કષાય, નિદ્રા, અને વિકથા એ પાંચ પ્રમાદ
જીવોને દુર્ગતિમાં પાડનાર છે તેથી તે અવશ્ય વર્જ્ય છે. સર્વ પ્રમાદ
રહિત થઈને “આત્મવત્ સર્વ ભૂતેષુ” સર્વ પ્રાણીને સ્વસમાન
લેખનાર મહાશય અહિંસા વ્રતને યથાર્થ પાળી શકે છે.

સર્વ જીવને અભય દાન દેનાર જેવો કોઈ ઉત્કૃષ્ટ પુણ્યવાન
નથી. કેમકે સર્વ દાન કરતાં અભય દાન ચઢીયાતું છે.

દુનિયામાં વહાલામાં વ્હાલી चीज પોતાના પ્રાણજ ગણાય છે.
તેથી કોઈ હુદ્ર જીવના પણ પ્રિય પ્રાણ અપહરવા યત્ન કરવો નહિ.

સર્વે જીવિતજ ઇચ્છેછે, કોઇપણ મરણને ઇચ્છતુંજ નથી. એમ સમજી નિગ્રંથ પુરુષો અહિંસાવ્રતનો અત્યંત આદર કરે છે.

મનથી, વચનથી, કે કાયાથી હિંસા કરવા કરાવવા કે અનુમોદવાનો સાવધાનપણે ત્યાગ કરવાથીજ અહિંસાવ્રતનું પૂર્ણ રીતે ચાલન થાય છે.

જે જેવા મંદ કે ઉત્કૃષ્ટ પરિણામથી પરને પરિતાપ કરે છે તે તેનો તેજોજ અલ્પ કે અધિક વિપાક ભોગવે છે. તથા કોઈ રીતે કોઈને પણ પીડા ઝપ્પે એવું મનથી, વચનથી કે કાયાથી, કરવું, કરાવવું કે અનુમોદવું નહિ. કેમકે જેવું વીજ વાવીયે તેવુંજ ફલ પામીયે. વઠી આપણને દુઃસ્વમાત્ર અનિષ્ટ છતાં જો આપણે અન્યને આપણા તુચ્છ સ્વાર્થની સ્વાતર જાણી જોઈને અસમાધિ ઉપજાવિયે તો પછી તેના વદલા તરીકે આપણને પણ અસમાધિજ પેદા થાય તેમાં આશ્ચર્ય શું ? તથા ઉત્તમ રસ્તો એજ છે કે સારા કે નરસા અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ સંજોગોમાં સહનશીલપણું ધારણ કરીને કોઈ જીવને કંઈપણ અસમાધિ નહિ કરતાં વની શકે તેટલી સમાધિ કરવા પ્રયત્નશીલ થાવું. આવા કઠીણ પણ સીધે રસ્તે ચાલનાર સત્પુરુષને કદાપિ કંઈપણ કષ્ટ પ્રાપ્ત થવાનું નથી, એટલુંજ નહિ પણ તે સત્પુરુષ પોતાનાં સદાચરણથી શ્રેષ્ઠ સુખનોજ અધિકારી થવાનો.

શરીર સંવંધી અનેક પ્રકારના વ્યાધિ, નિર્ધનતા, પરતંત્રતા, અનં
ચૈર, વિગ્રહ વિગેરે સર્વ હિંસાનાં ફલ સમજીને સુબુદ્ધિજનોએ અહિં-
સાનોજ આદર કરવો.

આરોગ્ય, સૌભાગ્ય, સ્વામિત્વ, અને સમાધિ પ્રમુખ અહિંસાનાં
ફલ સમજીને શાળા માળસોએ અહિંસાવ્રતનોજ અત્યંત આદર ક-
રવો યુક્ત છે.

૧૭ સત્ય વ્રતનું પાલન કર.

પ્રિય અને હિતકારી વચનને જ્ઞાની પુરુષો સત્ય કહે છે, અને
સત્ય છતાં અપ્રિય, કટુક અને અહિતકારી વચન અસત્યજ કહ્યું છે.
તથા વક્તાએ વચન વ્યવહારમાં વિશેષે વિવેક રાખવાની જરૂર છે.

આંધળો, લુચ્છો, લવાડ, ચોર, દુષ્ટ, ધીઠ વિગેરે વચનો રા-
ગદ્વેષાદિક વિકારથી ઉચ્ચરાયેલાં હોવાથી તે પ્રસંગે અસત્ય ઠરે છે.

ચૈર, સ્વેદ, અભિશ્વાસાદિ અનેક દોષો અસત્ય બોલવાથી ઉદ્-
ભવે છે. તેમજ આલોકમાં વમુરાજાની પેરે અપવાદ અને પરલોકમાં
અનર્થ પરંપરાને પામે છે.

અસત્ય બોલનારને પોતાના વચનપર પ્રતીતિ બેસાડવા અનેક
કુતર્કો કરવા પડે છે તેથી તેનું મન મહા માઠા ધ્યાનમાંજ મગ્ન રહે છે.

સત્ય બોલનારનું મન નિર્ભય રહે છે, તેથી તેને યોગ્ય સંકલ્પ વિકલ્પ કરવા પડતા નથી. સત્ય વચનમાં ટેક રાખનારને દેવતા પણ સહાય કરે છે.

સત્ય વચન ક્ષીરસમુદ્રના જલ જેવું મીઠું છે તેથી સત્યનું જ પાન કરનારને સ્વાસ્થ્ય સમુદ્રનાં જલ જેવાં અસત્ય વચનથી કદાપિ સંતોષ વળતો જ નથી.

અસત્ય ભાષણથી મોટા લોકોને અવલે રસ્તે દોરનાર જેવો કોઈપણ વિશ્વાસવાતી-મહાપાપી નથી. તેથી સમાસમક્ષ ભાષણ કરનારે પોતાની જવાબદારી સારી રીતે વિચારી રાખવાની જરૂર છે. કેમકે તેના ઉપર લાલચોળા માણસોના અવિચારનો સવાલ રહેલો છે.

સત્યના રાગીણ લક્ષમાં રાખવું જોઈએ કે દુનિયામાં અસત્ય બોલવાનાં કારણ માત્ર ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, ભય કે હાસ્યજ હોય છે, અને જેમ બને તેમ કાઢીથી તેવાં કારણોને દૂર કરીને સત્યજ વચન વદવું એવા સત્યવાદીનો સુચક કાલિકાચાર્યની પેરે ચિર સ્થાયી રહે છે.

સત્યની સ્વાસ્થ્ય પોતાના પ્રિય પ્રાણને પણ ગળે નહિ તેજ સત્ય ધર્મનો અધિકારી છે. એમ સમજીને જ યુધિષ્ઠિર પ્રમુખે પ્રાણાંત સુધી તે વ્રતનું પ્રાલન કર્યું છે.

જે માણસ વિવેકથી વિચારીને પ્રસંગોપાત, હિત, મિત, માષ-
ળથી સર્વને પ્રિય લાગે એવું સત્ય વચન બોલે છે. તેનું વચન સર્વ
માન્ય થવાથી અંતે તે અભીષિત કાર્ય મુશ્કે સાધી શકે છે.

તોતડી જીભ, મૂંગાપણું, મુશ્વપાકાદિ રોગ, મૂર્ખતા, દુઃસ્વર
અને અનાદેયવચનાદિક સર્વ અસત્યનાંજ ફલ સમજીને તેનાથી
મુબુદ્ધિજનોએ દૂર રહેવું. તેમજ બીજા પળ યોગ્ય જીવોને દૂર રહેવા
પ્રેરણા કરવી.

ચોંચી જીભ, મુસ્પષ્ટ માષિત્વ, નિર્દોષતા, પાંડિત્ય, મુસ્વર,
અને આદેયવચનાદિક સર્વ સત્યનાંજ ફલ સમજીને શાળા માણસોએ
સદા સત્યનોજ પક્ષ કરીને સત્યવ્રતનું પાલન કરવા ઉજમાલ રહેવું.

૧૮ અદત્તનો ત્યાગ કર.

સાક્ષાત્ અન્યાયથી દાવપેચ કરીને પરાઈ વસ્તુ છીનવી લેવી,
તેમ કરવા બીજાને ઉશ્કેરણી કરવી, તેને સહાય આપવી, જાણી
જોઈને ચોરાઈ વસ્તુ લેવી, થાપણ ઓલવવી, અને વિશ્વાસઘાત ક-
રવો એ વધા ચોરીના પેટામાં આવી જાય છે. એમ સમજીને દક્ષ
નીતિવંત અને દયાલુ શ્રાવકે તેનાથી બીલકુલ દૂરજ રહેવું.

દસ પ્રાણ ઉપરાંત પૈસાને લોકો અગીયારમો પ્રાણ લેખે છે તો

એવા પ્રાણપ્રિય દ્રવ્યનું અપહરણ કરનાર માણસ પરાયા પ્રાણના હરણ કરનાર કરતાં પણ અધિક પાતકી ઠરે છે, અને તેથી તે આલોકમાં પ્રત્યક્ષ વધ બંધનાદિક પામીને પરભવમાં નરકનો અધિકારી થાય છે.

સુમુક્ષુ સાધુને તો ઇથી પણ અધિક વારીકીથી અદત્તનો ત્યાગ કરવાનો છે. તેને તો મનથી પણ અદત્ત લેવાનો સરૂત નિષેધ કહેલો છે.

સ્વામી અદત્ત, જીવ અદત્ત, તીર્થંકર અદત્ત, અને ગુરુ અદત્ત એમ ચાર પ્રકારનું અદત્ત સર્વથા તજી સાધુને મહાવ્રત પાઠવાનું છે. તમાં જેટલો જેટલો અનાદર કરાય છે તેટલું તેટલું મહાવ્રત દૂષિત થતું જાય છે. તેથી તેનું સ્વરૂપ યથાર્થ સમજીને સુસાધુ જનોએ અદત્તથી સર્વથા દૂર રહેવા યત્નવંત રહેવાની અવશ્ય જરૂર છે.

આહાર, પાણી, ઔષધ, મેપજ, વસ્ત્ર, પાત્ર, અને રહેઠાણ વિગેરે તેના ધર્મીની રજા શિવાય લઈ વાપરવાથી સ્વામી અદત્ત લાગે છે.

ઘરુ ધર્મીએ આપ્યા છતાં જો તે તે વસ્તુ સચેત (સજીવ) અથવા અચેત (નિર્જીવ) નહિ થયેલી એવી મિશ્ર છતી લઈ વાપરવામાં આવે તો તે લેનાર અને વાપરનાર સાધુને જીવ અદત્ત લાગે છે.

દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, અને ભાવને પ્રધાન કરીને પ્રવર્તેલી એવી પ્રમુ આજ્ઞાને પ્રમાણ કરવાને વદલે સ્વચ્છંદપણે વ્યવહાર ચલાવવાથી

આપ સ્વદ્ વર્તનથી તીર્થંકર અદત્ત લાગે છે.

તેમજ ગીતાર્થ ગુરુ મહારાજની તેવીજ હિતકારી આજ્ઞાને અવગણી આપ મતે ચાલનાર સાધુને ગુરુ અદત્ત લાગે છે.

અદત્તનું સ્વરૂપ સમ્યગ્ વિચારીને જે ભવભીરુ જનો તેનાથી અલગા રહેશે તે સ્વર્ગાદિકની સંપદાને સાક્ષાત્ પામી અંતે અવિચલ સુખના અધિકારી થાશે.

૧૯. બ્રહ્મચર્યનું સેવન કર.

દેવતા, મનુષ્ય અને તિર્યંચ સંવંધી વિષય ભોગોથી વિરમીને સહજ સંતોષધારી, ધર્મધ્યાનમાં નિમગ્ન રહેવું તેનું નામ બ્રહ્મચર્ય છે.

મનથી પણ ઉક્ત વિષયોને નહિ ઇચ્છવારૂપ મહાવ્રત મુમુક્ષુ પુરુષોને હોય છે. અને યથાસંભવ સામાન્યપણે તો તે વ્રત ગૃહસ્થ શ્રાવકોને પણ હોય છે. મુનિયોમાં સ્થૂલભદ્રાદિકનાં અને ગૃહસ્થોમાં વિજય શેઠ અને વિજયા શેઠાણી તથા સુદર્શન શેઠ વિગેરેનાં તેમજ અનેક સતા અને સતીઓનાં દૃષ્ટાન્તો જગ જાહેર છે.

અનાદિની વિષય વાસના માગ્ધયોગે સર્વથા અથવા અંશથી ઉપશાન્ત થયે છતાં ઉક્ત મહાવ્રત સર્વથી ક્રે દેશથી ઉદય આવે છે. ઉક્ત મહાવ્રતના દૃઢ અભ્યાસ પૂર્વક ભાવનાથી તેની સિદ્ધિ થતાં તે

મહાશયને સહજ સંતોષ જન્ય અનંત સુખ વ્યાપી જાય છે અને એવા સ્વાભાવિક સુખમાં નિમગ્ન થયેલા યોગી પુરુષને કદાચ અપ્સરા ચલાયમાન કરવા યત્ન કરે તો તે તદ્દન નિષ્ફળ જાય છે. એવા સ્વાભાવિક આત્મ સુખનીજ કામનાથી જે મહાશયો ઉક્ત મહાવ્રતને સેવે છે તે સકલ સુરાસુરને માન્ય થઈને અક્ષયસુખના અધિકારી થાય છે.

ઉક્ત મહાવ્રતની રક્ષા માટે પ્રથમ નવ બ્રહ્મ-વાડો પાઠવાની જરૂર રહે છે. માટે તે વાડોનું સ્વરૂપ સમજી દરેક મુમુક્ષુએ તેનો સ્વપ્ન કરવો યુક્ત છે.

૧ વસતિ-સ્ત્રી, પશુ, પંડક વિગેરે રહે ત્યાં બ્રહ્મચારીને રહેવું કલ્પે નહિ.

૨ કથા-કામકથા કરવી ઘટે નહિ.

૩ નિષદ્યા-સ્ત્રી વિગેરેનું આસન શયન વિગેરે વાપરવું નહિ.

૪ ઇન્દ્રિય-સ્ત્રી આદિકનાં અંગોપાંગ સગબુદ્ધિથી નીરસવાં નહિ.

૫ કુડયંતર-ભીંત અથવા પહાડા પાસે સ્ત્રી આદિકનો વાસ તજવો.

૬ પૂર્વક્રીડા-પૂર્વે અવ્રતીપણે કરેલી કામ ક્રીડા સંભારવી નહિ.

૭ પ્રણીત ભોજન-રસકસવાળા ઘેવર પ્રસુખનું સ્નિગ્ધ ભોજન કરવું નહિ.

૮ અતિમાત્રાહાર-પ્રમાણથી વધારે લૂંચું ભોજન પળ કરવું નહિ.

૯ વિમૂષા-સ્નાન, વહ્વાલંકારથી કે તૈલાદિકના મર્દનથી બ્રહ્મ
ચારીને સ્વશરીરની શોભા કરવી કરાવવી નહિ.

ए प्रमाणे अखंड ब्रह्मचर्यने पाळीने पुर्वे अनेक शुद्धाशयो जेम
अक्षय सुखने पाम्या छे तेम वर्तमान अने अनागत काळमां पण
पवित्र पुरुषार्थ फोरवनारा अनेक महाशयो ए निर्मळव्रतने निरति-
चारपणे पाळीने आत्मोन्नति करी अन्यने दृष्टान्तरूप थइने अंते अक्षय
संपदाने वरशे.

૨૦ પરિગ્રહ—મૂર્છાનો પરિહાર કર.

સચેત, અચેત, કે મિશ્ર એવી અલ્પ મૂલ્ય કે વહુ મૂલ્યવાળી
વસ્તુ ઉપર મૂર્છા થવી તેને જ્ઞાની પુરુષો પરિગ્રહ કહે છે. તે પરિગ્રહ
વે પ્રકારનો છે.

ધન, ધાન્ય, રુપું, સોનું, દ્વિપદ, ચતુષ્પદ વિગેરે વાહ્ય પરિગ્રહ
છે. તથા વેદોદય ૩, હાસ્યાદિ ૬, મિથ્યાત્વ અને કષાય ૪ મળીને
૧૪ પ્રકારનો અભ્યંતર પરિગ્રહ કહ્યો છે.

ए वन्ने प्रकारનો પરિગ્રહ સર્વથા પરિહરે તે નિર્ગંથમુનિ
કહેવાય છે.

અંતરનો પરિગ્રહ તજ્યા વિના બાહ્ય પરિગ્રહના ત્યાગ માત્રથી કંઈ કલ્યાણ નથી. શું કાંચલી માત્ર તજવાથી સર્પ નિર્વિષ થઈ શકે છે ?

બંને પ્રકારના પરિગ્રહને તૃણવત્ તજીને જે સંસારથી ન્યારા રહીને સંયમને સાધે છે તેનાં ચરણકમળને ત્રણે જગત પૂજે છે.

પરિગ્રહ એક એવા પ્રકારનો ગ્રહ છે કે જેના યોગે આત્મી જગત્ પીઠા પામે છે. પરિગ્રહ ગ્રહથી ઘેલો થયેલો સાધુ પણ જેમ આવે તેમ લગ્યા કરે છે.

જેમ અત્યંત ભારથી જાણ જઠમાં ઢૂંચી જાય છે તેમ પરિગ્રહ ગ્રહથી ગ્રસ્ત થયેલો જીવ પણ આ ભયંકર ભવસાયરમાં ઢૂંચે છે.

જેમ જેમ જીવને દૈવવશાત્ લાભ મળતો જાય છે તેમ તેમ તેને લોભ વધતો જાય છે, અને તે ઇટલો વધો કે તેની કંઈપણ હદ રહેતી નથી, જેથી તે અનેક પ્રકારના પાપારંભ કરીને પણ પૈસા પેદા કરવા પ્રયત્ન કર્યા કરે છે, તેથી જિન શાસનાનુયાયી દરેક આત્માથી જીવને યોગ્ય છે કે તેણે ' પાણી પહેલાંજ પાઠ ' ની પેરે પ્રથમથીજ પરિગ્રહનું પ્રમાણ કરીને રહેવું. અને નિયમિત ધનધાન્ય-નીતિથીજ પેદા કરવા સ્વાસ્થ્ય લક્ષ રાંતવું, ભાગ્યવશાત્ વિશેષ દ્રવ્યની પ્રાપ્તિ થઈ તો સદ્ગુરુની સલાહ મુજબ પુણ્યક્ષેત્રમાં તેનો વિવેકથી વ્યય કરીને કુ-

તાર્થ થાવું એ પ્રમાણે જે શુભાશય મૂર્છાને મારે છે તે ઉભયલોકમાં અવશ્ય સુખી થાય છે.

‘ ઇચ્છા તો આકાશની જેવી અનતી છે એમ નિશ્ચયથી સમજીને અનહદ એવા લોભનો નિગ્રહ કરવા પરિગ્રહનું પ્રમાણ તો અવશ્ય કરવું. અન્યથા મમ્મણશેઠ વિગેરેની પેરે નિર્મર્યાદ લોભતૃષ્ણાથી માઠા હાલ થશે.

પરિગ્રહનું પ્રમાણ કરીને યથાપ્રાપ્તમાં સંતોષ વૃત્તિ ધારવાથી ઉભય લોકમાં કેવું સુખ મળે છે, તેને માટે આનંદ કામદેવાદિક અનેક શ્રાવકોનાં અને પુણીયા શ્રાવક વિગેરેનાં દૃષ્ટાન્ત જગ પ્રસિદ્ધ છે.

ધમનાં સાધનભૂત વસ્ત્ર, પાત્ર અને પુસ્તકાદિક ઉપગરણો પરિગ્રહરૂપ નથી પણ જો મૂર્છા રાખીને તેમનો સદુપયોગ કરવામાં ન આવે તો તે સર્વ પરિગ્રહરૂપ થઈ પડે છે. કેમકે મૂર્છા એજ પરિગ્રહ છે એમ જ્ઞાતપુત્ર શ્રી મહાવીર સ્વામીએ કહેલું છે માટે મૂર્છા તજીને જમ તપ જપ સંયમવડે દેહને સાર્થક કરવામાં આવે છે, તેમ ધર્મોપગરણને પણ તે તે ધર્મ કાર્યમાં મૂર્છા રહિત ઉદાર દીલથી ઉપયોગ પૂર્વક વાપરી સાર્થક કરવા એ વીરપુત્રોની ફરજ છે.

૨૧ વૈરાગ્ય ભાવ ધારણ કર.

સંપદો જલ તરંગ વિલોલા, યૌવનં ત્રિ ચતુરાણિ દિનાનિ।
શારદાધ્રમિવ ચંચલ માયુઃ, કિં ધનૈઃ કુરુત ધર્મમનિન્દ્યાં।૧।

લક્ષ્મી જલતરંગની જેવી ચપલ છે, યૌવન અલ્પ સ્થાયી હોવાથી અસ્થિર છે, અને આયુષ્ય શરદનાં વાદળાં જેવું ચંચલ છે. માટે હે ભવ્યો ! તમે ક્ષણિક ધનનો લોભ તજીને સર્વોત્તમ એવા વીતરાગ ભાષિત ધર્મત્રુંજ સેવન કરો.

રાગીના ઉપર રહેનારી યા સ્વાર્થ પૂરતા કૃત્રિમ રાગને ધરનારી એવી નારીને કોણ સહૃદય પુરુષ વાંછે ? તેતો વિરાગી ઉપર પૂર્ણ પ્રેમને ધરનારી એવી મુક્તિકન્યાનેજ વાંછે છે.

દુનિયામાં સર્વ કોઈ સ્વજનવર્ગાદિક સ્વાર્થનિષ્ઠજ છે. એમ મુસ્પષ્ટ સમજ્યા છતાં કોણ સહૃદય પુરુષ તેમાં નિષ્કારણ મગ્ન થઈ રહે ? જ્યારે મોહ માયાનો પડદો દૂર સ્વસે છે ત્યારે અશ્વંડ સામ્રાજ્ય સુખને સાક્ષાત્ સેવનારા ચક્રવર્તી સરસ્વા સિંહ પુરુષો પણ પૂર્ણ વૈરાગ્યથી આ પૌદ્ગલિક સુખનો ત્યાગ કરીને સહજ આનંદને સાક્ષાત્ અનુભવવાને શ્રી વીતરાગ દેશિત ચારિત્ર ધર્મનો સ્વીકાર કરીને તેને સિંહની પેરે પાલવા પ્રવૃત્ત થાય છે.

દુઃસ્વર્ગર્ભિત, મોહર્ગર્ભિત અને જ્ઞાનર્ગર્ભિત એમ વૈરાગ્ય ત્રણ પ્રકારનો છે. એ ત્રણે પ્રકારમાં જ્ઞાનર્ગર્ભિત વૈરાગ્યજ શિરોમણિ છે.

જેમ હંસ ક્ષીર નીરને સ્વચંચુથી જૂદાં પાઢી ક્ષીરમાત્રનું ગ્રહણ કરી લે છે. તેમ જ્ઞાનર્ગર્ભિત વૈરાગ્યવંત-વિવેકાત્મા શુદ્ધ ચારિત્રના વલ્લથી અનાદિ કર્મમળને દૂર કરી શુદ્ધ આત્મત્ત્વ (સહજાનંદ મુખ) ને સાક્ષાત્ પામે છે.

રાગદ્વેષાદિક દુષ્ટ દોષોને દૂર કરવાથીજ શુદ્ધ વૈરાગ્ય પ્રગટે છે, અને ઉક્ત વૈરાગ્યના દૃઢ અભ્યાસથી રાગદ્વેષાદિક વિકારો સમૂહના નાશે છે, ત્યારેજ આત્માની સહજ વીતરાગ (પરમાત્મ) દશા સાક્ષાત્ પ્રાપ્ત થાય છે.

આવા વીતરાગ પરમાત્માનાં વચન સર્વથા પ્રમાણ કરવા યોગ્ય-જ હોય છે. આ દુઃસ્વપ્ન અસાર સંસાર મધ્યે શ્રી વીતરાગ દેશિત ધર્મનું સેવન કરી લેવું, એજ સારભૂત છે, છતાં પણ પ્રમાદવશવર્તી જનો સત્ય-સર્વજ્ઞ દેશિત ધર્મનું યથાર્થ સેવન કરી શક્તાજ નથી, જેથી પૂર્વ પુણ્યોદયે પ્રાપ્ત થયેલી આ અમૂલ્ય તકને ગમાવી તે વાપડાવ્યોને પાછળથી વહુ શોચવું પડે છે.

સમતાસાગર સત્પુરુષોના સદુપદેશનું વિધિવત્ શ્રવણ મનન કરવાથી મધ્ય જીવોને પૂર્વોક્ત ઉત્તમ વૈરાગ્યનો અપૂર્વ લાભ મળે છે.

વિરક્ત ભાવે રહેતાં વિશાળ રાજ્યાદિક ભોગો પળ વાધકભૂત થઈ શકતા નથી. પણ અન્યથા તો ગાઢમોહથી આત્મા મલીન થયા વિના રહેતોજ નથી. વિરક્ત પુરુષ છતી વસ્તુએ અનાસક્ત રહે છે, અને મૂઢાત્મા તો તેમાં સદાકાલ આસક્તજ રહે છે. શુદ્ધ વૈરાગ્યનીજ સ્વરી વલિહારી છે, સ્વરા વૈરાગ્યથી ચક્રવર્તીને સ્વરાજ્ય તજવું લગારે મુશ્કેલ નથી. પણ મોહગ્રસ્ત ખીસ્વારીને તો એક રામપાત્ર (શકોરું) તજવું પણ ભારે કઠણ થઈ પડે છે. શુદ્ધ વૈરાગ્યવંત નિષ્કલંક ચારિત્રને પાઠી સર્વ દુઃખને શ્યાવી અંતે અક્ષય સુખને વરે છે.

૨૨ ગુણીજનોનો સંગ કર.

નિર્ગુણી એવા સ્વલ યા દુર્જનોનો સંગ ત્યજીને હે ભવ્ય તું તારું સ્વહિત સાધવાને સદ્ગુણી-સજ્જનોનો સદા સમાગમ કર.

સદ્ગુણીની સોવતથી નિર્ગુણ પણ ગુણવંત થાય છે અને નીચ એવા નિર્ગુણીની સોવતથી સદ્ગુણી પણ નિર્ગુણી થઈ જાય છે. જુઓ! મલયાગિરિના સંગથી સામાન્ય વૃક્ષો પણ ચંદનતાને અને મેરુગિરિના સંગથી સ્તૂળ પણ ગુણવર્ણતાને ભજે છે. તેમજ લીમડાના સંગથી આંવા અને કોઝાના સંગથી કળકનો વાક વિનાશ પામે છે.

સાધુ પુરુષો સદુપદેશવડે સામાના અજ્ઞાન અંધકારનો નાશ

કરી તેને સત્ય વસ્તુનું ખાન કરાવે છે, જેથી તેનો મોહ ભ્રમ દૂર નાસે છે.

ગુણીજનો નિર્ગુણીજનોને પણ સદ્ગુણી કરવા ઇચ્છે છે, ગુણી-માંથી ગુણ ગ્રહણ કરે છે, સદ્ભૂત ગુણનું ગાન કરે છે અને પોતાના ગુણોનો પણ ગર્વ કરતા નથી. એવા સદ્ગુણીનો સંગ મહા ભાગ્ય યોગેજ થાય.

ગુણીજનો મનથી વચનથી અને કાયથી નિઃસ્પૃહપણે પરોપકાર કરે છે.

સદ્ગુણીના સંગથી સામાનાં પાપનો લોપ થાય છે, ધર્માચરણ કરવામાં નિર્મલ મંતિ વિસ્તરે છે, વૈરાગ્ય પ્રગટે છે, સ્નેહરાગ વિષટે છે, સર્વ ઇન્દ્રિયો ઉપર કાબુ મળે છે, શોક કલેશ અને ભયાદિક દુઃ-
ખનો જય થઈ શકે છે અને સંસારનો પાર થાય છે. એમ સમજીને સ્વ ચરિત્રને નિર્મલ કરનાર એવા સત્પુરુષોની સોબત તું નિરંતર કર. પાત્રાપાત્રની યોગ્ય કદર ગુણી પુરુષજ કરી શકે છે પણ નિર્ગુણી કરી શકતો નથી. તેથી જો સામાનાં પાત્રતા હશે તો તે તેને સ્વ સમાન કરવા પણ મૂલશે નહિ. પરંતુ જો પાત્રતાની સ્વામી જણાશે તો પ્હેલું લક્ષ સામાને પાત્રતા પ્રાપ્ત કરાવવા દોરશે, અને તે યોગ્યજ છે. કેમકે સુપાત્રમાંજ કરેલો શ્રમ સાર્થક થાય છે કહ્યું પણ છે કે
“પાત્રાપાત્રનો વિવેક શિખવાને ગાય અને સર્પનો મુકાવલો કરવો.

ગાયને તૃણ-મક્ષણથી દૂધ થાય છે અને સાપને દૂધ પાવાથી પળ ફેરજ થાય છે. ” સુબુદ્ધિજનોએ તો સર્વથા પ્રથમ પાત્રતાજ પ્રગટ કરવા લક્ષ દોરવાનું છે.

૨૩ શ્રી વીતરાગને ઓઠ્ઠાથી વીતરાગનું સેવન કર.

જેને સંક્લેશકારી રાગ, શાન્તિ મંજક દ્વેષ અને સમ્યગ્ જ્ઞાના-ચ્છાદક તથા વિપરીત ચેષ્ટાકારી મોહ સર્વથા નષ્ટ થયા છે, અને ત્રિભુવનમાં જેનો મહિમા ગવાયો છે તેજ સ્વરા મહાદેવ છે. જે વીતરાગ, સર્વજ્ઞ, અક્ષય સુખના સ્વામી, ક્ષિપ્ત એવાં કર્મથી મુક્ત અને સર્વથા દેહાતીત-જન્મ મરણથી રહિત થયા છે. જે સર્વ દેવોના પૂજ્ય છે, સર્વ યોગીયોના ધ્યેય છે અને સર્વ નીતિના કર્તા છે તેજ સ્વરા મહાદેવ છે. એ પ્રમાણે શ્રેષ્ઠ ચરિત્રવાળા જેમણે સર્વ દોષ રહિત મોક્ષ માર્ગ પ્રકાશક શાસ્ત્ર પ્રરુપ્યાં છે તેજ પરમ દેવ પરમાત્મા છે.

સદા સાવધાનપણે તેમની આજ્ઞાનો અભ્યાસ કરવો એજ તેમની આરાધનાનો સ્વરો ઉપાય છે. અને તે પળ શક્તિના પ્રમાણમાં કરવાથી અવશ્ય ફલદાયી નિવડે છે. છતી શક્તિ ગોપવીને ગ્રાપ્ત સામગ્રીનો જોડે તેવો સર્વજ્ઞ આજ્ઞાને અનુસાર સદુપયોગ નહિ કરનાર પ્રમાદશીલ જનોને શ્રી વીતરાગ સેવાનો યથાર્થ લાભ મળી શકતો

નથી. જેમ પરોપકારશીલ એવા કુશલ વૈદ્યનાં નિઃસ્વાર્થ વચનાનુસારે વર્તન કરનાર વ્યાધિગ્રસ્ત જનોના વ્યાધિનો અંત આવે છે, તેમ પરમાત્મ પ્રભુનાં એકાંત હિતકારી વચનને પરમાર્થથી અનુસરનાર ભવ્ય જીવોનાં ભવદુઃખનો જરૂર અંત આવે છે.

એવી રીતે પરમશાંત, કૃતકૃત્ય, અને સર્વજ્ઞ-સર્વદર્શી? એવા વીતરાગ પરમાત્માને સમ્યક્ ભક્તિ-ભાવથી સદા નમસ્કાર થાઓ !

મોહ માયા તજીને જે પ્રસન્નાચિત્તથી પરમાત્મ પ્રભુની પૂજા સેવા કરે છે તે સર્વ અઘન ટાળી અંતે અનઘ એવા અક્ષયપદને વરે છે. જે ઉપર મુજબ પરમાત્માનું સ્વરૂપ સદ્બુદ્ધિથી વિચારીને વિવેક પૂર્વક તેમની પવિત્ર આજ્ઞાને યથાશક્તિ આરાધવારૂપી ઉપાસના નિષ્કપટપણે કરે છે તે અનુક્રમે દૃઢ અભ્યાસના યોગથી સર્વ દુઃખનો અંત કરીને પોતેજ પરમાત્મપદને વરે છે.

૨૪ પાત્રાપાત્રને સમજી સુપાત્રને દાન દે.

જે સંસારથી હતાસીન થઈ સર્વજ્ઞ વીતરાગ વચનાનુસારે સર્વ આરંભ પરિગ્રહનો ત્યાગ કરી પાંચ મહાવ્રતોને ધારણ વરીને સ્વ કર્તવ્ય સાવધાનપણે સાધવા હજમાલ રહે છે તે જૈનશાસનમાં સુપાત્ર કહેવાય છે તેથી વિરુદ્ધ વર્તન કરનાર પ્રમાદી, સ્વચ્છંદી યા દંભી

ડોલવાલુની કુપાત્રમાં ગણના થાય છે. કલ્યાણાર્થીં કુપાત્રની ઉપેક્ષા કરીને પ્રતિદિન સુપાત્રનીજ પોષણ કરવો યુક્ત છે.

સુપાત્રમાં પળ ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્યવડે વિવેક પૂર્વક ક્ષેત્ર કાલાદિ વિચારીને કરેલો વ્યય અત્યંત હિતકારી થાય છે.

સુપાત્રને કુપાત્ર બુદ્ધિથી કે કુપાત્રને સુપાત્ર બુદ્ધિથી દીધેલું દાન દૂષિત છે.

પાત્રાપાત્રની યોગ્ય પરીક્ષા પૂર્વક સુપાત્રને-સ્વલ્પ પળ આપેલું વિવેકવાહું દાન અમૂલ્ય થઈ પડે છે, વિવેક વિના તો તે વિશેષ પળ ફલીભૂત થતું નથી.

સ્વાભાવિક પ્રેમ, ઉલ્લાસ, ઉદારતા, અને અકુંઠિત भावना વિગેરે વિવેક યુક્ત દાનનાં ભૂષણ છે, તેથી દાતાને અત્યંત લાભ થાય છે.

સ્વાતિ નક્ષત્રનું જલ જેમ જૂદાં જૂદાં ફલ આપે છે, તેમ ગમે તેવું સારું દ્રવ્ય પળ પાત્રતાના પ્રમાણમાંજ ફલીભૂત થાય છે. માટેજ પાત્રાપાત્ર સંબંધી વિચાર પ્રથમ કર્તવ્ય છે. સુપાત્ર દાનથી શાળીભદ્રની પેરે વિશાળ ભોગ પામી પછી સ્વર્ગ યા મોક્ષનાં મુખ પ્રાપ્ત થાય છે. અરે તેની અનુમોદના માત્રથી મૃગલા જેવાં મુઘ્ય પ્રાણી પળ સાક્ષાત્ દાતાની પેરે સ્વર્ગ ગતિ પામે છે. તો પછી પરમ પ્રેમ પૂર્વક પવિત્ર ચારિત્રપાત્ર સાધુજનોને જે સદા ઉલ્લસિત ભાવે દાન દે છે,

અને અન્ય દેનારની અનુમોદના કરે છે તેમનું તો કહેવુંજ શું? તેતો તેમના પવિત્ર આશયથી અક્ષય સુખનાજ અધિકારી થાય છે. તેથી શાસ્ત્રકારે યોગ્યજ કહ્યું છે કે હે ભવ્યો! તમે અનેક ગુણનિધાન સ્વર્ગ મોક્ષદાયક સકલ સુખકારક, પાપ ઓઘ નિવારક, સ્વપર હિતદાયી, અને સર્વ સંતોષકારી एवं અક્ષય સુખહેતુક દાન નિર્ગ્રંથ મુનિયોને સદા આપો.

૨૫ જરૂર જણાય ત્યાંજ જિનાલય જયણાથી કરાવવું.

કોઈક ભાગ્યશાળી ભવ્યનુંજ દ્રવ્ય જયણાથી જિનાલયમાં વપરાય છે.

નવું જિનાલય કરવા કરતાં જૂનું સમરાવવામાં સામાન્ય રીતે આઠ ગુણું ફલ શાસ્ત્રકારો કહે છે. શુદ્ધ સમજથી તો તે કરતાં અનંતગણું ફલ મળે છે.

ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્યવાળો, ઉદાર આશય, મોટી લાગવગવાળો, શાસ્ત્ર નીતિ પ્રમાણે ચાલનારો, ભવમીરુ શ્રાવકજ જિનાલય કરાવવાનો અધિકારી છે. કેમકે તેજ તેને જયણા પૂર્વક નિર્વિદ્ધે કરાવી સાચવી શકે છે.

જિનાલય કરાવતાં કોઈપણ જીવને લગારે કિલામના ઉપજાવવી નહિ. તેમાં ઉત્તમોત્તમ વસ્તુઓ વાપરવી, અને કારીગરોના કામની વિશેષે કદર કરવી. નીચ જાતિના લોકોને યા મદ્યમાંસ મોજીને તેમાં કામે લગાડવા નહિ. દયાના કામમાં પૂરતી કાઠજી રાખવી.

ચૈત્ય પૂર્ણ થયે છતે તેમાં વિલંબ રહિત વિધિવત્ જિનચિંતની સ્થાપના કરવી. ચિંત પ્રતિષ્ઠાદિક સત્ ક્રિયા યથાયોગ્ય સુવિહિત સાધુ પાસે કરાવવી. સૂરિમંત્રાદિકથી પ્રતિષ્ઠિત પ્રશ્ન પ્રતિમામાં અર્પણ ચૈતન્ય પ્રગટે છે, જેથી ભવ્ય જીવોને દર્શન કરતાં શાક્ષાત્ સમવસરણનું ભાન થાય છે, અને પ્રશ્ન મહિમાથી પૂજા ભક્તિમાં ભાવિક જીવો તણીન થઈ જાય છે.

પ્રશ્ન પ્રતિમા શાસ્ત્રોક્ત નીતિ મુજબ પ્રમાણમાં નાની યા મોટી કરાવવામાં આવે છે. જેને દેશતાંજ ભવ્ય જીવોને પ્રશ્નની પૂર્વ અવસ્થાનું યથાર્થ ભાન થઈ આવે છે, જેથી તેઓ છદ્મસ્થ, કેવલી, અનર્વાણ અવસ્થાને જૂદી જૂદી રીતે ભાવી શકે છે.

સ્નાનાર્ચનવડે છદ્મસ્થ અવસ્થા પ્રાતિહાર્યવડે કેવલી અવસ્થા, અને પર્યંકાસને કાઉસ્સગ્ગમુદ્રાથી પ્રશ્નની નિર્વાણ અવસ્થા ભાવી શકાય છે.

જિનાર્થિવ યુક્ત જિનાલય જ્યાં સુધી સ્થિર રહે ત્યાં સુધી અનેક ભવ્ય જીવો ઉક્ત ભાવના વડે મહાન્ લાભ ઉપાર્જન કરી અનેક ભવ-સંચિત કર્મનો ક્ષય કરીને નાગકેતુની પેરે અવિચલ પદવી વરે છે.

આથી કેવલ જશ કીર્તિ માટે જરૂર વિના નવાં જિનાલય કરવા કરતાં જીર્ણ જિનાલય સમરાવવાની કેટલી વધી જરૂર છે તે સ્પષ્ટ સમજી, અલ્પ દ્રવ્યથી, અલ્પ શ્રમથી અને અલ્પ વસ્તુથી અર્ચિત્ય લાભ લેવાને અને એમ કરીને અક્ષય નામના મેઢવવાને આત્માર્થી જનોએ ઝૂલવું જોઈતું નથી. જ્યાં સુધી પૂર્વ પુણ્યોદયે લક્ષ્મી સાધ્ય છે, ત્યાં સુધીજ તેવું મહત્ત્વનું કામ સ્વતંત્ર પળ બની શકે તેમ છે. એમ જાણી વિચારમાંજ વસ્તુ નહિ ગાઝતાં આવાં પરમાર્થ કાર્યમાંજ તેને સફળ કરવો યોગ્ય છે. જીર્ણોદ્ધાર કરાવનાર મહાશય પોતાના આત્માનોજ ઉદ્ધાર કરે છે એટલુંજ નહિ પણ અનેક ભવ્યાત્માઓનો પણ ઉદ્ધાર કરે છે. તે વાત ઉપરલી હકિકત સમભાવે વિચારતાં સ્પષ્ટ માલમ પડશે.

પૂર્વે પણ જોઈએ ભૂપતિ, અમાત્ય અને શ્રેષ્ઠીલોકોએ આવા જીર્ણોદ્ધાર કરીને સ્વપર ઉદ્ધાર કર્યાના દાસ્ય શાસ્ત્રમાં મોજુદ છે.

૨૬ નિર્મલ ભાવનાઓ ભાવ.

નિર્મલ મનથી દાન, શીલ, કે તપ વિગેરે ધર્મકરણી યથાશક્તિ કરતાં અથવા નહિ કરી શકાય તેને માટે શોચ પૂર્વક અભ્યાસ કરતાં યા તો કોઈ મહાશયને વિધિવત્ ધર્મકરણી કરતાં દેખીને મનમાં જે શુભભાવ પેદા થાય તે વિગેરે ભાવના કહેવાય છે. ઉક્ત ભાવના વહેજ કરેલી કરણી સફલ થાય છે, અભિનવ ભાવ પેદા થાય છે અને અંતે ભવ ભ્રમણનો અંત આવે છે.

મૈત્રી, મુદિતા, કરુણા, અને માધ્યસ્થ્યરૂપ ભાવના ચતુષ્ટય દરેક કલ્યાણાર્થી જનોણ પ્રત્યહં ભાવના-આદરવા યોગ્ય છે, તેથી ઉક્ત ચારે ભાવનાઓનું સ્વરૂપ કંઈક સંક્ષેપથી પણ જાણવાની જરૂર છે.

૧ મૈત્રી—સર્વ કોઈ મારા મિત્ર છે, કોઈ મારા શત્રુ છેજ નહિ. સર્વ કોઈ સુખી થાઓ ! કોઈ દુઃખી નજ થાઓ ! સર્વ કોઈ સુખના માર્ગે ચાલો ! કોઈપણ દુઃખના માર્ગે નહિ ચાલો ! સર્વ કોઈ સત્ય સર્વજ્ઞ ભાષિત ધર્મનું જ શરણ ગ્રહો ! કોઈપણ અધર્મ યા કુધર્મના પાસમાં નહિ પડો ! એવી પવિત્ર બુદ્ધિ સર્વ પ્રતિ રાખવી તે મૈત્રી.

૨ મુદિતા—યા પ્રમોદ-મેઘમાલ્લને દેખી જેમ મોર કેકારવ કરે છે, અને ચંદ્રને દેખી જેમ ચકોર ખુશી થાય છે તેમ ગુણ મહો-

દયને દેખીને મધ્ય જીવો અંતરમાં આલ્હાદ પામી ઉલ્લસિત થાય તે મુદિતા૦

૩ કરુણા—કોઈ દીન દુઃખીને દેખી સ્વશક્તિ અનુસારે સહાય અર્પિ તેનું દેખીતું દુઃખ દૂર કરવા, અને ધર્મહીન જીવોને યથાયોગ્ય હિતોપદેશ દઈ ધર્મ સન્મુખ કરવા ઉચિત સહાય આપી ધર્મના અધિકારી બનાવવા પ્રયત્ન કરવો તે કરુણાભાવના કહેવાય છે.

૪ મધ્યસ્થ—દેવ ગુરુ ધર્મના નિંદક, નાસ્તિક, નિર્દય નિષ્પ્રતિકાર્ય (જેને કોઈ રીતે હિતોપદેશ લાગે નહિ એવા અનાર્ય) જાંવો ઉપર પણ દ્વેષ નહિ કરતાં કર્મની વિચિત્રતા માત્ર વિચારી તટસ્થ રહી સ્વકર્તવ્ય કરવું પણ નાહક રાગદ્વેષથી કર્મબંધ થાય તેમ નહિ કરવું તેનું નામ મધ્યસ્થ ભાવના છે.

અથવા ભવ વૈરાગ્યને કરનારી અનિત્ય, અશરણ, સંસાર, એકત્વ, અન્યત્વ આદિ દ્વાદશ ભાવનાઓ મધ્ય જીવોએ નિરંતર ભાવવા યોગ્ય છે. ઉક્ત ભાવનાઓના વલ્લ થકી ભરત મહારાજા મરુદેવાદિક અનેક ભાવિત આત્માઓ પરમપદના અધિકારી થયા છે. તથા દરેક મોક્ષાર્થી જનોએ ઉક્ત ભાવનાઓનો પ્રતિદિન પરમાર્થથી અભ્યાસ કરવો યોગ્ય છે.

પૂર્વોક્ત ભાવના વિના કરવામાં આવતી ધર્મકરણી પણ અલૂણા.

ધાન્યની પેરે લૂચીજ લાગે છે અને ભાવના યુક્ત તે અમૃત સમાન સ્વાદિષ્ટ લાગે છે. અથીજ કહ્યું છે કે તદ્દેતુ અને અમૃત ક્રિયા શીઘ્ર મોક્ષ સુખ અર્પે છે.

૨૭. રાત્રિ ભોજનનો ત્યાગ કર.

સૂર્ય અસ્ત થયા પછી અન્નાદિ ભોજન માંસ સમાન અને જલ પાનાદિ રુધીર સમાન કહ્યું છે તેથી જ્ઞાની પુરુષોને તે વર્જ્ય છે.

દિવસમાં પળ ભોજન કરતાં અનેક સૂક્ષ્મ જીવો ઉડતાં ભોજનમાં આવી પડે છે તો પછી રાત્રી વચ્ચે તો તેવા અસંખ્ય જીવો ભોજનમાં આવી પડે એમાં તો કહેવુંજ શું ? આથીજ રાત્રિ ભોજન વર્જ્ય છે. દિવસમાં પળ રસોડ કરતાં ઉપયોગ નહિ રાખવાથી યા ભોજન કરતી વચ્ચે ગફલત કરવાથી કોઈ ફેરી જીવ કે તેની ફેરી લાલ માંહે પડ્યા હોય તો તેથી ભોજન કરનારના જીવનું પળ જો-સ્વમ થાય છે.

જો દિવસમાં પળ બેદરકારીથી આટલો ભય રહે છે તો રાત્રિમાં એવા અવનવા વનાવો સ્વભાવિકજ બનવા પૂરતો ભય રાખવો જોઈયે. જો ભોજનાદિક કરતાં ભોજનમાં જૂ આવી જાય તો જલ્લોદર રોગ પ્રેદા થાય, જો કરોળીયો વગેરે આવે તો લૂતા (કોઢ) આદિક

રોગ પેદા થાય, જો કીઠી યા ધનેડા વિગેરે ક્ષુદ્ર જીવો આવે તો
 બુદ્ધિ નષ્ટ થાય, માંસી આવે તો વમન થાય, વાઝ આવે તો કંઠ
 (સ્વર) ભંગ થાય, અને ફેરી જીવોનાં વિષ ગરલાદિક આવે તો
 પોતાના ગ્રાણ પળ જાય. એમ સમજીને સ્વદેહની રક્ષા માટે પળ રાત્રિ
 ભોજનનો સર્વથા ત્યાગ કરવો ઊચિત છે. પરમાર્થ બુદ્ધિથી તેનો
 ત્યાગ કરવાથી તો અસંખ્ય જીવોને અભયદાન દેવાના અનંત પુન્યના
 ભાગી થઈને ઉભયલોકમાં ઉત્કૃષ્ટ સુખ પામી શકાય છે. આથી
 રાત્રિ ભોજનનો સર્વથા ત્યાગ કરવા શાસ્ત્રકારોએ ભાર દેને કહ્યું છે.

શાસ્ત્ર સંબંધી પવિત્ર આજ્ઞાનો ભંગ કરીનેજ મૂઢમતિજનો રાત્રિ-
 ભોજન કર્યા કરે છે, તેઓ પુણ્ય સામગ્રીને નિષ્ફળ કરીને, કરેલાં
 વિલષ્ટ કર્મના યોગથી ભવાન્તરમાં ઘૂઢ, નોઢીયા, સાપ, માર્જાર,
 અને ગરોઢી જેવા નીચ અવતાર પામી નરકાદિકની મહાવ્યથાને
 પામે છે. રાત્રિ ભોજનને શાસ્ત્ર નીતિથી તજનાર માઈ બ્હેનોએ સૂર્ય
 ઍસ્ત પહેલાં બે ઘડીથી માંડીને સૂર્યોદય પછી બે ઘડી સુધી ભોજન-
 નો ત્યાગ કરવો જોઈયે, અને એમ કરવાથી એક માસમાં ૧૫ ઉપ-
 વાસનો લાભ સહજ મળી શકે છે. તેમજ જો ‘ગંઠસહિયં’ પ્રમુખ
 પચ્ચરણાણ પૂર્વક પ્રતિદિન એકાશન અથવા વ્રજન કરવામાં આવે
 તો એક માસમાં ૨૯ યા ૨૮-ઉપવાસનો અવશ્ય લાભ મળે છે.

૨૮ મોહ માયાને તર્જીને વિવેક આદર.

‘હું અને મારું’ એ મોહના મંત્રથી જગત માત્ર આંધળું થઈ ગયું છે. પરંતુ ‘નહિ હું અને નહિ મારું’ એ પ્રતિમંત્ર મોહનો પળ પરાજય કરવાને સમર્થ છે.

શુદ્ધ આત્મ દ્રવ્ય એજ હું છું અને શુદ્ધ જ્ઞાનાદિ ગુણ એજ મારું ધન છે. તે શિવાય હું અને મારું કંઈ નથી, એવી શુદ્ધ સમજ મોહનું નિકંદન કરવાને સમર્થ છે. તેથી દરેક મુમુક્ષુએ એજ આદરવા યોગ્ય છે.

નાના પ્રકારના રાગ દ્વેષવાળા વિકલ્પો વડે જેણે મોહ મદિરાનું પાન કર્યું છે તે પોતાનું ભાન ભૂલીને અનેક પ્રકારની વિપરીત ચેષ્ટાઓને વશ થઈ ચારે ગતિમાં ભમતોજ ફરે છે, અને વિડંબના પાત્ર જ થાય છે. તેથી મોહ માયામાં નહિ ફસાતાં તેનોજ ક્ષય કરવા યત્ન કરવો યુક્ત છે. મોહ માયાને સર્વથા જીતનારા અપ્રમત્ત મુનિયોજ જગતમાં શિરસા વંદ્ય છે. સર્વથા મોહ રહિત વીતરાગ મુનિયોજ પરમ શાન્ત છે.

વજ્રબંધન કરતાં પણ રાગબંધન આકરું છે અને તેને માટે પ્રવલ્લ વૈરાગ્યની પૂરતી જરૂર છે. વૈરાગ્યવડે ગમે તેવું રાગ બંધન દૂર થઈ જાય છે.

અજ્ઞાન-અવિવેક એ મોહ વંધનનું, અને જ્ઞાન-વિવેક એ વૈરાગ્ય દશા પ્રગટ કરવાનું પ્રવલ્લ કારણ છે.

પૂર્વે જીવે જેવો શુભાશુભ અભ્યાસ કર્યો હોય છે તેવોજ તેને જન્માંતરમાં ઉદય આવે છે, એમ સમજીને સદા શુભજ અભ્યાસ સેવવો અને અશુભ અભ્યાસ ત્યજી દેવો યુક્ત છે.

જે લક્ષપૂર્વક સદા શુભ અભ્યાસનુંજ સેવન કરે છે, તેને પૂર્વ સેવિત અશુભ કર્મોનો આપોઆપ અનુક્રમે અંત આવે છેજ.

જેમ નિર્મોહી-મોહરહિત મહા પુરુષ વસ્તુ સ્વરૂપને જાણી જોઈ શક છે તેમ મોહાધીન-મૂઢાત્મા કદાપિ જાણી શકતો નથી. તેતોહ વેમાનતાથી છતાં ગુણમાં દોષનો અને છતાં દોષમાં ગુણનો આરોષ કરી લે છે. આવો વિભ્રમકારી મોહ દૂર કરવા મુમુક્ષુઓએ સતત ઉદ્યમ કરવો યુક્ત છે. મોહનો ક્ષય કરવામાંજ તેમના ચારિત્રની સફલતા રહેલી છે, એમ સમજીને જેમ રાગાદિક વિકારોનો લોષ થાય તેમ તેઓ પ્રમાદ રહિત પરમાર્થ પંથમાં પ્રવર્તવાં પ્રતિદિન પ્રયત્ન શીલ રહે છે. અને અન્ય આત્માથી જનોને પણ ઉક્ત સન્માર્ગમાં જ પ્રવર્તાવવા ઉપદિશે છે.

२९ खोटी ममतानो त्याग कर.

नित्य मित्र समो देहः स्वजनाः पर्व सन्निभाः ॥

जुहार मित्र समो ज्ञेयो, धर्मः परम बंधवः—

जितशत्रु राजाने सुबुद्धि नामा प्रधान छे. बुद्धि निधान होवाथी ते राजाने बहु वल्लभ छे, छतां क्वचित् दैववशात् तेना उपर कुपित थयाथी तेणे कोइक मित्रनुं ज्यां सुधीमां राजानो कोप शान्त थइ जाय त्यां सुधी शरण लेवानुं धायुं. तेने नित्य मित्र, पर्व मित्र, अने जुहार मित्र नामना त्रण मित्र छे. प्रथम नित्य मित्र पासे गयो तो “अति परिचयात् अवज्ञा” ए न्यायथी तेनी वात हसी काढ-वाथी ते पछी पर्व मित्र पासे गयो. तेणे कंइक प्रथम तो आश्वासन आप्युं पण सत्यवात निवेदन करीने दाद मागतां तेणे पोतानुं असा-मर्थ्य जणाव्युं. छेवट प्रधान कंटालीने जुहार मित्र पासे आव्यो तो तेणे पोताना उदार स्वभावने अवलंबी प्रधानने असाधारण आवकार आपीने भारे आश्वासन पूर्वक जणाव्युं के मित्र ! आज तमे कंइ भारे आपत्तिमां आवी पडया छो एम तमारी मुखमुद्रा उपरथी हुं समजी शकुं छुं. तेथी कहुछुं के तमे निश्चित थइने जे दुःखनुं कारण होय ते मने शीघ्र जणावो. आथी-प्रधानने घणी हिंमत आवी, अने सत्य हकीकत निवेदन करवाथी तेणे कहुं के भाइ ! लगारे फीकर

કરશો નહિ, જ્યાં સુધી મારા સ્વોચ્છીયામાં ગ્રાણ છે ત્યાં સુધી તમારો વાંકો વાલ્લ કરવાને કોઈ સમર્થ નથી. તમે સુસ્વેચ્છી અહિં રહો. આવા આવકારવાળા આશ્વાસનથી અત્યંત ખુશી થયેલો પ્રધાન જૂહાર મિત્ર-નુંજ શરણ કરીને રહ્યો. કાલ્લ જતાં રાજાનો ક્રોધ પણ ઉપશાંત થયો, અને પ્રધાનની ભીતિ નષ્ટ થઈ ગઈ. પણ આવેલી વિપત્તિમાં તેને મિત્ર સંવંધી યથાર્થ અનુભવ થઈ આવ્યો. આપણે પણ આમાંથી વધુ સરસ શિશ્વામણ લેવાની છે. યમરાજાને જિતશત્રુ રાજા સમાન સમજવો, અને આત્માને સુબુદ્ધિ પ્રધાન સમાન સમજવો, તેમજ દેહને નિત્ય મિત્ર સમાન, સ્વજન વર્ગને પર્વ મિત્ર સમાન અને પરમ ઉપગારી ધર્મને જુહાર મિત્ર સમાન સમજવો. જ્યારે યમરાજ ક્રુપિત થાય છે, અને કોઈનો અવસાન વચ્ચે આવે છે ત્યારે તે ગામરો વનીને પોતાના વચાવ માટે વધુ વધુ ફાંફાં મારે છે. પરંતુ તે સર્વે નિષ્ફળ જાય છે. પ્રતિદીન યત્રપૂર્વક પાણી પોષીને પોઠો કરેલો દેહ તેને છાગારે સહાય દેતો નથી, તેમજ વળી પ્રસંગે પોષવામાં આવતા સ્વજનો પણ તેને સુસ્વેચ્છી મીઠું વોલવા ઉપરાંત કંઈપણ વિશેષ સહાય કરી શકતા નથી. પરંતુ જુહાર મિત્રની જેમ અલ્પ પરિચિત છતાં ઝડપે આશયવાળો ધર્મજ કેવલ પરમ ઉપકારી વંધુની પેરે પરમ સહાયભૂત થાય છે. એમ સમજીને શાળા માણસોએ દુષ્ટ દેહાદિકનો મોહ તર્જીને એકાંત હિતકારી પરમ ગુણનિધાન સદ્ગતિદાતા ધર્મનોજ આશ્રય કરવો યુક્ત છે. તેની ઉપેક્ષા કરી દેહાદિક ઉપર

મમતા રાશ્વત્રી કેવલ અનુચિતજ છે. વિવેકી હંસો તો, દેહ મમત્વને તત્તજીને નિર્મલ ધર્મ રસાયણનું પાન કરે છે.

૩૦ સંસાર સાયરનો પાર પામવા પ્રયત્ન કર.

નર્ક, તિર્યંચ, મદુષ્ય અને દેવતા સંબંધી ૮૪ લક્ષ જીવાયોની-થી અતિ ગહન અને મહા મયંકર ભવસાયરને તરી પાર પામવું અતિ અવશ્યનું છે.

દુર્બુદ્ધિ, મત્સર અને દ્રોહરૂપી તોફાનથી સંસારસાયરમાં સ્વ-ચ્છંદષણે પરિભ્રમણ કરનાર લોકોને ભારે સંકટ સહન કરવું પડે છે.

કષાયરૂપી પાતાલ કલશા, કામરૂપી વડવામી, સ્નેહરૂપી ઈંધન અને ઘોર રોગશોકાદિ રૂપ મચ્છ કચ્છપથી આકુલ એવા અજ્ઞાનમય તલ્લાવાળા સંસાર સમુદ્રના માર્ગો દુઃખના હુંગરાઓથી આસપાસ રુંધાયેલા છે. એ સર્વ વિષમ સંયોગોમાંથી સહજમાં પસાર થઈ જવું વહું દુર્લભ છે, તેથી તેની પાર જવાને ઇચ્છનારે અત્યંત કાળજી રાખવાની જરૂર છે, સંકટ સમયે હિંમત હારી જનાર પ્રમાદીજનો મરણનો પાર પામી શકતા નથી. પણ ગમે તેવા વિષમ સંયોગોને સમર્થતાથી ખેડી પુરુષાર્થ યોગે પ્રોત્સાહનો માર્ગ કાપે છે તેજ અંતે મરણનો અંત વરી શકે છે.

સ્વરા હિંમતવાન પુરુષો આપત્તિને સંપત્તિરૂપ દેખીને સુખે ઉછળી જાય છે. પણ પુરુષાર્થ હીન જનો તો પ્રાપ્ત સંપત્તિનો પણ સદુપયોગ કરી શકતા નથી. ઇટલુંજ નહિ પણ ઉલટો તેનો દુરુપયોગ કરીને દુઃખી થાય છે.

જેમ રાધાવેધ સાધનાર માણસને રાધાવેધ સાધતાં બારીક ઉપયોગ રાખવો પડે છે, તેમ દરેક મુમુક્ષુ જનને પણ અવશ્ય રાખવાનો છે.

સમ્યગ્ જ્ઞાન, સમ્યગ્ દર્શન (શ્રદ્ધા) અને સમ્યગ્ વર્તન-સદાચરણ (એ રત્નત્રય) આ સંસારસાયર તરીકે પાર પામવાનો અકસીર ઉપાય છે.

જન્મમરણજન્ય અનંત દુઃખ જલ્થી આ સંસાર સમુદ્ર ભરેલા છે. છતાં તીર્થંકર જેવા નિપુણ નિર્યામકની સહાયથી તેનો સુખે પાર પામી શકાય છે.

દૃઢ સંકલ્પથી સંસાર સાગરનો પાર પામવાની પવિત્ર બુદ્ધિથી સર્વજ્ઞ વચનાનુસારે સદુદ્યમ સેવનાર સત્પુરુષ જરૂર સંસારનો પાર પામે છે. ઉત્તમ પ્રકારની ક્ષમા, સરલતા, નમ્રતા, નિર્લોભતા, ઉપરાંત તપ, સંયમ, સત્ય, શૌચ, નિર્મમતા અને બ્રહ્મચર્ય રૂપ દશવિધ યતિ-ધર્મનું યથાર્થ સેવન કરનાર શીઘ્ર મોક્ષ સુખ સાધી શકે છે. શુદ્ધ

યતિ ધર્મની અનુમોદના પૂર્વક યથાયોગ્ય સહાય અર્પનાર સંવિદ્ધ પક્ષીય સાધુ યા શ્રાવકો પળ નિર્દેશાચરણથી અનુક્રમે સંસાર સમુદ્રનો અંત કરી અક્ષય સુખને સાધી શકે છે.

૩૧. ધૈર્યને ધારણ કર. (HAVE PATIENCE)

સમતાનાં ફલ મીઠાં છે. અને તે અનુભવ ગમ્ય છે. કંડપળ સત્ત્વ કાર્ય ધીમેથી પળ દૃઢતાથી કરનાર અંતે અવશ્ય ફતેહમંદ નીવડે છે, તેમ અધીરજથી એકાએક કરનાર ભાગ્યેજ ફતેહ મેળવે છે. નિયમ વગરની ઉતાવળ ઉલટી નુકસાનકારી નિવડે છે.

દીર્ઘદૃષ્ટિ જનો કોઈપણ મહત્ત્વનું કાર્ય પ્રથમ નાના પાયાથી શરૂ કરે છે અને અનુકૂલ સામગ્રી મળતાં તેને ઉત્સાહ પૂર્વક આગળ વધારે છે.

અદીર્ઘદૃષ્ટિ જનોને તો તેવો પૂર્વાપર વિવેક નહિ હોવાથી અનુકૂલ સામગ્રીના વિરહે ઉત્સાહભંગથી આરંભેલું ગમે તેવું મહત્ત્વનું કાર્ય પળ છોડી દેવું પડે છે.

વ્યવહારિક કાર્યની પેરે કોઈપણ ધાર્મિક કાર્યમાં પળ આત્માર્થી પુરુષે અભ્યાસ પૂર્વક હિંમતથી આગળ વધવાની જરૂર છે.

ધર્માર્થી માણસે પ્રથમ પાત્રતા મેઢવવાને માટે માર્ગાનુસારી થવું યુક્ત છે. અને અક્ષુદ્રતાદિક ઉત્તમ ગુણોનો અર્થ અભ્યાસ કરીને ક્ષુદ્રતા, નિર્દયતા, શઠતા, અપ્રમાણિકતા, અનીતિ, અન્યાય, અસત્ય, અહંકાર, કૃતવ્રતા અને સ્વાર્થ અંધતા વિગેરે અનાર્ય દોષોને પ્રથમ જરૂર દેશવટો દેવો જોડ્યે.

આ પ્રમાણે અનુક્રમે અધિકાર પામીને સત્ સમાગમની ટેવ પાડીને તેમાંથી વચ્ચતો વચ્ચત મધ્યસ્થપણે સત્યને સમજી સત્ય ગ્રહણ કરવું જોડ્યે. આ પ્રમાણે વધતી જતી સત્ય તત્ત્વરુચિથી અને તત્ત્વ જ્ઞાનથી સમ્યક્ત્વ અપરનામ સમક્ષિત યા સમ્યક્ દર્શનની પ્રાપ્તિ થાય છે. આનું નામજ તત્ત્વ શ્રદ્ધા, તત્ત્વ દર્શન યા વિવેક ક્ષ્યાતિ કહેવાય છે.

તત્ત્વ શ્રદ્ધારૂપી વિવેક દીપક ઘટમાં પ્રગટ્યા પછી અનુક્રમે તત્ત્વાચરણ-સન્માર્ગ સેવન કરવા માટે સતત પ્રયત્ન કરવો જોડ્યે, અને તેવો દૃઢ અભ્યાસ કરીને સદ્ગુરુ સમીપે સમક્ષિત મૂઢ ઉક્ત અહિંસા, સત્ય, અસ્તેયાદિક વ્રતો યથાશક્તિ આદરવાં જોડ્યે. તેમાં પળ પ્રથમ માંસ, મદિરા, શીકાર, પરદારા ગમન, વેશ્યાગમન, ચોરી, અને જૂગારરૂપ સપ્ત વ્યસનોને તો ઉભયલોક વિરુદ્ધ જાણીને અવશ્ય પરીહરવાં જોડ્યે. તેમજ મધ, માંસ, ભૂમિકંદ અને રાત્રિભોજન વિગેરે પણ વર્જવાં જોડ્યે.

સુશ્રાવકે અનુક્રમે સદ્ગુરુ સમીપે પાંચ અણુવ્રત, ત્રણ ગુણવ્રત અને ચ્યાર શિક્ષાવ્રત મળીને દ્વાદશ વ્રત સંબંધી દૃઢ નિયમ લેવો જોઈએ. આવા વ્રતધારી શ્રાવકોએ પ્રશ્નની પવિત્ર આજ્ઞાને અનુસરી એવો તટસ્થ અને ન્યાયયુક્ત-નિષ્પક્ષપાત વ્યવહાર ચલાવવો જોઈએ કે તે પ્રાયઃ સર્વ કોઈને પ્રિય થઈ પડ્યા વિના રહેજ નહિ. નિપુણ શ્રાવક ન્યાયનો એવો નમૂનો હોવો જોઈએ કે કોઈ પણ સહૃદય પુરુષ તેનું અનુમોદન યા અનુકરણ કરવા ચૂકે નહિ.

આવા સુશ્રાવકો જરૂર સ્વપરની ઉન્નતિ પૂર્વક પવિત્ર જિનશાસનની ઉન્નતિ પણ કરી શકે છે, અને અનુક્રમે સત્ ચારિત્રને સેવી અક્ષય મુખના અધિકારી થઈ શકે છે.

શમ, સંવેગ, નિર્વેદ, અનુકંપા અને આસ્તિક્ય લક્ષણ સમ્યક્ત્વ પૂર્વક દ્વાદશ વ્રતધારી શ્રાવકો, ધર્મ આરાધક થઈને આનંદ, કામ-દેવની પેરે એકાવંતારી થઈને અંતે શાશ્વત સુખને પામી શકે છે.

કેટલાક ભવભીરુ મહાશયો સંસારની અસારતા વિચારીને, પૂર્વોક્ત વ્રતોનું યથાર્થ પાલન કરી, મુનિ યોગ્ય મહાવ્રત લેવા ઉજમાલ થાય છે.

મહાવ્રત લેવાના અર્થીજનોએ પ્રથમ તેનું સ્વરૂપ યથાર્થ પીછાળીને થોડો વલત પણ પહેલાં તેનો અભ્યાસ પાઠીનેજ તે લેવાં યોગ્ય છે.

अननुभवीपणे महाव्रत लेवाथी क्वचित् परीषह उपसर्गादिकथी पडीं जवानुं वने छे, तेम अनुभवी महाशयथी महाव्रत लीधा वाद प्रायः पडीं जवानुं वनेतुं नथी.

मन, वचन, के कायाथी कोइपण जीवनी हिंसा राग के द्वेष वडे जाते करवी नहि, बीजा पासे कराववी नहि अने करनारने सारा जाणवा नहि ते प्रथम महाव्रत छे.

क्रोध, मान, माया, लोभ, भय के हास्यथी कंइपण असत्य (अप्रिय-अहितकारी) वचन कदापि कहेवुं, कहेवराववुं के अनुमोदवुं नहि. ते बीजुं महाव्रत कहेवाय छे.

कोइपण प्रकारे देवगुरु के स्वामीनी आज्ञा विरुद्ध कोइनी कंइपण वस्तु अन्न, पान, वस्त्र, पात्र, औषध, भेषज के स्थानादि कदापि लेवी लेवराववी के अनुमोदवी नहि. तेमज मन वचन अने कायाथी सचेत (सजीव) के मिश्र (जीवमिश्र) एवी उपरली वस्तु कदापि कोइ आपे तोपण ग्रहण करवी नहि ए त्रीजुं महाव्रत छे.

देव मनुष्य तिर्यच संबंधी मैथुन मन वचन के कायावडे कदापि सेववुं नहि. अन्यने सेववा प्रेरवुं नहि. तेमज सेवनारने सारा जाणवा पण नहि ए चतुर्थ ब्रह्मचर्य नामे महाव्रत कहेवाय छे.

ધર્મોપકરણાદિક કેવલ ધર્મ નિર્વાહને માટેજ જરૂર જેટલાં રાखी તેનો યથાર્થ ઉપયોગ કરવા ઉપરાંત કોઈ પળ વસ્તુ અલ્પ મલ્યવાળી યા વહુ મૂલ્યવાળી હોય તેના ઉપર મૂર્છા કરવી નહિ. નિઃસ્પૃહતા રાખવી, અને પરસ્પૃહા તજી દેવી તે પરિગ્રહ ત્યાગ નામે પાંચમું મહાવ્રત છે.

ઉક્ત પંચ મહાવ્રત ઉપરાંત મુનિએ રાત્રી ભોજનનો સર્વથા ત્યાગ કરવાનો છે. જેથી ષટ્તરસ પૈકી કોઈપણ વસ્તુ—અન્ન પાનાદિકનો સર્વથા નિષેધ સૂર્યાસ્ત પહેલાં (વે ઘડીથી) સૂર્યોદય પછી (વે ઘડી) સુધી મુનિને માટે નિશ્ચિત હોવાથી તેવો પળ અભ્યાસ પ્રથમથીજ કર્તવ્ય છે. મુનિને ઉત્તમ પ્રકારની ક્ષમા, મૃદુતા, રુજુતા, અને સંતોષાદિ દશવિધ યતિધર્મ વહુજ બારીકીથી નિરંતર આરાધવા યોગ્ય છે.

સમતાદિક શ્રેષ્ઠ ધર્મના સેવનથી મુનિજનો શીઘ્ર મોક્ષ મુશ્વને પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી અંતરમાં મોક્ષાર્થીજનોને ઇત્તુંજ શરણ યોગ્ય છે.

૩૨ દુઃસ્વદાયી શોકનો ત્યાગ કર.

ઇષ્ટ વસ્તુના વિયોગથી કે અનિષ્ટ વસ્તુના સંયોગથી વહુધા મુગ્ધ અજ્ઞાની જનોને જે અંતરમાં દુઃસ્વકારી મોહ પેદા થાય છે અને રુદનાદિક વિવિધ ચેષ્ટાઓ કરાવે છે તેનું નામ શોક કહેવાય છે.

સમ્યગ્ જ્ઞાની-વિવેકી આત્માને ઉક્ત મોહ-શોક એટલો સતાવી શકતો નથી. ક્વચિત્ ક્ષણમાત્ર અવકાશ મેળવી જ્ઞાનીને પળ શોક છલ્લવાને જાય છે, પરંતુ અંતે તો વિવેક યોગે તેનોજ પરાજય થાયછે.

જે જે કારણો મુગ્ધ અજ્ઞાની જનોને મોહ-શોકની વૃદ્ધીનાં છે તે તે જ્ઞાની-વિવેકીને મોહાદિકની હાનિનાં એટલે કે વૈરાગ્ય વૃદ્ધિનાં જ થાય છે.

પૂર્વે અનેક સતીઓ વિગેરેને એવાં કારણો સંસાર ચક્રમાં અને-કશઃ મળ્યાં છે. પળ પરિણામે તેવાં કારણોથી તેમને લાભજ થયોછે.

તેવા જ્ઞાન વિવેક કે વૈરાગ્યની ગંભીર સ્વામીથી આજ કાલ મુગ્ધ અજ્ઞાની લોકો ઉક્ત મોહ-શોકને વશ પડી ભારે દુઃખી થાય છે, થતા દેસાય છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ પોતાની અનાર્થ ટેવથી અન્ય જનોને પણ દુઃખી કરે છે.

મૂર્ખ માવાપો દીર્ઘદષ્ટિની સ્વામીથી યા સ્વાર્થ અંધતાથી બાલ-લંગ્ન, કજોડાં, કન્યાવિક્રય અને વિધર્મીની સાથે પોતાનાં પુત્ર પુત્રીને પરણાવવાથી તેમને જન્માંત દુઃખ દરિયામાં ડૂબાવવાનાં પાતકી થાય છે. ઉક્ત દુઃખનો અંત વહુધા માવાપની સમજ સુધરવાથી આવવા સંભવે છે. કંઈ પણ આપત્તિ આવી પડતાં ધીરજથી તેની સામા થઈને તેનો ક્ષય કરવાને વદલે મુગ્ધ જનો અધીરાં થઈને ઉલટાં વધારે

દુઃસ્ત્રી થાય છે, તેનો શ્રેષ્ઠ ઉપાય એ છે કે તેવે વચ્ચે હિંમત નહિ હારતાં ધીરજથી આવેલી આપત્તિની સામા થવું, એટલે કે યુક્તિથી આવેલી આપત્તિને ઊછંઘી જવા જેટલું ડહાપણ વાપરવા મૂલવું નહિ.

જે આવેલી ગમે તેવી આપત્તિને હિંમતથી અને ડહાપણથી ઊછંઘી જાય છે, જે તેવે વચ્ચે ધીરજ રાખીને સ્વધર્મ-ન્યાય, નીતિ, સત્ય, પ્રમાણિકતા વિગેરેને તજતો નથી તેને અંતે આપત્તિ સંપત્તિ રૂપ થાય છે. ત્યારે જે પ્રથમથીજ આપત્તિને સંપત્તિરૂપ માનીને મેટે છે અને સ્વધર્મ-કર્તવ્યમાં સિદ્ધિ ચૂસ્ત રહે છે તેનું તો કહેવુંજ શું ?

કેટલાક મુગ્ધ અજ્ઞાની લોકો મૂળાની પછવાડે વહુ વહુ શોક-વિલાપ કરે છે અને એમ કરીને ઉભય અર્થથી ચૂકે છે તેમજ સ્વપરની નાહક પાયમાલીના કારણિક થાય છે, તે સ્વસ્થ થિ-કારપાત્ર છે.

મૂળાં માણસ સ્વ સ્વકરણી પ્રમાણે પરલોક ગમન કરી સુખ દુઃસ્વના ભાગી થાય છે અને એજ નિયમ હવે પછી પરલોક ગમન કરનાર હાલ જીવતા માણસને માટે છે તો મરનાર માણસની શુભ-શુભ કરણી ઉપરથી ધડો લઈને સ્વચરિત્રનો ભવિષ્યને માટે વિચાર કરવાને વદલે નાહક અરણ્યમાં રુદનની પેરે મરનારની પછાડી આ-ક્રંદનાદિક કરવાથી શું વલ્લવાનું છે ? તેથી તો નથી થવાનું મરના-રનું હિત કે નથી થવાનું હાલ જીવતાનું હિત. પણ મેરફાયદો અને

અન્યાય તો પ્રગટજ છે. રુદનાદિક કરનાર પોતાના વ્યવહારિક અને ધાર્મિક કર્તવ્યથી ચૂકે છે. અને. અન્ય પ્રેક્ષક-કૌતુકી જનોને પણ ચૂકાવે છે. કેટલીક વસ્તુ તો આવી છેષ્ટાઓ કેવળ રૂઢીની સ્વાતરજ કરવામાં આવે છે. ગમે તેમ હોય પણ તેવા વ્યર્થ પરિશ્રમ અને કાલ વ્યયથી પ્રગટ ગેરફાયદોજ છે. શિવાય રુદનાદિક વિરુદ્ધ છેષ્ટાથી મરનારની ગતિ કદાપિ મુઘરતી નથી, તેથી કેવળ અજ્ઞાનતા અને મોહની પ્રવળતાથી સ્વાર્થ અંધ બનીને અથવા અંધ પરંપરાથી ચાલતી આવેલી રૂઢીને અનુસરી આવી અનર્થકારી કરણી કરવામાં આવે છે એમ સ્પષ્ટ માલમ પડે છે.

વીજું જો મરનાર માણસ મંગલમય ધર્મનું આરાધન કરીને સદ્ગતિમાં સિધાવ્યો હોય તો તેવા મંગલમય સમયે સગા સંવંધીઓ હર્ષને સ્થાને શોક કરવો એ કેટલો વધો અનુચિત અને અન્યાય મરેલો છે, તે આપોઆપ પોતાની સ્વાર્થ અંધતાને દૂર કરી મધ્યસ્થપણે શાન્ત ચિત્તથી વિચારી જોતાં સ્વભાવિક રીતે માલમ પડી આવશે.

૩૩ મનનો મેલ દૂર કર.

કામ ક્રોધાદિક અથવા રાગદ્વેષાદિક અંતર વિકારોને ઉપશમાવી અથવા ક્ષય કરી દેવાથીજ ચિત્તની શુદ્ધિ કરી કહેવાય છે.

ઝ્યાં સુધી મનનો મેલ ધોયો નથી ત્યાં સુધી ગમે તેટલા જલ સ્નાનથી પળ પવિત્ર થવાનો નથી. જેનું મન શુદ્ધ-નિર્મલ થયું છે તેજ સ્વરો પવિત્ર છે.

જે સમતા કુંડમાં સ્નાન કરીને પોતાના પાપમલને પચાલી નાંચે છે. અને ફરી મલીનતાને પામતાજ નથી. તે વિવેકાત્માજ પરમ પવિત્ર છે.

જે કોઈ અંતર શુદ્ધિ કરવાના ઉચ્ચ ઉદ્દેશથી શાસ્ત્રની પવિત્ર નીતિપૂર્વક પ્રવૃત્તિ સેવે છે, તે પોતાના પવિત્ર લક્ષથી ચિત્તની શુદ્ધિ કરી શકે છે.

ઉક્ત લક્ષ પૂર્વક શુદ્ધ દેવ ગુરુની પૂજા કરવાની અભિલાષાવાળા સદ્ગૃહસ્થને જયળા પૂર્વક જલ સ્નાન કરવાની પળ શાસ્ત્રમાં સંમતિ છે.

તેથી અધિકાર પરત્વે ગૃહસ્થલોકો વડે ઇવા પળ પવિત્ર હેતુથી જો જયળા પૂર્વક જલસ્નાન કરવામાં આવે તો તે પળ તેમને હિતકારી કહેલું છે.

પરંતુ ઇવા ઉચ્ચ ઉદ્દેશવિના સ્વચ્છંદપણે અનેકવાર જલસ્નાન કરવામાં આવે તો તે જલમધ્યવર્તી મચ્છની પેરે કંડૂપણ પરમાર્થથી હિતકારી થઈ શકતું નથી. આથી આત્માર્થીજનોઈ અંતરમલ સાફ

કરવાનોજ મુખ્ય ઉદ્દેશ મનમાં સ્થાપી રાखીને સ્વસ્વ અધિકાર પ્રમાણે ક્રિયાકાંડ કરવો ઘટે છે. નિર્દમ ધર્મસેવીનો સરલ આશય શીઘ્ર સફળ થાય છે.

સકલ ધર્મ સાધનમાં સમતા—રાગદ્વેષ રહિત વૃત્તિની પ્રથમ જરૂર છે.

ગમે તે દર્શનમાં સમતાભાવીની સિદ્ધિ અવશ્ય થવાની છે. કેમ કે તે સમદૃષ્ટિથી રાગદ્વેષ તજીને ગમે ત્યાંથી તત્ત્વનુંજ ગ્રહણ કરે છે. મિથ્યાઆગ્રહી—કદાગ્રહીજનો એમ કદાપિ કરી શકતા નથી. તે તો ઝલટા પરનિંદાદિકમાં ઉતરી પોતાનું સર્વસ્વ વગાડી સંસાર ચક્રમાં પુનઃ પુનઃ મટક્યા કરે છે. તેમનું અંતર વિષ નહિ ટલવાથી તેમને વારંવાર જન્મ મરણના ફેરા કરવા પડે છે. તે ઉપર એક કઢવી તુંવડીનું દૃષ્ટાંત લક્ષમાં લઈ રાખવું વહુ ઉપયોગી છે.—એકદા કોઈ વૃદ્ધ ઢોશીના પુત્રને અડસઠ તીર્થમાં જઈ ન્હાવાનો વિચાર થયો. પુત્રમાં પાત્રતાની મોટી સ્વામીથી માતા તેના કામને અનુમોદન આપતી નહતી, પણ પ્રથમ તેનામાં કોઈ રીતે પાત્રતા આવે તે જોવાને આતુર હતી. પુત્ર તો જૂવાનીના મદમાં માતાનાં હિતકારી વચનોનો પણ અનાદર કરતો હતો. છેવટ જ્યારે તે અડસઠ તીર્થમાં જવાને તૈયાર થયો ત્યારે માતાએ તેને મધુર વચ્ચત્તથી કહ્યું કે બેટા! આ મારી કઢવી તુંવડીને પણ તીર્થ કરાવતો આવજે. માતાનું આ વચન તેને

કઠળ નહિ લાગવાથી માન્ય રાખ્યું અને માતાએ આપેલી કડવી તું-
 વડી સાથે લઈને તે તીર્થ કરવા નિકળ્યો, લૌકિક રુદિ મુંજવ બધા
 તીર્થમાં સ્નાન કરી માતાએ સાથે આપેલી તુંવડીને પણ સ્નાન કરા-
 વીને અનુક્રમે પોતે પોતાને સ્થાને આવ્યો. અને તે તુંવડી માતાને
 ઘાછી સોંપી. માતાએ તેની સમક્ષ તપાસ કરીને કહ્યું કે ભાઈ ! અડ-
 સઠ તીર્થમાં ન્હાયા છતાં તુંવડીની કડવાશ ગઈ નહિ. આ પ્રગટ દા-
 खलाથી તેને સરસ વોધ મળ્યો તેમ દરેક ધારે તે તેમાંથી આવો વોધ
 મેળવી શકે કે અધિકાર-યોગ્યતા વિના જેમ સ્વભાવેજ કડવી તુંવડી
 અડસઠ તીર્થના જલમાં ન્હાયા છતાં પોતાની સ્વભાવિક કડવાશને
 તજી મોટી થઈ શકી નહિ તેમ કોઈપણ પાતતા માટે પૂરતો પ્રયત્ન
 કરીને પાતતા પામ્યા વિના ગમે તેવી ઉત્કૃષ્ટ કરણીવડે પોતાનામાં
 જડ ઘાલીને રહેલા એવા કામ ક્રોધાદિક અથવા રાગદ્વેષાદિક
 दोषોને કદાપિ દૂર કરી શકેજ નહિ. માટે મનની શુદ્ધિ કરવાના
 અર્થીજનોએ અંતરનો મેલ સાફ કરવાને પ્રથમ ક્ષુદ્રતાદિક दोषોનું
 વિરેચન કરીને યોગ્યતા મેળવવાની અતિ આવશ્યકતા છે. અને એમ
 સાવધાનતા પૂર્વક ઉપાય કરવાથી અંતે સમતા જેવા શ્રેષ્ઠ રસાયણથી
 ચિત્ત શુદ્ધિ સંજમાં સાધ્ય થઈ શકે છે.

જેમ નિર્મલ વસ્ત્ર ઉપર જોડાઈ એવો રંગ ચઢી શકે છે, અને
 ઘટાસેમટારીને સાફ કરેલી ભીંતો ઉપર આવેલું ચીત્રામણ ઊઠી

શકે છે તેમ નિર્મલ ચિત્તવાળાને શુદ્ધ ધર્મની યથાર્થ પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે.

જેમ નિર્મલ આદર્શમાં વસ્તુનું યથાર્થ પ્રતિબિંબ પડે છે તેમ શુદ્ધ-નિર્દોષ ચિત્તમાં પણ શુદ્ધ તત્ત્વ ધર્મનું યથાર્થ સંક્રમણ થઈ શકે છે.

જેમ નિપુણ વૈદ્ય રોગીને પ્રથમ વિરેચનાદિકથી અંતરશુદ્ધિ કરવાનું જ ફરમાવે છે, તેમ સદ્ગુરુ પણ શુદ્ધ ધર્માર્થી જનોને પ્રથમ મનનો મેલજ સાફ કરી લેવાની ભલામણ કરે છે, અને સ્વરૂં હિત પણ એમજ સંભવે છે.

૨૪ માનવ દેહની સફળતા કરી લે.

બુદ્ધેઃફલં તત્ત્વ વિચારણં ચ, દેહસ્ય સારં વ્રત ધારણં ચા॥

વિત્તસ્ય સારં કિલ પાત્ર દાનં, વાચઃ ફલં પ્રીતિકરં

નરાણામ્ ॥ ૧ ॥

તત્ત્વાતત્ત્વ, સત્યાસત્ય, ગુણદોષ, હિતાહિત, લાભાલાભ, મહ્યા-મહ્યા, પેયાપેય અને ઉચિતાનુચિત વિગેરેનો વિચાર કરીને સારભૂત તત્ત્વનું ગ્રહણ-સેવન કરવું એજ સદ્બુદ્ધિ પામ્યાનું ફળ છે.

દશ દૃષ્ટાંતે દુર્લભ માનવ દેહ, આર્યક્ષેત્ર, ઉત્તમ કુલજાતિમાં જન્મ, ઇન્દ્રિય પટુતા, શરીર નીરોગતા, સદ્ગુરુ યોગ, નિર્મલ શુદ્ધિ, ધર્મરુચિ અને તત્ત્વ-શ્રદ્ધાદિ શુભ સામગ્રી મહા ભાગ્યયોગે પામીને પાંચે પ્રમાદ ત્યજી ઉલ્લસિત ભાવથી સિંહની પેરે શૂરવીરપણે અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, વ્રહ્મચર્ય, અને નિષ્વરિગ્રહતાદિક મહાવ્રતોનું સ્વરૂપ યથાર્થ સમજીને અભ્યાસ પૂર્વક તેમનો સ્વીકાર કરવો અથવા પરિણામની મંદતા યોગે સમકિત મૂલ શ્રાવકનાં વાર વ્રત પૈકી વની શકે તેટલાં સમજીને તેવાં પણ વ્રત ધારણ કરવાં. એ આ ઉત્તમ માનવ ભવ પામ્યાનું ફલ છે. સસ વ્યસન, રાત્રી ભોજનાદિક અમશ્ય ભક્ષણ, અને ભૂમિકંદાદિક અનંત જીવાત્મ વસ્તુ, અણગલ જલપાન વિગેરેનું તો દરેક શાળા માણસે અવશ્ય વર્જન કરવું જોઈયે. પ્રારબ્ધ યોગથી પ્રાપ્ત થયેલી લક્ષ્મીનું ફલ એ છે કે તેનો ઉદાર આશયથી પરમાર્થ દાવે પુણ્યક્ષેત્રમાં ઉપયોગમાં કરવો. યશકીર્તિની જ સ્વાતર દાન પુણ્ય નહિં કરતાં કેવલ કલ્યાણાર્થે કરવામાં આવતું પાત્રદાન પરિણામે અનંતગુણું ઉત્તમ ફલ આપી શકે છે. અને વચન શક્તિ પામ્યાનું ઉત્તમ ફલ એ છે કે સર્વ કોઈને પ્રીતિ ઉપજે એવું મિષ્ટ-મધુર અને હિતકારીજ વચન વદવું. કદાપિ પણ કોઈને અપ્રીતિ કે સ્વેદ ઉપજે એવું કહવું કે અહિત વચન કહેવું નહિ. પરને પ્રિય એવું પ્રસંગને લગતું હિત-મિત ભાષણ કરનારજ સત્યવાદી હોવાથી પ્રાયઃ સર્વ કોઈને માન્ય થઈ શકે છે.

આ પ્રમાણે ટુંકાણમાં કહેલી હકીકત લક્ષમાં રાखીને વિવેકથી વર્તનાર પોતાના શુભ ચરિત્રથી સ્વ માનવ ભવ સફળ કરી શકે છે. અથવા પૂર્વે પ્રસંગોપાત વતાવેલી મૈત્રી મુદિતા કરુણા અને મધ્યસ્થ ભાવનાથી પણ મનુષ્ય દેહની સફળતા થઈ શકે છે. ટુંકાણમાં યથા-શક્તિ તન, મન, ધનથી સ્વપર હિત સાધી લેવું એજ આ મનુષ્ય ભવ-તું રહસ્ય છે. તેમાં ઉપેક્ષા કરવી એ મૂઝગી મૂઢી યોગ્ય જોઈ છે. તેથી જેમ વને તેમ પ્રમાદ રહિત સ્વપરહિત સાધવા સદા તત્પર રહેવું સહૃદય જનોને ઉચિત છે.

સદ્વિવેકથી સ્વ કર્તવ્ય સમજીને જે શુભાશયો શુદ્ધ અંતઃકરણ-થી તેનું સેવન કરે છે, તે મનુષ્ય છતાં દૈવી જીવન ગાળે છે; પણ જે સ્વ કર્તવ્ય સમજતાજ નથી અથવા તો સમજ્યા છતાં તેની ઉપેક્ષાજ કરે છે; તે તો મનુષ્ય રૂપે પશુ જીવનજ ગાળે છે એમ કહેવું યુક્ત છે.

જે પારકી નિંદા કરવામાં મુંગો છે, પરસ્ત્રીનું મુલ જોવામાં અંધ છે અને પરદ્રવ્ય હરણ કરવામાં પાંગલો છે, તેણે મહાપુરુષજ સ્લોકમાં જય પામે છે. જેના ઘટમાં વિવેક દીપક પ્રગટ્યો છે તેજ્જ લોકમાં સ્વરો પંડિત છે, તથા જેણે મદ્ય, વિષય, કષાય, નિદ્રા અને વિકલ્પ-રૂપ પાંચે પ્રમાદને વશ કર્યા છે એવો અપ્રમાદી પુરુષજ જગતમાં સ્વરો શૂરવીર છે.

૩૫ પ્રાણાન્તે પળ વ્રત-ભંગ કરીશ નહિ.

પ્રથમ આપગાથી સુઘે પાઠી શકાય એવીજ પ્રતિજ્ઞા યા વ્રત-નિયમ લેવા યોગ્ય છે, અને તે લીધા વાદ તેને પ્રાણાન્ત સુધી પાલવાં જરૂરનાં છે.

જો પ્રથમ ગ્રહણ કરવામાં આવતા વ્રત-નિયમનું સ્વરૂપ યથાર્થ સમજી લેવામાં આવતું હોય અને તેનો જરૂર જેટલો અભ્યાસ પણ કરવામાં આવતો હોય તો ઘણું કરીને વ્રત ભંગનો પ્રસંગજ આવવા પામે નહિ.

આત્મ કલ્યાણને માટે જે જે સારાં વ્રત ગ્રહણ કરવાં યોગ્ય છે તે વધાનું સ્વરૂપ-સંક્ષેપથી કે વિસ્તારથી પ્રથમ સદ્ગુરુ સમીપે સમજી લઈ તેમાંથી આપણે સુઘે પાઠી શકીએ એવાં વ્રતજ-ગ્રહણ કરીને તેમને નિરંતર સંભારી સંભારીને કાઢતી પૂર્વક પાલવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

જે વ્રત-પચ્ચરુલાણ ઉપયોગ શૂન્ય યા સમજ્યા વિનાજ લેવામાં આવે તે દુઃપચ્ચરુલાણ હોવાથી નિષ્ફળ છે. તેથી તેવાં વ્રત લીધાં હોય યા ન હોય તોપણ પ્રસંગોપાત યા ચ્હાડીને સદ્ગુરુ પાસે જઈ તે વ્રત સંવંધી જરૂર જેટલી સમજ લઈને જો સારી રીત સાવધાન થઈને તે પાલવામાં આવે તો પોતાના પ્રયત્નના પ્રમાણમાં જરૂર લાભ પ્રાપ્ત થઈ શકે. પરંતુ કેવળ ગતાનુગતિકપણે સંમૂર્છિતમની પેરેજ

વર્તવામાં આવે તો મને તેટલું કષ્ટ સહન કર્યા છતાં જોડ્યે એવું ફળ કદાપિ થઈ શકેજ નહિં. જે જે વ્રતનું પાલન પ્રીતિથી રુચિથી કરવામાં આવે છે તેનુંજ ફળ સારું વેસે છે. અરુચિથી કરવામાં આવતી ગમે તે ક્રિયાનું પરિણમન સારું થઈ શકતુંજ નથી. તેથી ચિત્તની પ્રસન્નતા માટે ભય (ચિત્તની ચંચળતા) દ્વેષ (અરુચી) અને खेद (ક્રિયા કરતાં થાકી જતું તે) દોષને દૂર કરવાને પ્રથમ પ્રયત્ન કરવો જોડ્યે. વસ્તુનું સ્વરૂપ યથાર્થ સમજાયાથી અને તેમાં પોતાનું મન વેંચાયાથી ઉક્ત દોષો સહજમાં દૂર થઈ શકે છે. પછી સ્વરી લહે-જતથી પાઠવામાં આવતા વ્રતોથી આત્માને યથાર્થ લાભ થાય છે. આ લોકના કે પરલોકના સુખને માટે કરવામાં આવતી ક્રિયાને વિષય યા ગરલ સમાન કહી છે. ક્રિયાનાં ફળ હેતુ સમજ્યા વિના કેવલ દેશાદેસીથી કરવામાં આવતી ક્રિયાને જ્ઞાની પુરુષો અનનુષ્ઠાન કહે છે. તે તે ક્રિયા સંબંધી ફળ હેતુ, વિગેરેને સમજી કેવલ કલ્યાણને માટેજ કરવામાં આવતી ધર્મક્રિયાને તદ્દહેતુ કહે છે, તેમજ જ્યારે દૃઢ અભ્યાસથી ઉક્ત ક્રિયા મન વચન અને કાયાની એકતાથી અવંચક પળે થાય છે ત્યારે તેમાં અમૃતની જેવો સ્વાદ આવવાથી જ્ઞાની પુરુષો તેને અમૃત ક્રિયા કહે છે; તદ્દહેતુ, અને અમૃત ક્રિયાજ આત્માને મોક્ષદાયી છે, વાકીની ત્રણ તો ભવ ભ્રમણકારીજ કહેલી છે. એટલો અધિકાર અતિ ઉપયોગી હોવાથી પ્રસંગોપાત કહેવામાં આવ્યો છે.

દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ, અને સંઘયણ વિગેરે વિચારી સ્વશક્તિના પ્રમાણમાં સમજ પૂર્વક સદ્વ્રતોને ધારણ કરીને જે તેમનું અર્ચંડ પાલન કરે છે તેમનું જીવિત સફળ છે, પરંતુ જે કંઈ પણ પૂર્વાપર વિચાર કર્યા વિના વિવેક શૂન્યપણે વ્રત લઈને વિરાધે છે તેમનું જીવિત કેવળ નિષ્ફળ છે. વ્રત ચંડીને લુહારની ધમ્મણની જેમ જીવનને ગાળનાર જેવો કોઈ કમનશીબ નથી. વ્રત ચંડીને જીવનાર કરતાં વ્રતને અર્ચંડ રાક્ષીને મરનાર માણસ ઘણો ઉત્તમ છે, કેમકે અનેક ભવ ભ્રમણ કરતાં પવિત્ર વ્રત પાલનની રુચિ થવીજ મુશ્કેલ છે તો તેને પ્રાણાન્ત સુધી અર્ચંડ પાલન કરવાની પ્રવલ કામનાનું તો કહેવુંજ શું?

ગ્રહણ કરેલાં પવિત્ર વ્રતોને અર્ચંડ પાલન કરીને પરલોક ગમન કરનાર માણસો પોતાની પાછળ અર્ચંડ કીર્તિ અને અમૂલ્ય દૃષ્ટાંત મૂકતા જાય છે, જેને અનુસરીને અનેક આત્મહિતેચ્છક જનો સન્માર્ગનું સારી રીતે સેવન કરે છે. ભરતેશ્વર, વાહુવલી પ્રમુખ અનેક સત્તાઓના અને વાહ્મી, સુંદરી પ્રમુખ અનેક સત્તીઓના એવા ઉત્તમોત્તમ દાસલા જગતમાં પ્રસિદ્ધ છે.

ચ્હાય તો સ્ત્રી હોય યા તો પુરુષ હોય પણ પુરુષાર્થ પરાયણ-તાર્થીજ સદ્વ્રતોની સમજ મેલવીને તે તેમનું વિધિવત્ પાલન કરી શકે છે, અને એમ વિધિવત્ વ્રતનું અર્ચંડ પાલન કરીને સ્વજીવન

સફળ કરે છે. એવી સદ્બુદ્ધિ સર્વ કોઈને જાગૃત થાઓ ? અને વ્રત
ભંગ કરવા યા કરાવવા સંબંધી કુબુદ્ધિનો સર્વથા અંત આવો
એજ ઇષ્ટ છે.

૩૬ મરણ વચ્ચે સમાધિ સાચવવા સ્વૂં લક્ષ રાખજે.

જીવને જીવિત પર્યંત જેવા શુભાશુભ અભ્યાસની આદત હોય
છે તેવીજ તેની શુભાશુભ અસર તેના મરણ સમયે સમાધિના સંવં-
ધમાં થાય છે. એમ સમજીને શાળા ભાઈ બહેનોએ જીવિત પર્યંત શુભ
અભ્યાસનીજ આદત પાડવી ઉચિત છે. સારાં કારણ સેવવાથી કાર્ય
પૂર્ણ સારુંજ થાય છે. એવા નિશ્ચય અને શ્રદ્ધાપૂર્વક મરણ વચ્ચે સ-
માધિ ઇચ્છનાર જનોએ જીવિત પર્યંત શુદ્ધ ભાવનાથી શુભ કરણી
કરવા પરાયણ રહેવું જરૂરનું છે. સતત લક્ષપૂર્વક સ્વંતથી સત્ કરણી
કરનાર સત્પુરુષો અધ્યવસાયની વિશુદ્ધિથી અને સમાધિયુક્ત મરણ
કરી સદ્ગતિના ભાગી થાય છે.

જો તું જન્મ મરણના દુઃખથી ત્રાસ પામ્યો હોય તો શ્રી
ત્રીતરાગ વચ્નાનુસાર નિર્દોષ ધર્મનું આરાધન કરીને જેમ સમાધિ
મરણની પ્રાપ્તિ થાય તેમ સ્વંં લક્ષ રાખ. સમાધિ મરણથી જીવિત
પર્યંત કરેલા ધર્મની સાર્થકતા થાય છે. ગમે તેટલા હંડા કૂવામાંથી
જલ કાઢવાને માટે લાંબી દોરી સાથે લોટો વિગેરે કુવામાં નાંખતાં

દોરીનો અમુક છેડાનો ભાગ હાથમાં મજબુત રીતે પકડી રાખવામાં આવે છે અને જો તે જુક્તિથી જાઝબી શકે છે તો પહેલા લોટા સાથે અમીષ્ટ જલ મેળવી શકે છે પણ જો છેવટના ભાગમાં કંઈપણ ગફલત કરે છે તો તે સર્વને ગમાવી પોતાના જાનને પણ જોખમમાં નાંખે છે, તેમ સમાધિ મેળવી પોતાનો જન્મ મુધારવાને આશી જિંદગીના મોટા ભાગ મુઠ્ઠી યત્ન કર્યા છતાં જો છેવટના ભાગમાં ગફલત-વેદચકારી કરવામાં આવે તો પોતાના ચલ્લચિત્તથી તે અમીષ્ટ સમાધિને અંત વચ્ચે મેળવવા ભાગ્યશાળી થઈ શકતો નથી, પરંતુ દૂષિત થયેલાં મન, વચન, અને કાયાથી ડલટી અસમાધિ પેદા કરીને અધોગતિને પામી જન્મ મરણ જન્ય અનંત દુઃખનોજ ભાગી થાય છે. માટે રાગ દ્વેષાદિક અંતર વિકારો જેમ નિર્મૂળ થવા પામે તેમ યત્નથી જીવિત પ્રયત્ન નિષ્કામ ચિત્ત રાખી વ્યવહારિક નૈતિક અને ધાર્મિક જીવન ચાલવામાં આવે અને કદાપિ પણ સ્વઇષ્ટ કાર્યમાં ગફલત થવા ન પામે તો છેવટ અંત સમયે સમાધિ પ્રાપ્ત થયા વિના રહે નહિં. એમ સમજીને કોણ વિવેકીનર સ્વઇષ્ટ કાર્યની ઉપેક્ષા કરી સ્વચ્છંદ વર્તનથી સંસાર પરિભ્રમણ પસંદ કરે વારુ ? અથવા સ્વરેખરં તત્ત્વ રહસ્ય શાસ્ત્રકારો કહું છે કે “જેવી ગતિ એવી મતિ અને મતિ એવી ગતિ” આ ધાર્મિક વચનનું વહુ વહુ મનન કરવા યોગ્ય છે. અને ટુંકાણમાં સર્વ હિતોપદેશનાં સાર રૂપ છે.

સમાધિ મુશ્વના કાર્મી જનોણ આરાધના પ્રકરણાદિકમાં ક-

હેલાં ચ્યાર શરણાં, દુષ્કૃતનિંદના, સુકૃત અનુમોદના સર્વ જીવ સાથે સ્વામણા, સંલેખના, પંચાચારની વિશુદ્ધિ તથા નવકાર મહા-મંત્રાદિકનું લક્ષ પૂર્વક સ્મરણાદિક દશ અધિકારો વધુ સારી રીતે સમજવા, આદરવા. અને આરાધના અથવા પુન્ય પ્રકાશના સ્તવનથી પળ ઉક્ત અધિકાર સારી રીતે સમજી શકાય તેમ હોવાથી અંત સ-માધિને ઇચ્છવાવાલા માટે બ્હેનોએ તેનું નિરંતર શ્રવણ મનન કરીને તેમાં રહેલા પરમાર્થનું પરિશીલન કરવું યુક્ત છે.

ગમે તેવા સંયોગોમાં પોતાનું સ્વરૂં નિજાન નહિ ચૂકનાર દૃઢ અ-ભ્યાસી અંતે સમાધિ મરણને પામી અક્ષય મુક્તનો અધિકારી થઈ શકે છે.

૩૭ આ ભવ પરમવ સંબંધી મોગાશંસા કરીશ નહિ.

આ લોક અથવા પરલોકના સુખની ઇચ્છાથી કરવામાં આવતી ધર્મ કરણી અલ્પ ફલદાયી થાય છે, પણ જો તેજ કરણી કેવલ પારમાર્થિક મોક્ષ સુખને માટેજ સહેતુક સમજીને વિવેકથી કરવામાં આવી હોય તો તેથી મુખ્યપણે મોક્ષનો અને ગૌણપણે સામાન્યતઃ સ્વર્ગાદિક સુખનો સહેજે લાભ મળે છેજ. મનના પરિણામ મુજબ સામાન્ય વિશેષ ફલની પ્રાપ્તિ થાય છે. માટે જેમ વને તેમ નવલા પરિણામને મનમાં અવકાશ આપવો નહિ. કદાચ તેવો પરિણામ થવો

તો તેને દુર કરી દેવા ઘટતો પ્રયત્ન કરવો, અને શુભ ભાવનાને શીઘ્રસ્થાન આપવું. સેદુત લોકો સેડ કરી સ્વાતરં નાંચીને જેમ ધાન્યના મોટા પાકને માટે ધાન્યનાં બીજ વાવે છે, પણ કેવલ પલાર (ઘાસ) ને માટે વાવતા નથી, છતાં ધાન્યની નિષ્પત્તિ સાથે પલાર પણ સાથેજ પાકે છે; તેમ મોક્ષને માટે કરવામાં આવતી કરણીથી પ્રસંગોપાત સ્વર્ગાદિકનાં સુખ પણ મળે છે, કેવલ સ્વર્ગાદિક સુખને માટેજ ધર્મકરણી કરવાની જરૂર નથી. છતાં તેવાં ક્ષણિક સુખની બુદ્ધિથીજ જો ધર્મકરણી કરવામાં આવે તો તેનું ફલ પણ પ્રાયઃ તેટલુંજ અલ્પ મળે છે.

આલોક પરલોક સંબંધી સુખની બુદ્ધિથી મોહ અને અજ્ઞાન ગર્ભિત કરેલી કરણી ગમે તેવી કઠણ હોય તોપણ તેથી પ્રાયઃ પરિણામે હિત થતું નથી પણ હલકું ભારે તુકસાન થાય છે. કેમકે તુચ્છ આશંસા પૂર્વક કરેલી કઠણ ક્રિયાથી ક્વચિત્ દેવગતિ પણ મળે છે, પરંતુ પાછળથી પૂર્વ પૂણ્ય ક્ષયાનંતર તેનો અધઃ પાત થયા વિના રહેતો નથી તેથી જ્ઞાની પુરુષોએ તેવી વિષયા ગરલ ક્રિયાનો મંડૂક-ચૂર્ણના ન્યાયથી નિષેધ કરેલો છે. જેમ એક મંડૂકી (સંમૂર્છિમ દેડકી)ના ચૂર્ણમાંથી લાખો નવનવી મંડૂકીઓ પેદા થાય છે તેમ તુચ્છ ભોગાશંસાથી કરેલી કરણીવડે લાખોગમે નવનવા ભોગાયતનો (દેહો) ધારણ કરી જન્મમરણજન્ય અનંત દુઃખના અનેકશઃ ભાગી થતું પડે છે. પરંતુ જેમ દગ્ધ થયેલા તે મંડૂકીના ચૂર્ણમાંથી એક પણ નવી

મંદૂકી પેદા થઈ શકતી નથી તેમ વિવેક પૂર્વક ભોગાશંસા તજીને નિષ્કામપણે જો તદ્દહેતુ અને અમૃત ક્રિયાને સેવવામાં આવે છે તો તેથી અંતે ભવનો અંત કરીને પરમ સમાધિમય મોક્ષ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે.

૩૮ સ્વ કર્તવ્ય સમજીને સ્વપર હિત સાધવા તત્પર રહે.

જે શુભાશય પ્રથમ સ્વહિત યથાર્થ સમજીને આદરે છે, તેમાંજ અહોનિશ સાવધાન રહે છે, તેજ મહાશય કાલાંતરે પરહિત સાધવાને સમર્થ થઈ શકે છે. પણ જો પહેલાં પોતાનું સ્વરૂં હિતજ શું છે તે પૂરું જાણેતો કે આદરતો નથી તો તે પરહિત શી રીતે સાધી શકશે? પોતે નિર્ધન છતાં અન્યને શી રીતે ધનાઢ્ય કરી શકશે? પોતેજ દરિઆમાં ડૂબતાં છતાં અન્યને શું તારી શકશે? માટે સ્વ હિતને યથાર્થ સમજીને સોધનારજ પરહિતને પણ પરમાર્થથી જાણી સમજીને સાધી શકવાનો એ વાત નિઃસંશય સિદ્ધ છે.

જ્ઞાની-વિવેકીજનો સ્વહિતની પેરે પરહિતને પણ સ્વ કર્તવ્ય સમજે છે, અને તેથીજ તેઓ નિરભિમાનપણે સ્વહિત સમજીનેજ પરહિત કરે છે.

તત્ત્વદષ્ટિ મહાપુરુષો કદાપિ પણ ‘હું અમુકનું હિત કરું છું’ ‘મારા વિના અમુકનું હિત થઈ શકશે નહિ’ એવું કર્તૃત્વ-અભિમાન

લાવતા નથી. સ્વહિત અને પરહિત તેમને મન એક છે, જૂદાં ખાસતાં નથી, તેથી તેવા મિથ્યાભિમાનને મનમાં આવવા અવકાશ પળ મળતો નથી. સ્વરૂં કારણ તો એ છે કે તેમને તેમનું સ્વરૂં હિત યથાર્થ સમજાયું અને અનુભવાયું છે. તેથી સ્વહિતને સહાયભૂત સર્વ સાત્ત્વિક વિચાર યા ભાવનાનેજ તેમના મનમાં સ્થાન મળે છે પણ તેમાં વિદ્વન્મૂલક વાધક એવા કોઈપણ ક્ષુદ્ર વિચાર કે ભાવનાને સ્થાન મળી શકતું જ નથી અને તે તેવા તત્ત્વ દૃષ્ટિ વિવેકી જનોને કેવળ ઉચિત જ છે.

આ ઉપરથી એ વાત સિદ્ધ થાય છે કે સ્વપર હિનૈષીએ પ્રથમ સ્વહિત જ સારી રીતે સમજીને આદરવું અને અનુભવવું યોગ્ય છે.

સ્વહિત પણ સાધવું સહેજ નથી. કેમકે તે યોગ્યતાવંતનેજ પ્રાપ્ત થાય છે.

સ્વહિત સાધવાને યોગ્યતા મેળવવા માટે નીચે વતાવેલા ગુણોનો સ્વાસ અભ્યાસ કરવાની જરૂર છે. તેવા સદ્ગુણો મેળવ્યા વિના વાધકભૂત દોષો દૂર થતા જ નથી, જેથી જીવ સ્વહિત સાધવાને અશક્ત-અયોગ્ય થાય છે; તેથી પ્રથમ આત્મહિનૈષીએ નીચેની હકિકત ધ્યાનમાં લેવી જરૂરની છે. તેનું યથાર્થ પરિશીલન કરવાથી આત્મા જરૂર સ્વહિત સાધી શકે છે.

૧. અક્ષુદ્ર-પારકાં છિદ્ર જોવાની કુદૈવ ત્યજ્યાથી અને સ્વ-

દોષને નીરસ્વી સુધારવાની સારી દેવ પડવાથી આત્મામાં ગંભીરતા નામે સદ્ગુણ પ્રગટ થાય છે.

૨. રૂપ નિધિ-પાંચે ઇન્દ્રિયો પરવડી અને દેહ નીરોગી હોવાથી શરીર સૌષ્ઠ્ય ગુણ લાભે છે. વિષય લોલુપતા તજીને મન અને ઇન્દ્રિયોને નિર્યમમાં રાખવાથી અને આરોગ્યતાના નિયમોને પણ લક્ષ્ય પૂર્વક પાલેવાથી ઉક્ત ગુણ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. 'શરીર માધ્યં સ્વલ્લુઃ ધર્મ સાધનં' - શરીર એ ધર્મ સાધનોમાંનું એક અતિ અગત્યનું સાધન હોવાથી તેની યોગ્ય સંભાળ લેવાની સર્વ કોઈની પ્રથમ ફરજ છે.

૩. સૌમ્યતા-જેમ ચંદ્રને દેખી સર્વ કોઈને શીતલતા વળે એવી પ્રકૃતિની સહજ શીતલતા સાત્ત્વિક વિચાર, સાત્ત્વિક ભાષણ, સાત્ત્વિક કાર્યોવિદે સહજ સિદ્ધ થાય છે. સહજ શીતલ સ્વભાવવાળા માણસો સર્વ કોઈને અભિગમ્ય થાય છે. તેવી ઠંડી પ્રકૃતિ પ્રાયઃ સર્વ કોઈને પ્રિય હોવાથી તે સર્વના વિશ્વાસપાત્ર થઈ પડે છે.

૪. જનપ્રિય-લોક પ્રિય ગુણ સર્વ કોઈને વલ્લભ થવાય એવાં સત્કાર્ય-સુકૃત કરવાથી અને આલોક પરલોક વિરુદ્ધ દુષ્કૃત તજવાથી પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. આ ગુણથી માણસ ધારે એવાં મોટાં કાર્ય કરી શકે છે.

૫. અક્રૂર-તામસી પ્રકૃતિ તજીને ક્ષમા, નમ્રતા તથા અનુકંપાદિક ગુણનો અભ્યાસ કરવાથી ક્રૂરતા-કઠોરતા દોષ દૂર થાય

છે. અને હૃદયમાં, વચનમાં, અને કૃતિમાં સહજ કોમલતા પ્રગટ થાય છે.

૬. ખીરુ-ધર્મી માણસોની સંગતિથી અથવા ધર્મ શારુનું શ્રવણ મનન કરવાથી યા તો પૂર્વના શુભ સંસ્કારથી જીવને સ્વભાવિક રીતે પાપનો યા પરભવનો ઢર લાગે છે. કંઈ પણ અનીતિ કે અન્યાય કરતાં મન મ્મટ દઈને સંકોચાય છે, અને પાપથી તરત વિરમ છે. ઉક્ત ગુણથી પોતાના પૂજ્ય વહીલ જનોનું મન પણ ન દૂભાય એવી કાલજી રચાય છે.

૭. અશઠ-શઠતા (છઠ્ઠ પ્રપંચાદિક કપટ વૃત્તિ) તજ્યાથી સ્વ ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે, સરલ સ્વભાવ ધારવાથી સ્વવ્યવહાર પણ સરલ કરી શકાય છે. કપટી માણસોને તો કપટ કરીને પોતાનો દોષ ગોપવવાને માટે બહુ વક્ર વ્યવહાર ચલાવવો પડે છે. સરલ સ્વભાવિ-ને તેમ કરવાની કંઈ જરૂર રહેતી નથી. કેમકે સરલ સ્વભાવિનાં વચ્ચન ઉપર સર્વ કોઈને વિશ્વાસ આવે છે. કલ્યાણ પણ એવા સરલ સ્વભાવીનુંજ થાય છે, કપટીનું થતું નથી.

૮. દાક્ષિણતાવંત-સ્વ ઇચ્છા હોય યા ન હોય પણ કંઈક લાભલાભ વિચારીને વહીલની અથવા સમુદાયની તીવ્ર ઇચ્છાને માન આપીને કંઈ કાર્ય કરવાની પદ્ધતિ લોક માન્ય હોવાથી તેથી કશિત્ સારો લાભ પણ મળે છે. પરંતુ ઉક્ત દાક્ષિણતા કંઈક મર્યાદાસર

હોવી જોડ્યે. વિવેક વિનાની દાક્ષિણ્યતાથી વિપરીત પરિણામ પણ આવે છે. એ વાત મૂલવી જોડતી નથી, વિવેકથીજ સ્વપર હિત સાધી શકાય છે.

૯. લજ્જાલુ-ઉત્તમ કૂલની અથવા ધર્મની મર્યાદા પાલનાર માણસોના પરિચયથી યા પૂર્વના શુભ સંસ્કારથી લજ્જાનો ગુણ લાભી શકે છે. એ ગુણથી કંઈપણ યોગ્ય કામ કરતાં જીવ ઢરે છે અને શુભ કામમાં પરાણે પ્રયત્ન કરવા દોરાય છે. એવી લજ્જાની દરેકને આવશ્યકતા છે.

૧૦. દયાલુ-ક્ષમા, સહનશીલતા અને દુઃખી લોકોની દાણ દીલમાં ધરવાથી અથવા નીચ નિર્દયજનોનો સહવાસ તર્જીને ઉદાર આશયોની સંગતિ કરી તેમના જેવા સદ્ગુણોનો અભ્યાસ કરવાથી સર્વ પ્રતિ દયાભાવ રહે છે.

૧૧. સમદૃષ્ટિ-મધ્યસ્થ-આંધળા રાગ કે દ્વેષ તર્જીને નિષ્પક્ષ પાતપણે સત્યાસત્ય સંબંધી તોલ કરવાની દેવવાલાને એ ગુણ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

૧૨. ગુણરાગી-ગમે તેમાં રહેલા સદ્ગુણ પ્રત્યેના સાચા પ્રેમ થીજ ઉક્ત ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે, ગુણરાગથી ગુણની અને ગુણદ્વેષથી દોષની પ્રાપ્તિ થાય છે. નિર્ગુણના રાગથી પણ દોષનીજ પ્રાપ્તિ થાય છે કેમકે કેવલ રાગઅંધ દોષને પણ ગુણ જ માની લે છે. અને દ્વેષ

અંધ પળ ગુણને દોષજ માની લે છે. વિવેક શૂન્યપણે રાગાદિક કરતાં ડલદું વિપરીત પરિણામજ આવે છે, માટેજ જ્ઞાની પુરુષો પરીક્ષા પૂર્વકજ સદ્ગુણના રાગી થવાનું ફરમાવે છે, જેથી સકલ દોષને અનુક્રમે દૂર કરીને સદ્ગુણ સંપન્ન થવાય છે.

૧૩. સત્યવાદી—જેને અસત્ય અહિત અપ્રિય ભાષણ હલાહલ ફેર જેવું લાગે છે, અને સત્ય હિત અને પ્રિય વચ્ચન અમૃત જેવું મિષ્ટ લાગે છે તેજ પરમાર્થથી સત્યવાદી થઈ શકે છે. તે સત્યની સ્વાતર પ્રાપ્તિ પાથરશે.

૧૪. સુપક્ષ—જેનાં સગાં સંબંધીં નિર્મલ બુદ્ધિનાં, માયાલુ, ધર્મ-શીલ અને ટેકીલાં હોય તેમજ વીજાને પળ તેવાંજ થવા પ્રેરણા કરતા હોય તે સુપક્ષ (સમર્થ પક્ષ—બઢવાલો) હોવાથી સર્વ કાર્યમાં ફતેહમંદ નીવડે છે.

૧૫. દીર્ઘદર્શી—કંડૂપળ કાર્ય સહસા નહિં કરતાં તેનું ભાવી પરિણામ વિચારીને વિવેકથી કરવા યોગ્ય કાર્ય કરે તે દીર્ઘદર્શી સમયજ્ઞ કહેવાય છે.

૧૬. વિશેષજ્ઞ—જે સ્વરં સ્વહિત શું છે અને તે શી રીતે સાધ્ય થઈ શકે છે એ તથા ગુણદોષ, લાભાલાભ હિતાહિત, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, અને ભાવને સારી રીતે સમજીને વીજાને સમજાવી શકે તે વિશેષજ્ઞ ગણાય છે.

૧૫. વૃદ્ધાનુગત-ત્રિષ્ટ સદાચારી સત્પુરુષોના પગલે ચાલનાર પોતે પણ અનુક્રમે સત્ ચારિત્રના પરિશીલનથી સારી પંક્તિમાં આવી શકે છે.

૧૬. વિનયવંત-મદ, અહંકારાદિક દોષને ત્યજીને સંત પુરુષોની સેવાથી યા સાધુજનોની હિત શિશ્વામણને હૃદયમાં ધરવાથી વિનય-તત્ત્વતા આવે છે.

૧૭. કૃતજ્ઞાણ-કરેલા ગુણના જ્ઞાણ માણસો પોતાના ઉપકારી માતા, પિતા, સ્વામીકે ગુર્વાદિકના બની શકે તેટલા ગુણાનુવાદ કરવા ચૂકતા નથી. કૃતજ્ઞ માણસ ઉપકારીના હિતને માટે બને તેટલો સ્વાર્થનો ભોગ આપે છે.

૨૦. પરહિતકારી-સહુને સ્વહિત વ્હાલું છે એમ સમજીને સ્વહિતની પેરે પરહિત કરવામાં પણ જેને પ્રીતિ છે તે મનથી, વચનથી કે કાયાથી કોડનું અહિત થાય એવાં કાર્યથી દૂર રહેવાનોજ અને હિત થાય એવાંજ શુભ કાર્યમાં જોડાવાનો પ્રયત્ન કરે છે.

૨૧. લબ્ધલક્ષ-સર્વ વાવતમાં જેની દૃષ્ટિ આરપાર પહોંચી શકે છે એવો ચકોર પુરુષ સુખેથી સ્વહિત સમજીને તેને વિવેકથી સામી શકે છે. ઉક્ત ૨૧ ગુણથી ભૂષિત ભવ્ય સ્વહિત સાધવાને સંપૂર્ણ અધિકારી છે. સ્વહિત સાધવાના અનેક માર્ગ પૂર્વે પ્રસંગે પ્રસંગે બતાવ્યા છે. એમ જેને યત્નથી સ્વહિત-સ્ત્ર કર્તવ્ય સાધ્યું છે તેને પરહિત પણ

નુ સાધ્યજ છે. તે પરહિતને સ્વહિત-સ્વ કર્તવ્ય સમજીને મુલે સાધી શકે છે. પણ જે સ્વહિત-સ્વ કર્તવ્યનેજ સમજતા નથી કે સેવતા નથી તે બાપડા નિર્ધનની પેરે પરહિત તો શ્રી રીતેજ સાધી શકે વારુ ?

૩૧ પંચ પરમેષ્ઠિ મહામંત્રનું નિરંતર સ્મરણ કર.

અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, અને સાધુ એ પાંચ પરમેષ્ઠિ છે.

જેમણે રાગદ્વેષ અને મોહાદિક અંતરંગ શત્રુગણનો સર્વથા ઉચ્છેદ કરી સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી સંપૂર્ણ સહજાનંદિ અને સર્વશક્તિમાન થઈ નિર્દોષ વચનવડે અનેક ભવ્ય જીવોનો ઉદ્ધાર કર્યો છે તે અરિહંત દેવ કહેવાય છે. જેમણે સર્વ ઘાતી અઘાતી કર્મોનો સર્વથા અંત કરીને આત્માના સ્વભાવિક અનંત ગુણોને પ્રગટ કરી લોકના અગ્ર ભાગે સ્થિતિ કરી છે તે સિદ્ધ પરમાત્માના નામથી ઓઠાવાય છે.

પંચેન્દ્રિય નિગ્રહ, નવવિધ બ્રહ્મગુપ્તિના ધારક, ચ્યાર કષાયથી મુક્ત, પાંચ મહાવ્રત યુક્ત, પંચાચાર પાલવાને સમર્થ પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિના પાલક એમ ૩૬ પ્રધાન ગુણોવડે અલંકૃત આચાર્ય ભગવંત હોય છે. તેમનાં વચન તીર્થંકરનાં વચનની પેરે માનનીય થાય છે.

સાંગોપાંગ આગમને અર્થ રહસ્ય યુક્ત જાણતા છતા, અન્ય શિષ્યોને પઠાવવામાં કુશલ અને પ્રમાદ રહિત મૂલ-ઉત્તર વ્રતને પાલનવામાં તત્પર છતા, શિષ્ય સમૂહને ધર્મશિક્ષા દેવામાં ચતૂર એવા અવિષ્યમાં આચાર્યપદ પામવાને યોગ્ય ધર્મગુરુ ઉપાધ્યાયના નામથી ઓઠાવાય છે.

બાહ્યાંતર પરિગ્રહથી મુક્ત મુમુક્ષુ જનો જૈન દર્શનમાં સાધુ, શ્રમણ અને નિગ્રંથાદિના નામથી ઓઠાવાય છે, તેઓ અહોનિશ પ્રમાદ રહિત ધર્મસાધનમાં તત્પર છતા સ્વહિત પૂર્વક પરહિત સાથે છે. અહિંસા, સંયમ અને તપ લક્ષણ ચારિત્ર ધર્મમાં સદા સાવધાનપણે વર્તતા અવ્ય જીવોને સન્માર્ગ વતાવે છે.

શુદ્ધ આત્મ ધર્મથી અલંકૃત હોવાથી ઉક્ત પંચ પરમેષ્ઠી જગતમાં સારભૂત છે, જેમાં અરિહંત અને સિદ્ધ શુદ્ધ દેવપદે, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સર્વ સાધુજનો શુદ્ધ ગુરુપદે તેમાં સારભૂત રહેલા દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર અને તપ શુદ્ધ ધર્મપદે વર્તે છે. એવો શુદ્ધ ધર્મ દરેક આત્મ વ્યક્તિમાં શક્તિરૂપે રહેલો છે. અને તેજ શક્તિરૂપે રહેલો શુદ્ધધર્મ પરમેષ્ઠી પુરુષોની પેરે પરમ પુરુષાર્થ યોગે પ્રગટ થઈ શકે છે. પરમેષ્ઠી પુરુષોને તે પ્રગટ થયેલ છે. આપણા પ્રત્યેક આત્મામાં શક્તિ રૂપે રહેલા તે શુદ્ધ ધર્મને પ્રગટ કરવાની પવિત્ર બુદ્ધિ-નિષ્ઠાથી જો પૂર્વોક્ત પંચ પરમેષ્ઠિ ભગવંતનું તન્મયપણે ભજન, સ્મરણ, રમણ, પૂજન કરવામાં આવે તો આપણામાં શક્તિરૂપે રહેલો શુદ્ધ દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર અને

તપ લક્ષણ ધર્મ અવશ્ય પ્રગટભાવને પામે એ વાત નિઃસંશય છે. માટે આપણે શુદ્ધ દેવ ગુરુ અને ધર્મ સંવંધી સદ્ગુરુ સંપીધે સારી સમજ મેળવી, તેનું મનન કરી, તેવા પવિત્ર લક્ષ્મીજ જગતમાં સારભૂત એવા પંચ પરમેષ્ઠી મહામંત્રનું અહોનિશ રટણ કરવું યુક્ત છે એમ પવિત્ર લક્ષ પૂર્વક પરમેષ્ઠી મહામંત્રનું અહોનિશ રટણ કરતાં આપણે પણ અંતે કીટ અમરીના ન્યાયર્થી પરમેષ્ઠીરૂપ થઈને અવિનાશીપદના અવશ્ય અધિકારી થઈ શકીશું.

૪૦ ધર્મ રસાયણનું સેવન કર.

इदं शरीरं परिणाम दुर्बलं, पतत्यवश्यं श्लथ सन्धि जर्जरं॥
किमौषधैः क्लिश्यसि मूढ दुर्मते, निरामयं धर्म
रसायनं पिब ॥ १ ॥

ગમે તેટલું પાઘ્યું પોષ્યું છતાં પરિણામે દુર્બલ એવું આ શરીર, તેના સાંધા નરમ પડવાથી જાજરું થયું છતું અંતે અવશ્ય (એક દિન) પડવાનુંજ છે, તો હૈ મૂઢ દુર્મતિ ! તું શા માટે અનેક જાતનાં ઔષધ ભેષજ કરીને દેહનું દમન કરે છે ? કેવલ નીરોગી અને નિરુપમ એવા ધર્મ રસાયણ નુંજ તું અહોનિશ પાન કર. ધર્મ રસાયણવિના કદાપિ તારા જન્મ, જરા અને મૃત્યુરૂપી ભાવ-રોગોનું નિકંદન થઈ શકશેજ નહિ. જન્મ જરા અને મૃત્યુ એજ પ્રાણીયોના સ્વરોક્ષરોગ

છે, અને ધર્મરસાયનવડેજ તે દૂર થઈ શકે તેમ છે. તો પછી જન્મ-
મરણજન્ય અનંત દુઃસ્વથી ઉદ્વિગ્ન થયેલા મુમુક્ષુ જનોએ તેનું પાન
કરવા સા માટે દીલ કરવી જોડાયે ? વીરમશુભ્ર ગૌતમ સ્વામીને
પણ પૂર્વે કહ્યું છે કે ગોચમ મ કર પ્રમાદ ” એ વચન વહુ વહુ
મનન કરવા યોગ્ય છે.

આપણા સાચા અર્થમાં-સ્વાર્થમાં અનાદર કરવો, સ્વહિતથી
ચુકવું, સ્વ કર્તવ્યથી અદુ થવું, અને નહિં કરવા યોગ્ય કરવાને
તત્પર થવું, તેનું નામ જ્ઞાની પુરુષો પ્રમાદ કહે છે. ટુંકાણમાં સર્વજ્ઞ
પ્રભુની અતિ હિતકારી આજ્ઞાની ઉપેક્ષા કરીને સ્વચ્છંદ વર્તન કરવું
તેનું નામજ પ્રમાદ છે. મદ્ય, વિષય, કષાય, નિદ્રા, અને વિકથા
મંલીને પ્રમાદના મુખ્ય પાંચ ભેદ છે, જે ધર્માર્થીજનોએ અવશ્ય પનિ-
હરવા યોગ્ય છે. અપ્રમાદી પુરુષજ ધર્મનું યથાર્થ સેવન કરી શકે છે.
પ્રમાદશીલ જનો જરૂર સ્વ કર્તવ્ય-કાર્યથી ચૂકે છે.

ઉપેશમ શ્રેણિ ઉપર આરુઢ થયેલા, ચૌદ પૂર્વધર સાધુઓ પણ
પ્રમાદ વશાત્ સ્વસ્થાનથી ચૂકી પતિત થાય છે તો વીજાનું તે શું
ગર્જું ? એમ સમજી જેમ વને તેમ પ્રમાદ સ્થાનને તજી અમમત્ત થવું
જોડાયે. થોડા પણ વ્રણ, રૂપ, કે અગિની પેરે પ્રમાદને પણ વધતાં
વાર લાગતી નથી તેથી તે જ્યાં સુધી નિરવશેષ નદ્ર ન થાય ત્યાં
સુધી તેનો વિશ્વાસ કરવો ભવભીરુ જનોને ઉચિત નથીજ.

શુદ્ધ ભાવના એજ સ્વરૂપ રસાયણ છે. કેમકે તેના વિના ગમે

તેવી ધર્મ કરનારી પળ ફળીભૂત થતી નથી અને શુદ્ધ ભાવના માત્રથી સર્વ કરણી સફળ થાય છે. માટે ઉક્ત ભાવનાનો અવશ્ય અભ્યાસ કરવો જોઈયે. 'ભાવના ભવ નાશિની'—ભાવના જન્મ મરણનાં દુઃખ માત્રનો અંત કરે છે અને અક્ષય અનંત સુખ મેળવી આપે છે.

મૈત્રી, મુદિતા, કરુણા અને મધ્યસ્થતા રૂપ ભાવના ચતુષ્ઠય પરમ હિતકારી છે. તેમજ અનિત્ય, અશરણ, સંસાર, એકત્વ, અન્ય-ત્વાદિક દ્વાદશ ભાવના પળ ભવ ભયને હરનારી છે.

શુદ્ધ ભાવના રહિત ક્રિયા કાચના કટકા જેવી હોવાથી ત્યાજ્ય છે. પળ ક્રિયા રહિત શુદ્ધ ભાવના તો અમૂલ્ય રત્ન જેવી હોવાથી સેવ્ય છે. શુદ્ધ ભાવના રહિત અંધ ક્રિયાથી અહંકારાદિક દોષો પ્રભવે છે ત્યારે કેવળ શુદ્ધ ભાવનાથી તો શુદ્ધ ગુણાનુ રાગાદિક સદ્ગુણો પ્રગટે છે. શુદ્ધ ભાવનાવંત કદાપિ વીતરાગ દેશિત સન્માર્ગનો અનાદર કરેજ નહિ, એટલુંજ નહિ પણ યથાશક્તિ જ્ઞાન-ક્રિયા રૂપ મોક્ષ માર્ગનો આદર કરે છે અને એજ સ્વરં રસાયણ છે.

શુદ્ધ ભાવના યુક્ત ધર્મ ક્રિયા દૂધમાં સાકર જેવી, ઉજ્જ્વલ, શંસ્વમાં દૂધ જેવી અને સુવર્ણમાં જડેલા સાચા રત્ન જેવી મનોહર થઈ પડે છે, અને આત્મ કલ્યાણ પળ એવી સત્ક્રિયાથીજ સાધી શકાય છે તેથી મોક્ષાર્થી સજ્જનોએ એવી સત્ક્રિયાનોજ સ્વપ કરવો ઉચિત છે, જેથી શીઘ્ર સ્વમોક્ષ થઈ શકે.

૪૧ વૈરાગ્ય ભાવથી લક્ષ્મી વિગેરે ક્ષણિક

પદાર્થોનો મોહ તજી દે.

અનિત્ય અને અસાર ક્ષણ વિનાશી પદાર્થોમાં મોહ બાંધીને મુ-
ગ્ધ-અજ્ઞાની જીવો મહા દુઃખી થાય છે. મમતાવડે થયેલા મતિ
અમથી મૂર્ખ જનો અનિત્ય વસ્તુને નિત્ય, અસાર-અશુચિ વસ્તુને
સાર-શુચિ અને પરાઈ વસ્તુને પોતાની માની તેમાં મુંઝાઈ મરે છે. જો
જીવને વસ્તુ સ્વભાવનુંજ યથાર્થ જ્ઞાન થાય તો સ્વોદી વસ્તુમાં નાહક
મુંઝાઈ મરવાનો વશત આવેજ નહિ, માટે પ્રથમ મધ્યસ્થપણે વસ્તુ
સ્વરૂપ જાણીને વિવેકથી બાધકભૂત ભાવોનો ત્યાગ કરીને કલ્યાણ-
કારી માર્ગનુંજ ગ્રહણ કરવું જોઈએ.

સંપદો જલ તરંગ વિલોલા, યૌવનં ત્રિ ચતુરાણિદિનાનિ॥

શારદાભ્રમિવ ચંચલમાયુઃ, કિં ધનૈઃ કુરુત ધર્મ મનિન્દ્યમ્.

લક્ષ્મી જલ તરંગની જેવી ચંચલ છે, યૌવન વય શીઘ્ર ચાલ્યું જાય
છે, અને આયુષ્ય શરદ રૂતુના વાદળની જેમ અત્યંત અલ્પકાળ ટકે
શકે છે તો અસ્થિર ધનને માટે આટલી દોડધામ કરવાની શી જરૂર છે?
આટલા અલ્પ સમયમાં વની શકે તેટલી ત્વરાથી અહિંસાદિક શુદ્ધ નિર્દોષ
ધર્મનુંજ સેવન કરવું જ્ઞાન જરૂરનું છે. કેમકે સર્વ-ઇચ્છિત વસ્તુ

ધર્મથીજ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. શુદ્ધ ધર્મસેવન વિના અધિષ્ઠ્યા કંઈપણ સુખની આશા રાખવી વ્યર્થજ છે. અને ધર્મ સેવનથી સર્વ પ્રકારનું સુખ સ્વતઃ પ્રાપ્ત થાય છે.

જ્યાં સુધી જીવ સંસારના મોહમય સંવંધમાંજ રહ્યો પડ્યો રહે છે ત્યાંસુધી તે મોહ માયાના જોરથી સંસારના સ્વરૂપને યથાર્થ સમજ્યા વિના, સ્વહિત સાધનને કંઈપણ શક્તિવાન થઈ શકતો નથી. જ્યારે જીવને સંસાર સંવંધી દુઃખનો સ્વરૂપ લાગ્યો આવે છે ત્યારેજ તેથી છૂટવાને કંઈક સાધનની શોધ કરે છે, અને ભાગ્યયોગે સત્સંગ વડે ધર્મનું સ્વરૂપ સમજવાને તેમજ સમજીને તેને સેવવાને તે સમર્થ થઈ શકે છે, સંસારનું સ્વરૂપ વિચારીને તેનો સ્વરૂપ લાગવાને માટે જ્ઞાની પુરુષોણ અનિત્ય, અશરણાદિક ચાર ભાવનાઓ શાસ્ત્રમાં કહી છે તેનું યથાર્થ મનન કરતાં ભરત, મહાદેવી, નમિ રાજર્ષિ, પ્રમુખ અનેક ભવ્ય જીવો મુક્તિપદને પામ્યા છે. માટે ઉક્ત ભાવનાઓનું સ્વરૂપ લેશ માત્ર બતાવવું અત્ર દુરસ્ત ધાર્યું છે.

૧. અનિત્ય—દેહ, લક્ષ્મી અને કુટુંબ વિગેરે સર્વ સંયોગિક વસ્તુઓનો વિયોગ થયા વિના રહેવાનો નથી. સર્વ અંતક કાલ સર્વત્ર પરિભ્રમણ કરી રહ્યો છે. કાલને કાલનો ભય છે એમ સમજીને યોગ્ય સ્વહિત સાધવું.

૨. અશરણ—સ્વજન દેહ કે લક્ષ્મી પૈકી કોઈપણ પરભવ જતાં

જીવને સંહાયભૂત થઈ શકતા નથી. દેહ કે કુટુંબને ગમે તેટલાં પોષ્યા છતાં અંતે આપણાં થતાં નથી. સ્વાર્થી નિસ્વર્મિત્રની પેરે તે છેવટે છેહ દે છે. તેથી જૂહાર મિત્રની જેવા પરમ ઉપકારી ધર્મનુંજ ધરણ કરવું યોગ્ય છે.

૩. સંસાર—આપ આપણાં કર્માનુસારે સર્વે જીવો, નર્ક, તિર્યચ મનુષ્ય અને દેવ ગતિમાં ગમન કરે છે, જેણે જેવું શુભાશુભ કર્મ જેવા ભાવથી કર્યું હોય છે, તેને તેવું શુભાશુભ ફલ તેવી રીતે ભોગવવુંજ પડે છે. વિવિધ કર્મ વશાત્ જીવો નટવત્ વિવિધ ચેષ્ટાઓ કરે છે. કર્મને વશવર્તી જીવોની તેવી વિચિત્ર અવસ્થા જોઈને તત્ત્વ દૃષ્ટિ મૂંઝાઈ જતા નથી, કારણ કે તત્ત્વ દૃષ્ટિ પુરુષો તેનાં મૂળ કારણને સારી રીતે સમજતા હોવાથી મનનું સમાધાન કરી શકે છે, અતત્ત્વ દૃષ્ટિ જનો એવી રીતે મનનું સમાધાન કરી શકતા નથી, તેથીજ દુઃસ્વપ્ન સંસારમાં પણ રચ્યા પચ્યા રહે છે.

૪. એકત્વ—જીવ એકલોજ આવે છે અને એકલોજ જાય છે. સાથે ફક્ત પુણ્ય અને પાપજ રહેવાથી જીવ તદનુસારે સુખ દુઃસ્વપ્ને પામે છે. જીવ જેવાં જેવાં કર્મ કરે છે, તેવાં તેવાંજ આ ભવમાં કે પરભવમાં ફલ ભોગવે છે. તેમાં કોઈ કંઈ પણ મિથ્યા કરી શકતું નથી. છતાં આણે મારું સુધાર્યું અથવા આણે મારું વગાડ્યું, એમ જીવ મુગ્ધતાથી માની બેસે છે. તથા એકની ઉપર રાગ અને બીજા ઉપર

દેવ કરીને નાહક દુઃખ પેદા કરે છે; તત્ત્વથી જોતાં આપણું સુધારનાર કે વગાડનાર આપણે જ છીએ.

૫. અન્યત્વ-દેહ, લક્ષ્મી કે કુટુંબને આત્માની સાથે અત્યંત સંબંધ નથી, ફક્ત અલ્પ કાળને માટે સંયોગ સંબંધ થયેલો છે કે જેનો અવશ્ય વિયોગ થવાનો છે. અરે નિત્ય મિત્ર સમાન દેહ પણ અંતે આપણું થતું નથી તો અન્યનું તો કહેવું જ શું? વઢી દેહ લક્ષ્મી વિગેરેનો અને આત્માનો સ્વભાવ ભિન્ન ભિન્ન છે. દેહ, લક્ષ્મી વિગેરે જડ વસ્તુઓ છે, ત્યારે આત્મા ચૈતન્ય યુક્ત છે. દેહ વિગેરે વસ્તુઓ ક્ષણ વિનાશી છે અને આત્મા તો અચળ અવિનાશી છે એમ સમજી દેહાદિક સંબંધી મિથ્યા મોહ તજીને નિર્મલ જ્ઞાન, દર્શન, અને ચારિત્રાદિક આત્માની સહજ સંપત્તિ સંપ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

૬. અશુચિ-આ શરીર મલ મૂત્રાદિક મહા અશુચિથી ભરેલું છે પુરુષને નવદ્વારે અને સ્ત્રીને દ્વાદશ દ્વારે અશુચિ વહેતી રહે છે. તેમજ સડન, પડન અને વિધ્વંસન જ જેનો ધર્મ છે એવા આ જડ દેહમાં કોણ વિવેકશીલ મુંઝાય? આવા અસાર અસ્થિર અને અશુચિમય દેહની સ્વાતર કોણ તત્ત્વદંષ્ટિ પુરુષ પાપનો પોટલો શિરપર ડઠાવે? આવા અશુચિમય દેહમાં વિવેકી હંસ તો રાત્રે જ નહિ, કેવળ નિર્વિવેકી-મૂંઝ જેવાજ રાત્રી શકે, અને તેની સ્વાતર અનેક પાપ કરીને પણ સુખી થાય.

૭ આશ્રવ-હિંસા, અસત્ય, અદત્ત, અબ્રહ્મ, અને અસંતોષ પ્ર-
મુખ તથા વિષય કષાયાદિક સંબંધી સર્વ વિરુદ્ધ ક્રિયા આત્માને સ-
હજાનંદ સુખમાં અંતરાયભૂત હોવાથી આશ્રવ સંજ્ઞાથી ઓઢિલાય છે.
કંઈક સારા આશ્રયથી મન, વચન, અને કાયાવડે ક્રિયા કરવાથી
પુણ્યાશ્રવ અને માઠા આશ્રયથી પાપાશ્રવ થાય છે. પુણ્યાશ્રવથી
કંઈક સુખની પ્રતીતિ અને પાપાશ્રવથી દુઃખનીજ પ્રતીતિ થાય છે.
સોનાની કે લોઢાની વેડી જેવા બંને આશ્રવોને વિવેકી પુરુષ સંવર
વડે છેડી શકે છે.

૮ સંવર-આલોક કે પરલોક સંબંધી ભોગાશંસા તજીને કેવલ
આત્મ કલ્યાણાર્થે શુદ્ધ ચારિત્ર ધર્મનું સેવન કરીને આશ્રવનો અટ-
કાવ કરવો તેનું નામ સંવર છે. ગમે તેવા અનુકૂલ કે પ્રતિકૂલ
પરીવહો સહન કરવા, પ્રવચન માતાનું યથાર્થ પાલન કરવું. ક્ષમાદિક
દશવિધ યતિધર્મનું સેવન કરવું. મૈત્રી, મુદિતાદિક ભાવના ચતુષ્ટય
અથવા અનિત્યાદિક પ્રસ્તુત ભાવનાનું વિવેકથી પરિશીલન કરવું,
અને સામાયકાદિક ચારિત્ર માર્ગનું નિષ્કપટપણે સેવન કરવું
ଏ સંવર સર્વ મુખકારી છે, એમ સમજી યથાશક્તિ તેમાં
ઉદ્યમ કરવો, અથવા તેવા સંન્માર્ગની વનતી સહાય કે અનુમો-
દના કરવોજ ઉચિત છે. સંવર યોગે ચિલાંતિપુત્ર દૃઢપ્ર-
હારી અને કંઢૂરાજો જેવા નિર્દય જીવોનાં પણ કલ્યાણ થયાં છે.
સંવર વિના કદાપિ આ દુઃખમય સંસારનો છેડો પામી શકાય નહિ.

૧. નિર્જરા-જેથી પૂર્વ સંચિત કર્મનો સ્થાય કરી શકાય. ઘટલે કે આત્માને કર્મથી જુદો પાડી મુક્ત કરી શકાય તેનું નામ નિર્જરા છે. તેથી નિર્જરા સમંતા મુક્ત તપ કરવાથી થાય છે. ઉક્ત તપના છ વાણ અને છ અભ્યંતર મળીને ૧૨ વાર ભેદ છે. વિવેકથી કર-વામાં આવતો વાહ્ય તપ અભ્યંતર તપની પુષ્ટિ કરી આત્માને અત્યંત નિર્મલ કરે છે. તેથી દરેક આત્માથી જનોઈ તે અવશ્ય આદરવા યોગ્ય છે. અનંશન-ઉપવાસાદિ, ઝંનોદરી-અલ્પ ભોજન, વૃત્તિ સં-ક્ષેપ-નિયમિત ભોગોપભોગ, રસ ત્યાગ-અમુક રસની લોહુપતાનો ત્યાગ, કાયવલેશ-કેશ લોચ, આતાપનાદિ, અને સંલીનતા-આસ-નજય પ્રમુખ એ વાહ્ય તપના ૬ છ ભેદ છે. તેમજ પ્રાયશ્ચિત-પાપની આલોચના, વિનય-ગુણાનુરાગ, વૈયાવૃત્ય-સેવા ભક્તિ, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન, અને કાઝસગ-દેહાદિક પરથી મૂર્છાનો ત્યાગ એ પ્રમાણે અભ્યંતર તપના છ ભેદ મળી તપના વાર ભેદ કહ્યા છે. જેમ પ્રવલ્લ અગ્નિના તાપથી સુવર્ણની શુદ્ધિ થાય છે તેમ પૂર્વોક્ત પરમ પુરુષ પ્રણીત તપના સમ્યગ્ આરાધનથી આત્માની વિશુદ્ધિ થઈ શકે છે. એમ સમજીને ઉક્ત તપનું સેવન કરવા સાવધાન રહેવું.

૧૦ લોક સ્વભાવ—ઊર્ધ્વ, અધો અને તીર્થા લોકનું સ્વરૂપ જ્ઞાત્રમાં જેવું કહ્યું છે તેવું વિચારવું. પ્હોળા ક્ષમ કરીને અને કેડે હાથ દઈને ઝમેલા પુરુષની જેવી આકૃતિ સંપૂર્ણ લોકની કહેલી છે. ઊર્ધ્વ લોકમાં ચરાચર જ્યોતિષ્ ચક્ર, ત્રાર દેવલોક, નવ પ્રૈવેયક,

પાંચ અનુત્તર વિમાન તથા સિદ્ધસીલા રહેલી છે. અષ્ટો લોકમાં વ્યં-
તર, ઔણવ્યંતર, ૧૦ ધ્રુવનપતિ, તેમજ સાત નર્ક પૃથ્વીઓ રહેલી
છે, અને ત્રીચ્છાં લોકમાં અસંખ્યાતા દ્વીપ તથા અસંખ્યાતા સમુદ્ર,
જંબુદ્વીપની ફરતાં વલ્યાકારે આવી રહેલા છે. આ ભાવનાથી સમ-
કિતની દૃઢતા થાય છે.

૧૧ બોધિ દુર્લભ-ઇંદ્ર કે ચક્રવર્તી જેવી સંપત્તિ કરતાં પણ જી-
વને આ સંસાર ચક્રમાં ખમતાં સમકિત રત્નની પ્રાપ્તિ થવી પરમ
દુર્લભ છે. શુદ્ધ દેવગુરુ અને ધર્મનું સ્વરૂપ યથાર્થ જાણવાથી અને
જાણીને તેને સમ્યગ્ આદરવાથીજ સમ્યક્ત્વ ગુણની પ્રાપ્તિ થઈ શકે
છે, સમકિતવંતનીજ સર્વ કરणी લેખે પડે છે-મોક્ષ મહાફલને આપે
છે, એમ સમજીને મોક્ષાર્થી સજ્જનોએ પ્રથમ સમકિતનીજ ભાવના દૃઢ
કરવાની જરૂર છે. શમ, સંવેગ, નિવેદ, અનુકંપા, અને આસ્તિકતા
આ પાંચ સમકિતનાં શ્રેષ્ઠ લક્ષણ છે. સમકિતવંતનું જ્ઞાન યથાર્થ
હોય છે. તેથી તે હિતાહિત, લાભાલાભ, અને ભક્ષ્યાભક્ષ્યાદિને યથાર્થ
સમજે છે.

૧૨ અરિહંત ભાષિત ધર્મ-રાગ, દ્વેષ અને મોહાદિક સર્વ
દોષ રહિત સર્વજ્ઞ પ્રશુની સાત્તિશય વાળીથી અનેક જીવોના
હૃદયગત સંશયોનો ઉચ્છેદ થઈ જાય છે અને તેથી અનેક ભવ્યો
સ્વપરહિત સાધવાને સન્મુખ થાય છે. એકાંત હિતકારી મ-

શુની વાળી ભવ્ય ચકોરોને અમૃતથી પૂજી મીઠી લાગે છે તેથી તેનો કદાપિ અભાવો થતોજ નથી. પુષ્કરાવર્ત મેઘની જેવા પ્રધુના હિતોપદેશથી ભવ્ય જીવો પોતાનું સ્વરૂપ હિત યથાર્થ સમજીને સેવી શકે છે, અને તેથીજ તેઓ સર્વ પાપ ક્રિયાનો અનુક્રમે પરીહાર કરીને નિષ્પાપ એવા મોક્ષ માર્ગનું આરાધન કરવા ઉજમાલ થાય છે. વિશ્વ જનોને પવિત્ર શાસનના રાગી કરવાની અપૂર્વ ભાવનાથીજ અરિહંતપણું પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, અને તેવું પરમપદ પ્રાપ્ત કરીને તે મહાનુભાવ પૂર્વ ભાવનાનુસારે ત્રિધુવનવર્તી જનોને પવિત્ર હિતોપદેશ આપી તેમને સાક્ષાત્ શાસનના રાગી કરે છે. તેથી સિદ્ધ થાય છે કે પૂર્વોક્ત સદ્ભાવના આપણી ભવિષ્યની ઉન્નાતિનાં અવંધ્ય વીજરૂપ છે. વર્તમાન કાલમાં રસાયન શાસ્ત્રીઓ પણ અનુકૂળ ભૂમિમાં વાવવા યોગ્ય વીજ-વસ્તુઓનો વિવિધ ભાવના (સંસ્કાર) દેડને વાવી તે વડે ઇચ્છિત ફલને મેળવી શકે છે તો સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી-સર્વશક્તિ સંપન્ન-પૂર્ણાનંદી પરમાત્મા પ્રણીત પવિત્ર ભાવના ભાવિત જનો સ્વપુરુષાર્થ યોગે કેમ અમીઠ ફલ મેળવી ન શકે ? અવશ્ય મેળવી શકેજ. ફક્ત પૂર્વોક્ત ભાવના શુદ્ધ હૃદયથીજ ભાવવી જોઈએ અને એમ થાય તોજ તે શુદ્ધ ભાવનાના વલથી ભવ્ય જીવો આ ભયંકર ભવ દુઃસ્વનો સર્વથા અંત કરીને અક્ષય સુખને મુખે સાધી શકે.

૪૨ સારભૂત એવા સદ્ વિવેકનું જ સેવન કર.

‘સદસદ્ વિવેચનં વિવેકઃ’

સત્યાસત્યનો સમ્યક્ વિચાર પૂર્વક નિર્ણય કરવો કે આતો તત્ત્વભૂતજ છે અને આ અતત્ત્વરૂપ છે. આતો સંપૂર્ણજ છે. અને આ અપૂર્ણ છે. આતો આદરવા યોગ્યજ છે, અને આ તજવા યોગ્ય છે. આતો હિતકારીજ છે, અને આ અહિતકારી છે. આવું કાર્યજ હચિત્ત છે, અને આવું અનુચિત્ત છે. આમાં જ લાભ સમાયેલો છે, આમાં નથીજ અથવા ગેરલાભ છે આતો ગુણવાનજ છે અને આ નથી. અથવા દોષવાન છે, આવી વસ્તુઓજ ભક્ષ્ય છે અને આવી અભક્ષ્ય છે. આવી વસ્તુઓજ પેય (પીવા યોગ્ય) છે અને આવી અપેય છે. આવા લક્ષણવાળા જીવજ હોય છે, અને આવાં લક્ષણ વિનાના અજીવજ હોય છે. આનું નામજ પુણ્ય, અને આનું નામ તે પાપ, આનું નામ તે આશ્રવ અને આનું નામ સંવર, આવા પરિણામથી કર્મનો બંધ થાય છે, અને આવા પરિણામથી નિર્જરા અથવા કર્મક્ષય મોક્ષ થાય છે. આવી રીતે આત્મહિત સંવંધી કંડક ચારીક્રતાથી અવલોકન કરતાં વિવેક દીપક પ્રગટે છે. જે અનાદિ અજ્ઞાન અંધકારનો નાશ કરી નાંચે છે અને ઘટમાં સમાધિકારક જ્ઞાન પ્રકાશને વિસ્તારે છે.

અંતર રાગ, દ્વેષ, અને મોહાદિક મહા વિકારોને લક્ષમાં રાखીને

જેમ નિર્વિકારતા પ્રાપ્ત થાય તેમ મધ્યસ્થપણે વિચાર પૂર્વક વર્તવાથી અને સમતાભાવિત સત્ પુરુષોના સતત સમાગમથી અનાદિ અવિવેકનાં પણ અંત આવે છે અને હિતાહિતનું યથાર્થ જ્ઞાન કરાવનાર વિવેકનો ઉદય થાય છે. જેને વિવેકની સ્વેચ્છા નથી તેને તે પ્રાપ્ત પણ થતો નથી.

સદ્વિવેક જાગવાથી જીવને સત્ય વસ્તુનું યથાર્થ જ્ઞાન થતાં સ્વોદી અસત્ય વસ્તુ ઉપરથી સહેજે અભાવ-અરુચિ પેદા થાય છે અને તેમ થવાથી સાચી વસ્તુ ઉપર જોડાઈ તેવી રુચિ, પ્રીતિ અને શ્રદ્ધા જાગવાથી તેનો સ્વોદ સ્વીકાર થઈ શકે છે. અભ્યાસ અભ્યાસને વધારેજ છે તેથી વિવેકવંત આગળ ઉપર ગુણમાં સારો વધી શકે છે. વિવેક શૂન્યને એવો સંભવજ નથી. માટે પ્રથમ રાગદ્વેષાદિક અંતર વિકારોને હટાવી મધ્યસ્થતાદિક ગુણનો અભ્યાસ કરીને આત્માર્થીજનોએ વિવેક જાગાવવાની જરૂર છે. શ્રીમદ્ યશોવિજયજી મહારાજાએ યથાર્થ કહ્યું છે કે-રવિ દૂજો તીજો નયન, અંતર ખાંધે પ્રકાશ । કરો ધન્ય સબ પરિહરી, એક વિવેક અભ્યાસ ॥ અંતરમાં પ્રકાશ કરીને પોતાની ગુણ-સંપત્તિને પ્રગટ વતાવનાર વિવેક વીજો સૂર્ય અને ત્રીજું લોચન છે. એમ સમજીને જ્ઞાણાજનોએ ઓર ઉપાધિને તજીને એક વિવેકનોજ અભ્યાસ કરવો ઉચિત છે. વિવેકથી સર્વ ગુણની સહેજે પ્રાપ્તિ થશે, પણ પ્રથમ અવિવેકનાં કારણો સદંતર દૂર કરવાં જોડાયે.

૪૩ ધર્મરૂપી સંબલ બને તેટલું સાથે લઇ લે.

જીવને ભવાંતર જતાં કોઈપણ પરમાર્થથી સહાયભૂત હોય તો તે કેવલ ધર્મજ છે. અને તેથી દરેક કલ્યાણ-અર્થીએ તે અવશ્ય આરાધવા યોગ્યજ છે. ઉક્ત ધર્મ સાક્ષાત્ કરવાથી, કરાવવાથી કે અનુમોદવાથી આરાધી શકાય છે, પરંતુ શક્તિ છતાં તેની ઉપેક્ષા કરવાથી અથવા ગમે તેવાં કલ્પિત કારણો વડે તેની મર્યાદા ઉલ્લંઘવાથી વિરાધના થાય છે.

જેમ દૂર ગામાંતર જતાં દેહના નિર્વાહ માટે પ્રથમથીજ ખાતાની સગવડ કરી રાખવામાં આવે છે તેમ ભવાંતર જતાં જીવે જરૂર ધર્મ સંબલ પ્રથમથીજ તૈયાર કરી રાખવું જોઈએ. ધર્મ સંબલ વિના જીવને ભવાંતરમાં ભારે વિપત્તિ સહન કરવી પડે છે. અને ધર્મ સંબલ વડે સુખે સમાધિયે સર્વ સંપત્તિ સાધી શકાય છે.

આ ભયંકર ભવાટવીમાં શુદ્ધાશય યુક્ત કરેલો ધર્મ એક ઉત્તમોત્તમ મોમિયા તરીકે ભારે ઉપયોગી થાય છે. યાવત્ તે ક્ષેમકુશલે મોક્ષ નગરે પહોંચાડી દે છે.

અહિંસા (સ્વચ્છંદપણે કોઈના પ્રાણ નહિં લેવારૂપ દયા), સત્ય (હિત મિત અને પ્રિય ભાષણ), અસ્તેય (અનીતિથી કોઈનું કંઈપણ હરણ નહિં કરવા રૂપ પ્રમાણિકતા), વ્રજચર્ય (વિષય વ્યાવૃત્તિરૂપ

સદાચાર), અને અસંગતા મૂર્છારહિત પણું, સહજ સંતોષ, (નિઃસ્પૃ-
હતા) વિગેરે સદ્વ્રતોનું સારી રીતે સેવન કરવાથી સદ્ગતિની અવ-
શ્ય પ્રાપ્તિ થાય છે. એમ સર્વ શાસ્ત્રકારો એકે અવાજે કહે છે. આ
શિવાય ' અહિંસા પરમો ધર્મઃ ' એ મુદ્રાલેખ સ્વાસ લક્ષમાં 'રા-
ત્રીને, માંસ, મદિરા, મધ, માલખ, મૂલક-મૂળાદિક ભૂમિકંદ રિંગણ
વિંગણ આદિક કામોદીપક અને બહુવીજ ફળ તથા રાત્રિભોજન
વિગેરે અનેક અમૃત વસ્તુઓનું પણ શાસ્ત્રકારોએ વર્જન કરવા ભાર
દેડે કહ્યું છે. આ પ્રમાણે અહિંસાદિક મહા વ્રતોને પુષ્ટિકારી જે જે
નિયમાવલી શાસ્ત્રકારોએ ધર્મની દૃષ્ટિ માટે બતાવી છે. તે તે લક્ષમાં
લેઈને દરેક ધર્માવલંબી સજ્જનોએ તેનો યથાશક્તિ અમલ કરવો સ્વાસ
અગત્યનો છે. કેમકે યથાશક્તિ યતનીયં શુભે-સ્વપર હિતકારી
શુભ કાર્યમાં છતી શક્તિ નહિ ગોપવતાં યથાશક્તિ યત્ન કરવો એ
આપણી ફરજ છે.

૪૪ મનુષ્ય ભવ ફરી ફરી મલવો મુશ્કેલ છે, એમ
સમજી શીઘ્ર સ્વહિત સાધીલે.

મનુષ્ય ભવની દુર્લભતા એટલા માટે સ્વીકારવામાં આવી છે કે
તે વીના કોઈ પણ વીજી ગતિમાં સમ્યગ્ જ્ઞાન-ક્રિયાનું અથવા સ-
મ્યગ્ દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર રૂપી રત્નત્રયીનું યથાર્થ આરાધન

કરીને કોઈ પળ જીવ કદાપિ પળ તે જ ભવમાં સર્વ ઘાતિ-અઘાતિ કર્મનો સર્વથા અંત કરીને અક્ષય અવિનાશી એવું મોક્ષ સુખ સાધવાને સમર્થ થઈ શકે નહિ અને તેથી જ આવો મનુષ્ય ભવ દેવને પળ દુર્લભ કહ્યો છે. અર્થાત્ સમ્યક્ દષ્ટિ દેવો પળ મોક્ષ ગતિના દ્વાર રૂપ મનુષ્ય ભવની ઇચ્છા કરે છે અને તેવો માનવ ભવ પામીને તેને સાર્થક કરવા સમજમાં આવ્યા બાદ બનતો પ્રયત્ન પળ કરે છે.

તેવો માનવ ભવ સાક્ષાત્ પામીને મોક્ષાર્થી જનોએ મોક્ષ સાધનમાં ક્ષણ માત્ર પળ પ્રમાદ કરવો યોગ્ય નથી. પ્રમાદજ પ્રાણીયોનો કદામાં કદો દુઃખ છે, જેથી લોકો પ્રાપ્ત સામગ્રીને પળ નિષ્ફળ કરી નાંખે છે.

પ્રમાદને પરવશ પડી જે લોકો માનવભવને નિષ્ફળ કરે છે તેમને આ સંસાર ચક્રમાં પરિભ્રમણ કરતાં તે પુનઃ પ્રાપ્ત થવો અતિ દુર્લભ છે.

આથીજ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં આ માનવભવ દશ દૃષ્ટાંતે દુર્લભ કહ્યો છે. એટલુંજ નહિ પળ ભગવાન્ શ્રી વીરપ્રજ્ઞા પોતાના મુખ્ય શિષ્ય શ્રી ગૌતમ-ગણધરને સંવોર્ધાને પ્રગટ રોત કહ્યું છે કે 'એક ક્ષણમાત્ર પળ પ્રમાદ નહિ કરવો'—આ વચ્ચે કેટલું વધું અર્થ સૂચક છે? તેમાંથી આપણને કેટલો વધો વોધ લેવાનો છે? છતાં જો આપણે સુખશીલ થઈને પ્રમાદાચરણ તજશું. નહિં તો છેત્રટ આપણને કેટલું વધું શોચવું પડશે? તેનો સ્વાલ પળ આવવો અત્યારે મુશ્કેલ છે.

જ્ઞાની પુરુષો યથાર્થ કહે છે કે ક્ષણિક સુખને માટે લાંબા કા-
લનું સુખ સ્વોદેશું જોડાયે નહિં. પણ પ્રમાદને પરવશ પડેલાં પ્રાણીયો
શ્રમજ કરે છે.

‘ક્ષણ લાભેણો જાય’—આ અમૂલ્ય માનવભવનો વસ્તુત્ત્વે
ગુમાવવાનો ત્રથી. સારાં સુકૃતોવડે તે શીઘ્ર સફળ કરી લેવાનો છે.

ધર્મહીન માનવનો ભવ નિષ્ફળ જાય છે અને ધર્મ યુક્તનો તે
સફળ થાય છે. ધર્મહીન માણસો ભવાન્તરમાં ભારે દુઃખના ભાગી
થાય છે, અને ધર્મચૂસ્ત માણસો અક્ષય સુખના અધિકારી થઈ શકે
છે. ‘દેહે દુઃખં મહાફલં’—સ્વાધીનપણે આત્મ કલ્યાણને માટે
દેહનું દમન કરવું બહુ હિતકારી છે, અન્યથા પરાધીનપણે તો દમા-
વુંજ પડશે, અને એમ કરતાં પણ અર્મીષ્ટ સુખની પ્રાપ્તિ થઈ શકશે
નહિં. સ્વાધીનપણે તો દેહને દમવાર્થી યથેષ્ટ સુખ મળી શકશે.

‘દેહસ્ય સારં વ્રત ધારણં ચ’—યથાશક્તિ સદ્વ્રત ધારણ કરવા-
થીજ આ માનવદેહની સાર્થકતા શાસ્ત્રકાર સ્વીકારે છે, તે વિના તો

‘અજાગલ સ્તન્નસ્યેવ, તસ્ય જન્મ નિરર્થકમ્’—બકરીના ગ-
લામાંના આંચળની પેટે તેનો જન્મ માત્ર નિરર્થકજ છે. જેઓ કેવળ
વિષયકષ્ણાદિ પ્રમાદને વશ થઈ પોતાનો માનવભવ વ્યર્થ ગુમાવે છે,
તેઓ સોનાના થાળમાં કસ્તૂરીને વદલે ધૂલ ભરે છે, અમૃતનું પાન
કરવાને વદલે તેના વડે પાદશોચ કરે છે, શ્રેષ્ઠ હાથીની પાસે લાકડાં

ઝહાવે છે, અને ચિન્તામણિરત્નને કાગડાને ડહાડવા માટે હાથમાંથી ફેંકી દે છે. —આવી મૂર્ખાઈ કરે છે. વળી જે સ્વચ્છંદ વર્તનથી ક્ષણિક મુશ્વને માટે અમૂલ્ય માનવધનને હારે છે તે મધ્ય દરિયામાં એક ફલ-ક્રને માટે તારક વહાણને ભાગી નાંખે છે, એક સ્વીટીને માટે આસ્વા મહેલને પાડી નાંખે છે, અને એક દોરાને માટે મોતીનાહારને તોડી નાંખે છે. આમ આપ ડહાપણ કરીને અંતે પશ્ચાતાપનાજ ભાગી થાય છે. આવો પશ્ચાતાપ કરવાનો પ્રસંગ ન આવે માટે સ્વાહિત સમજ પૂર્વક સાધવાને સાવધાન થઈ રહેવું જોઈયે. શાસ્ત્રકાર યોગ્ય ફરમાવે છે કે ત્યાં સુધીમાં જરા આવી પીડે નહિ, વિવિધ વ્યાધિઓ વૃદ્ધિગત થાય નહિ, અને ઇન્દ્રિયોતું વલ્લ ઘટે નહિ ત્યાં સુધીમાં વને તેટલું ધર્મસાધન કરી લેવું. પછી પરવશપણે સાધન કરવું ભારે મુશ્કેલ થઈ પડશે.

૪૫ પુરુષાર્થ વડેજ સર્વ કાર્ય સિદ્ધ થાય છે માટે
પુરુષાર્થનેજ અંગીકાર કર.

પુરુષાર્થહીન એવા પ્રમાદી લોકોના મનના વિચાર સંનમાંજ રહી જાય છે. પરંતુ પુરુષાર્થ યુક્ત પ્રમાદ રહિત પુરુષોના સાત્વિક વિચાર જોડેને તેની ભાગ્યદેવી પણ એવાજ વિચાર કરે છે, તેથી તે પ્રાયઃ સફળજ થાય છે.

પુરુષાર્થવંતને દુનિયામાં કંઈપણ અસાધ્ય નથી.

પુરુષાર્થવંતને મિથ્યા આઢંબર રચવાની જરૂર નથી, તેમજ તેને તેવો આઢંબર પ્રિય પળાવવો નથી. તેઓ કરે છે ઘણું અને બોલે છે થોડું. તેઓ જે કંઈ સ્વપર હિતકારી કાર્ય કરે છે તે ફક્ત સ્વકર્તવ્ય સમજીનેજ કરે છે. તેથી તેમને સ્વોત્કર્ષ કે પરાપર્ક કરવાના વક્ત્રવ્યવહારમાં ઉતરવું પડતું નથી, અને સાર પણ એજ છે.

પુરુષાર્થવંતજ સત્ય ધર્મનું શોધન યા દોહન કરીને તેનું યથાર્થ સેવન કરી શકે છે. પુરુષાર્થહીન લોકો તો અંધ શ્રદ્ધાથી કેવલ જૂની રૂઢીને અનુસરીનેજ ચાલવાવાળા હોય છે, તેથી તેમાં કંઈ વિશેષ લાભ મેલવી શકતા નથી. પુરુષાર્થ વિના કોઈપણ કાર્ય પરિપૂર્ણ થઈ શકતું નથી. પૂર્વોક્ત પાંચે પ્રકારના પ્રમાદને તજીને સાવધાનપણે સ્વપરહિત સાધનારજ પુરુષાર્થવંત કહેવાય છે. અને ઉક્ત પ્રમાદને પરાધીન થઈ પડેલા લોકો પુરુષાર્થહીન કહેવાય છે.

પુરુષાર્થજ માણસનું સ્વંત્ર જીવન છે, તેથી પુરુષાર્થહીન માણસ પશુ સમાનજ છે. પુરુષાર્થહીન, મનુષ્યભવ પામીને ડલડું લેવાનું દેવું કરે છે.

પુરુષાર્થવંત પોતાના પવિત્ર વર્તનથી આ મૂલોકમાં પણ દૈવી જીવન જીવીને અંતે અક્ષય સુરતના અધિકારી થાય છે.

આપણે ધારીયે તો પૂર્વોક્ત પ્રમાદને તજી સ્વરો પુરુષાર્થ ધારી આપણા પ્રમાદી બંધુઓને પણ પુરુષાર્થવંત કરી શકીયે. પણ તે સ્વ

દ્વંતરીજ સાક્ષાત્ રહેણીય રહેવાર્થીજ, નહિ કે કેવલ લૂચી કહેણી માત્રથી...

આપને ધારીયે તો આપને પોતેજ સત્ય-પુરુષાર્થથી અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય કે સાધુપદને સાક્ષાત્ પામી શકીયે, તેમજ તેવી પવિત્ર પદ્ધિ પામીને અન્ય અધિકારી જીવોને તેવાજ કરી શકીયે. જે જે પૂર્વોક્ત પવિત્ર પદ્ધિને પ્રાપ્ત થયા છે તે તે સર્વ સત્ય પુરુષાર્થને સાધીનેજ, તો આપને પણ પુરુષાર્થવડે તેવા કેમ થઈ શકીયે નહિ? પુરુષાર્થવડેજ પૂર્વે અનેક સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, અને શ્રાવિકાઓ પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યા છે. તેથી પુર્વોક્ત પ્રમાદ રહિત થઈને સ્વ સ્વ કર્તવ્ય કર્મ કરવાને સાવધાન રહેવું એજ આત્મ ઉન્નતિને માટે પ્રથમ આવશ્યક છે. એજ સર્વે ધર્મ છે. અને એજ સત્ય સાધન છે.

એવા અપ્રમાત્ત પુરુષાર્થવંત પુરુષોજ, સ્વસ્ત્રેશ્વર, સ્વપરહિત સાધી શકે છે, પણ પ્રમાદશીલ એવા પુરુષાર્થહીન જનો કંઈ હિત સાધી શકતા નથી.

પુરુષાર્થવંત ગૃહસ્થ પ્રોતાનું ગૃહતંત્ર, ન્યાય, નીતિને અનુસરી પ્રમાણિકપણેજ ચલાવે છે. ત્યારે પુરુષાર્થહીન તથા વિરુદ્ધવર્તી અપ્રમાણિક, પળેજ ચલાવે છે. પુરુષાર્થવંત સુખ, દુઃખમાં સમભાવે રહે છે, ત્યારે પુરુષાર્થહીન ઈર્ષ-વિવાદ ધારે છે. પુરુષાર્થવંત હિંમતથી અને શ્રદ્ધાથી વિપત્તિની સામા થઈ લગાર પણ સ્વધર્મ કર્તવ્યથી ચૂકતા નથી, પણ

પુરુષાર્થહીન તો તેવે વલ્લભે દીનતા ધારણ કરીને કર્તવ્ય ધ્રુવ થાય છે. પુરુષાર્થહીન કર્તવ્ય કર્મનો અનાદર કરીને સુખશીલ થઈ, સ્વર્થે યા કામનોજ આદર કરે છે, પુરુષાર્થવંત તો ગમે તેવા સંયોગોમાં પ્રમાદ રહિત ધર્મનેજ પ્રધાન પદ આપે છે.

પુરુષાર્થવંત સાધુજ અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને અસંગતાદિક મહાવ્રતોને અલંકાર-અતિચાર રહિત પાઠીને સ્વ ચારિત્રને સ્વચ્છ કરે છે ત્યારે પુરુષાર્થહીન સાધુ તેવાં મહાવ્રત લઈને સ્વચ્છદ્ધર્મને તેમને સ્વંદી વિરાધી સ્વચારિત્રને કલંકિત કરી અંતે અધો-અતિનાજ ભાગી થાય છે.

પુરુષાર્થવંત સાધુજ વિવિધ પ્રકારના અભિગ્રહને નિઃસ્પૃહતાથી અલંકાર પાઠી નાના પ્રકારની લંબિયોને પેદા કરે છે, પણ તેનો કદાપિ ગેર ઉપયોગ કરતા નથી. પુરુષાર્થહીનમાં તેથી ત્રિપરીતજ જોવામાં આવશે.

પુરુષાર્થવંત સાધુજ સમ્યક્ જ્ઞાન અને સમ્યક્ ક્રિયાની યથા-યોગ્ય સહાયથી રત્નત્રયીનું આરાધન કરીને અલ્પ-કાળમાં અંશય અશ્વિનાશી પદને પામે છે. અને પુરુષાર્થહીન સાધુ તો મોક્ષના સાધન ભૂત જ્ઞાનક્રિયામાંનાં કોઈનો ઇચ્છાનુસાર ઉપેક્ષા કરી રત્નત્રયીને વિ-સ્ત્રાવી પૂર્વોક્ત પ્રમાદને પરવશ પડી લઘુકાળ સંસાર પરિભ્રમ-બળ કરે છે.

સત્ય પુરુષાર્થવંત સાધુજ છિદ્ર રહિત પ્રવહનની પેરે આ સંસાર સમુદ્રને સુખે તરી જઈ સ્વ પરનો ઉદ્ધાર કરી શકે છે. પુરુષાર્થહીન તો પથ્થરની પેરે સ્વપરને ઢૂંવાવેજ છે.

કોઈપણ મોક્ષાર્થીએ પૂર્વોક્ત પુરુષાર્થવંત પુરુષોનોજ આશ્રય કરવો યોગ્ય છે. કેમકે તેથી એવો પુરુષાર્થ પામવો સુલભ થઈ પડે છે.

પુરુષાર્થવંત પુરુષની વૃત્તિ સિંહની જેવી અને પુરુષાર્થહીનની વૃત્તિ શ્વાનની જેવીજ હોય છે. પહેલાની વૃત્તિ ઊંચી અને વીજાની કેવળ નીચી હોય છે.

પુરુષાર્થવંત ગમે તેવી વિવિધ સ્થિતિમાં પણ સિંહની જેમ સ્વ ઇષ્ટ કાર્ય સાથે છે પણ પુરુષાર્થહીન તેમ કદાપિ કરી શક્તોજ નથી. સિંહને કોઈએ ઘાગ માર્યું હોય તો તે તેનું ઉત્પત્તિ સ્થાન શોધીને તેનેજ મારે છે. પરંતુ શ્વન તો તેને મારવામાં આવેલા પાંચાગ વિગેરેનેજ કાઢવા (કરડવા) જાય છે.

એવી રીતે કંઈપણ દુઃખ ઉત્પન્ન થતાં પુરુષાર્થવંત તેનું સ્વરૂપ કારણ તપાસીને તે કારણનેજ દૂર કરે છે ત્યારે પુરુષાર્થહીન-કાયર માણસ તો તેની કંઈપણ આગળ પાછળ તપાસ નહિ કરતાં તે દુઃખ ઉપરજ રોષ કરે છે. અને એમ કરવાથી કંઈ મુક્તિ તો મળતું નથી પણ ઊલટું દુઃખજ વૃદ્ધિ પામે છે.

સર્વજ્ઞ-સર્વદર્શી ભગવાન કહે છે કે કોઈ કોઈનું વગાડતું કે સુધારતું નથી. વીજા તો કેવલ નિમિત્ત માત્રજ છે. પોતેજ કરેલાં કર્માનુસારે પ્રાણી દુઃખ સુખને પામે છે. તેમાં અન્ય ઉપર અજ્ઞાનપણે આરોપ મૂકવો મિથ્યા છે. એમ સમજીને સ્વરા પુરુષાર્થવંત પુરુષો પ્રાપ્ત દુઃખના મૂળ કારણભૂત કર્મને લક્ષમાં રાખીને તેનેજ નિર્મૂળ કરવા પ્રયત્ન કરે છે, અને તેજ યુક્ત છે, છતાં કાયર અજ્ઞાની માણસો તેમ કરી શકતા નથી.

પુરુષાર્થવંત સ્ત્રી પુરુષજ પરમાર્થભૂત એવા મોક્ષ માર્ગને સાધી શકે છે અને ધર્મ એજ સ્વરો પુરુષાર્થ છે. એમ સમજી મોક્ષાર્થી જનોએ સર્વજ્ઞ ભાવિત ધર્મનું યથાશક્તિ આરાધન કરવા અવશ્ય ઉજમાલ રહેવું યુક્ત છે.

પૂર્વ પુન્યયોગે મનુષ્ય ભવાદિક શુભ સામગ્રીને પામીને અને સદ્ ગુણાદિકનો વિશિષ્ટ યોગ પામીને જે સ્વહિત સાધી લેવાની ઉપેક્ષા કરે છે તેના પાછળથી કેવા હાલ થશે તે સંબંધી શ્રી ધનેશ્વરમુર્તિ મહારાજ શત્રુંજય મહાત્મ્યમાં આ પ્રમાણે કહે છે:—

ધર્મેનાધિગતૈશ્વર્યો, ધર્મ મેવ નિહન્તિ યઃ ॥

કથં શુભાયતિ ભાવી, સ સ્વામિદ્રોહપ્રાતકી ॥ ૧ ॥

ધર્મવા પ્રભાવેજ સર્વ સંપદાને પામ્યા છતાં જે નરાધમ ધર્મજોજ લોપ કરે છે તે સ્વામિદ્રોહી પાપી મર્ચિણ્યમાં કેવી રીતે સુસ્તી થઈ

શકશે? આ ભવમાં પળ અત્યંત હિતકારી ધર્મની કૃપાથીજ સર્વ-સા-
હેલી પામીતે જો તેજ પરોપકારી ધર્મનો ધ્વંસ કરવામાં આવશે તો
સ્વામીદ્રોહ કરનાર તે નીચ પાર્ષ્ણિનું કલ્યાણ પછી શી રીતે થઈ શક-
શે? 'સ્વહં જોતાં' એવા પાર્ષી ધર્મ દ્રોહીનું ભવિષ્ય મુશ્કરબું સ્વસ્વદ
દુઃશક્યજ છે.

જે માણસને આવાં હૃદય વેધક શાસ્ત્ર વચનોથી પોતાનાં કરેલાં
પાપોનો પુરેપુરો પશ્ચાત્તાપ થાય છે અને ફરી એવાં પાપ નહિં કર-
વાની પવિત્ર બુદ્ધિથી સદ્ગુરુ સમીપે પ્રાયશ્ચિત્ત (કરેલાં પાપોની
શુદ્ધિ) કરવા ઇચ્છા થાય છે, એવા પળ યોગ્ય જીવ ઉપર કૃપાલુ
ધર્મ મહારાજ જહર કૃપા કટાક્ષ કરે છે. એટલે એવા જીવોનો પળ
ઉદ્ધાર આવી રીતે થઈ શકે છે.

પરંતુ પાપ કરીને સુશી થનારા, અથવા લોક રંજનને માટે ફ-
ક્ત મોઢેથીજ વળાપો કરનારા અથવા કપટ રચનાથી સ્વદોષને છુપા-
વનારા એવા અયોગ્ય અને દંભીજનો ઉપર ગુણજ્ઞ અને ગુણ પક્ષ-
પાતી ધર્મ મહારાજાની મેહેરવાની ભવિષ્યકાલમાં પળ કદાપિ હોઈ
શકેજ નહિ.

એમ સમજી નીચ, નાદાન, અને નિર્લજ્જ એવા ના-લાયકજનોની
સંગતિ તથા તેમના અનર્થકારી આચાર વિચારને તજી દેને, ઉદાર,
દયાલુ, અને લજ્જાલુ એવા મુપાત્રનીજ સંગત-અથવા તેમના હિતકારી.

આચાર વિચારને આદરી આપણે પરમ ઉપકારી ધર્મ મહારાજની કૃપાર્થી પ્રાપ્ત કરેલ સર્વ શુભ સામગ્રીની સફળતા કરી શકીએ એવો સત્ પુરુષાર્થ સેવવો એજ આપણું મુખ્ય કર્તવ્ય છે. સર્વ પ્રમાદ રહિત સત્ પુરુષાર્થ ઉપરજ આપણી, આપણા સાધર્મીઓની, તેમજ સમસ્તજનોની સ્ત્રી ઉન્નતિનો આધાર છે. એ વાત સુવ લક્ષમાં રાખીનેજ આપણું વ્યવહાર તંત્ર ચલાવવું યોગ્ય છે.

इत्यलम्.

સુમતિ અને ચારિત્રરાજનો સુખદાયક સંવાદ.

પ્રેક્ષક માંડ્યો અને બેનો ? આજે હું તમને એક અતિવોધદાયક સંવાદ સંભળાવવા ઇચ્છું છું તેથી પ્રથમ તેમાં સ્વાસ ઉદ્દેશ કરાવેલાં પાત્રોની તમને કંઈક વિશેષે સમજ આપવી દુરસ્ત ધારું છું. અને આશા રાખું છું કે તે સર્વ વાત તમે લક્ષમાં રાખી તેમાંથી એક ઉત્તમ પ્રકારનો વોધ ગ્રહણ કરશો.

એકાન્ત હિતશુદ્ધિથીજ પ્રેરાઈને તમને આ વોધદાયક પ્રવંધ સંભળાવવા મારી સ્વાસ ઉત્કંઠા થઈ આવી છે તે કંઈક તમારા ભાગ્યનીજ મલી નિશાની હોય એમ હું માનું છું. હવે હું મુદ્દાની વાત તમને જણાવું છું. દરેક આત્માને પોતાના સારા નરસા ચરિત્ર (આચરણ) ના પ્રમાણમાં મતિનું તારતમ્ય હોયજ છે. છતાં સામાન્ય રીતે સારા

ચરિત્રવાલાને મુખ્યતાએ સુમતિનો અને માઠાં આચરણવાલાને મુખ્ય-
તાએ કુમતિનોજ સંગ હોય એમ મનાય છે તેથી તેમનો અરસપરસ પ્ર-
સંગવશાત્ સંવાદ થયાજ કરે છે, તેની જીજ્ઞાસુ भाइ બ્હેનોને કંઈક
જ્ઞાંત્રી આપવાની બુદ્ધિથી સ્વ ક્ષયોપશમાનુસારે આ ઉલ્લેખ ઘડ્યો
છે. વીતરાગ પ્રભુનાં પવિત્ર વચનાનુસારે વિવેકયુક્ત વર્તન કરનાર
સત્ચારિત્રપાત્ર પુરુષ જગત્માં એક મહારાજાથી પળ અધિક પૂજાય-
મનાય છે, તેથી તેવા ચારિત્રવંતને સત્ (સાચા) ચારિત્રરાજ કહેવાયાં
કંઈપણ વાધ આવતો નથી. પળ જેઓ વીતરાગ વચનથી વિરુદ્ધ વ-
ર્તન ચલાવીને દંભ વૃત્તિથી સ્વદોષ ગોપવવા માટે લોકમાં પૂજાવા-
મનાવા માટે તથા સ્વગૌરવ વધારવા માટે અહોનિશ મથન કરી જગ-
ત્માં ચારિત્રવંત કહેવડાવવાનો દાવો રાખે છે તેઓ તો કેવળ નામ-
નાજ મહારાજા કહેવાય છે. એવા દંભી ચારિત્રરાજને હોલીના રાજા
ફોજીનીજ ઉપમા ઘટી શકે છે. આવી હલકી પાયરીએ પોતાની
કુટિલતાથી ઉતરવા કરતાં સરલતાથી સત્ ચારિત્રરાજના સેવક થઈ
રહેવામાંજ સ્વરી મજા છે. કેમકે ‘સિદ્ધિઃ સ્યાદ્ રુઝુભૂતસ્ય’
એવાં આગમ વચનથી સર્વ દંભ રહિત-રુઝુ-સરલ પુરુષનીજ સિદ્ધિ
થાય છે. આવી સિદ્ધાંતની વાતને સ્વાસ્ત્ય લક્ષમાં રાખીને જગત્ પ્રસિદ્ધ
સ્વ સ્વામી ચારિત્રરાજની આગળ ઉપર વિડંબના ન થાય એવા પવિત્ર
ઉદ્દેશથી સુમતિ, ચારિત્રરાજને સંબોધન કરે છે.

સુમતિ—સ્વામીનાથ! હું આપને લજ્જાથી કંઈ હિતકારી વાત

पण कही शकती नथी तोपण आजे नम्रपणे कंडक कहेवा धारुं छुं तेथी आप खोटुं नहि लगाडतां सार ग्रही मने उपकृत करशो, एवी मारा अंतरनी इच्छा पुर्वक करेली प्रार्थना स्वीकारी मने प्रसंगोपात बे बोल बोलवानी रजा आपशो ?

चारित्रराज—अहो सुमति ! मारार्थी आटलो अंतर राखवानुं कंड कारण नथी, तारे कहेवुं होयतो सुखेथी कहे, साची अने हितकारी वात कहेतां कोनो दिवस फर्यो छे के उलटी रीस चढावशे ?

सुमति—स्वामीनाथ ! हवे मने कंडक हिम्मत आवी छे तेथी मारा मननी वात कहेवाने कंडक भाग्यशाळी थइ शकीश. न-हितो—तो—

चारित्रराज—तुं आज सुधी कहेवानो केम विलंब करी रही हती ?

सुमति—स्वामीजी ! साचुं कहुं छुं के मारा अंतरमां जेवीने तेवी इच्छा छतां आपने एकान्ते कहेवानी मने जोइए तेवी तकज मळी शकी नथी ?

चारित्र०—आज सुधी कहेवानी प्रबळ इच्छा छतां केम तक न मळी शकी ? तेनुं कारण हवे संकोच राख्या विना कहे. हुं तारी-उपर प्रसन्न छुं.

સુમતિ—આપ મારા સ્વામીનાથ મારી ઉપર સુપ્રસન્ન થયાં છો તેથી હું મારું અહોભાગ્ય માનું છું. આપની તેવી પ્રસન્નતા સદા બની રહે તેમ સ્વરા જીગરથી ઇચ્છું છું, પણ સાચું કારણ કહેતાં મન સંકોચાય છે.

ચારિત્ર૦—સુંદરી ! જરાય સંકોચ રાખ્યા વિના સ્વરૂં કારણ હોય તે કહીદે.

સુમતિ—આજ સુધી આપ લાંબો વચ્ચત થયાં મારી ઉપેક્ષા કરીને મારી સપત્ની (શોક્ય) કુમતિનેજ વશ પડ્યા હતા, એ વાત શું આપ આટલામાં વિસરી ગયા કે જેથી મારે માંડે તેનું કારણ કહેવડાવો છો !

ચારિત્ર૦—સુમતિ ! તારા સ્થાયી સમાગમ વિના સર્વ કોઈ કુમતિને વશ પડીને સુવાર થાય છે તે તો તને સુવિદિતજ છે.

સુમતિ—હા પણ આપે તો ચારિત્ર૦ નામ ધારીને અને દુનિયામાં પણ જીવોને તેવો દમ્ભામ રાક્ષાને મારી વિગોવણા કરી તેનું કેમ ?

ચારિત્ર૦—સુંદરી ! તું જે કહે છે તે સત્ય છે, મારી દાંભિક વૃત્તિને સંભારતાંજ હવે તો મને શરમ આવે છે. પણ જો તારો સમાગમ થયો ન હોત તો શું જાણાયે મારા શાપ હાલ થાત, હશે પ્રાચી તેવી ભૂલ ન થાય માટે અને તારો સમાગમ સ્થાયી વ્યવસ્થા રહેશે તો હું મારું અહો ભાગ્ય માનીશ. હવે તારે જે કાંઈ દિતકારી વાત કહે-

वीं होय ते खुले मनथी कहे, व्हाली ! साची वात कहेतां कंड पण संकोच राखीश नहि.

सुमति—आपनाथी आवे प्रसंगे आंतरो के संकोच राखवो तेने तो हवे हुं स्वामीद्रोह के आत्मद्रोहज लेवुंछुं. वधारे शुं कहुं ?

चारित्र०—सुमति ? थोडा वखतना परिचयथी पण मने तारा सरल स्वभावनी खात्री थयेली छे के तुं जे कंड कहीश ते एकांत हितकारीज हशे तेनी सत्यताने माटे मने संदेह नथी, तेथी तारुं खरुं मंतव्य कहे.

सुमति—में आज मुधी आपनी खरी सेवा बजाववानो लाभ मेळव्योज नथी तेने माटे शोचुंछुं पण हवे खरी सेवा बजाववानी सो-नेरी तक हाथ आवेली जाणी मनमां घणोज हर्ष थाय छे ते आपने प्रथम जणावुं छुं.

चारित्र०—मारीज कसूरथी कहोके उपेक्षार्थीज तुं मारार्थी आ-ज मुधी दूर रही अने तेथीज तुं मने सवळे रस्ते दोरवानी तक न साथी शकी तेमां तारो तो तल मात्र पण वांक नथी. वांक मात्र मारा नसीवनोज छे के जेथी हुं छती सामग्रीये तेनो लाभ लेवा अत्यार मुधी भाग्यशाळी थइ शक्यो नहि. ते वातनो विचार कर-तां बहुज शोच थाय छे पण तेवा शोच मात्रथी शुं सरे ? हवे तो जाग्या त्यांथी सवार.

સુમતિ—આપનું કલ્યાણ થાઓ ! સુદ આપનો વાંક કાઢવા કરતાં મારે તો મારી સપત્નિ—કુમતિનોજ વાંક કાઢવો વ્યાજબી છે. કેમકે જો આજ સુધી તેણીએ આપને મંભેર્યા ન હોત અને મારાથી વિમુક્ત કર્યા ન હોત તો તો આપે ક્યારનાં મારી સન્મુખ જોઈ મને આવકાર આપ્યો હોત, પણ મારી શોક્ય સ્વાધીનપણે એમ થવા દેજ કેમ ?

ચારિત્ર—સુમતિ ? તું તો તારી વર્તનતાને ઉચિતજ કહે છે પણ વાંક માત્ર મારોજ છે. કેમકે મારું મન જો મારે હાથ હોય તો કુમતિ વાપડી શું કરી શકે ? હું પોતેજ પ્રમાદશીલ હોવાથી કુમતિને વશ પડી રહ્યો હતો.

સુમતિ—સાહેબ સદ્દીસલામત રહો ! હવે આપે આપની ગતિ જાણી છે તેથી ફરી હું ઇચ્છું છું કે આપ કુમતિના વલ્લભામાં આવશો નહિ.

ચારિત્ર—હવે તો મેં તેણીને દેશવટો દેવાનોજ નિશ્ચય કર્યો છે.

સુમતિ—કુમતિની ગતિ એવી વિચિત્ર છે કે તે ગમે ત્યાંથી ગમે તેવી રીતે અંતરમાં પેશી જીવતી ઢાકણની જેમ જીવતું જોશ્વમ કરે છે. મોટા યોગી જનોને પણ લાગ જોડેને છલે છે અને અસંસ્કારી આત્માને તો ક્ષણવારમાં ઉથલાવીને ઉધો વાળે છે આવી તેની કુટીલતા જગ જાહેર છે, માટે ક્ષણવાર પણ તેનો વિશ્વાસ કરવો યોગ્ય નથી.

ચારિત્ર૦—મારામાં જેટલી પાત્રતા હશે તેટલા તો તે અવગ્ય ફલદાયી થશે સાથે એકી પળ સ્વાત્રી છે કે તારી સતત સંગતિથી મારામાં પાત્રતા પણ વધતી જશે, તથા પાત્રતાના પ્રમાણમાં ફલની અધિકતા થતીજ જાશે.

સુમતિ—હું અંતઃકરણથી ઇચ્છું છું કે આપને સંપૂર્ણ પાત્રતા પ્રાપ્ત થાઓ, અને આપ સંપૂર્ણ સુખમય પરમપદના પૂર્ણ અધિકારી થાઓ !

ચારિત્ર૦—તારા મુખમાંજ અમૃત વસે છે. કેમકે તારી સાથેના આ વાર્તા ધિનોદ્દમાં મને ઇટલો તો સ્વાદ આવે છે કે તેની પાસે સ્વર્ગનાં સુખ પણ નહિં જેવાં છે. જેને તારો સંગ થયો નથી તેનું જીવ્યું હું ધૂલ જેવું લેવું છું.

સુમતિ—મ્હારી શોક્ય-બ્હેને જો આપને અનુભવ સુખડી ચર્યાડી નહોત તો આપને મારો સ્થાયી સમાગમ કરવાનો વિચારજ ક્યાંથી થાત ? કેમ સ્વર્ગને ? હું, ધારું છું કે આપ તેના સ્વભાવિક ગુણોને સ્વપ્નમાં પણ મૂલશો નહિં. સામી વસ્તુથી સંપૂર્ણ કંટાળ્યા વિના અમુકમાં પૂર્ણ પ્રીતિ વંચાતી નથી.

ચારિત્ર૦—કુમતિથી હું સ્વૂં કંટાળ્યો છું એ નિર્વિવાદ છે, કુમતિના કુસંગવડેજ હું આવી અનુપમ સુખ-સંગતિથી ચૂક્યો છું તેથી તે વાત હું સ્વપ્નમાં પણ કેમ મૂલી શકું ! હશે હવે એક ક્ષણ

પણ મને તારો વિલોહ ન પડો, એજ મને ઇષ્ટ છે. એવી મારી અંતરની ઇચ્છા ફલીભૂત થાઓ !

સુમતિ—સ્વામીજી ! કુમતિના લાંબા વચ્ચતના પરિચયથી આપની ઉપર જે જે વિરુદ્ધ સંસ્કાર વેસી ગયા હોય તે તે સર્વે નિર્મૂલ થાય તેવો અનુકૂળ પ્રયત્ન આપને પ્રથમજ સેવવાની સ્વાસ જરૂર છે. કુમતિના કુસંગથી હૃદયભેલા માઠા સંસ્કારોને નિર્મૂલ કરવાના સતત પ્રયત્નમાં હું પણ સહાયભૂત થઈશ.

ચારિત્ર—કેવા ક્રમથી મારે ઉક્ત સંસ્કારોને ટાલવાનો ઉપાય કરવો જોઈયે ?

સુમતિ—વક્ષ્યમાણ (કહેવાતા) ક્રમથી તેમનું ઉન્મૂલન કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈયે.

૧. ક્ષુદ્રતા-દોશદૃષ્ટિ તજીને અક્ષુદ્રતા-ઉદાર ગુણદૃષ્ટિ આદરવી જોઈયે.

૨. રસગૃહ્ણતા-વિષયલંપટતા તજીને હિત (પથ્ય) અને મિત (અલ્પ) આહારથી શરીરને સંતોષી આરોગ્ય અને શરીર સૌષ્ઠ્ય સાચવવું જોઈયે.

૩. ક્રોધાદિક કષાયના ત્યાગથી અને ક્ષમાદિકના સેવનથી સૌમ્યતાવડે ચંદ્રનીપેરે શીતલ સ્વભાવી થાવું જોઈયે ?

ચારિત્ર૦—પ્રિયે ! તેણીને તિલાંજલિ દેવાનો મારો સંપૂર્ણ વિચાર છે, પણ તે પુનઃ મને છઠ્ઠી ન શકે એવા સમર્થ ઉપાય તું જાણતી હોય તે મને કહે કે જેનો અભ્યાસ કરીને હું પુનઃ તેણીના પાપી પાશમાં આવી શકું નહિ, કેમકે જેમ તું કહે છે તેમ પ્રતીત છે કે કુમતિનો સ્વભાવ કુટીલ છે.

સુમતિ—જે કહેવાની મારી ઇચ્છાજ હતી તેજ વાવતની આપની જિજ્ઞાસા થયેલી જોડેને મારે તો દૂધમાં સાકર મળ્યા બરાબર થયું છે.

ચારિત્ર૦—સ્વરેશ્વર આવું ઉત્તમ નામ ધરાવીને અને દુનિયા આગળ આવો સ્વોટો દમમ રાખીને સ્વરા ચારિત્ર સંબંધી ગુણ વિના કેવલ દંભ—માયાથી જીવવા કરતાં તો મરવુંજ મને તો હવે વહેતર લાગે છે.

સુમતિ—સ્વામીજી ! આપ ચતુર છો. સ્વરા ચારિત્રના અર્થી દરેક શરૂસને ઘટલી ચાનક ચઢ્યા વિના તે પતિત અવસ્થાને તજી શકેજ નહિ.

ચારિત્ર૦—પણ પ્રિયે ! જે તું મને હિતકારી વચન કહેવા ઇચ્છે છે તે હવે વિલંબ કર્યા વિના કહે, કેમકે કશું છે કે ‘શ્રેય કામમાં વધુ વિગ્ન આવે છે.’

સુમતિ—આપનું કહેવું યથાર્થ છે અને તેથી આપ સાહેબની આજ્ઞાને અનુસરીને હું મારું કર્તવ્ય બજાવવાને તત્પર થઈશું. જે જે આપને મારી ફરજ વિચારીને કહીશ તેનું આપ કૃપા કરીને મનન કરતા રહેશો.

ધારિત્ર૦—પ્રિયે ! તારાં અમૃત વચનનું હું આદર પૂર્વક પાન કરીશ અને તે વડે મારા ત્રિવિધ તપ્ત આત્માને શાન્ત કરીશ એ નિશ્ચયે સમજજે.

સુમતિ—આપના આત્માને સર્વથા શાન્તિ-સમાધિ મળે ! તેમજ અસમાધિનાં સ્વરાં કારણોનો ક્ષય થાઓ ! અને સમાધિનાં સ્વરાં સાધન પ્રાપ્ત થાઓ.

ધારિત્ર૦—મને સ્વાત્તી થઈ છે કે તારો સ્થાયી સમાગમજ સર્વ સમાધિનું મૂળ કારણ છે. અને તેથી અસમાધિના સકલ કારણોનો સ્વતઃ ક્ષય થઈ જશે.

સુમતિ—આટલા અલ્પ કાલમાં પણ આપના અપ્રતિમ પ્રેમની મને જે પ્રતીતિ થઈ છે તે મને આપના ભવિષ્યના સુખ-સુધારાની સંપૂર્ણ આગાહી આપે છે. હવે હું આપને મારા સદ્વિચારો રોશન કરવાની રજા લઉં છું. આજ્ઞા છે કે આપની હૃદયભૂમિમાં રોપાયેલા સદ્વિચારો અતિ અદ્ભૂત ફલદાયક નીવડશે.

ચારિત્ર—મારામાં જેટલી પાત્રતા હશે તેટલા તો તે અવશ્ય ફલદાયી થશે સાથે એકી પળ સ્વાત્રી છે કે તારી સતત સંગતિથી મારામાં પાત્રતા પળ વધતી જશે, તથા પાત્રતાના પ્રમાણમાં ફલની અધિકતા થતીજ જાશે.

સુમતિ—હું અંતઃકરણથી ઇચ્છું છું કે આપને સંપૂર્ણ પાત્રતા પ્રાપ્ત થાઓ, અને આપ સંપૂર્ણ સુખમય પરમપદના પૂર્ણ અધિકારી થાઓ !

ચારિત્ર—તારા સુખમાંજ અમૃત વસે છે. કેમકે તારી સાથેના આ વાર્તા દિનોદ્રમાં મને એટલો તો સ્વાદ આવે છે કે તેની પાસે સ્વર્ગનાં સુખ પળ નહિં જેવાં છે. જેને તારો સંગ થયો નથી તેનું જીવ્યું હું ધૂલ જેવું લેખું છું.

સુમતિ—મ્હારી શોક્ય-બ્હેને જો આપને અનુભવ સુખડી ચરવાડી નહોત તો આપને મારો સ્થાયી સમાગમ કરવાનો વિચારજ ક્યાંથી થાત ? કેમ સ્વરૂને ? હું, ધારું છું કે આપ તેના સ્વભાવિક ગુણોને સ્વપ્નમાં પળ મૂલશો નહિં. સામી વસ્તુથી સંપૂર્ણ કંટાળ્યા વિના અદુઃકમાં પૂર્ણ પ્રીતિ વંધાતી નથી.

ચારિત્ર—કુમતિથી હું સ્વયં કંટાળ્યો છું એ નિર્વિવાદ છે, કુમતિના કુસંગવડેજ હું આવી અનુપમ સુખ-સંગતિથી ચૂંચ્યો છું તેથી તે વાત હું સ્વપ્નમાં પળ કેમ મૂલી શકું ! હશે હવે એક ક્ષણ

પણ મને તારો વિછોહ ન પડો, એજ મને ઇષ્ટ છે. એવી મારી અંતરની ઇચ્છા ફળીભૂત થાઓ !

સુમતિ—સ્વામીજી ! કુમતિના લાંવા વસ્તના પરિચયથી આપની ઉપર જે જે વિરુદ્ધ સંસ્કાર વેસી ગયા હોય તે તે સર્વે નિર્મૂળ થાય તેવો અનુકૂલ પ્રયત્ન આપને પ્રથમજ સેવવાની સ્વાસ જરૂર છે. કુમતિના કુસંગથી ઉદ્ભવેલા માઠા સંસ્કારોને નિર્મૂળ કરવાના સતત પ્રયત્નમાં હું પણ સહાયભૂત થઈશ.

ચારિત્ર—કેવા ક્રમથી મારે ઉક્ત સંસ્કારોને ટાલવાનો ઉપાય કરવો જોઈયે ?

સુમતિ—વક્ષ્યમાણ (કહેવાતા) ક્રમથી તેમનું ઉન્મૂલન કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈયે.

૧. ક્ષુદ્રતા-દોશદૃષ્ટિ તજીને અક્ષુદ્રતા-ઉદાર ગુણદૃષ્ટિ આદરવી જોઈયે.

૨. રસગૃહ્ણતા-વિષયલંપટતા તજીને હિત (પથ્ય) અને મિત્ર (અલ્પ) આહારથી શરીરને સંતોષી આરોગ્ય અને શરીર સૌષ્ઠ્ય સાચવવું જોઈયે.

૩. ક્રોધાદિક કષાયના ત્યાગથી અને ક્ષમાદિકના સેવનથી સૌમ્યતાવડે ચંદ્રનીપેરે શીતલ સ્વભાવી થાવું જોઈયે ?

જેથી કોદને સ્વ સંગતિથી અભાવો થવાનો કદાપિ પ્ર-
સંગ આવે નહિ.

૪. સર્વ લોક વિરુદ્ધ તજીને સ્વ પર હિતકારી કાર્ય કરવા.
વડે લોકપ્રિય થવું જોઈએ.
૫. મનની કઠોરતા તજી કોમલતા આદરવી જોઈએ.
૬. લોક અપવાદથી તથા પાપથી વીરું જોઈએ. વડીલનું મન-
પણ ન દુભાવવું જોઈએ.
૭. સર્વ દંભ-માયાને મૂકીને નિર્દંભી-નિર્માયી-સરલ સ્વ-
ભાવી થવું જોઈએ.
૮. આપણી ઇચ્છા નહિ છતાં વડીલનું મન પ્રસન્ન રાખવાને
દાક્ષિણતા કરવી જોઈએ.
૯. સ્વચ્છંદતા તજીને લજ્જા રાખવી જોઈએ. નિર્મર્યાદપણું
તજીને લજ્જા મર્યાદા સેવવી જોઈએ.
૧૦. નિર્દયતા તજીને દયાદ્રતા આદરવી જોઈએ. સર્વ ઉપર અ-
મીની નજરથી જોવું જોઈએ. દ્વેષ, મત્સર, ઇર્ષ્યાદિકને
દૂર કરવા જોઈએ.
૧૧. પક્ષપાત વૃદ્ધિને તજીને નિષ્પક્ષપાતપણુ આદરવું જોઈએ.

૧૨. સદ્ગુણી માત્ર ઉપર રાગ ધરવો જોડ્યે. સદ્ગુણ રાગી થઈ રહેવું જોડ્યે.

૧૩. પ્રાણાન્ત કષ્ટ આવ્યે છતે પળ અસત્ ભાષણ નજ કરવું જોડ્યે. સત્યની સ્વાતર પ્રાણ અર્પણ કરવા જોડ્યે, એકાંત સત્યપ્રિય થવું જોડ્યે.

૧૪. સ્વસંબંધી વર્ગ પળ ધર્મની તાલીમ લહી સવલ્લ થાય તેમ કરવું જોડ્યે. સ્વપક્ષ ધર્મસાધન વિમુક્ષ ન રહે તેની યોગ્ય કાલજી રાખવી જોડ્યે. અથવા આત્મસાધન સન્મુક્ષ થયેલા સ્વસંબંધી વર્ગનીજ યોગ્ય સહાય લેવી જોડ્યે.

૧૫. ટુંકી દૃષ્ટિ તર્જીને કરવામાં આવતા દરેક કાર્યનું કેવું પરિણામ આવશે તેનો પુરૂત વિચાર કરી શકાય એવી દીર્ઘ દૃષ્ટિ રાખવી જોડ્યે. એકાએક વગર વિચાર્યું કંઈ પણ સાહસ સ્વેડવું નહિ જોડ્યે.

૧૬. હું કોણ છું? મારી સ્થિતિ કેવી છે? મારી ફરજ શી છે? મારી કસૂર કેટલી છે? તે કસૂર સુધારવાનો ઉપાય કયો છે? તેમજ આસપાસના સંયોગો કેવા અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ છે? તેમાંથી મારે શી રીતે પસાર થઈ

जबुं जोइये ? एं आदि संवंधी विशेष जाणपणुं मेळवबुं जोइये.

१७. एवो अनुभव मेळववाने शिष्ट जनोनुं सेवन करबुं जोइये.

१८. गुण विशिष्ट एवा शिष्ट जनोनो यथायोग्य विनय करवो जोइये.

१९. उपकारीनो उपकार कदापि भूलवो नहि जोइये. लाग आवे तो तेनो योग्य बदलो वाळवा पण चूकबुं नहि जोइये. एवी कृतज्ञता आदरी परम उपकारी-निष्कारण बंधुभूत धर्मनो कदापि पण अनादर न ज करवो जोइये, किं तु धर्मनी खातर स्व प्राणार्पणं करबुं जोइये.

२०. वनी शके तेठलुं परहित करवा तत्पर रहेबुं जोइये. परनु हित करतां आपणुंज हित थाय छे एवो दृढ निश्चय करी राखवो जोइये.

२१. सर्व उपयोगी वावतमां कुशलता मेळववी जोइये, अने जरूर जणातां कोइ पण वावत अभ्यासना बळथी अल्प प्रयासें साधी शकावी जोइये. एवी निपुणता कहो के कार्य-दक्षता प्राप्त थइ जवी जोइये. कुमतिना कुसंगथी पडेली माठा संस्कारोने हठाववा उक्त २१ उपायो पैकी

સઘળાં કે વેની શકે તેટલાં યોજવાને હું આપને નમ્ર-
પણે વિનંતિ કરું છું.

ચારિત્ર૦—અહો સુમતિ ! દુર્મતિને દૂર કરી દુષ્ટ સંસ્કારોને
દઢી નાસ્ત્રવા સમર્થ સંદ્વોધ ધારા વર્ષાવવાથી તેં તો તારું સુમતિ
નામ સાર્થક કર્યું છે.

સુમતિ—સ્વ સ્વામી સેવામાં તન મન અને વચનનો અનન્ય
માત્રે ઉપયોગ કરવો એજ સ્વરી પતિવ્રતાને ઉચિત છે. તેવી પવિત્ર
ફરજો હું જેટલે અંશે અદા કરી શકું તેટલે અંશે હું પોતાને કૃતાર્થ
માનું છું. પણ જે તેથી વિરુદ્ધવર્તી સ્વસ્વામીને અવલો ઉપદેશ દેને
અવલે રસ્તેજ દોરી જાય છે, તેવી સ્વામીને સંતાપનારી કુમતિ સ્ત્રી-
ને તો હું સ્વામીદ્રોહી કે આત્મદ્રોહી માનું છું.

ચારિત્ર૦—સ્વરેખર તારી જેવી સુશીલા અને કુમતિ જેવી કુ-
શીલા કોઈકજ નારી હશે ? અહો ! જેઓ વાપડા સદાય કુમતિનાજ
પાસમાં પડ્યા છે તેમને તો સ્પર્શમાં પણ આવો સદુપદેશ સાંભળવા-
નો અવકાશ ક્યાંથી મળે ? અરે ! એતો વાપડાં જીવતાં પણ સુવા
ચરાચરજ તો !

સુમતિ—જ્યાં સુધી કુમતિનો પલ્લો પકડી રાખે છે ત્યાં સુધી
સર્વ ક્રોધ એવીજ દુર્દશાને પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યારે તેનો કુસંગ તજે છે

ત્યારેજ તે કંઈપણ તત્ત્વથી સુખ પામે છે. ત્યાં સુધી તો તે મૂર્છિત-પ્રાયજ રહે છે.

ચારિત્ર૦—તું આવી શાળી અને સોભાગી છતાં કેવલ કુમતિની કુટીલતાથી કદર્યના પામતા પામર પ્રાણીયોનો કેમ ઉદ્ધાર કરતી નથી? અહો એકાન્ત દુઃસ્વમાંજ હુબકી મારી રહેલા તેવા અનાથ જીવોનો ઉદ્ધાર કરતાં તને કેવો અપૂર્વ લાભ થાય?

સુમતિ—આપની વાત સત્ય છે. પણ અન્ય તો નિમિત્ત માત્ર છે, પોતાનો પુરુષાર્થજ સ્વરો કામ લાગે છે. સ્વ પુરુષાર્થજ ઇષ્ટ સિદ્ધિમાં પ્રવલ્લ કારણરૂપ છે. તે વિના સ્વેષ્ટ સિદ્ધિ નથી. આવા સર્વ-થીજ લોકમાં પણ કહેવત પ્રચલિત છે કે ‘આપ સમાન બલ નહિં અને મેઘ સમાન જલ નહિં.’ એમ સમજીને સર્વ કોઈયે કુમતિની કુટીલતાથી થતા અનેક ગેરફાયદાઓનો વિચાર કરીને તેનો કુસંગ તજવા ઉદ્યમ કરવો જોઈયે.

ચારિત્ર૦—એ કુમતિનો કુસંગ તજવાનો ઉદ્યમ કરવા તે બાપ-હાઓને શી રીતે અવકાશ મળે? કેમકે તદનુકૂલ ઉદ્યમ કર્યા વિના કદાપિ તેના કુસંગનો અંત આવી શકતો નથી. માટે કેવો સંયોગ પામીને તે કુસંગ ટલે એ મને કહે.

સુમતિ—કુમતિના કુસંગથી વિવિધ વિડંબના યુક્ત જન્મ મરણ-જન્ય અનંત દુઃસ્વને સહી અકામ નિર્જરાવડે જીવને ક્વચિત્ સત્સમા-

ગમ યોગે પૂર્વે મેં આપને જેવો ઉપાય ક્રમ બતાવ્યો છે તેવોજ ક્રમ પ્રાપ્ત થાય—સમજ પૂર્વક તેનો સ્વીકાર થાય—ત્યારેજ જીવ કુમતિનો સંગ તજવાને શક્તિવાન બને, તે વિના કદાપિ તે તેનો સંગ તજી શકે નહિ.

ચારિત્ર—ત્યારે ઉપર બતાવેલો ઉપાય ક્રમ જાણવા માત્રથી કંઈ વળે નહિ શું? સમજ પૂર્વક તેનો સ્વીકાર કરવાથીજ ઇષ્ટ કાર્યની સંપૂર્ણતા થાય શું?

સુમતિ—સ્વરેખર ઉક્ત ક્રમનો સારી રીતે આદર કરવાથીજ ઇષ્ટ કાર્યની સિદ્ધિ થઈ શકે છે, પણ તેના જાણવા માત્રથી કંઈ ઇષ્ટ સિદ્ધિ થઈ શકતી નથી.

ચારિત્ર—શાસ્ત્રમાં જ્ઞાનનીજ મુખ્યતા કહી છે તેનું કેમ?

સુમતિ—તે વાત સત્ય છે પણ તેનો અંતર હેતુ એ છે કે સ્વ કર્તવ્ય કાર્યને પ્રથમ સારી રીતે જાણી—સમજીને સેવ્યું હોય તો તેથી શીઘ્ર શુભ ફલની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે. બિલકુલ સમજ્યા વિના કરેલી અંધકરણી તો ઊલટી અનર્થકારી થાય છે. માટે સમજીને સ્વ કર્તવ્ય કરવાથીજ સિદ્ધિ છે.

ચારિત્ર—અન્ય ધર્માવલંબી લોકો તો જ્ઞાન માત્રથી પણ સિદ્ધિ માને છે ?

સુમતિ—તેઓની તેવી માન્યતા મિથ્યા છે, તરતાં આવડતું હોય.

પણ તરવાની અનુકૂલ ક્રિયા કર્યા વિના સામે તીરે જઈ શકાતું નથી જ તથા મૂંઝવણ લાગ્યે છતે મક્ષણ ક્રિયા કર્યા વિના શાન્તિ થતી નથી, તેમ સ્વરા-ચારિત્રના અર્થીજનોને પણ શુદ્ધ ચારિત્રની અનુકૂલ ક્રિયા કરવાની શ્રદ્ધા જરૂર છે જેમ બે ચક્ર વિના ગાડી ચાલતી નથી તથા બે પાંચ વિના પક્ષી ઉડી શકતું નથી તેમ સમ્યક્ જ્ઞાન અને ક્રિયા વિના કાર્યસિદ્ધિ થઈ શકતી નથી. આથી આપને સમજાયું હશે કે સમ્યક્ ક્રિયા (સદ્વર્તન) વિનાનું એકલું જ્ઞાન લૂંછું-પાંગલું છે. અને સમ્યક્ જ્ઞાન (વિવેક) વિનાની કેવળ ક્રિયા પણ આંધળી છે, માટે મોક્ષાર્થીજનોએ તે બંનેની સાથેજ સહાય લેવી જોઈએ.

ચારિત્ર—હવે મને સમજાયું કે કેવળ લૂંછી કથની માત્રથી કાર્ય સરવાતું નથી. જ્યારે કથની પ્રમાણે સરસ કરંણી થશે ત્યારેજ કલ્યાણ થવાનું છે.

સુમતિ—આપની આવી સહેતુક શ્રદ્ધાથી હું બહુ ખુશી થાઉં છું, અને ઇચ્છું છું કે આપને વર્તાવેલો ઉપાયક્રમ હવે સફળતાને પામશે. પરંતુ કુમતિનો સંગ સર્વથા વારવાનો અને અક્ષય સુખના અવંધ્ય કારણભૂત સત્ય ચારિત્ર ધર્મની યોગ્યતા પામવાનો જે ઉપાયક્રમ મેં આપને વાત્સલ્ય ભાવથી વર્તાવ્યો છે તેનો પૂર્ણ પ્રીતિથી આદર કરવામાં આપ લગાર પણ આલસ કરશો નહિ એવી મારી વિનંતિ છે.

ચારિત્ર—મારાજ સ્વાર્થની સ્વાતર કેવલ પરમાર્થ દાવે વતાવેલા સત્યમાર્ગથી હું હવે ચુકીશ નહિ, તું પણ તેમાં સહાયભૂત થયા કરશે તો તે માર્ગનું સેવન કરવું મને વહું સુલહું પડશે.

સુમતિ—આપને સમયોચિત સહાય કરવી એ મારી પવિત્ર ફરજ છે, એમ હું અંતઃકરણથી લેખું છું, તેથી હું સમયોચિત સહાય કરતી રહીશ.

ચારિત્ર—જ્યારે તું મારે માટે આટલી વધી લાગણી ધરાવે છે ત્યારે હું હવેથી સન્માર્ગ સેવનમાં પ્રમાદ નહિ કરું, તારી સમયોચિત સહાય છતાં સન્માર્ગ સેવનમાં ઉપેક્ષા કરે તેના પૂરા કમનસીબજ.

સુમતિ—આપને વતાવેલો સન્માર્ગ સેવનનો ક્રમ જેઓ બેદરકારીથી આદરતાજ નથી તેઓ કદાપિ સત્ય ચારિત્રના અધિકારી થઈ શકતાજ નથી. પરંતુ તેનો યોગ્ય આદર કરનારા તો તેના અનુક્રમે અધિકારી થઈ શકે છેજ. માટે કદાપિ તેમાં બેદરકારી કરવીજ નહિ.

ચારિત્ર—ઉપરલા સદ્ ઉપાયને સેવ્યાવાદ આત્માને શું શું કરવું અવશિષ્ટ (વાકી) રહે છે ? અને ઉક્ત ઉપાયથી આત્માને શો સાક્ષાત્ લાભ થાય છે ?

સુમતિ—ઉક્ત ઉપાયના ચૈત્ય સેવન કર્યા વાદ પણ આત્માને કરવાનું વહુજ વાકી રહે છે. આર્થાતો-હૃદય-ભૂમિકાની શુદ્ધિ થાયછે.

હૃદય ચોરખું—સ્વચ્છ થયા બાદ તેમાં ચારિત્ર ગુણના આધારભૂત સદ્-
વિવેક પ્રગટે છે. આ સદ્ વિવેકનું બીજું નામ સમકિત યા તત્ત્વ-
શ્રદ્ધા છે. હૃદય—ભૂમિ શુદ્ધ થયા બાદજ તેમાં ચારિત્ર-મહેલનો
સદ્વિવેક યા સમકિત રૂપી પાયો નંચાય છે. તેના વિના ચારિત્ર-
મહેલ ટકી શકતોજ નથી.

ચારિત્ર—ઉક્ત રીતે હૃદય શુદ્ધિ કર્યાબાદ જે સદ્વિવેક યા
સમકિત પામવું ઇષ્ટ છે તેનું સ્વરૂપ અને લક્ષણ જાણવાની મને અભિ-
લાષા થઈ છે, તેથી પ્રથમ સંક્ષેપ માત્ર તેનું સ્વરૂપ અને લક્ષણ ક-
થન કરો.

સુમતિ—‘સદસદ્વિવેચનંવિવેકઃ’ તત્ત્વાતત્ત્વની જેવડે ય-
થાર્થ સમજ પડે, ગુણ, દોષ, હિતાહિત, કૃત્યાકૃત્ય, ભક્ષ્યાભક્ષ્ય, અને
પેયાપેય વિગેરેની જેથી યથાર્થ ઓઠલાણ થાય, દેવ, ગુરુ અને ધર્મ
સંબંધી જેથી સંપૂર્ણ નિશ્ચય થાય, તેવો નિર્ણય—નિર્ધાર કર્યાબાદ
ઘોટી બાવતમાં કદાપિ મુંઝાવાય નહિ અને સત્ય વસ્તુની સ્વાતંત્ર
પ્રાણ અર્પણ કરવા પણ તૈયાર થવાય; આ ઉપરાંત ઉપશમ, સંવેગ,
નિર્વેદ, અનુકંપા અને આસ્તિકતા એ પાંચ, સમકિતનાં સ્વાસ લક્ષણ છે
એ લક્ષણથી સમકિતની સ્વાત્રી થઈ શકે છે. જ્યાંસુધી ઉપશમાદિક
લક્ષણ અંતરમાં પ્રગટ થયેલાં દેખાય નહિં ત્યાંસુધી સદ્ વિવેક યા
સમકિત પ્રગટ થયાની સ્વાત્રી થઈ શકતો નથી. તેથી પૂર્વલા ક્રમથી
હૃદય શુદ્ધિ કર્યાબાદ સદ્ વિવેક યા સમકિત રત્નના અર્થી જનોઈ

ઉક્ત ઉપશમાદિ ગુણનો અભ્યાસ કરવાની આવશ્યકતા છે. કેમકે કારણથી કાર્ય સિદ્ધિ થાયજ છે એવો અચલ સિદ્ધાંત છે.

ચારિત્ર—સંક્ષેપથી નામ માત્ર કહેલાં ઉપશમાદિક લક્ષણોનું કંઈક સ્વરૂપ સમજવાની મારી ઇચ્છા છે તે હું ધારું છું કે તમે સફલ કરશો.

ચારિત્રરાજનો સ્વહિત પ્રત્યે વિશેષ આદર થયેલો જાણી સુમતિ તેનું સમાધાન કરે છે.

સુમતિ—આપની આવી અપૂર્વ જિજ્ઞાસા થયેલી જાણીને હું વિશેષે ખુશી થઈ છું. અને ઉક્ત પાંચે લક્ષણોનું અનુક્રમે સ્વરૂપ કહું છું તે આપ લક્ષમાં રાખવા કૃપા કરશો. કેમકે એ પાંચે લક્ષણથી લક્ષિત થયેલું સમક્ષિત રત્નજ સકલ ગુણોમાં સારભૂત ઇટલે આધારભૂત છે.

ચારિત્ર—હું સાવધાનપણે સમક્ષિતનાં પાંચે લક્ષણનું સ્વરૂપ સાંભળવાને સન્મુખ થયેલો છું. તેથી હવે તમે તેનું નિરૂપણ કરો.

સુમતિ—ઉક્ત પાંચે લક્ષણમાં પ્રધાનભૂત ઉપશમનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે. અપરાધીનું પણ આહિત કરવા મનથી પણ પ્રવૃત્તિ થાય નહિ એવી રીતે ક્રોધાદિ કષાયોને ઋણાવી દીધા હોય; સાધ્ય દષ્ટિથી સામાન્ય અંતરથી આહિત નહિ કરવાની સુદિયી તેને યોગ્ય ત્રિષા

પણ કરાવ્યું, કિંતુ વિલષ્ટ ભાવથી તો મન, વચન કે કાયાની પ્રવૃત્તિ તેનું અહિત કરવા માટે થાયજ નહિ તે શમ અથવા ઉપશમ કહેવાય છે.

યતઃ—અપરાધીશું પણ નવી ચિત્ત ધ્રુવી, ચિંતાવિયે પ્રતિકૂલ સુગુણનર.

ચારિત્ર—સ્વેચ્છા ઉપશમનું આવું અદ્ભૂત સ્વરૂપ મનન કરવા જેવુંજ છે. તેમાં કેવી અદ્ભૂત ક્ષમા રહેલી છે. હવે ત્રીજા સંવેગનું સ્વરૂપ કહો.

સુમતિ—સંસાર સંબંધી ક્ષણિક સુખને દુઃખ રૂપજ લેવાય અને તેવા કલ્પિત સુખમાં મગ્ન નહિ થાતાં કેવળ મોક્ષ સુખનીજ ચાહના વની રહે. યથાશક્તિ અનુકૂળ સાધનવડે સ્વભાવિક સુખ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરાય અને પ્રતિકૂલ કારણોથી ડરતાં રહેવાય તેનું નામ સંવેગ છે.

યતઃ—“સુરનર સુખ તે દુઃખ કરી લેખવે, વંછે શિવસુખ એક ચતુરનર.”

ચારિત્ર—અહો સંવેગનું સ્વરૂપ પણ અત્યંત હૃદયહારક છે તે અક્ષય સુખમાં અથવા અક્ષય સુખના સાધનમાં કેવી રતિ કરવા અને ક્ષણિક સુખમાં કે ક્ષણિક સુખના સાધનમાં કેવી ઉદાસીનતા કરવા વોધે છે. અહો ! સત્ય માર્ગ દર્શકની ધંલિહારી છે ! હવે ત્રીજો નિવેદનું કંડક સ્વરૂપ કહો ?

સુમતિ—જેમ કોઈને કેદમાંથી ક્યારે છૂટું અથવા નરક સ્થાન-માંથી ક્યારે નીસરું એવી સ્વભાવિક ઇચ્છા પ્રવર્તે, તેમ આ જન્મ મરણનાં પ્રત્યક્ષ દુઃસ્વથી કંટાળી તેથી સર્વથા મુક્ત થવાની બુદ્ધિથી પવિત્ર ધર્મ-કરણી કરવા સ્વભાવિક રીતે પ્રેરાય તે નિર્વેદ નામે ત્રીજું લક્ષણ છે.

“યતઃ—નારક ચારક સમ ભવ ઉભગ્યો, તારક જાણીને ધર્મ સુગુણનર;

ચાહે નીકલવું નિર્વેદતે, ત્રીજું લક્ષણ મર્મ સુગુણનર.”

ચારિત્ર—અહા ! આ નિર્વેદનું લક્ષણ વિષય લંપટ અને કઠોર મનવાળાને પણ વૈરાગ્ય પેદા કરવાને સમર્થ છે. તેથી ચિર પરિચિત એવા વિષય ભોગ ઉપર તેનું અંતર સ્વરૂપ વિચારતાં સ્વભાવિક રીતે તિરસ્કાર છુટે છે. પરમ ઉદાસીન વિના એવું સ્વરૂપ કોણ પ્રતિપાદન કરી શકે વારુ ? હવે અનુકંપાનું કંઈક સ્વરૂપ બતાવો.

સુમતિ—દુઃખીનું દુઃખ દીલમાં ધરીને તેનું વારણ કરવા યથા-શક્તિ ઉદ્યમ કરવો, ધર્મહીન યા પતિત જીવોને યથાયોગ્ય સહાય આપીને ધર્મમાં જોડવો, તેમની લગારે ઉપેક્ષા નહિ કરતાં જેમ ધર્મની ઉન્નાતિ થાય તેમ સ્વ શક્તિ અનુસારે પ્રયત્ન કરવો, તે અનુકંપા કહેવાય છે.

યતઃ—“દ્રવ્ય થકી દુઃસ્થિયાની જે દયા, ધર્મહીણાનીરે

ભાવ, સુગુણ નર; ચોથું લક્ષણ અનુકંપા કહી, નિજ શક્તે
મન લાવ સુગુણ નર; શ્રીજિન ભાષિત વચન વિચારીયે॥૪॥

ચારિત્ર—અહો ! આ લક્ષણતો જગત્ માત્રનો ઉદ્ધાર કરવા
સમર્થ છે. તેમાં દર્શાવેલી દયાલુતા કેવી ઉત્તમ છે ? એવી ઉત્તમ અને
નિપુણ દયાર્થીજ જીવનું કલ્યાણ થઈ શકે છે. કેવળ દયા દયા પો-
કારવાથી કદાપિ કંઈ પણ વલ્લવાનું નથી. અહો આ દુનિયામાં ધર્મનું
વાનું કાઢીને પોતાનો તુચ્છ સ્વાર્થ સાધવાને સંકડો જીવોનો જાન
લેવા વાળા કેટલા બધા દીસે છે. તે બધા હવે તો મને ધર્મ-ઠગ જ
માલમ પડે છે. અહો દીન અનાથ એવા તે બાપડાઓના પરલોકમાં
શા હાલ થશે ? ઉપરનું અનુકંપાનું લક્ષણ તો મને અભિનવ અમૃત
જેવું, નવું જીવન આપનારું લાગે છે. હવે અવશિષ્ટ રહેલું આસ્તિક્ય
કેવા પ્રકારનું જોડ્યે તે કંઈક સમજાવો.

સુમતિ—રાગ, દ્વેષ, અને મોહાદિક દોષ સમૂહથી સર્વથા મુક્ત
અને અનંત શક્તિ સંપન્ન સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી શ્રી જિનેશ્વર પ્રમુ પ્રણીત જીવ
અજીવાદિક તત્ત્વોનું સ્વરૂપ સમજીને તેનું યથાર્થ શ્રદ્ધાન કરવું. ગમે
તેવી કુ-યુક્તિ કોઈ કરે તો પણ શુદ્ધ તત્ત્વ માર્ગથી કદાપિ ડગવું
નહિં. આવા તત્ત્વાગ્રહ અથવા તત્ત્વ શ્રદ્ધાનથી કુમતિનો સર્વથા ક્ષય
થઈ જાય છે.

ચતઃ—“જે જિન ભાષ્યું તે નહિ અન્યથા, એવો જે દૃઢ રંગ;
સુગુણનર;

તે આસ્તિકતા લક્ષણ પાંચમું, કરે કુમતિનો એ મંગ
સુગુણ૦ ૧૧

ચારિત્ર૦—અહા ! પ્રાણપ્રિયે ! સુમતિ ! આ -લક્ષણ-તો આડો આંકજ છે. આવા પરમાત્માના વચનમાંજ પ્રતીતિ રાખવી, તે વિનાના કપોલ કલ્પિત વચનોનો વિશ્વાસ ન જ કરવો એ સ્વરા પરીક્ષકનું કામ છે કેમ ?

સુમતિ—મોટા મોટા ગણાતા પણ અંધ શ્રદ્ધાલુ સ્ત્રી તત્ત્વ પરી-ક્ષામાં પાસ થઈ શકતા નથી. તેમને મિથ્યાત્વનું મોટું આવરણ આંદુ આવતું હોવું જોઈયે, નહિં તો ડાહી ડમરી વાતો કરી જગતને રંજન કરનારા છતાં તેઓ શુદ્ધ તત્ત્વ પરીક્ષામાં કેમ પસાર ન થઈ શકે ? એજ તેમની અંધ શ્રદ્ધાની પ્રવલ નિશાની છે કે સાક્ષાત્ સાચી વસ્તુ તજીને સ્વોટીનેજ ઝાલે છે. શુદ્ધ દેવગુરુ અને ધર્મ સંવંધી પરિક્ષામાં પણ અંધ શ્રદ્ધાલુ મોટા ભૂલાવામાં પડે છે. તેથીજ તે રાગદ્વેષ અને મોહાદિ દોષ યુક્તને દેવ તરીકે સ્વીકારે છે. લોભી લાલચી અને અસંવદ્ધભાષીને ગુરુ તરીકે સ્વીકારે છે. અને ઉક્ત નાયકોના કથેલા માર્ગને ધર્મ તરીકે સ્વીકારે છે. દેવગુરુ અને ધર્મ જોવા શ્રેષ્ઠ તત્ત્વમાં આવી ગંભીર ભૂલને કરનારા કેવળ અંધ-શ્રદ્ધાલુજ કહેવાય માટે તે-મનું સ્વરૂપ જાણવું જરૂરનું છે.

ચારિત્ર૦—તો મારા હિતગી સ્વાતર શુદ્ધ દેવ ગુરુ અને ધર્મનું

કંડક સ્વરૂપ સમજાવશો તો મને અને મારા જેવા બીજા જીજ્ઞાસુને પણ કંડક લાભ થાશે.

સુમતિ—પ્રથમ હું શુદ્ધ દેવનું સંક્ષેપથી સ્વરૂપ કહું છું તે આપ લક્ષમાં રાખશો. જેનાં નેત્ર યુગલ શાન્તરસમાં નિમગ્ન હોય, વદન (મુસ્કારવીંદ) સુપસન્ન હોય, ઉત્સંગ (સ્વોલ્લો) કામિનીના સંગથી શૂન્ય હોય, તેમજ હસ્તયુગલ પણ શસ્ત્રવર્જિત હોય તોજ તેને તેવી પ્રમાણ-હુદ્રાથી દેવાધિદેવ માની શકાય. તાત્પર્યકે જેનામાં રાગ, દ્વેષ, અને મોહ સર્વથા વિલય પામ્યા છે તેથી ઉક્ત દોષોની કંડપણ નિશાની દેખાતી નથી એવા આત્મ-મહાપુરુષનેજ દેવાધિદેવ તરીકે માની શકાય. આ શિવાય ઉક્ત મહાદેવને ઓલ્લખવાના અનેક સાધન શાસ્ત્રમાં કહ્યાં છે. વિશેષ રુચિ જીવે તે સર્વનો ત્યાંથી નિર્ધાર કરી લેવો.

ચારિત્ર—અહો ! આવું અદ્ભૂત દેવનું સ્વરૂપ કોઈકજ વિચરતા જાણતા હશે, અને કદાચ કોઈ જાણતા હશે તોપણ કુલાચાર કહો કે કદાગ્રહને તજીને કોઈકજ તેનો યથાર્થ આદર કરતા હશે. વહોલ્લો ભાગ તો ગતાનુગતિક હોવાથી સ્વ કુલાચારનેજ વળગી રહેવામાં સાર માને છે. એવા વાપડા અજ્ઞાન લોકો શુદ્ધ દેવને ક્યારે ઓલ્લખી શકશે ? તેમને તે ઓલ્લખાવે પણ કોણ ? સ્વરેસ્વર તે વાપડા હતભાગ્ય છે તેથીજ તેઓ એવી કહણાજનક સ્થિતિમાં પડ્યા રહે છે. હવે શુદ્ધ ગુરુનું સ્વરૂપ કહો.

સુમતિ—જે અહિંસાદિક પાંચ મહાવ્રતોને ધારણ કરે છે, રાત્રી

ખોજન સર્વથા તંજે છે, નિઃસ્પૃહપણે અન્ય યોગ્ય અધિકારી જનોને ધર્મો-પદેશ દે છે, રાયને અને રંકને સમાન લેખે છે, નારીને નાગણી તુલ્ય લેખી દૂર તંજે છે, સુવર્ણ અને પથ્થરને સમાન લેખે છે, નિંદા-સ્તુ-તિ સાંભળીને મનમાં હર્ષ-શોક લાવતા નથી, ચંદ્રની જેવા શીતલ સ્વભાવી છે, સાયરની જેવા ગંભીર છે, મેરુની જેવા નિશ્ચલ છે, મારંડની જેવા પ્રમાદ રહિત છે, અને કમળની જેવા નિર્લેપ છે; જેથી રાગ દ્વેષ અને મોહાદિક અંતરંગ શત્રુઓને જીતવાને પૂર્વોક્ત મહાદેવ-ના વચનાનુસારે પુરુષાર્થ ફોરવ્યા કરે છે. એવા પ્રવહણની જેમ સ્વ પરને તારવા સમર્થ સદ્ગુરુ હોય છે, એવા શુદ્ધ ગુરુમહારાજનું મોક્ષાર્થી જનોણ અવશ્ય શરણ લેવું યોગ્ય છે.

ચારિત્ર૦—અહો પ્રાણવલ્લભા ! સુમતિ ! સદ્ગુરુનું આવું યથાર્થ સ્વરૂપ સાંભળીને લાંબા વચ્ચતનો લાગુ પડેલો મારો મદ-જ્વર શાન્ત થઈ ગયો છે. હવે મારાં પડલ સ્વૂંલ્યાં. શુદ્ધ ચારિત્ર પાત્ર સદ્ગુરુ આવાજ હોય તે યથાર્થ જાણવાથી મારો આગલો ભ્રમ ભાગી ગયો છે, અને હું હવે સુલેસુલું કહી દેઉં છું કે હું તો માત્ર નામનોજ ચારિત્રરાજ છું. અહો સુમતિ ! જો મને તારો સમાગમ થયો ન હોત તો આ અનાદિ માયાનો પડદો શી રીતે દૂર થઈ શકત અને તે પ-ડદો દૂર થયા વિનાં મારા શા હાલ થાત ? હું દંભવૃત્તિથી મુગ્ધ જ-નોને ઠગીને કેવો દુઃખી થાત ? અરે માયાવી એવા મારા મિથ્યાલં-ચનથી કેટલો વધો અનર્થ થાત ? હું કહું છું કે તારું કલ્યાણ થજો !

તું કલ્પ કોટી કાઠ સુધી જીવતી રહેજો ! અને તારા સત્સમાગમથી ક્રોડો જીવોનું કલ્યાણ થાજો ! હવે અનુકૂળતાએ મને શુદ્ધ ધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવવા શ્રમ લેજો.

સુમતિ—તમારી પ્રવલ તત્ત્વ-જિજ્ઞાસાથી હું અત્યંત ખુશી થઈ છું. અને આપની ઇચ્છા અનુસારે શુદ્ધ ધર્મ તત્ત્વનું સ્વરૂપ સમજાવવાને યથામતિ ઉદ્યમ કરીશ. મને આશા છે કે તે સર્વ સાવધાનપણે સાંભળી તેમાંથી સાર સ્વેચ્છી, તેનો યથાશક્તિ આદર કરીને આપ મારો શ્રમ સફળ કરશો.

ચારિત્ર—હું તે સર્વ સાવધાનતાથી સાંભળી તેનો સાર લઈ યથાશક્તિ આદર કરવા ચૂકીશ નહિં. તેથી હવે નિઃસંશયપણે ધર્મ તત્ત્વનું સ્વરૂપ સમજાવવાને સન્મુખ થાઓ !

સુમતિ—“ અહિંસા પરમો ધર્મઃ ” એ સર્વ સામાન્ય વચન છે. એ વચન જેટલું વ્યાપક છે. તેટલુંજ ગંભીર છે. સર્વ સામાન્ય લોકો તેનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજી શકતા નથી. તેથીજ તેઓ તેમાં ક્વચિત્ ભારે સ્વલના પામે છે, અથવા તેનો યથાર્થ લાભ લઈ શકતા નથી. ‘ નહિંસા-અહિંસા. ’ અર્થાત્ દયા એટલે કોઈને દુઃખ નહિં દેવું એટલોજ તેનો સામાન્ય અર્થ કેટલાક કરે છે. પરંતુ તે કરતાં ઘણીજ વધારે અર્થ-ગંભીરતા તેમાં રહેલી છે તે નીચેની વાતથી આપને રોશન થશે—“ પ્રમત્ત યોગાત્ પ્રાણ વ્યપરોપણં હિંસા. ”

અર્થાત્ કોઈ પળ પ્રકારના પ્રમાદવાળા મન, વચન, કે કાયાના વ્યાપારથી કોઈ પળ વચ્ચે કોઈ પળ સંયોગમાં આપણા કે પારકા કોઈના પ્રાણનો નાશ કરવો તે હિંસાનો અર્થ છે. તેવી હિંસાથી દૂર રહેવું—દૂર રહેવા અનુકૂળ પ્રયત્ન સેવવો તેનું નામ અહિંસા છે. એવી નિપુણ અહિંસા, ‘સંયમ’ વડે સાધી શકાય છે. અને એવો સંયમ, સર્વજ્ઞદર્શિત ઇચ્છા નિરોધરૂપી તપથીજ સાધ્ય થાય છે, માટેજ સિદ્ધાન્તકારે સૂત્રમાં ધર્મનું આવું સ્વરૂપ વતાવ્યું છે કે

ધમ્મો મંગલ મુક્કિઠં, અહિંસા સંજમો તવો;
દેવા વિ તં નમંસંતિ, જસ્સ ધમ્મે સયા મણો.

(દશવૈકાલિક)

તેનો પરમાર્થ એવો છે કે—અહિંસા સંજમ અને તપ છે લક્ષણ જેનું એવો ધર્મ ઉત્કૃષ્ટ મંગલરૂપ છે. જેનું મન મહા મંગલમય ધર્મમાં સદા વર્ત્યા કરે છે. તેને દેવ દાનવો પણ નમસ્કાર કરે છે. “દુર્ગતિમાં પડતાં પ્રાણીને ક્ષીલી લઈને સદ્ગતિમાં સ્થાપન કરે તેજ સ્વરોધર્મ છે.” અહિંસા, સંજમ અને તપ, એ તેનું અસાધારણ લક્ષણ છે. તેથીજ અહિંસાદિકનું સવિશેષ સ્વરૂપ સમજવાની ખાસ જરૂર છે.

ચારિત્ર—પરમ પવિત્ર ધર્મના અંગભૂત ઉક્ત અહિંસાદિકનું સહજ વિશેષ સ્વરૂપ જાણવાની મને પણ અભિલાષા થઈ છે, તેથી હવે તે સમજાવો.

સુમતિ—પ્રથમ હું આપને ‘અહિંસા’ નું કંઈક સવિશેષ સ્વ-
રૂપ સમજાવું છું. મેં આપને પહેલાં પળ જણાવ્યું છે કે ‘પ્રમત્ત-
યોગાત્ પ્રાણ વ્યપરોપણં હિંસા’ તેથી તેમાં કહેલા પ્રમત્તયોગ
શી રીતે થાય તે પળ જાણવું જોઈએ. ‘મદ્ય’ (Intoxication)
‘વિષય’ (sensual desires) કષાય (Wrath arrogance etc)
‘નિદ્રા’ (Idleness) અને વિકથા (false gossips) વડે ‘રાગ
દ્વેષ યુક્ત કલુષિત મન વચન અને કાયાનું પ્રવર્તન થાય
તે પ્રમત્ત યોગ કહેવાય. એવા પ્રમત્તયોગથી આત્મા પોતાના કર્ત-
વ્યથી ભ્રષ્ટ થાય છે. તેથી તે શાસ્ત્ર સંબંધી વિહિત માર્ગનો
લોપ કરે છે. શાસ્ત્રનો વિહિત માર્ગ મૂલ્ય રૂપમાં આવો છે કે—

માતૃવત્ પરદારેષુ, પરદ્રવ્યેષુ લોષ્ટવત્;

આત્મવત્ સર્વ ભૂતેષુ, યઃ પશ્યતિ સ પશ્યતિ.

પરસ્ત્રીને પોતાની માતા તુલ્ય લેખવે, પરદ્રવ્યને ધુલ્લના ઢેફાં જેવું
લેખવે અને સર્વ પ્રાણી વર્ગને આત્મ સમાન લેખવે તેજ સ્વરો જ્ઞાની-
વિવેકી કે શાસ્ત્ર શ્રદ્ધાલુ છે, પ્રમત્તયોગથી કોઈ પળ પ્રાણી આવા
પવિત્ર માર્ગથી પતિત થાય છે, અને સ્વપરને ભારે નુકસાન કરે છે,
તેનું સ્વરૂં નામ હિંસા છે. એવી હિંસાથી પાપની પરંપરા વધતી
જાય છે અને તેથી સંસાર-સંતતિ વધે છે. આથી પોતાને તથા પરને
અધોગતિનું વારંવાર કારણ બને છે. એવી દુઃસ્વદાયક હિંસાથી દૂર

રહેવું અને પૂર્વોક્ત પ્રમત્ત યોગને તજીને અપ્રમત્તપણે શાસ્ત્રવિહિત માર્ગેજ ચાલીને સ્વપરનું એકાંત હિત થાય એવી અનુકૂલ પ્રવૃત્તિજ સેવવી તે અહિંસા કહેવાય છે. આવી સાચી અહિંસાજ સર્વ ભયહરી અભયકરી અને કલ્યાણકારી કહી શકાય.

ચારિત્ર—**—**ત્વરેત્વર ઉક્ત સ્વરૂપવાળી અહિંસાજ સર્વ દુઃખ હરનારી હોવાથી પરમ સુખદાયી અને સર્વ કલ્યાણને કરનારી હોવાથી ઉત્કૃષ્ટ મંગલરૂપ છે. આવી અઘર અહિંસાજ જગત માત્રને સેવન કરવા યોગ્ય છે. હવે ઉક્ત અહિંસાને ઉપદ્રંભકારી સંયમનું કંઈક સ્વરૂપ સમજાવશો.

સુમતિ—**“સંયમનં સંયમઃ”** સ્વચ્છંદપણે ચાલતા આત્માનો નિગ્રહ કરવો, તેને સ્વોદ્યા માર્ગથી નિવર્તાવી સાચા માર્ગમાં જોડવો તે સંયમ કહેવાય છે. હિંસા, અસત્ય, અદત્ત, અબ્રહ્મ તથા મૂર્છા (પરિગ્રહ) નો સર્વથા કે દેશથી (જેટલે અંશે વને તેટલે અંશે) ત્યાગ કરી અહિંસાદિ ૫ મહાવ્રતોનો અને તથાપ્રકારની શક્તિ ન હોય તો ૫ અણુવ્રતોનો સ્વીકાર કરી તેમનો યથાર્થ આદર-નિર્વાહ કરવો, સ્વેચ્છા મુજબ વર્તતી સ્પર્શનેન્દ્રિય વિગેરે પાંચે ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરવો, ક્રોધાદિક કષાય ચતુષ્કનો જય કરવો અને મન, વચન, કાયારૂપ યોગત્રયની પાપ પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરીને તેમની ગોપના-ગુપ્તિ કરવી. એ પ્રમાણે સંયમનાં ૧૭ ભેદ કહ્યા છે.

ए सर्वनो अंतर आशय अहिंसानी पुष्टि करवानो होय छे तेथी स-
त्यादिक सर्वे महाव्रतो, इंद्रिय नियग्रह, कषाय जय, विगेरे ते
अहिंसानाज सहायक या उपसहायक कहेवा योग्य छे.

चारित्र०—उक्त संयमना अधिकारी कोण कोण छे ? ते कं-
इक समजावो.

सुमति—हिंसादिक अव्रतोनो सर्वथा त्याग करीने अहिंसा
दिक महाव्रतोनो सर्वथा स्वीकार करवारुप सर्व संयमना अ-
धिकारी साधु मुनिराज छे. अने अंशमात्र उक्त व्रतोनું सेवन क-
रवाथी देश संयमना अधिकारी तो श्रमणोपासक-श्रावक होयछे.

चारित्र०—सर्व (सर्वांशें) संयम लेवानो शो क्रम छे ? सर्व
संयम ग्रहण कर्या बाद कदाच कर्मवशात् ते बराबर पळी न शके तो
तेनो शो उपाय छे ते बतावो !

सुमति—पूर्वे बतावेला अशुद्रतादिक गुणना अभ्यासवडे हृद-
यनी शुद्धि करी, सद्गुरु योगे सद्विवेक या समकित पामवाथी चतु-
र्थ गुण स्थानक प्राप्त थाय छे. त्यारबाद शंका कंखादिक दूषण टા-
ळીને, शुद्ध देव गुरु संघ साधमीं विगेरे पूज्य वर्गनी यथोचित
भक्तिरुप भूषण धारीने, पूर्वोक्त शम, संवेग, निर्वेद, अनुકંપા, અને
આસ્તિક્ય રુપ લક્ષણ લક્ષિત સમકિત-રત્નને મન, વચન, તથા
કાયાની શુદ્ધિથી અજવાળી-શુદ્ધ કરીને સદ્ અભ્યાસના વળથી

દેશ-સંયમી શ્રાવકની સીમાયે (હદે) પહોંચી શકાય છે. તે દેશ-
-વિરતિ ગુણ સ્થાનક પાંચમું ગણાય છે. તેમાં પાંચ અણુવ્રત ૩ ગુણ
વ્રત અને ૪ શિક્ષાવ્રતનો સમાવેશ થઈ જાય છે. દૃઢ વૈરાગી શ્રાવક
સદ્ગુરુ યોગે શ્રાવકની ૧૧ પડિમા (પ્રતિમા) વહેંચે. પરંતુ પૂર્વોક્ત
વ્રતને ધારણ કર્યા પહેલાં તેમાંના દરેકનો અભ્યાસ કરી જોવે છે,
જેથી તેનું પાલન કરવું કંઈક વધારે સુતર પડે છે. શ્રાવક યોગ્ય વ્રત
અને પડિમાના શુભ અભ્યાસથી અનુક્રમે ‘ સર્વ સંયમનો ’ અધિકાર
પ્રાપ્ત થાય છે. પાંચ મહાવ્રતાદિકનો એમાં સમાવેશ થાય છે. એ ગુણ
સ્થાનક છઠ્ઠું ‘ પ્રમત્ત ’ નામે ઓળખાય છે. લીધેલાં મહાવ્રત વિગેરે
જો સાવધાનપણે સાચવી તેમની શુદ્ધિ અને પુષ્ટિ કરવામાં આવે છે
તો પરિણામની વિશુદ્ધિથી અપ્રમત્ત નામે સાતમું ગુણ સ્થાનક પ્રાપ્ત
થઈ શકે છે પણ જો ઉક્ત મહાવ્રતાદિકની ઉપેક્ષા કરી સ્વચ્છંદ વર્ત-
ન કરવામાં આવે છે તો પરિણામની મલીનતાથી પતિત અવસ્થાને
પામી છેવટ મિથ્યાત્વ નામના પ્રથમ ગુણ સ્થાનકે જવું પડે છે, તેથી
જ દીર્ઘદૃષ્ટિ થઈને જેનો મુશ્કેલી નિર્વાહ થાય તેવાં વ્રત ગ્રહણ કર-
વામાં આવે તો તેથી પતિત થવાનો પ્રાયઃ પ્રસંગ આવે નહિ. “ સ્વ
સ્વ શક્તિ મુજવ વની શકે તેટલી ધર્મ કરણી કપટ રહિતજ કરવાની
જિનેશ્વર ભગવાનની આજ્ઞા છે. ” એવી અલંબ આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કર-
વાથી હાનીજ થાય છે. તેથી ઉક્ત આજ્ઞાનું આરાધન કરવામાંજ સર્વ
હિત સમાયેલું છે. કદાચિત્ સરલ ભાવથી સર્વ સંયમ આદર્યા વાદ

તેનો યથાયોગ્ય નિર્વાહ કરવાની તાકાત જણાય નહિ તો શુદ્ધ બુદ્ધિ થી સદ્ગુરુ સંમીપેં સ્વરી હકીકત જાહેર કરીને ગુરુ મહારાજ પરમાર્થ દૃષ્ટિથી જે હિતકારી માર્ગ બતાવે તેનું નિર્દેશપણે સેવન કરવામાંજ સ્વરૂં હિત રહેલું છે. દંભ યુક્ત સર્વ સંયમ કરતાં દંભ રહિત દેશ-સંયમ (અણુવ્રતાદિક) નું પાલન કરવું વધારે હિતકારી છે. તેથી ગુરુ મહારાજ તેમ કરવા કે બીજી યોગ્ય નીતિ આદરવા કહે તે આત્માર્થી જનને અવશ્ય અંગીકાર કરવા યોગ્ય છે. કેમકે સદ્ગુરુ મહારાજ આપણું એકાંત હિત ઇચ્છનારાજ-હોય છે.

ચારિત્ર—ઉક્ત સંયમનું સ્વરૂપ અને તત્સંબંધી કરેલો સુલાસો મને તો અત્યંત હિતકારી થવા સંભવ રહે છે. અહો આવા સમ્યગ્ જ્ઞાન વિનાનું તો કેવળ અંધારુંજ છે. અહો પ્રાણપ્રિયે ! તારી નિઃસ્વાર્થ વાત્સલ્યતાનાં શાં વસ્ત્રાણ કરું ? અહો તારી અનહદ કરુણા ? તેનો બદલો હું શી રીતે વાળી શકીશ ?

સુમતિ—આપના પ્રતિની મારી પવિત્ર ફરજ અદા કરતાં હું કંઈ અધિક કરતી નથી. ગુણ ગ્રાહક બુદ્ધિથીજ આપને એમ માસતું હશે. ગમે તેમ હોય પણ આ સર્વ શ્રેયઃ સૂચકર્જે છે.

ચારિત્ર—પ્રાણ પ્રિયે ! સ્વરૂં કહું છું કે અંતરમાં તત્ત્વ પ્રકાશ થવાથી અને અંધ શ્રદ્ધા નષ્ટ થવાથી જાણે હું કંઈક અંપૂર્ણ જીવનજ પામ્યો હોઉં એમ મને તો જણાય છે. હવે મને શુદ્ધ સંયમ સેવન કર-

વાની પૂર્ણ અભિલાષા વર્તે છે. એવી મારી ઉચ્ચ અભિલાષા સફળ થાય માટે સર્વજ્ઞ પ્રભુની કૃપા સાથે તારી સતત સહાય માગું છું.

સુમતિ—મારાથી બની શકે તે સર્વ સહાય સમર્પવા હું સેવામાં સદૌ તત્પર છું અને સ્વરા જીગરથી ઇચ્છું છું કે આપની આવી ઉચ્ચ અભિલાષા શીઘ્ર ફળીભૂત થાઓ !

ચારિત્ર—પ્રિયે ! તારી સત્સંગતિથી હું દિનપ્રતિદિન અપૂર્વ આનંદ અનુભવતો જાઉં છું તેથી મને સ્વાત્મી થાય છે કે મારી ઉચ્ચ અભિલાષા એક દિવસે સફળ થાશેજ ! હાલ તો મને ધર્મના પવિત્ર અંગભૂત અવશિષ્ટ રહેલા તપનુ સ્વરૂપ જાણવાની પ્રવળ ઇચ્છા વર્તે છે. તેથી તેનું કંઈક વિશેષ સ્વરૂપ સમજાવીને સમાધાન કરવું ઘટેછે.

સુમતિ—જેથી પૂર્વ સંચિત કર્મમળ દગ્ધ થઈને ક્ષય પામે તેનું નામ તપ છે. અનાદિ અજ્ઞાનના યોગથી વિવિધ વિષયમાં ભટકતા મનનો અને ઇન્દ્રિયોનો નિરોધ કરી સહજ સ્વભાવમાં સ્થિત થાવું તેજ સ્વરૂપ તપ છે. તે તપના ૬ વાહ્ય અને ૬ અભ્યંતર મળીને ૧૨ ભેદ છે, જે સ્વાસ લક્ષમાં રાખવા જેવા છે. આત્મ વિશુદ્ધિ કરવાના કામી જનોને તે સર્વે અત્યંત હિતકારી છે. તેમાંથી પ્રથમ ૬ વાહ્યભેદનું કિંચિત્ સ્વરૂપ કહું છું.

૧. અનશન—સર્વ પ્રકારના અન્ન-પાણી વિગેરે ભોજ્ય પદાર્થોનો અમુક વસ્તુ સુધી અથવા કાચમના માટે ત્યાગ કરીને સહજ સંતોષ રાખવો તે.

૨. ઝળોદરી (ઔનોદર્ય) ભોજનનો અમુક ભાગ જાળી જોડને ઓછો રાવો. નિદ્રા-તંદ્રાદિકના જય માટે જાળી જોડને ઝળું રહેવું અથવા સંતોષ સુખની અભિવૃદ્ધિ માટે જરૂર જેટલા આહારમાં પળ કમી કરતા જવું. પોંણા, અર્ધા અને છેવટ પા ભાગના ભોજનથી નિર્વાહ કરી લેવો તે.
૩. વૃત્તિસંક્ષેપ-ભોજન કરતી વખતે વાપરવાની વસ્તુઓનું પ્રમાણ કરવું, અમુક ચીજોથીજ ચલાવી લેવું, તેમજ એક કે વે વખત નિયમસર વાવરવું.
૪. રસત્યાગ-ષટ્ રસ ભોજનમાંથી જેટલા રસનો ત્યાગ થઈ શકે તેટલાનો કરવો. રાટો, રારો, તીરો, મીઠો, કડવો, અને કષાયલો, એવા ષટ્ રસ છે. તેમજ દૂધ, દહીં, ઘી, તેલ, ગોઝ, અને તલેલુ પકવાન એ ષટ્ વિકૃતિ-વિગદ્યો છે. તેમાંથી જેટલી તજાય-તેટલી તજીને વાકીથી સંતોષ રાખવો.
૫. કાયકલેશ-ઠંડી રુતુમાં ટાઢ સહન કરવી, ગ્રીષ્મ રુતુમાં તાપ સહન કરવો, અને વર્ષારુતુમાં સ્થિર આસનથી રહી જ્ઞાન ધ્યાન તપજપમાં મશગૂલ રહેવું. કેશનો લોચ કરવો તથા ભૂમી શય્યાદિક કષ્ટ સ્વાધીનપણે ખુશીથી સહન

કરવું એવું વિચારીને કે ‘દેહે દુઃખં મહા ફલમ્’
દેહને દમવામાં બહુ ફલ છે. સમજીને સહનશીલતા
રાખવામાં આવશે તો આગળ ઉપર તે બહુ લાભકારી
થાશે. સ્વેચ્છાએ સુખલંપટ થવાથી પોતાના બંને ભવ
બગડે છે.

૬. સંલીનતા—આસનનો જય કરવા અંગોપાંગ સંકોચીને
સ્થિર આસને બેસવું. આ પ્રમાણે સમજીને પૂર્વોક્ત બાહ્ય
તપનું સેવન કરનાર અભ્યંતર તપની પુષ્ટિ કરે છે.

ચારિત્ર—એ બાહ્ય તપ શરીરની આરોગ્યતા માટે પણ બહુ ઉ-
પયોગી લાગે છે. ઉક્ત તપ વિવિધ વ્યાધિઓનો સંહાર કરવાને કાલ
જેવો લાગે છે. એ ઉપરાંત તેનું વિધિવત્ સેવન કરવાથી જે અભ્યંતર
તપની વૃદ્ધિ થાય છે તેનું કંઈક સ્વરૂપ મને સમજાવો.

સુમતિ—પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવૃત્ત્ય, (વૈયાવચ્ચ) સ્વાધ્યાય,
ધ્યાન અને કાયોત્સર્ગ (કાઉસ્સર્ગ) એવા અભ્યંતર તપના ૬ ભેદ છે.
અંતર આત્માને અત્યંત ઉપકારી હોવાથી તે અભ્યંતર તપના નામથી
ઓળખાય છે. તેમનું કંઈક સ્વરૂપ આપની તેવી જિજ્ઞાસાથી કહું છું
તે આપ સ્વાસ્થ્ય ધ્યાનમાં રાખી લેશો.

૧. જાણતાં કે અજાણતાં જે અપરાધ થયો હોય તે ગુરુમહા-
રાજને નિવેદી નિઃશલ્ય થયા વાદ ગુરુ મહારાજ તેનું

નિવારણ કરવા જે શિક્ષા આપે તે વરાવર પાલ્લી તેનું નામ પ્રાયશ્ચિત્ત સમજવું. થયેલા અપરાધ સંબંધી પોતાના મનમાં પળ પૂર્ણ પશ્ચાત્તાપ કરી, ફરી તેવો અપરાધ બીજી વાર થઈ ન જાય તેવી પુરંતી સંભાળ રાખવી જોઈએ.

૨. સદ્ગુણી અથવા અધિક ગુણીજનો સાથે ભક્તિ, બહુમાનાદિ ઉચિત આચરણ કરવું તે વિનય કહેવાય છે. ગુણ સ્તુતિ, અવગુણની ઉપેક્ષા, અને આશાતનનો ત્યાગ કરવો એ સર્વ વિનયનાજ અંગભૂત છે. વિનય, અનેક દુર્ધર શત્રુઓને પણ નમાવે છે. વહી જિન, અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ, સાધર્મીભાઈ, અને ચૈત્ય (જિનમુદ્રા યા જિનમંદિર) વિગેરે પુજ્ય વર્ગ ઉપર પૂર્ણ પ્રેમ રાખવો એ વિનયનું પ્રવલ અંગ છે.

૩. વાળ, ગ્લાન, વૃદ્ધ, તપસ્વી, સંઘ, સાધર્મીને, બનતી સહાય આપવી, તેમની અવસરે અવસરે સંભાળ લેવી, નિસ્વાર્થપણે તેમની સેવા બજાવવી તે વૈયાવચ્ચ કહેવાય છે.

૪. અભિનવ શાસ્ત્રની વાચના, તેમાં પડેલા સંદેહના સમાધાન માટે ગુરુને પૃચ્છના, મળેલું વિસ્મૃત થઈ ન જાય માટે તેની પરાવર્તના—પુનરાવૃત્તિ કરવી, તેમાં સમાયેલા ગંભીર અર્થનું ચિંતવન કરવું તે અનુપેક્ષા અને નિશ્ચિત—સંદેહ

વિનાની ધર્મકથાંવડે અન્ય આત્માર્થીજનોને યોગ્ય અવ-
લંબન દેવારૂપ પાંચપ્રકારના સ્વાધ્યાયેથી આત્માને અત્યં-
ત ઉપકાર થતો હોવાથી જ્ઞાની પુરુષોએ તેને અભ્યંતર
તપરૂપ લેખ્યો છે.

- ૫ અપ્રશસ્ત અને પ્રશસ્ત અથવા શુભ અને અશુભ અથવા
શુદ્ધ અને અશુદ્ધ એવા મુખ્યપણે ધ્યાનના બે ભેદ છે.
આર્ત અને રોદ્ર એ બે અપ્રશસ્ત તથા ધર્મ અને શુક્લ એ
બે પ્રશસ્ત ધ્યાનના ભેદ છે. કોઈ પણ વસ્તુમાં ચિત્તનું
एकाग्रपणું થવું તે ધ્યાન કહેવાય છે. તેથી જો શુભવ-
સ્તુમાં ચિત્ત પરોવાયું હોય તો શુભ ધ્યાન અને અશુભ
વસ્તુમાં ચિત્ત પરોવાયું હોય તો અશુભ ધ્યાન કહેવાય
છે. મલીન વિચારવાળું ધ્યાન અશુદ્ધ કહેવાય છે અને
નિર્મલ વિચારવાળું ધ્યાન શુદ્ધ કહેવાય છે. ‘મનુષ્યોને
બંધ અને મોક્ષનું મુખ્ય કારણ મનજ છે.’ એમ જે કહે-
વાય છે તે આવા શુભાશુભ ધ્યાનને લઈનેજ સમજવાનું
છે. ક્ષણવારમાં પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિએ જે સાતમી નર્કનાં
દલીયાં મેઝબ્યાં અને પાછાં વિસ્તેરી નાંખ્યા તે તથા મ-
રત મહારાજાએ ક્ષણવારમાં આરીસો અવલોકતાં કેવલ
જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું તે સર્વ ધ્યાનનોજ મહિમા છે.

૬. દેહ ઉપરનો સર્વ મોહ તજીને અને મન વચનને પળ નિયમમાં રાखીને એકાગ્રપણે—નિશ્ચલ થઈ આત્માને અરિહંત સિદ્ધ સંવંધી શુદ્ધ ઉપયોગમાં જોડી દેવો તે કાયોત્સર્ગ નામે અભ્યંતર તપ કહેવાય છે. આવા કાયોત્સર્ગથી અનેક મહાત્માઓ અક્ષય સુખને પામ્યા છે, અને અનેક સ્વર્ગના અધિકારી થયા છે; તેથી દરેક મોક્ષાર્થી જને તેનો અવશ્ય અભ્યાસ કરવો યોગ્ય છે. અભ્યાસ કરતાં કરતાં અધિકાર વધતો જાય છે. તેથી ગમે તેવું કઠિન કાર્ય પણ સુલભ થઈ પડે છે અને આત્માને અનંત લાભ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

ચારિત્ર—પ્રાણપ્રિયે ! આ તારી અમૃત વાણીનું મેં અત્યંત રુચીથી પાન કર્યું છે. તેથી મને પણ આવા અનુપમ ધર્મની પ્રાપ્તિદ્વારા અંતે અક્ષય સુખની પ્રાપ્તિ થશેજ એમ આ મારું અંતઃકરણ સાક્ષી ભરે છે.

સુમતિ—પ્રાણપ્રિય ! આ આપની પ્રૌઢ વાણી સ્વરેસર શુભ અર્થ—સૂચક છે. તે સર્વાંશે સફળતાને પામો ! અને આપ અપૂર્વ પુરુષાર્થયોગે આરી સ્વામિની શિવ—સુંદરીના શીઘ્ર અધિકારી થાઓ ! એવી અંતઃસ્થી દુવા દઉં છું.

ચારિત્ર—સુમતિ ! હું સાચેસાચું કહું છું કે ધર્મનું આવું અપૂર્વ સ્વરૂપ સમજી, તેનું ગંભીર મહાત્મ્ય મનમાં ભાવી, હવે હું શુદ્ધ

ધર્મ સેવન દ્વારા સ્વનામ સાર્થક કરવાને મારાથી વનતું સાહસ લે-
ડવા વાકી રાખીશ નહિ. તારી સમયોચિત કિંમતી સહાયથી હું
મારી ધારણામાં અવશ્ય ફતેહમંદ નીવડીશ.

સુમતિ—તથાસ્તુ ! કિંતુ આપનો પવિત્ર હેતુ સંપૂર્ણ સિદ્ધ કર-
વાને સબલ સહાયભૂત પૂર્વોક્ત ધર્મનું નિશ્ચય અને વ્યવહારથી સ્વરૂપ
કંઈક વારીકીથી સમજી લેવાની આપને જરૂર છે.

ચારિત્ર—વ્યવહાર ધર્મ અને નિશ્ચય ધર્મનો મુખ્ય શો તફાવત
છે અને તેથી શો ઉપકાર થઈ શકે છે ?

સુમતિ—વ્યવહાર ધર્મ સાધન છે, અને નિશ્ચય ધર્મ સાધ્ય છે.
શુદ્ધ—નિશ્ચય ધર્મ સાક્ષાત્ પ્રાપ્ત કરવાને વ્યવહાર ધર્મ પુષ્ટ કારણભૂત
છે. વ્યવહાર સાધન વિના નિશ્ચય સાધી શકાય નહિં.

ચારિત્ર—પૂર્વે વતાવેલું ધર્મનું સ્વરૂપ મુખ્યતાથી કેવા
પ્રકારનું છે ?

સુમતિ—ધર્મનું પૂર્વોક્ત સ્વરૂપ મુખ્યતાથી વ્યવહારની અપેક્ષાએ
કહેલું છે તેથી તેમાં નિશ્ચયનું સ્વરૂપ કેવલ ગૌણપણેજ રહ્યું છે.

ચારિત્ર—ત્યારે હવે મને નિશ્ચય ધર્મનું કંઈક સ્વરૂપ સમજાવો.

સુમતિ—સર્વથા કર્મ કલંક રહિત નિર્મલ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર
અને વીર્ય (શક્તિ) રૂપ આત્માનો સહજ (નિરુપાધિક) સ્વભાવ.

જન નિશ્ચય ધર્મ છે. સત્તા રૂપે તો તે સદા આત્મામાં સ્થિત રહેલોજ છે.

ચારિત્ર—સત્તા રૂપે રહેલો તે ધર્મ આત્માને ઉપકારી કેમ થઈ શકતો નથી અને તે ક્યારે અને શી રીતે આત્માને ઉપકારી થઈ શકે છે તે સમજાવો ?

સુમતિ—આત્મા અનાદિ કર્મ કલંકથી કલંકિત થયેલો હોવાથી સત્તા માત્ર રહેલો ધર્મ આત્માને સહાયભૂત થઈ શકતો નથી. જ્યારે પૂર્વોક્ત વ્યવહાર ધર્મનું રુચિ પૂર્વક સેવન કરવામાં આવે છે ત્યારે પરિણામની વિશુદ્ધિથી જેટલે જેટલે અંશે કર્મ મળના હટવાથી આત્મ સ્વભાવ ઉજ્જ્વલ થાય છે તેટલે તેટલે અંશે પ્રગટ થયેલા સત્તાગત ધર્મથી આત્માને સહજ ઉપગાર થાયજ છે. યાવત્ શુદ્ધ વ્યવહાર ધર્મના સંપૂર્ણ વળથી જ્યારે ઘનઘાતિ કર્મ મળનો ક્ષય થઈ જાય છે, ત્યારે તો અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત ચારિત્ર અને અનંત વીર્ય રુપ સહજ અનંત ચતુષ્ઠી પ્રગટે છે. તેથી આત્મા સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી, સંપૂર્ણ સુખી અને સર્વ શક્તિવંત થાય છે.

ચારિત્ર—વ્યવહાર ધર્મ ક્યાં સુધી કહી શકાય છે તે સમજાવો ?

સુમતિ—જ્યાં સુધી પૂર્વે કહેલા પાંચે પ્રમાદના પરિહાર વડે સમ્યગ્ જ્ઞાન, દર્શન, અને ચારિત્રની સહાયથી રાગ, દ્વેષ અને મોહાદિ

દુષ્ટ દોષોનો સર્વથા ક્ષય થાય નહિ ત્યાં સુધી તેમનો સંપૂર્ણ ક્ષય કરવા માટે કાઠજી પૂર્વક જે જે ધર્મ કરणी કરવામાં આવે તે તે સર્વ વ્યવહાર કરणीમાંજ લેવાય છે. પરંતુ એટલો વિશેષ (તફાવત) છે કે જેમ જેમ આત્મા પૂર્વોક્ત દોષોનો ક્ષય કરવાને વિશેષે સન્મુખ થતો જાય છે તેમ તેમ સહજ સન્મુખ ભાવે સેવન કરવામાં આવતો તે વ્યવહાર શુદ્ધ, શુદ્ધતર, અને શુદ્ધતમ કહેવાય છે.

ચારિત્ર૦—પૂર્વોક્ત નિશ્ચય અને વ્યવહાર ધર્મનું કંઈક વધારે સ્ફુટ થાય તેમ સમજાવો ?

સુમતિ—અનાદિ કર્મ સંયોગથી પ્રભવતા રાગ દ્વેષાદિકને પૂર્વોક્ત અહિંસા સંયમ અને તપ રૂપ ધર્મની સહાયથી દૂર કરીને આત્માના સ્વાભાવિક જ્ઞાનાદિક ગુણોને પ્રગટ કરી તેમનું રક્ષણ કરવું. પૂર્વોક્ત પ્રમાદ યોગે તેમનું વિરાધન થવા ન દેવું તેજ નિશ્ચય ધર્મ છે. સત્તાગત રહેલા આત્માના સ્વભાવિક ગુણોને ઢાંકી દેનારા કર્મ આવરણો ને હઠાવવાને અનુકૂળ જે જે સદાચરણ સેવવું પડે તે તે સર્વ વ્યવહાર ધર્મ કહેવાય છે. આથી સ્ફુટ સમજાશે કે વ્યવહાર માર્ગનું વિવેકથી સેવન કરવું એ નિશ્ચય ધર્મ સિદ્ધ કરવાનું અવંધ્ય (અમોઘ) સાધન છે. એટલે કે વ્યવહાર કારણ રૂપ છે અને નિશ્ચય કાર્ય રૂપ અથવા ફલ રૂપ છે.

ચારિત્ર૦—ઉક્ત સ્વરૂપનું સમર્થન કરવા મુખે સમજી શકાય એવું કોઈ પદ્યાત્મક પ્રમાણ ટાંકી દેવાડો ?

सुमति—महोपाध्याय श्रीमद् यशोविजयजी उक्त वातनुं आ प्रमाणे समर्थन करे छे.—

“जेम निर्मलतारे रतन स्फटिक तणी, तेम ए जीव
स्वभाव;

ते जिन वीरेरे धर्म प्रकाशियो, प्रबल कषाय अभाव.
श्री सीमंधर साहिब सांभळो० १

जेम ते राते फूले रातडुं, श्याम फूलथीरे श्याम;
पुण्य पापथीरे तेम जग जीवने, राग द्वेष परिणाम.
श्री सीमंधर० २

धर्म न कहियेरे निश्चय तेहने, जेह विभाव वड व्याधि;
पहेले अंगेरे एणी पेरे भाखियुं, कर्म होय उपाधि.
श्री सीमंधर० ३

जे जे अंशेरे निरुपाधिकपणुं, ते ते जाणेरे धर्म;
सम्यग् दृष्टिरे गुणठाणा थकी, जाव लहे शिव शर्म.
श्री सीमंधर० ४

एम जाणीनेरे ज्ञान दशा भजी, रहीये आप स्वरूप;

પર પરિણતિથીરે ધર્મ ન છંડીયે, નવિ પડિયે ભવ કૂપ.

શ્રી સીમંધર સાહિબ સાંભલો ૫ ”

આવી રીતે વન્ને માર્ગનું યોગ્ય સમર્થન કરીને ઉભયનું આરા-
ધન કરવા આ પ્રમાણે કહેલું છે.

“નિશ્ચય દૃષ્ટિ હૃદય ધરીજી, પાલે જે વ્યવહાર ;
પુણ્યવંત તે પામશેજી, ભવ સમુદ્રનો પાર. સોમાર્ગી
જિન સીમંધર સુણો વાત ! ”

આમ ટુંકાણમાં ઉક્ત મહાપુરુષે જણાવ્યું છે કે નિશ્ચયને પામવા
ઇચ્છનારે તેનેજ હૃદયમાં સ્થાપીને—તેના સન્સુખજ દૃષ્ટિ રાખીને વિવેક-
પૂર્વક વ્યવહાર માર્ગનું સેવન કરતા રહેવું. એમ કરવાથીજ અંતે સાધ્ય-
સિદ્ધિ—ભવસમુદ્રનો અંત આવી શકશે. તે વિના ભવભ્રમણનો કદાપિ
અંત આવી શકશે નહિં, એમ સમજીને અક્ષય સુખના અર્થી સર્વે માઈ
ઘેનોએ સ્ફટિક રત્ન જેવો નિર્મલ આત્મ સ્વભાવ પ્રગટ કરવાનહ.
પરમ પવિત્ર—ઉદ્દેશથી તેમાં વાધકભૂત રાગ, દ્વેષ અને મોહાદિક કર્મ-
મલ જેમ દૂર થાય તેમ ઉપયોગ રાખી સર્વજ્ઞભાષિત અહિંસા, સંયમ
અને તપ લક્ષણ ધર્મનું સદા યત્નથી સેવન કરવુંજ ઉચિત છે. આપ-
શ્રીનું પણ એથીજ કલ્યાણ થવાનું નિશ્ચિત છે.

ધર્મ રત્નની પ્રાપ્તિને માટે અવશ્ય પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય ગુણો અથવા ધર્મની સ્વરી કુંચી.

‘ જેમ ચિંતામણી રત્ન ભાગ્યહીન જીવોને મઠવું મુશ્કેલ છે તેમ અશુદ્ધતાદિક ઉત્તમ ગુણરહિત જનોને પણ ધર્મરત્ન મઠવું મુશ્કેલજ છે. ’

‘ અશુદ્ધતાદિક એકવીશ ગુણોવડે યુક્ત જીવને જિનમતમાં ધર્મ રત્નને યોગ્ય કહેલો છે. માટે તે ગુણોને ઉપાર્જવા ધર્માભિલાષીજનોએ જરૂર યત્ન કરવો ઘટે છે. ’ ઉક્ત વાતનું સમર્થન કરતા હિંતા શ્રીમદ્ યશોવિજયજી મહારાજ આ પ્રમાણે કથે છે—

“ એકવીશ ગુણ પરિણમે, જાસ ચિત્ત નિત્યમેવ;

ધર્મ રત્નકી યોગ્યતા, તાસ કહે તું દેવ. ” ૧

ઉક્ત એકવીશ ગુણોની નોંધ આ પ્રમાણે આપેલ છે કે—

“ ક્ષુદ્ર નહિં વઢી રૂપનિધિ, સૌમ્ય જનપ્રિય ધન;

ક્રૂર નહિં ભીરુ વઢી, અશઠ સુદસ્તિન. ” ૨

લજ્જાલુઓ દયાલુઓ, સોમ દિટ્ઠિ મજ્જથ્થ;

ગુણરાગી સતકથ્થ, સુપરુલ્લ દીર્ઘદર્શી અથ્થ. ” ૩

વિશેષજ્ઞ વૃદ્ધાનુગત, વિનયવંત કૃત જાણ;

પરહિતકારી લઘ્વ લક્ષ, એમ એકવીશ પ્રમાણ. ” ૪

ગુણગુણીનો કથંચિત્ અભેદ સંબંધ હોવાથીજ ઉપર ગુણને વદલે ગુણીનું નિરૂપણ કર્યું છે. અર્થાત્ ધર્મ રત્નને યોગ્ય આવા ગુણી થવુંજ જોઈયે. કેવા ગુણી થવું જોઈયે ? તેનું ઉપર મુજબ પ્રથમ સંક્ષિપ્ત વર્ણન કરીને પછી કંઈક તે સંબંધી વિશેષ વર્ણન કરવાને બનતો પ્રયત્ન કરશું.

૧. ક્ષુદ્ર નહિં એટલે અક્ષુદ્ર, ગંભીર આશયવાળો, સૂક્ષ્મ રીતે વસ્તુતત્ત્વનો વિચાર કરવાને શક્તિ ધરાવનાર સમર્થ જીવ વિશેષ ધર્મ રત્નને પામી શકે.

૨. રૂપનિધિ એટલે પ્રશસ્ત રૂપવાળો, પાંચે ઇન્દ્રિયો જેને સ્પષ્ટ રીતે પ્રાપ્ત થયેલ છે એવો અર્થાત્ શરીર સંબંધી સુંદર આકૃતિને ધારનાર આત્મા.

૩. સૌમ્ય એટલે સ્વભાવેજ પાપદોષ રહિત, શીતલ સ્વભાવ વાળા આત્મા.

૪. જનપ્રિય એટલે સદા સદાચારને સેવનાર લોકપ્રિય આત્મા.

૫. ક્રૂર નહિં એટલે ક્રૂરતા યા નિષ્ઠૂરતાવડે જેનું મન મલીન થયું નથી એવો અક્લિષ્ટ યાને પ્રસન્ન ચિત્તયુક્ત શાંત આત્મા.

૬. ખીરુ એટલે આલોક સંબંધી તથા પરલોક સંબંધી અપાયથી ઢરવાવાળો અર્થાત્ અપવાદખીરુ તેમજ પાપખીરુ હોવાથી વધી

રીતે સંભાળીને ચાલનાર, ઉભય લોક વિરુદ્ધ કાર્યનો અવશ્ય પરિ-
હાર કરનાર.

૭. અશ્નઠ એટલે છલ પ્રપંચવડે પરને પાસમાં નાસ્તવાથી
દૂર રહેનાર.

૮. સુદસ્તિન એટલે શુભ દાક્ષિણતાવંત, ઉચિત પ્રાર્થનાનો ભંગ
નહિં કરવાવાળો, સમય ઉચિતવર્તી સામાર્થ દીલ પ્રસન્ન કરનાર.

૯. લજ્જાલુઓ એટલે લજ્જાશીલ, અકાર્ય વર્જી સત્કાર્યમાં
સહેજે જોડાઈ શકે એવો મર્યાદાશીલ પુરુષ.

૧૦. દયાલુઓ એટલે સર્વ કોઈ પ્રાણી વર્ગ ઉપર અનુકંપા
રાખનાર.

૧૧. સોમદિદ્ધિ—મજ્જથ્થ એટલે રાગ દ્વેષ રહિત નિષ્પક્ષપાત-
પણે વસ્તુતત્ત્વને યથાર્થ રીતે ઓઢસ્વી મધ્યસ્થતાથી દોષને દૂર કરનાર.

૧૨. ગુણ રાગી એટલે સદ્ગુણીનોજ પક્ષ કરનાર, ગુણનોજ
પક્ષ લેનાર.

૧૩. સત્કથ્થ એટલે એકાંત હિતકારી એવી ધર્મકથા જેને
પ્રિય છે એવો.

૧૪. સુપસ્સ એટલે સુશીલ અને સાનુકૂળ છે કુટુંબ જેનું
એવો જાડાવલિયો.

१५. दीर्घदर्शी एटले प्रथमथी सारी रीते विचार करीने परिणामे जेमां लाभ समायो होय एवा शुभ कार्यनेज करवावाळो.

१६. विशेषज्ञ एटले पक्षपात रहितपणे गुण दोष, हित अहित, कार्य अकार्य, उचित अनुचित, भक्ष अभक्ष्य, पेय अपेय, गम्य अगम्य विगेरे विशेष वातनो जाण.

१७. वृद्धानुगत एटले परिपक्व बुद्धिवाळा अनुभवी पुरुषोने अनुसरी चालनार, नहिं के जेम आव्युं तेम उच्छृंखलपणे इच्छा मुजव काम करनार.

१८. विनयवंत एटले गुणाधिकनुं उचित गौरव साचवनार सुविनीत.

१९. कृत जाण एटले बीजाए करेला गुणने कदापि नहिं विसरी जनार.

२०. परहितकारी एटले स्वतः स्वार्थ विना परोपकार करवामां तत्पर, दाक्षिणतावंत तो ज्यारे तेने कोइ प्रेरणा अथवा प्रार्थना करे त्यारे परोपकार करे अने आतो पोताना आत्माणीज प्रेरणाथी स्व कर्तव्य समजीनेज कोइनी कंइ पण अपेक्षा राख्या विनाज परोपकार कर्या करे एवा उत्तम स्वभावने स्वभाविक रीते धारनार भव्य..

૨૧. લબ્ધ લક્ષણ એટલે કોઈ પણ કાર્યને સુખે સાધી શકે એવો કાર્ય દક્ષ.

હવે ઉપર કહેલા ૨૧ ગુણોનું કંઈક સહેતુક વ્યાન કરવાનો ઉપક્રમ કરવામાં આવે છે. જેમ શુદ્ધ કરાયેલા વસ્ત્ર ઉપરજ રંગ જોડાયે એવો વરાવર ચઢી શકે છે પરંતુ અશુદ્ધ એવા મલીન વસ્ત્ર ઉપર રંગ ચઢી શકતો નથી તેમજ ઉપર કહેલા ગુણ વિનાના મલીન આત્માને ધર્મનો રંગ લાગતોજ નથી. ઉપર કહેલા ગુણોવડે વિશુદ્ધ થયેલા આત્માનેજ ધર્મનો રંગ ચઢે છે. વળી જેમ 'ખડબચરડી' અને પાલીસ કર્યા વિનાની 'મીંત' ઉપર ચિત્ર આવેહૂબ ઉઠતું નથી પરંતુ ઘઠારી મઠારીને સાફ કરેલી સરસી મીંત ઉપર ચિત્ર જોડાયે એવું આવેહૂબ ઉઠી નીકળે છે તેમ ઉપર કહેલા ગુણોના સંસ્કાર વિનાના અસંસ્કૃત હૃદય ઉપર ધર્મનું ચિત્ર વરાવર પડી શકતું નથી પણ ઉક્ત ગુણોથી સંસ્કારિત હૃદય ઉપર સત્ય ધર્મનું ચિત્ર વરાવર સ્વીલી ઉઠે છે. ઉક્ત ગુણોની પ્રાપ્તિદ્વારા મન્ય આત્મા સત્ય ધર્મનો ઉત્તમોત્તમ લાભ પામી શકે છે એથી ઉપર કહેલા સદ્ગુણોનો સ્વાસ અભ્યાસ કરવાની અત્યાવશ્યકતા સ્વતઃ સિદ્ધ થાય છે, અને તેથીજ તે ગુણ સંવંધી બની શકે તેટલી સમજ લેવી પણ જરૂરની છે. એમાંજ જીવનું સ્વરૂપ હિત સમાયેલું છે.

૧ “ ક્ષુદ્ર સ્વભાવવાળો અગંભીર અને ઉછાંછલો હોવાથી ધર્મને સાધી શકતો નથી. તે નથી તો કરી શકતો સ્વહિત કે નથી કરી શકતો પરહિત; સ્વપરહિત સાધવાની તેનામાં યોગ્યતાજ નથી. તેથી સ્વપરહિત સાધવાને અક્ષુદ્ર સ્વભાવી એવો ગંભીર અને ઠરેલ પ્રકૃતિવાળોજ યોગ્ય અને સમર્થ હોઈ શકે છે.

૨ હીન અંગોપાંગવાળો, નવळा સંઘયણવાળો, તથા ઇન્દ્રિયોમાં खोડવાળો સ્વપરહિત સાધવાને અસમર્થ હોવાથી ધર્મને અયોગ્ય કહ્યો છે. કેમકે ધર્મ સાધવામાં તેની યાસ અપેક્ષા રહે છે. તે વિના ધર્મ સાધનમાં ઘણીજ અડચણ આવે છે. તેથી સંપૂર્ણ અંગોપાંગવાળો, પાંચે ઇન્દ્રિય પૂરેપૂરી પામેલો અને ઉત્તમ સંઘયણવાળો સુંદર આકૃતિવંત પ્રાણી ધર્મને યોગ્ય કહ્યો છે. એવી શુભ સામગ્રીવાળો જીવ શાસનની શોભા વધારી શકે છે અને સર્વજ્ઞ ભગવાને ભાચેલા ધર્મને સમ્યક્ પાલી શકે છે.

૩ પ્રકૃતિથીજ શાંત સ્વભાવવાળો જીવ પ્રાયઃ પાપકર્મમાં પ્રવૃત્તિ કરતોજ નથી અને મુચ્ચે સમાગમ કરી શકાય એવા શીલા સ્વભાવને લીધે અન્ય આકલા જીવોને પણ સમાધિનું કારણ થઈ શકે છે. અર્થાત્ આકરી પ્રકૃતિવાળા પણ શીલા સ્વભાવવાળા સજ્જનોના સમાગમથી ઠંડી પ્રકૃતિના થઈ જાય છે. તેથી ઠંડી પ્રકૃતિવાળા પ્રાણી મુચ્ચે સ્વપરહિત સાધી શકે છે પરંતુ આકલી પ્રકૃતિવાળા તેમ કરવાને અસમર્થ હોવાથી ધર્મ સાધવાને અયોગ્ય કહ્યા છે.

૪ દાન વિનય અને નિર્મલ આચારને સેવનાર માણસ સર્વ જનોને પ્રિય થઈ શકે છે અને તે આલોક વિરુદ્ધ તથા પરલોક વિરુદ્ધ કાર્યને સ્વભાવિક રીતેજ તજનાર હોવાથી સમ્યક્ દૃષ્ટિ જીવોને પણ મોક્ષમાર્ગમાં વહુમાન ઉપજાવનાર થઈ પડે છે. સદાચાર સેવી લોકપ્રિય પુરુષ પોતાની પવિત્ર કહેણી કરણીથી અન્ય જનોને પણ અનુકરણીય થઈ પડે છે, તેવી રીતે ઇચ્છા મુજબ વર્તી અતડો રહેનાર માણસ કંઈ પણ વિશેષ સ્વપરહિત સાધી શકતો નથી.

૫ ક્રૂર માણસ ક્લિષ્ટ પરિણામથી પોતાનુંજ હિત સાધવાને અશક્ત છતો પરંતુ હિત શી રીતે સાધી શકે ? તેથી તે ધર્મરત્નને અયોગ્ય સમજવો. સમ પરિણામને ધારણ કરનાર એવો અનુકંપાવાન—અક્રૂર આત્માજ મોક્ષમાર્ગ સાધવાને અધિકારી હોઈ શકે છે.

૬ આલોક સંબંધી તથા પરલોક સંબંધી દુઃખની વિચારણા કરનાર પાપ કર્મમાં પ્રવૃત્તિ કરતો નથી અને લોકાપવાદથી પણ ડરતો રહે છે એવો ભવભીરુ માણસજ ધર્મરત્નને યોગ્ય હોઈ શકે છે. પરંતુ જે નિર્ભયપણે—લોકાપવાદનો પણ ભય રાખ્યા વિના સ્વચ્છંદ વર્તન કરે છે તે ધર્મરત્નને યોગ્ય નથીજ.

૭ અશઠ માણસ કોઈની વંચના કરતો નથી તેથી તે વિશ્વાસપાત્ર અને પ્રશંસાપાત્ર બને છે. વઢી તે પોતાના સદ્ભાવથી ઉચ્ચમ કરે છે તેથી તે ધર્મરત્નને યોગ્ય ઠરે છે. કપટી માણસ તો પર વંચનાથી પો-

તાના કુટિલ સ્વભાવને લઈ પરને અપ્રીતિપાત્ર બને છે તેમજ સ્વહિતથી પળ ચૂકે છે માટે તે ધર્મને માટે અયોગ્ય છે.

૮ સુદાક્ષિણતાવંત પોતાનું કાર્ય તજી વની શકે તેટલો વીજાનો ઉપગાર કરતો રહે છે તેથી તેનું વચન સહુ કોઈ માન્ય રાખે છે તેમજ સહુ કોઈ તેને અનુસરીને ચાલે છે. આવા સ્વભાવથી સહેજે સ્વપરાહિત સાથી શકાય છે તેથી તે ધર્મરત્નને યોગ્ય છે. જેનામાં એ ગુણ નથી તે સ્વાર્થસાધક અથવા આપમતલવીયાના ઉપનામથી નિંદાપાત્ર થાય છે માટે તે ધર્મરત્નને અયોગ્ય ઠરે છે.

૯ લજ્જાશીલ માણસ લગારે પણ અકાર્ય કરતાં ઢરે છે તેથી તે અકાર્યને દૂર તજી સદાચારને સેવતો રહે છે તેમજ અંગીકાર કરેલા શુભ કાર્યને તે કોઈ રીતે તજી શકતો નથી. તેથી તે સદ્ધર્મને યોગ્ય ગણાય છે. લજ્જાહીન તો કંડપણ અકાર્ય કરતાં ઢરતો નથી તેથી તે અશુભ આચારને અનાયાસે સેવતો રહે છે. ગમે તેવા ઉત્તમ કુલમાં ઉત્પન્ન થયા છતાં તે કુલ મર્યાદાને તજી દેતા વાર કરતો નથી તેથી લજ્જાહીન ધર્મ રત્નને અયોગ્ય છે.

૧૦ દયા એ ધર્મનું મૂલ છે અને દયાને અનુસરીનેજ સર્વ સદ્-અનુષ્ઠાન પ્રવર્તે છે એમ જિન-આગમમાં સિદ્ધાંત રૂપે કહેલું છે તેથીજ સર્વજ્ઞ ભાષિત સત્ય ધર્મનું યથાર્થ આરાધન કરવાને દયાલુ હોવાની સ્વાસ જરૂર છે અર્થાત્ દયાલુજ ધર્મ રત્નને યોગ્ય છે. દયાહીન કોઈ

રીતે ધર્મને યોગ્ય નથી કેમકે તેવા નિર્દય પરિણામવાળાનું સર્વ અનુ-
ષ્ઠાન નિષ્ફળ થાય છે.

૧૧ મધ્યસ્થ ઇટલે પક્ષપાત રહિત એવો સૌમ્ય દષ્ટિ પુરુષ રાગ
દ્વેષ દૂર તજીને શાંત ચિત્તથી ધર્મ વિચારને યથાસ્થિત સાંભળે છે
અને ગુણનો સ્વીકાર તથા દોષનો ત્યાગ કરેછે માટે તે ધર્મને લાયક
છે. પરંતુ પક્ષપાત યુક્ત બુદ્ધિવાળો માણસ અંધ શ્રદ્ધાથી વસ્તુતત્ત્વનો
યથાસ્થિત વિચારજ કરી શકતો નથી તો પછી ગુણનો આદર અને
દોષનો ત્યાગ શી રીતે કરી શકે? તેથી પક્ષપાત બુદ્ધિથી એકાંત
સ્વેચ્છતાળ કરી બેસનાર ધર્મ રત્નને યોગ્ય નથીજ.

૧૨ ગુણરાગી માણસ ગુણવંતનું વહુ માન કરે છે, નિર્ગુણની
ઉપેક્ષા કરેછે, સદ્ગુણનો સંગ્રહ કરે છે અને સંપ્રાપ્ત ગુણને સારી રીતે
સાચવી રાખે છે. પ્રાપ્ત થયેલા ગુણોને દોષિત કરતો નથી. તેથી તે
ધર્મને યોગ્ય છે. નિર્ગુણ માણસ તો વીજા ગુણવંતને પણ પોતાની
જેવા લેખે છે તેથી તે નથી તો કરતો તેમની ઉપર રાગ કે નથી ક-
રતો ગુણ ઉપર રાગ. પરંતુ હલદો ગુણદ્વેષી હોઈ સદ્ગુણનો પણ અ-
નાદર કરે છે અને આત્મ ગુણને મલીન કરી નાંખે છે માટે તે ધર્મ
રત્નને માટે અયોગ્યજ છે.

૧૩ વિકથા કરવાના અભ્યાસવડે કલુષિત મનવાળો માણસ
વિવેક રત્નને ઓઈ દેછે અને ધર્મમાં તો વિવેકની શ્વાસ જરૂર છે. તેથી

ધર્માર્થી માણસે સત્ય પ્રિય થવાનો અને સત્ય-હિતકારી વાતનેજ કહેવાનો અથવા સાંભળવાનો ઢાઢ રાખવો જોઈયે. આવા સત્યપ્રિય અને સત્યભાષક જીવથી સ્વપરનું હિત સહેજે થાય છે તેથી તેવાં ગુણવાળાજી ધર્મરત્નને યોગ્ય છે. વિકથાવંતથી ઉભયને હાનિ પહોંચે છે તેથી તે અયોગ્ય છે.

૧૪ જેનો પરિવાર અનુકૂલ વર્તનારો, ધર્મશીલ અને સદાચારને સેવવાવાળો હોય એવો જાડાવલિયો માણસ નિર્વિઘ્નપણે ધર્મસાધન કરી શકે છે. પૂર્વોક્ત સ્વભાવવાળા કુટુંબથી ધર્મસાધનમાં કંઈ પળ અંતરાય આવવાનો સંભવ રહેતો નથી કેમકે એવું સાનુકૂલ કુટુંબ તો ધર્મસાધનમાં જોઈયે તેવી સહાય દઈ શકે છે. તેથી ધર્મશીલ અને સદાચારવાળા અનુકૂલ પરિવારવાળો ધર્મને દીપાવવાને યોગ્ય ગણાય છે તેવો પ્રતિકૂલ આચાર વિચારવાળા પરિવારવાળો યોગ્ય ગણાતો નથી, કેમકે તેથી તો ધર્મ માર્ગમાં વચ્ચેવચ્ચે વિઘ્ન ઉભા થાય છે. માટે શુદ્ધ અને સમર્થપક્ષની પળ સ્વાસ જરૂર છે.

૧૫ દીર્ઘદર્શી માણસ પૂર્વાપરનો અથવા લાભાલાભનો વિચાર કરી જેનું પરિણામ સારુંજ આવવાનો સંભવ હોય, જેમાં લાભ વધારે અને ક્લેશ અલ્પ હોય અને જે ઘણા માણસોને પ્રશંસનીય હોય તેવાં કામનોજ આરંભ કરેછે. તેવા દીર્ઘદર્શીજનો ધર્મ રત્નને યોગ્ય છે.

કેમકે તે વિચારશીલ અને વિવેકવંત હોવાથી સફળ પ્રવૃત્તિને કરનારા હોય છે. તે કંડૂપણ વગર વિચાર્યું નહિ બની શકે એવું અસાધ્ય કાર્ય સહસા આરંભતાજ નથી. જે કાર્ય સુખે સાધી શકાય એવું માલમ પડે તેનોજ તે વિવેકથી આદર કરેછે. સહસાકારી વહુધા અસાધ્ય કાર્ય કરવા મંડી જાય છે અને તેમાં નિષ્ફળ નીવડવાથી તે પશ્ચાતાપનો ભાગી થાય છે તેથી તે ધર્મરત્નને લાયક ઠરતો નથી.

૧૬ વિશેષજ્ઞ પુરુષ વસ્તુઓના ગુણ દોષને પક્ષપાત રહિતપણે પિછાંની શકે છે તેથી પ્રાયઃ તેવા માણસજ ઉત્તમ ધર્મના અધિકારી કહ્યા છે. જે અજ્ઞાનતાવડે હિતાહિત, કૃત્યાકૃત્ય, ધર્માધર્મ, મક્ષ્યામક્ષ્ય, પેયાપેય કે ગુણદોષ સંબંધી વિલક્ષુલ અજ્ઞાત છે તે ધર્મને અયોગ્યજ છે. કેમકે જે પોતાનું હિત શું છે તેટલું સમજતા પણ નથી તે શી રીતે સ્વહિત સાધી શકશે ? અને સ્વહિત સાધવાને પણ અસમર્થ હોવાથી પરહિતનું તો કહેવુંજ શું ? તેથી પશુના જેવા અજ્ઞાન અને અવિવેકી જનો ધર્મને માટે અયોગ્ય છે.

૧૭ પરિપક્વ બુદ્ધિવાળા અર્થાત્ સદ્વિવેકાદિક ગુણ સંપન્ન એવા શુદ્ધ પુરુષો પાપાચારમાં પ્રવૃત્તિ કરતાજ નથી. એમ હોવાથી તેવા શુદ્ધને અનુસરીને ચાલનાર પણ પાપાચારથી દૂરજ રહે છે કેમકે જીવોને સોવત પ્રમાણે ગુણ આવે છે. કહેવત છે કે 'જેવી સોવત તેવી તેવી અસર.' તેવા શિષ્ટ પુરુષોને અનુસારે ચાલનાર ધર્મરત્નને યોગ્ય

ધાય છે પરંતુ સ્વચ્છંદે ચાલનાર માણસ કદાપિ ધર્મને યોગ્ય થઈ શકતો નથી. કેમકે તે સદાચારથી તો પ્રાયઃ વિમુક્ત રહે છે.

૧૮ સમ્યક્ જ્ઞાન દર્શનાદિક સર્વ સદ્ગુણોનું મૂળ વિનય છે, અને તે સદ્ગુણો વડેજ સ્વરૂં સુખ મેળવી શકાય છે. માટેજ જૈનશાસ્ત્રમાં વિનયવંત-વિનીતને વસ્તાપ્યો છે. લૌકિકમાં પણ કહેવાય છે કે 'વનો (વિનય) વેરીને પણ વશ કરે.' તો પછી શાસ્ત્રોક્ત નીતિ મુજબ વિનયનો અભ્યાસ કરવામાં આવે તો તેના ફળનું તો કહેવુંજ શું? વિનયથી સર્વ ઇષ્ટની પ્રાપ્તિ થાય છે. તેથી ઇષ્ટમુખના અભિલાષી જનોએ અવશ્ય વિનયનું સેવન કરવુંજ જોઈયે. અવિનીત માણસ ધર્મનો અધિકારી નથીજ. કેમકે તે તેની અસમ્યક્ વૃત્તિથી કંઈ પણ સદ્ગુણ પેદા કરી શકતો નથી, અને ઊલટો ઠેકાણે ઠેકાણે કલેશનો ભાગી થાય છે.

૧૯ કૃતજ્ઞ પુરુષ ધર્મગુરુને તત્ત્વવૃદ્ધિથી પરોપકારી જાણીને તેનું વહુમાન કરે છે. તેથી સમ્યક્ જ્ઞાન દર્શનાદિક સદ્ગુણોની વૃદ્ધિ થાય છે તેથી કૃતજ્ઞ માણસજ ધર્મરત્નને લાયક છે. કૃતજ્ઞ માણસ ઉપર સામાન્ય ઉપગાર કર્યો હોય તો તેને પણ તે ભૂલતો નથી તો અસાધારણ ઉપગારને કરનાર ઉપગારીને તો તે ભૂલેજ કેમ? કૃતજ્ઞ માણસ ઉપગારીએ કરેલા ઉપગારને વિસરી જઈ તેનો ઊલટો અપવાદ કરવા તત્પર થઈ જાય છે. દૂધ પાઈને ઊછેરેલા સાપની જેમ કૃતજ્ઞ નુકસાન કરે છે માટે તે ધર્મને યોગ્ય નથી.

૨૦ ધન્ય કૃત પુન્ય એવો પરહિતકારી પુરુષ ધર્મનું સ્વરૂં રહસ્ય સારી રીતે સમજી પ્રાપ્ત કરીને નિસ્પૃહ ચિત્ત છતો પોતાના પૂર્ણ પુરુષાર્થયોગે અન્ય જનોને પણ સન્માર્ગમાં જોડી દે છે. અર્થાત્ ધર્મનું સ્વરૂં રહસ્ય જાણનાર અને નિસ્પૃહપણે પોતાનું છતું વીર્ય ફોરવનાર એવા પરહિતકારી પુરુષોનીજ વલિહારી છે. તેવા ધન્ય પુરુષો સ્વપરનું હિત વિશેષે સાધી શકે છે. તેવા ભાગ્યશાળી મન્યો ધર્મને સારી રીતે દીપાવી શકે છે તેથી તે ધર્મરત્નને અધિક લાયક છે. કેવળ સ્વાર્થ વૃત્તિવાળાથી તેવો સ્વપર ઉપગાર સંભવતો નથી. તેથી નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિ રાખવાની ખાસ જરૂર છે. નિઃસ્વાર્થી જનો પરોપકારને પોતાના શુદ્ધ સ્વાર્થથી ભિન્ન સમજતા નથી. અર્થાત્ પરોપકારને પોતાનું સ્વાસ કર્તવ્ય સમજીને કોઈની પ્રેરણા વિના સ્વભાવિક રીતેજ સેવે છે.

૨૧ લઘ્વ લક્ષ પુરુષ સકલ ધર્મકાર્યને સુરે સમજી શકે છે અને તે દક્ષ-ચંચલ તથા સુરે કેલવી શકાય એવો હોવાથી થોડા વચ્ચતમાંજ સર્વ ઉત્તમ કલામાં પારગામી થઈ શકે છે. આવો કાર્ય દક્ષ પુરુષ ધર્મરત્નને લાયક હોઈ શકે છે. પરંતુ અકુશલ, અશિક્ષણીય અને મંદ પરિણામી તેમજ અતિ પરિણામી જનો ધર્મને લાયક થઈ શકતા નથી. કેમકે તેમની નજર સાપેક્ષપણે સર્વત્ર ફરી વળતી નથી. તેથી તેઓ સત્ય ધર્મથી બાહર રહ્યા કરે છે, અર્થાત્ ધર્મના સ્વરા રહસ્યને પામી શકતાજ નથી. માટે ધર્મથી જનોએ કાર્યદક્ષ અને કર્તવ્ય પરાયણ થવાની પણ પૂરી જરૂર છે. ”

આ પ્રમાણે એ એકવીશ ગુણોનું કંઈક સહેતુક વર્ણન ‘ધર્મવ્રક-
રણ’ ગ્રંથને અનુસારે કરવામાં આવ્યું છે. એ ઉપર વર્ણવેલા ગુણો
જેમણે સંપ્રાપ્ત કર્યા છે તે ભાગ્યશાળી ભવ્ય જનો ધર્મરત્નને લાયક
થાય છે. એ એકવીશ ગુણ સંપૂર્ણ જેમને પ્રાપ્ત થયા છે તે ઉત્કૃષ્ટ રીતે
લાયક છે. ચતુર્થ ભાગે ન્યૂન ગુણવાળા ભવ્ય મધ્યમ રીત્યા લાયક
છે અને અર્ધા ભાગથી ન્યૂન ગુણવાળા ભવ્યો જઘન્ય ભાગે લાયક છે.
પરંતુ તેથી પણ ન્યૂન ગુણવાળા હોય તેતો દરિદ્રગાય-અયોગ્ય સમજ-
વાના છે. એમ સમજીને સર્વજ્ઞ ભાષિત શુદ્ધ ધર્મના અભિલાષી જ-
નોએ જેમ વને તેમ ઉક્ત ગુણોમાં વિશેષ આદર કરવો યોગ્ય છે.
કારણ કે પવિત્ર ચિત્ત પણ શુદ્ધ ભૂમિમાંજ શોભે છે અને ભૂમિ-શુદ્ધિ
ઉક્ત ગુણોવડેજ થાય છે.

ઉક્ત ગુણ ભૂષિત ભવ્ય સત્ત્વોએ શુદ્ધ ધર્મની પ્રાપ્તિ માટે શુદ્ધ સં-
યમધારી સદ્ગુરુ પાસે શુશ્રુષા પૂર્વક ધર્મનું સ્વરૂપ સાંભળવા અને તેનું
મનન કરવા સાથે યથાશક્તિ તેનું પરિશીલન કરવાને પ્રયત્ન સેવવો
જોઈએ. તે ધર્મ મુખ્યપણે બે પ્રકારનો છે. દેશવિરતિ ધર્મ અને સર્વ
વિરતિ ધર્મ. દેશવિરતિ ધર્મના અધિકારી ગૃહસ્થ લોક હોઈ શકે છે
અને સર્વ વિરતિ ધર્મના અધિકારી સાધુ મુનિરાજ હોઈ શકે છે. સ્થૂલ
થકી હિંસા, અસત્ય, અદત્ત, મૈથુનનો ત્યાગ અને પરિગ્રહનું પ્રમાણ
કરવારૂપ પાંચ અણુવ્રત, દિગ્ વિરમણ, ભોગોપભોગ વિરમણ અને અ-
નર્થદંડ વિરમણરૂપ ત્રણ ગુણવ્રત તથા સામાયક, દેશાવગાસિક, પૌ-

ષઢ અને અતિથિ સંવિભાગરૂપ દ્વાદશવ્રત ગૃહસ્થ (શ્રાવક) ને હોઈ શકે છે. સાધુ મુનિરાજને તો સર્વથા હિંસા, અસત્ય, અદત્ત, અબ્રહ્મ તથા પરિગ્રહના પરિહારથી અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને અસંગતારૂપ પાંચ મહાવ્રતો પાઠવા સાર્થે રાત્રીભોજનનો સર્વથા ત્યાગ કરવાનો હોય છે. (વિવેકવંત ગૃહસ્થ પળ રાત્રીભોજનનો ત્યાગજ કરે છે,) તે ઉપરાંત સાધુ મુનિરાજને નીચેની દશ શિક્ષા સંપૂર્ણ રીતે પાઠવાની હોય છે અને ગૃહસ્થને વની શકે તેટલા પ્રમાણમાં તે પાઠવાની હોય છે.

‘ ધર્મની દશ શિક્ષા ’

૧ ક્ષમા—અપરાધિ જીવોનું અંતઃકરણથી પળ અહિત નહિ ઇચ્છતાં જેમ સ્વપરહિત થઈ શકે તેમ સહનશીલતા પૂર્વક ઉચિત પ્રવૃત્તિ યા નિવૃત્તિ કરવી અને જિનેશ્વર પ્રધુના પવિત્ર વચનનો તેવો મર્મ સમજીને અથવા આત્માનો ઇવોજ ધર્મ સમજીને સહજ સહનશીલતા ધારવો તે.

૨ મૃદુતા—જાતિમદ, કુલમદ, વલમદ, પ્રજ્ઞામદ, તપમદ, રૂપમદ, લાભમદ અને ઐશ્વર્યમદનું સ્વરૂપ સારી રીતે સમજી તેથી થતી હાનિને વિચારી તે સંબંધી મિથ્યાભિમાન તજીને નમ્રતા યાને લઘુતા ધારણ કરવી. ગુણગુણીનો દ્રવ્ય ભાવથી વિનય સાચવવો, તેમની ઉ-

ચિત સેવા ચાકરી કરવી તેમનું અપમાન કરવાથી સદંતર દૂર રહેવું વિગેરે નમ્રતાના નિયમો ધ્યાનમાં રાખીને સ્વપરની પરમાર્થથી ઉન્નતિ થાય એવો સતત ધ્યાન રાખી રહેવું તે.

૩ સરલતા—સર્વ પ્રકારની માયા તજી નિષ્કપટ થઈ રહેણી કહેણી એક સરસી પવિત્ર રાખવી. જેમ મન, વચન અને કાયાની પવિત્રતા સચવાય, અન્ય જનોને સત્યની પ્રતીતિ થાય તેમ પ્રયત્નથી સ્વ ઉપયોગ સાધ્ય રાખીને વ્યવહાર કરવો તે.

૪ સંતોષ—વિષય તૃષ્ણાનો ત્યાગ કરી, તે માટે થતા સંકલ્પ વિકલ્પોને શમાવી દઈ, તુષ્ટ વૃત્તિને ધારણ કરી, સ્થિર ચિત્તથી સમ્યક્ દર્શન જ્ઞાન અને ચારિત્રરૂપ રત્નત્રયીનું સેવન કરવું તેમજ સર્વ પાપ ઉપાધિથી નિર્વર્તવું તે.

૫ તપ—મન અને ઇન્દ્રિયોના વિકાર દૂર કરવા તેમજ પૂર્વ કર્મનો ક્ષય કરવા સમતા પૂર્વક વાહ્ય અને અભ્યંતર તપનું સેવન કરવું. ઉપવાસ આદિક વાહ્ય તપ સમજીને સમતા પૂર્વક કરવાથી જ્ઞાન ધ્યાન પ્રમુખ અભ્યંતર તપની પુષ્ટિને માટેજ થાય છે. તેથી તે અવશ્ય કરવા યોગ્યજ છે. તપથી આત્મા કંચનના જેવો નિર્મલ થાય છે.

૬. સંયમ—વિષય કષાયોના પ્રમાદમાં પ્રવર્તતા આત્માને નિયમમાં રાખવા યમ નિયમનું પાલન કરવું, ઇન્દ્રિયોનું દમન કરવું, કષાયનો ત્યાગ કરવો અને મન વચન કાયાને વનતા કાબુમાં રાખવા તે.

૭ સત્ય—સહુને પ્રિય અને હિતકર થાય એવુંજ વચન વિચારીને અવસર યોગ્ય બોલવું, જેથી ધર્મને કોઈ રીતે બાધક ન આવે તે.

૮ શૌચ—મન વચન અને કાયાની પવિત્રતા જાળવવાને બનતો પ્રયત્ન સેવ્યા કરવો. પ્રમાણિકપણેજ વર્તવું, સર્વ જીવને આત્મસમાન લેખવા. કોઈની સાથે અંશમાં પણ વૈર વિરોધ રાખવો નહિ. સહુને મિત્રવત્ લેખવા, તેમને બનતી સહાય આપવી અને ગુણવંતને દેવી મનમાં પ્રમુદિત થવું, પાપી ઉપર પણ દ્વેષ ન કરવો તે.

૯ નિષ્પરિગ્રહતા—જેથી મૂર્છા ઉત્પન્ન થાય એવી કોઈપણ વસ્તુનો સંગ્રહ નહિ કરવો. પરિગ્રહને અનર્થકારી જાણી તેનાથી દૂર રહેવું, કમલની પેરે નિર્લેપણું ધારવું. પરસ્પૃહાને તજી નિસ્પૃહણું આદરવું.

૧૦ બ્રહ્મચર્ય—નિર્મલ મન વચન અને કાયાથી કિંપાકની જેવા પરિણામે દુઃસ્વદાયક વિષયરસનો ત્યાગ કરી નિર્વિષયપણું યાને નિર્વિકારપણું આદરવું. વિવેક રહિત પશુના જેવી કામક્રીડા તજી સુશીલપણું સેવવું. લજ્જાહીન એવી મૈથુન ક્રીડાનો ત્યાગ કરી આત્મરતિ ધારવી તે. આ દશવિધ ધર્મશિક્ષાનું શુદ્ધ શ્રદ્ધાપૂર્વક સેવન કરવાથી કોઈ પણ જીવનું સહજમાં કલ્યાણ થઈ શકે છે. માટે તેનું યથાવિધ સેવન કરવાની અતિ આવશ્યકતા છે. સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન અને ચારિત્ર એજ મોક્ષનો સ્વરો માર્ગ છે.

॥ अथ परमात्म छत्रीशी. ॥

परम देव परमात्मा परम ज्योति जगदीस ॥ परमभाव उरआ-
नकें प्रणमत हुं नीस दीस ॥ १ ॥ एक ज्युं चेतन द्रव्य है. तामें
तीन प्रकार ॥ बहिरातम अंतर कह्यो, परमात्म पद सार ॥ २ ॥
बहिरातम ताकुं कहै, लखे न ब्रह्म स्वरूप ॥ मगन रहे परद्रव्य है,
मिथ्यावंत अनूप ॥ ३ ॥ अंतर आतमा जीव सो, सम्यक् दृष्टि
होय ॥ चौथै अरु फुनि वारमै, गुणथानक लों सोय ॥ ४ ॥ परमा-
तम परब्रह्मकों, प्रगट्यो शुद्ध स्वभाव ॥ लोकालोक प्रमाण सब,
झलके तिनमें आय ॥ बाहिर आतम भाव तज, अंतर आतमा होय
॥ परमात्म पद भजतु है, परमात्म वहे सोय ॥ ६ ॥ परमात्म
सोइ आतमा, अवर न दुजो कोइ ॥ परमात्मकुं ध्यावते, एह पर-
मात्म होय ॥ ७ ॥ परमात्म परब्रह्म है, परम ज्योति जगदीस ॥
परसु भिन्न निहारीथे, जोइ अलख सोइ इस ॥ ८ ॥ जे परमात्म
सिद्ध मै, सोहि आतमा माहिं ॥ मोह मयल इग लगी रह्यो, तामे
सुझत नाहि ॥ ९ ॥ मोह मयल रागादिके, जा छिन कीजे नास ॥
ता छिन एह परमात्मा, आपहि लहे प्रकास ॥ १० ॥ आतम सो
परमात्मा, परमात्मा सोइ सिद्ध ॥ विचकी दुविधा मीट गई, प्रगट
भइ निज रिद्ध ॥ ११ ॥ मैहि सिद्ध परमात्मा, मैहि आतमराम ॥
मैहि ग्याता गेयको, चेतन मेरो नाम ॥ १२ ॥ मैहि अनंत सुखको
धनी, सुखमें मोहि सोहाय ॥ अविनासी आणंदमय, सोइहं त्रिभुवन

राय ॥ १३ ॥ सुद्ध हमारो रूपहें, शोभित सिद्ध समान ॥ गुण अ-
 नंत करी संयुत, चिदानंद भगवान ॥ १४ ॥ जेसो सिवपें तहिवें
 वसैं, तेसो या तनमांहि ॥ निश्चय दृष्टि निहारतां, फेर रंच कछुं नां-
 हि ॥ १५ ॥ करमनकें संजोग ते, भए तीन प्रकार ॥ एक आतमा
 द्रव्यकुं, करम नटावण हार ॥ १६ ॥ कर्म संघातें अनादिके, जोर
 न कछु बसाय ॥ पाइ कला विवेककी, राग द्वेष छिन जाय ॥ १७ ॥
 कैरमनकी जर राग हे, राग जरे जर जाय ॥ परम होत परमातमा, भाइ
 सुगम उपाय ॥ १८ ॥ कोहेकुं भटकत फीरे, सिद्ध होनकें काज ॥
 राग द्वेषकुं त्याग दे, भाइ सुगम इलाज ॥ १९ ॥ परमातम पदको
 धनि, रंग भयो विललाय ॥ राग द्वेषकी प्रीति सौ, जनम अकारथ
 जाय ॥ २० ॥ राग द्वेषकी प्रीति तुम, भुले करो जन रंच ॥ परमा-
 तमपद ढांकके, तुमहि किये तिरयंच ॥ २१ ॥ जप तप संजम सब
 भले, राग द्वेष यौ नाहि ॥ राग द्वेष जो जागते, ए सब भये ज्युं
 नाहिं ॥ २२ ॥ राग द्वेषके नासते, परमातम परकास ॥ राग द्वेषके
 भासते, परमातम पद नास ॥ २३ ॥ जो परमातम पद चहें, तो तुम
 राग निवार ॥ देखी संजोग स्वामीको, अपने हिये विचार ॥ २४ ॥
 लाख वातकी वात इह, जोकु देइ बताय ॥ जो परमातम पद चहे,

१ जेम सिद्ध भगवान सिद्धक्षेत्रमां विराजे छे. २ कर्मनुं मूल
 राग छे, राग गये छते निमूल थये छते कर्मनो अंत आववानो छे
 अने त्यारेज परमात्मपद प्राप्त थवानुं छे. ३ निष्फल

राग द्वेष तज भाइ ॥ २५ ॥ राग द्वेष त्याग विनु, परमात्म पद
 नाहिं ॥ कोटि कोटि जप तब करे, सब अकारथ जाय ॥ २६ ॥
 दोष आतमाकुं इह, राग द्वेषको संग ॥ जेसे पास मजीठमें, बन्ध
 और हि रंग ॥ २७ ॥ तेसे आतम द्रव्यकुं, राग द्वेषके पास ॥ कर्म
 रंग लागत रहे, कैसे लहे प्रकाश ॥ २८ ॥ इण कर मनको जीतवो,
 कठीन बात हे वीर ॥ जर खोदे विनुं नहि मिटें, दुष्ट जात वे पीरें
 ॥ २९ ॥ लल्लोपतो के कीयो, ए मिटवे के नाहि ॥ ध्यान अ-
 गनी परकाशके, होम देहि ते मांहि ॥ ३० ॥ ज्युं दारु के गंजकुं,
 नर नहि शके उठाय ॥ तनकें आग संजोग ते, छिन एकमें उड जाय
 ॥ ३१ ॥ देह सहित परमात्मा, एह अचरीजकी बात ॥ राग द्वेषके
 त्याग ते, करम शक्ति जरी जात ॥ ३२ ॥ परमात्म के भेद द्वय,
 निकल सगल परवान ॥ सुख अनंतमें एकसे कहेवे के द्वय थाय ॥
 ॥ ३३ ॥ भाइ एह परमात्मा, सोहं तुममें याहि ॥ अपणि भक्ति
 संभारके लिखा वग देतांहि ॥ ३४ ॥ राग द्वेष कुं त्यागके, धरी
 परमात्म ध्यान ॥ युं पावे सुख सास्वत, भाइ इम कल्याण ॥ ३५ ॥
 परमात्म छत्रीसी को, पढियो प्रीति संभार ॥ चिदानंद तुम प्रति
 लखी आतम के उद्धार ॥ ३६ ॥ इति.

१ मूल. २ पीड, आपदा. ३ ललोपतो कयें, खेद मात्र
 धारवाथी कंड वळवानुं नथी, ते माटे तो प्रवळ पुरुषार्थनी जरूर छे.
 ४ तणखो, अल्प मात्र.

अथ श्री अमृतवेलीनी सङ्ज्ञाय.

चेतन ज्ञान अजुवालीयें, टालीयें मोह संतापरे, चित्त डमडो-
लतुं वालीयें, पालीयें सहज गुण आपरे ॥ चे० ॥ १ ॥ उपशम अ-
मृत रस पीजीयें, कीजीयें साधु गुणगानरे, ^१अधमव्रयणें नवि खीजीयें,
दीजीयें सज्जनने मानरे. ॥ चे० ॥ २ ॥ क्रोध ^२अनुबंध नवि राखीयें
भाखीयें वयण मुखे साचरे; समकित रत्न रुचि जोडीयें, छोडीयें
कुमति मति काचरे ॥ चे० ॥ ३ ॥ शुद्ध परिणामने कारणें, चारनां
शरण धरे चित्तरे, प्रथम तिहां शरण अरिहंतनुं, जेह जगदीश जग
^३मित्तरे ॥ चे० ॥ ४ ॥ जे समोसरणमां ^४राजतां, भांजतां भविक
संदेहरे; धर्मना वचन वरसे सदा, पुष्करावर्त्त जिम मेहरे ॥ चे० ॥
॥ ५ ॥ शरण बीजुं भजे सिद्धनुं, जे करे कर्म ^५चकचूररे; भोगवे
राज शिवनगरनुं, ज्ञान आनंद भरपुररे ॥ चे० ॥ ६ ॥ साधुनुं शरण
त्रीजुं धरे, जेह साधे शिव पंथरे; मूल उत्तर गुण जे वर्या, भवतर्या
भाव ^६निग्रंथरे ॥ चे० ॥ ७ ॥ शरण चोथुं करे धर्मनुं, जेहमां ^७वर
दया भावरे, जे सुखहेतु जिनवर कहुं, पापजल तारवा नावरे ॥ चे०
८ ॥ चारनां शरण ए पडिवजे, वली भजे भावना शुद्धरे; ^८दुरित
सवि आपणां निंदिये, जेम होये संवर वृद्धिरे ॥ चे० ॥ ९ ॥ इहभव

१ नीच, २ परंपरा, ३ मित्र, ४ शोभतां, ५ क्षय, ६ साधु,
७ प्रधान, ८ दुष्कर्म.

परभव आचर्यां, पाप अधिकरण मिथ्यातरे; जेह जिनाशातनादिक
घणां, निंदिये तेह गुण घातरे ॥ चे० ॥ १० ॥ गुरुतणां वचन ते
अवगणी, गुंथिया आप मत जालरे, बहुपरे लोकने भोलव्यां, निंदिये
तेह जंजालरे ॥ चे० ॥ ११ ॥ जेह हिंसा करी आकरी, जेह बोल्या
मृषावादरे, जेह परधन हरी हरखीयां, कीधलो काम उन्मादरे ॥ चे०
॥ १२ ॥ जेह धन धान्य मूर्छा धरी, सेविया चार कषायरे; रागने
द्वेषने वश हुआ, जे कीयो कलह उपायरे ॥ चे० ॥ १३ ॥ जूठ जे
आल परने दियां, जे कर्यां पिशुनता पापरे, रति अरति निंद
माया मृषा, वलिय मिथ्यात्व संतापरे ॥ चे० ॥ १४ ॥ पाप जे ए-
हवां सेत्रीयां, तेह निंदिये त्रीहुं कालरे, मुकृत अनुमोदना कीजिये,
जिम होये कर्म विसरालरे ॥ चे० ॥ १५ ॥ विश्व उपगार जे जिन
करे, सार जिन नाम संयोगरे, ते गुण तास अनुमोदिये, पुण्य अनु-
बंध शुभ योगरे ॥ चे० ॥ १६ ॥ सिद्धनी सिद्धता कर्मना, क्षय
थकी उपनी जेहरे, जेह आचार आचार्यनो, चरण वन सिंचवा
मेहरे ॥ चे० ॥ १७ ॥ जेह उवझायनो गुण भलो, सूत्र सज्झाय
परिणामरे, साधुनी जे वळी साधुता, मूल-उत्तर गुण धामरे ॥ चे०
॥ १८ ॥ जेह विरति देश श्रावक तणी, जे समकित सदाचाररे;
समकित द्रष्टि सुरनर तणी, तेह अनुमोदिये साररे ॥ चे० ॥ १९ ॥
अन्यमां पण दयादिक गुणा, जेह जीन वचन अनुसाररे; सर्व ते

चित्त अनुमोदियें, समकित बीज निरधाररे ॥ चे० ॥ २० ॥ पा
 नवी तीव्र भावे करी, जेहने नवी भव रागरे; उचित स्थिति जे
 सेवे सदा, तेह अनुमोदवा लागरे ॥ चे० ॥ २१ ॥ थोडलो पण गुण
 परतणो, सांभळी हर्ष मन आणरे; दोष लव पण निज देखतां, निज
 गुण निज आतमा जाणरे ॥ चे० ॥ २२ ॥ उचित व्यवहार अव-
 लंबने, एम करी स्थिर परिणामरे; भाविये शुद्ध नय भावना, ^१पा-
 वनाशय तणुं ठामरे ॥ चे० ॥ २३ ॥ देह दमन वचन पुद्गल थ-
 की, कर्मथी भिन्न तुज रुपरे; अक्षय अकलंक छे जीवतुं, ज्ञान आनंद
 स्वरुपरे ॥ चे० ॥ २४ ॥ कर्मथी कल्पना उपजे, पवनथी जेम जल-
 धि वेलरे; रूप प्रगटे सहज आपणुं, देखतां द्रष्टि स्थिर मेलरे ॥ चे०
 ॥ २५ ॥ धारतां धर्मनी धारणा, धारतां मोह वड चोररे; ज्ञान रुची
 वेल विस्तारतां, वारतां कर्मनुं जोररे ॥ चे० ॥ २६ ॥ राग विष
 दोष उत्तारतां, जारतां द्वेष रस शेषरे; पूर्व मुनि वचन संभारतां,
^२सारतां कर्म निःशेषरे ॥ चे० ॥ २७ ॥ देखीयें मार्ग शिव नगर-
 नो, जे उदासिन परिणामरे; तेह अणछोडतां चालियें, पामियें जीम
 परम धामरे ॥ चे० ॥ २८ ॥ श्री नय विजय गुरु शिष्यनी, शिख-
 डी अमृतवेलरे; एह जे चतुर नर आदरे, ते लहे मुयश रंगरेलरे ॥
 ॥ चे० ॥ २९ ॥

॥ इति श्री हितशिक्षा सज्ज्ञाय समाप्त ॥

શ્રી જૈન હિતોપદેશ ભાગ ત્રીજો

મંગલાચરણ રૂપ.

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય વિરચિત શ્રી મહાવીરજિન સ્તોત્ર
સારાંશ.

૧. અધ્યાત્મ વેદીને પળ પરાકષ્ટિથી પ્રાપ્ય વિદ્વાનોને પળ વ-
ચન અગોચર અને ચર્મ ચક્ષુને પ્રગટ ન દેસ્વાય એવા શ્રી વર્ધમાન પ્ર-
ભુની સ્તુતિ કરવા પ્રયત્ન કરુંછું.

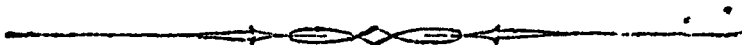
૨. હે પ્રભુ તારી સ્તુતિ કરવા યોગીજનો પળ અસમર્થ છે; તો
મારા જેવાનું તો કહેવુંજ શું ? પરંતુ ગુણાનુરાગ તો તેઓની પેરે મારે
પળ નિશ્ચલ છે. આવો નિશ્ચય કરીને તારી સ્તુતિ કરતો હું પોતે મૂર્ખ
છતાં અપરાધી ઠરતો નથી.

૩. ગંભીર અર્થવાળી શ્રી સિદ્ધસેન સૂરિની રચેલી સ્તુતિયો
ક્યાં ? અને આ અંજલેલવાયેલી સ્તુતિ ક્યાં ? તથાપિ હસ્તિ નાયકના
પંથે ચાલનારો તેનો બાલ્ય ગતિમાં સ્વલના પામતો છતો શોધવા યોગ્ય
નથી. કેમકે તે સ્થપિતાનાજ પનોતે પગલે ચાલનારો હોવાથી અંતે
પિતાની પવિત્ર પદવી પ્રાપ્ત કરી શકેજ છે.

૪. હે જિનેંદ્ર વિવિધ ઉપાયોવડે આપ જે દુષ્ટ દોષોને દૂર કરી

૧૩. છતાં જે આ લોકો આપના સર્વોત્તમ શાસનનો અનાદર કરે છે; યાતો તેમાં ગેરવિશ્વાસ ધારે છે; તે દુષમા કાલનો દોષ છે, અથવા તો તે તેમના સ્વરેસ્વર ઉદય પ્રાપ્ત થયેલા અશુભ કર્મનો જ દોષ છે.

૧૪. હજારો ગમે વર્ષો સુધી તપ કરો, તથા યુગનાયુગ સુધી યોગની ઉપાસના કરો, તોપણ આપના પવિત્ર માર્ગને ધ્વજ્યા વિના મોક્ષની ઇચ્છા રાખતા છતાં તે બાપડા મોક્ષને પામતા નથી. માટે મોક્ષાર્થી સજ્જનોએ શુદ્ધ તત્ત્વને સમ્યક્ સમજી તેનો જ આદર કરવો યુક્ત છે. શુદ્ધ તત્ત્વને બરાબર ઓઢાંચીને તેનો પૂર્ણ પ્રેમથી સ્વીકાર કરી તેમાં જ તન્મય થઈ રહેનાર અવશ્ય મોક્ષને પામી શકે છે. આપની પવિત્ર ભક્તિથી ભવ્ય જનોને દિવ્ય ચક્ષુવડે અવિરુદ્ધ માર્ગનું ચતુર્થ ભાન તથા પ્રતીતિ થાઓ ! તથાસ્તુ !!

જ્ઞાનસાર સૂત્ર રહસ્ય-પ્રસ્તાવના.

જે સહજ સ્વરૂપ સાધવાને જેવા લક્ષથી જિનેશ્વર દેવે જિન-મતાનુયાયી જનોને સ્વ સ્વ યોગ્યતાનુસારે ધર્મ સાધન કરવા ફરમાવ્યું છે તેનું સંક્ષેપથી પળ નિચોલરૂપે સ્વરૂપ આ ગ્રંથ ઉપરથી વારી-કીથી જોતાં સમજાશે. તેથી તત્ત્વ ગવેષી જનોજ આ ગ્રંથના અધિકારી છે.

આ ગ્રંથમાં જૂદા જૂદા ૩૨ અગત્યના વિષયો સ્વલ યુક્તિ પૂર્વક સમજાવવામાં આવ્યા છે. તે તે વિષયોનું મધ્યસ્થતાથી મનન કરતાં કોઈપણ ભવ્યાત્મા વિષય-કામનાદિકથી વ્યાવૃત્ત થઈ સહેજે નિવૃત્તિ માર્ગે ચઢે એવું તેમાં સામર્થ્ય છે. રાગાદિક અંતરંગ વૈરી માત્રનો જય કરનાર જિનેશ્વર દેવ આત્મ કલ્યાણાર્થીઓને કેવો સન્માર્ગ ઉપદિશે છે, તે આવા ગ્રંથથી સહેજે સમજી શકાય છે. આ ગ્રંથ તત્ત્વજ્ઞાનનો એક નમૂનો છે. યદ્યપિ જૈનદર્શનમાં તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધી સેકડો ગ્રંથો વિદ્યમાન છે, તોપણ તે સર્વેમાં જે કંઈ વક્તવ્ય છે તેનું અત્ર દોહનરૂપે

કથન કરેલું છે, એમ ઉક્ત ગ્રંથના નામ તથા તદ્ અંતર્ગત વિષયો ઉપરથી સમજી શકાય છે. આ વિષયોનું સ્વરૂપ એકાએક તેના સારા સંસ્કાર વિના વાંચવા માત્રથી સમજી શકાય એમ નથી માટે તેનું મનન કરવા અને તેમ કરી જરૂર જણાય ત્યાં ગુરુ ગમ્ય લહી સમજવા દરેક કલ્યાણાર્થીને પ્રથમ ભલામણ છે. નિશ્ચય અને વ્યવહાર એ બંને માર્ગ જિનોપદિષ્ટ છે. વ્યવહાર માર્ગે થઈને નિશ્ચય માર્ગ સાધી શકાય છે. શુદ્ધ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રમાં એકતા પામી-તન્મય થઈ જવું એ નિશ્ચય માર્ગ છે. અથવા વિભાવને વમી-પરસ્પૃહાને તજી સ્વભાવ રમણી થવું, સ્વરૂપસ્થ થઈ રહેવું, તેજ નિશ્ચય માર્ગ છે; તેને પમાડનાર વ્યવહાર માર્ગ છે. તે વ્યવહારની ઉપેક્ષા કરનાર ઉભય ભ્રષ્ટ થાય છે, જે માટે આ ગ્રંથકારજ અન્ય સ્થળે કહે છે કે—

નિશ્ચય દૃષ્ટિ હૃદય ધરીજી, જે પાલે વ્યવહાર ॥

પુન્યવંત તે પામશેજી, ભવ સમુદ્રનો પાર.

॥ મન મોહન જિનજી૦ ॥

આ અપૂર્વ ગ્રંથના આદર પૂર્વક અભ્યાસથી ભવ્યાત્માઓ અક્ષય સુખના અધિકારી થાઓ ! એમ ઇચ્છી આ પ્રસ્તાવના પૂર્ણ કરું છું.

લેખક સ્વપર હિતકાંક્ષી,

કર્પૂરવિજયજી.

श्री जैनहितोपदेश भाग ३ जो.

॥ ज्ञानसार सूत्र ॥

रहस्यार्थ साथे.

१. पूर्णता—अष्टक.

ऐंद्र श्री सुख मग्नेन ॥ लीलालग्नमिवाखिलम् ॥
सच्चिदानंदपूर्ण ॥ पूर्ण जगदवेक्ष्यते ॥ १ ॥
पूर्णता या परोपाधेः ॥ सा याचितक मंडनं ॥
या तु स्वाभाविकी सैव ॥ जात्यरत्न विभानिभा ॥ २ ॥
अवास्तवी विकल्पैः स्यात् ॥ पूर्णताब्धे खोर्मिभिः ॥
पूर्णानंदस्तु भगवाँ ॥ स्तिमितो दधि सन्निभः ॥ ३ ॥
जागर्ति ज्ञान दृष्टि श्रेत् ॥ तृष्णा कृष्णाऽहिजांगुली ॥
पूर्णानंदस्य तर्किस्या ॥ द्वैन्य वृश्चिक वेदना ॥ ४ ॥
पूर्यन्ते येन कृपणा ॥ स्तदुपेक्षैव पूर्णता ॥
पूर्णानंद सुधा स्निग्धा, दृष्टिरेषा मनीषिणाम् ॥ ५ ॥

અપૂર્ણઃ પૂર્ણતામેતિ, પૂર્યમાણસ્તુ હીયતે ॥

પૂર્ણાનંદ સ્વભાવોઽયં ॥ જગદ્દ્રુત દાયકઃ ॥ ૬ ॥

પરસ્વત્વ કૃતોન્માથા ॥ ભૂનાથા ન્યૂનતે ક્ષિણઃ ॥

સ્વસ્વત્વ સુખ પૂર્ણસ્ય ॥ ન્યૂનતા ન હરે રપિ ॥ ૭ ॥

ઋષ્ણેપક્ષે પરિક્ષીણે ॥ શુક્લે ચ સમુદંચતિ ॥

ચોતતે સકલા ધ્યક્ષા ॥ પૂર્ણાનન્દ વિધોઃ કલા ॥ ૮ ॥

॥ રહસ્યાર્થ ॥

૧. ઇંદ્રની સાહેબી જેવા મુખમાં મગ્ન થયેલો જીવ જેમ જગત માત્રને સુખમય દેશે છે તેમ સહજ આત્મમુખથી પૂર્ણ પણ જગત માત્રને પૂર્ણજ દેશે છે; જેમ સંપૂર્ણ સુખી સર્વને સુખમય દેશે છે, તેમ સહજાનંદ પૂર્ણ દષ્ટિ પણ સર્વને પૂર્ણજ દેશે છે. અથવા આત્માની સહજ સંપત્તિ સંબંધી સ્વભાવિક સુખમાં મગ્ન થયેલ શુદ્ધ-જ્ઞાનાનંદી પુરુષ, આ સમસ્ત જગતને ઇંદ્ર-જાલ તુલ્ય કલ્પિત ક્ષણિક પુદ્ગલિક સુખમાં મગ્ન થઈ રહેલ દેશી, તેથી ઉદાસીન-વિરક્ત થઈ રહે છે. કલ્પિત પુદ્ગલિક પૂર્ણતાનો પરિહાર કરનાર પ્રાણી સહજ આત્મિક પૂર્ણતા પામી શકે છે.

૨. પરઉપાધિવાલી પૂર્ણતા કોઈના યાચી લાવેલા ઘરેણા જેવી

છે અને સ્વભાવિક પૂર્ણતા તો જાતિવંત રત્નની કાંતિ જેવી છે. ઉપાધિમય खोटी માની લીધેલી પૂર્ણતા ચિર સ્થાયિ નહિ હોવાથી ક્ષણિક છે, અને खરી આત્મિક પૂર્ણતા તો ચિર સ્થાયી હોવાથી અવિહ્વ છે. પહેલીને પુંઠ દેવાથી વીજી खરી પૂર્ણતા પામી શકાય છે.

૩. સમુદ્રમાં મોજાંની જેમ વિકલ્પ તરંગથી માનેલી પૂર્ણતા खો-ટી છે અને તેવા વિકલ્પ રહિત खરી પૂર્ણતાવાલા સહજાનંદી સત્પુરુષ તો શાન્ત મહાસાગર જેવાજ નિશ્ચલ હોય છે. खોટી પૂર્ણતા તોફાની સમુદ્ર જેવી હાલકલોલવાલી છે તેથી વિશ્વાસ રાખવા યોગ્ય નથી અને खરી પૂર્ણતા તો શાન્ત મહાસાગર જેવી નિશ્ચલ હોવાથી સર્વદા વિશ્વાસપાત્ર તથા આદરવા યોગ્યજ છે પૂર્ણ અધિકારીનેજ તે પ્રાપ્ત થાય છે.

૪. તૃષ્ણારૂપી કાલાનાગનુ ઝેર કાપવા જાંગુલી મંત્ર જેવી જ્ઞાનદૃષ્ટી જેને જાગી છે એવા પૂર્ણાનંદી પુરુષને દીનતારૂપી વોંછીઢાની વેદના શા હીસાવમાં છે ? खરી વાત છે કે જેને તૃષ્ણાને સમૂલગી છેદી નાંચી છે તેને પરની દીનતા કરવાનું કાંઈપણ પ્રયોજન રહું નથી, તૃષ્ણાના તરંગમાં તળાતાનેજ પરની દીનતા કરવી પડે છે.

૫. કૃપણ લોકો જેનાથી સંતોષ માને છે એવી પુદ્ગલીક વસ્તુ ઓની ઉપેક્ષા કરવી તેજ સાચી પૂર્ણતા છે. ત્રિવેકી પંડિતની દૃષ્ટિ પૂર્ણ આનંદ અમૃતથી ભરેલી હોય છે. એવા સ્વાભાવિક મુખથી કૃપણ લોકો કેવલ કમનસીવ રહે છે.

યસ્ય દૃષ્ટિઃ કૃપા વૃષ્ટિઃ, ગિરિઃ શમસુધા કિરિઃ ॥

તસ્મૈ નમઃ શુભ જ્ઞાન, ધ્યાન મગ્નાય યોગિને ॥ ૮ ॥

॥ રહસ્યાર્થ ॥

૧. પુદ્ગલાનંદીપણું તજી દઈ પાંચે ઇન્દ્રિયો ઉપર કાવુ મેલવીં પોતાના મનને સમાધિમાં સ્થાપી કેવલ જ્ઞાનામૃતનુંજ સેવન કરનાર પુરુષ સ્વભાવ મગ્ન થયો કહેવાય છે. ડ્યાર્ સુધી જીવ પોતાના મન તથા ઇન્દ્રિયોને પોતેજ વંશ છે ત્યાં સુધી તે વિભાવમાં મગ્ન છે. વિભાવનો ત્યાગ કરનાર સ્વભાવને પામી અનુક્રમે તેમાં મગ્ન થઈ શકે છે માટે મન તથા ઇન્દ્રિયોને વંશ કરવા પ્રમાદ રહિત પવિત્ર જ્ઞાનામૃતનુંજ સેવન કરવા અહોનિશ ઉજમાલ થઈ રહેવું યુક્ત છે.

૨ જ્ઞાનામૃતના સાગર ઉંઘીં પરબ્રહ્મ-પરમાત્મ સ્વરૂપમાં જે મગ્ન થયેલ છે તેને વીજી વાવત હેંલાહેંલ ક્ષેર જેવી લાગે છે. જેણે ક્ષીર સમુદ્રના જલનું પાન કર્યું હોય તેને સ્વાદ જલથી તૃપ્તિ કેમ વળે ? જેણે શાન્તરસનું પાન કર્યું તેને વિપયરસ કેમ ગમે ?

૩. સહજાનંદ સુખમાં મગ્ન અને જગત સ્વરૂપને જોનારને પરભાવનું કરવાપણું ઘટતું નથી. તેને તો ફક્ત સર્વભાવમાં સંક્ષીપણુંજ હોવું ઘટે છે. સર્વ પરભાવમાં તટસ્થપણું ત્યજીને કંતાર્પણું કરવા જતાં

સ્વભાવ હાનિ થાય છે માટે મોક્ષાર્થી જીવને સર્વત્ર કર્તૃત્વ અભિમાન સર્વથા ત્યજી તટસ્થપેણુંજ આદરવું યુક્ત છે.

૪. પરબ્રહ્મમાં મગ્ન થયેલ મહાપુરુષને પુદ્ગલ સંબંધી કથાજ મિય લાગતી નથી. તો અનર્થકારી સુવર્ણાદિક દ્રવ્યનો સંચય કે મનોહર સ્ત્રીઓમાં આસક્તિ તો હોયજ શાની ? સ્વરૂપ સુખમાં મગ્ન થયેલને કનક કે કામિની વ્હાલાં લાગતાંજ નથી.

૫. જેમ જેમ દીક્ષાનો પર્યાય વધતો જાય છે તેમ તેમ સાધુ પુરુષને ચિત્તસમાંધિમાં વધારો થતોજ જાય છે એમ ભગવતી સૂત્રાદિકમાં કહ્યું છે તે આવા સ્વરૂપ મગ્ન સાધુઓમાંજ ઘટમાન થાય છે. કહ્યું છે કે ૧૨ વાર માસની દીક્ષાવાળા મુનિ અનુત્તર વિમાનવાસી દેવના સુખને ડહાંધી જાય છે. તે દેવ કરતાં પળ આવા મુનિ અધિક મુર્ખી હોય છે. કારણ કે દીક્ષા વૃદ્ધિથી તેમની લેશ્યાશુદ્ધિ થતી જાય છે. અને નિર્મલ લેશ્યા યોગે ચિત્તની અધિક પ્રસન્નતા હોય છે, જેથી સ્વભાવિક સુખમાં વધારો થતો જાય છે. ૧૨ માસમાં આટલું સુખ થાય છે તો અધિકાઽધિક દીક્ષા પર્યાયનું તો કહેવુંજ શું ? પ્રબલ શાન્ત વાહિતાવડે કેવલ નિજસ્વરૂપમાં મગ્ન થઈ રહે છે.

૬ જ્ઞાનામૃતમાં મગ્ન થયેલાને જે સુખ સંભવે છે તે મુશ્કેલી કહી શકાય તેવું નથી. મિયાનું પ્રેમાલિંગન કે ચંદનનો રસ તેવી શીતલતાનું સુખ આપી શકેજ નહિં. કેમકે પ્રથમનું સુખ સત્ય સ્વભાવિક

૬. ઉપાધિથી રહિત પુરુષજ સહજ પૂર્ણતા પામે છે; પણ ઉપાધિગ્રસ્ત તો તેથી રહિતજ રહે છે, એવો પૂર્ણાનંદનો સહજ સ્વભાવ જગતને આશ્ચર્યકારક લાગે છે.

૭. પરને પોતાનું માનવારૂપ મોહથી ઉન્મત થઈલા પૃથ્વીપતિયો ન્યુનતાનેજ દેખે છે, ગમે તેટલી સંપત્તિથી સંતોષ પામતાજ નથી અને આત્માના સ્વભાવિક જ્ઞાનાદિક ગુણ રત્નોનેજ પોતાના ગણી પૂર્ણ સુખ પામેલા પુર્ણાનંદી પુરુષ તો ઈંદ્ર કરતાં કોઈ રીતે ન્યુન નથીજ પુર્ણાનંદી પુરુષ સદા સહજાનંદમાં મગ્નજ રહે છે.

૮. જેમ કૃષ્ણપક્ષનો ક્ષય થયે છતે અને શુક્લપક્ષનો ઉદય થયે છતે ચંદ્રમાની કલા સર્વ દેખે તેવી રીતે સ્વીલવા માંડે છે, તેમ સર્વ પુદ્ગલ પરાવર્તનનો અંત થયે છતે અને ચરમ પુદ્ગલ પરાવર્તન માત્ર શેષ રહે છતે અસત્ ક્રિયાના ત્યાગ પૂર્વક સત્ ક્રિયારુચિ જાગૃત થતાં સહજાનન્દ કલાની અનુક્રમે અભિવૃદ્ધિદ્વારા અંતે પૂર્ણાનંદચંદ્ર પ્રગટે છે.

પૂર્ણાનંદી પુરુષ ચંદ્રની પેરે સાક્ષાત્ સ્વભાવિક સુખ-ચંદ્રિકાને અનુભવી અનેક ભવ્ય ચકોરોને આનંદદાયક થઈ શકે છે. ભવ્ય ચકોરો પૂર્ણાનંદ ચંદ્રના વચનામૃતનું પાન કરી કરીને પુષ્ટ વની આનંદ મગ્ન થઈ જાય છે.

॥ २ ॥ मग्नता—अष्टकः ॥

प्रत्याहृत्येन्द्रिय व्यूहं ॥ समाधाय मनो नित्रम् ॥
 दधच्चिन्मात्र विश्रांतिं मग्न इत्यभिधीयते ॥ १ ॥
 यस्य ज्ञान सुवासिंधौ, परब्रह्मणि मग्नता ॥
 विषयांतर संचार, स्तस्य हालाहलोपमः ॥ २ ॥
 स्वभाव सुख मग्नस्य, जगत्तत्त्वावलोकितः ॥
 कर्तृत्वं नान्य भावानां, साक्षित्वमवशिष्यते ॥ ३ ॥
 परब्रह्मणि मग्नस्य, श्रुथा पौद्गलिकी कथा ॥
 कामी चामी करोन्मादाः, स्फारा दारादराः क्वच ॥ ४ ॥
 तेजो लेश्या विवृद्धिर्या, साधोः पर्याय वृद्धितः ॥
 भाषिता भगवत्यादौ, सेत्थं भूतस्य युज्यते ॥ ५ ॥
 ज्ञान मग्नस्य यच्छर्म, तद्वक्तुं नैव शक्यते ॥
 नोपमेयं प्रियाः श्लेषै, नापि तत्तुन्दनद्रवैः ॥ ६ ॥
 शम शैत्य पुषो यस्य, विपुषोपि महाकथा ॥
 किं स्तुमो ज्ञान पीयूषे, तत्र सर्वांग मग्नता ॥ ७ ॥

યસ્ય દૃષ્ટિઃ કૃપા વૃષ્ટિઃ, ગિરિઃ શમસુધા કિરિઃ ॥
તસ્મૈ નમઃ શુભ જ્ઞાન, ધ્યાન મગ્નાય યોગિને ॥ ૮ ॥

॥ રહસ્યાર્થ ॥

૧. પુદ્ગલાનંદીપણું તજી દઈ પાંચે ઇન્દ્રિયો ઉપર કાવુ મેલવીં પોતાના મનને સમાધિમાં સ્થાપી કેવલ જ્ઞાનામૃતનુંજ સેવન કરનાર પુરુષ સ્વભાવ મગ્ન થયો કહેવાય છે. ડર્યા સુધી જીવ પોતાના મન તથા ઇન્દ્રિયોને પોતેજ વશ છે ત્યાં સુધી તે વિભાવમાં મગ્ન છે. વિભાવનો ત્યાગ કરનાર સ્વભાવને પામી અનુક્રમે તેમાં મગ્ન થઈ શકે છે માટે મન તથા ઇન્દ્રિયાંને વંશ કરવા પ્રમાદ રહિત પવિત્ર જ્ઞાનામૃતનુંજ સેવન કરવા અહોનિશ ઉજમાલ થઈ રહેવું યુક્ત છે.

૨. જ્ઞાનામૃતના સાગર ઈર્ષી પરબ્રહ્મ-પરમાત્મ સ્વરૂપમાં જે મગ્ન થયેલ છે તેને વીજી વાવત હંલાંહંલ ક્ષેર જેવી લાગે છે. જેણે ક્ષીર સમુદ્રના જલનું પાન કર્યું હોય તેને સ્વારા જલથી તૃપ્તિ કેમ વળે ? જેણે શાન્તરસનું પાન કર્યું તેને વિષયરસ કેમ ગમે ?

૩. સહજાનંદ સુખમાં મગ્ન અને જગત સ્વરૂપને જોનારને પર-ભાવનું કરવાપણું ઘટતું નથી. તેને તો ફક્ત સર્વભાવમાં સમક્ષીપણુંજ હોવું ઘટે છે. સર્વ પરભાવમાં તટસ્થપણું ત્યજીને કર્તાપણું કરવા જતાં

સ્વભાવ હાનિ થાય છે માટે મોક્ષાર્થી જીવને સર્વત્ર કર્તૃત્વ અભિમાન સર્વથા ત્યજી તદ્દસ્થપણુંજ આદરવું યુક્ત છે.

૪. પરબ્રહ્મમાં મગ્ન થયેલ મહાપુરુષને પુદ્ગલ સંબંધી કથાજ પ્રિય લાગતી નથી. તો અનર્થકારી સુવર્ણાદિક દ્રવ્યનો સંચય કે મનોહર સ્ત્રીઓમાં આસક્તિ તો હોયજ શાની ? સ્વરૂપ સુખમાં મગ્ન થયેલને કનક કે કામિની વ્હાલાં લાગતાંજ નથી.

૫. જેમ જેમ દીક્ષાનો પર્યાય વધતો જાય છે તેમ તેમ સાધુ પુરુષને ચિત્તસમાંધિમાં વધારો થતોજ જાય છે એમ ભગવતી સૂત્રાદિકમાં કહ્યું છે તે આવા સ્વરૂપ મગ્ન સાધુઓમાંજ ઘટમાન થાય છે. કહ્યું છે કે ૧૨ વાર માસની દીક્ષાવાળા મુનિં અનુત્તર વિમાનવાસી દેવના સુખને ડહાંધળી જાય છે. તે દેવ કરતાં પળ આવા મુનિ અધિક મુખી હોય છે. કારણ કે દીક્ષા વૃદ્ધિથી તેમની લેહ્યાશુદ્ધિ થતી જાય છે, અને નિર્મલ લેહ્યા યોગે ચિત્તની અધિક પ્રસન્નતા હોય છે, જેથી સ્વભાવિક સુખમાં વધારો થતો જાય છે. ૧૨ માસમાં આટલું સુખ થાય છે તો અધિકાઽધિક દીક્ષા પર્યાયનું તો કહેવુંજ શું ? પ્રબલ શાન્ત વાહિતાવડે કેવલ નિજસ્વરૂપમાં મગ્ન થઈ રહે છે.

૬ જ્ઞાનામૃતમાં મગ્ન થયેલાને જે સુખ સંભવે છે તે મુખથી કહી શકાય તેવું નથી. પ્રિયાનું પ્રેમાલિંગન કે ચંદનનો રસ તેવી શીતલતાનું સુખ આપી શકેજ નહિ. કેમકે પ્રથમનું સુખ સત્ય સ્વભાવિક

અને અર્તીન્દ્રિય છે અને પ્રિયાદિકનું સુખ ક્ષણિક કૃત્રિમ અને-ઇન્દ્રિય ગોચર હોવાથી વિભાવિક અને અસત્ય ભ્રમાત્મક છે.

૭. સહજ સ્વભાવિક શીતલતાને પુષ્ટિ કરનાર જ્ઞાનામૃતના લેશ માત્રનું સુખ અપાર છે. તો તેમાં સર્વોંશે નિમગ્ન થઈ રહેનાર મહાપુરુષના મહિમાનું તો કહેવુંજ શું ?

૮. જેની દૃષ્ટિમાંથી કરુણારસ વર્ષી રહ્યો છે અને જેનાં વચન સમતારૂપી અમૃતનું સિંચન કર્યાં કરે છે એવા શુભ જ્ઞાન અને ધ્યાનમાં મગ્ન થયેલા મહાપુરુષને નમસ્કાર ! જેની દૃષ્ટિમાં કરુણા ભરેલી છે, તેમજ જેની વાણી અમૃત જેવી મીઠી અને શીતલ છે, તેને નમસ્કાર !

॥ ૩ ॥ સ્થિરતા—અષ્ટક ॥

વૃત્સ કિં ચંચલ સ્વાંતો, બ્રાંત્વા બ્રાંત્વા વિષીદસિ ॥

નિર્ધિં સ્વ સન્નિધાવેવ, સ્થિરતા દર્શયિષ્યતિ ॥ ૧ ॥

જ્ઞાન દુગ્ધં વિનશ્યેત, લોભ વિક્ષોભ કૂર્ચકૈઃ ॥

આમ્લ દ્રવ્યાદિવાઽસ્થૈર્યા, દિતિ મત્વા સ્થિરો ભવ ॥૨॥

અસ્થિરે હૃદયે ચિત્રાઃ વ્રામેત્રાકાર ગોપના ॥

પુશ્ચલ્યા ઇવ કલ્યાણ, કારિણી ન પ્રકીર્તિતા ॥ ૩ ॥

अंतर्गतं महाशल्य, मस्थैर्यं यदि नोद्धृतम् ॥
 क्रियौषधस्य को दोष, स्तदा गुण मयच्छतः ॥ ४ ॥
 स्थिरता वाङ्मनः कायै, येषा मंगां गितां गता ॥
 योगिनः समशीलास्ते, ग्रामेऽरण्ये दिवा निशि ॥ ५ ॥
 स्थैर्यं स्तन प्रदीपश्चे, द्वीपः संकल्पदीपजैः ॥
 तद्विकल्पैरलं धूमै, रलं धूमैस्तथाश्रवैः ॥ ६ ॥
 उदीरयिष्यसि स्वांता, दस्थैर्यं पवनं यदि ॥
 समावे धर्म मेघस्य, घटां विघटयिष्यसि ॥ ७ ॥
 चारित्रं स्थिरता रूप, मतः सिद्धेष्वपीष्यते ॥
 यतं तां यतयो वश्य, मस्या एव प्रसिद्धये ॥ ८ ॥

॥ रहस्यार्थ ॥

१. स्थिरता आदर्श विना स्वभाविक सुख संप्राप्त थतुं नथी. संपूर्ण स्थिरताना वलेज स्वभाव मग्न थाय छे अने एवा स्वरूप मग्न महापुरुषज पूर्णानंद पायी शके छे. ते विना तो जीव ज्यां त्यां सुखनी भ्रांतिथी मात्र भम्याज करे छे माटे गुरुमहाराज शिष्यने स्थिरता आदरवा उपदेश आपे छे के हे वत्स, तुं अस्थिर चित्तथी अनेक

સ્થલે મટકી મટકીને શા માટે સ્વેદ ધારણ કરે છે ? ફક્ત અસ્થિ-રતાનું સેવન કરવાથી તને સર્વ સમૃદ્ધિ તારા ઘટમાંજ દેશાશે. સ્થિ-રતા વિના અનંત ગુણનિધાન સ્વ સમીપે છતાં દેશી શકાતો નથી.

૨. જેમ સ્વદાશયી દૂધ ફાટી જઈ વિનાશ પામે છે. તેમ અ-સ્થિરતા યોગે થતા અનેક સંકલ્પ વિકલ્પોથી જ્ઞાન ગુણ ક્ષોભ પામી વિનાશ પામે છે. અને સ્થિરતા યોગે જ્ઞાન ગુણની વૃદ્ધિ થાય છે એમ સમજીને તું સ્થિર થા.

૩. ચિત્ત અસ્થિર છતે કરવામાં આવતી અનેક પ્રકારની ક્રિ-યા કલ્યાણકારી થતી નથી. જેમ વ્યભિચારિણી સ્ત્રી ચતુરાઈ મરેલાં વચન બોલે છે. અને ઘુમટો તાળીને ચાલે છે છતાં અવલી ચાલથી તેવી ચેષ્ટા તેણીને હિતકારી નથી. તેમ ચપલ ચિત્તવાલાની પણ વિ-વિધ ક્રિયા આશ્રયી જાણવું. પતિવ્રતા સ્ત્રીની પવિત્ર આશયવાલી ક્રિયાની પેરે સ્થિરતાવંતની સર્વ ઉચિત ક્રિયા લેશે પડે છે.

૪. જ્યાં સુધી અસ્થિરતારૂપી અંતરનું મારે શલ્ય ઉદ્ભવ્યું નથી ત્યાં સુધી ગમે તેવી ઉત્તમ ક્રિયા પણ યથેષ્ટ ફલ આપી શકશે નહીં. જેમ શરીરની થુદ્ધિ કર્યા વાદ લીધેલું ઔષધ તત્કાલ ગુણ કરી શકે છે. તેમ અસ્થિરતા વાળાના અનુષ્ઠાન આશ્રયી પણ સમજવું.

૫. જેમને મન વચન અને કાયાવડે સંપૂર્ણ સ્થિરતા વ્યાપી ગઈ છે તેવા યોગી પુરુષોને ગામમાં કે વનમાં દિવસમાં કે રાત્રિમાં સંમ-

આવ વર્તે છે. જેમને સર્વાંગે સ્થિરતા થઈ છે તેવા મહાપુરુષને સર્વત્ર સમપરિણામજ વર્તે છે. સ્વયં કલ્યાણ પળ તેમનુંજ થાય છે.

૬. જો ઘટમાં એક સ્થિરતા પ્રગટે તો અનેક પ્રકારના મલીન સંકલ્પ વિકલ્પ સ્વતઃ ઉપશમે. કેમકે મલીન સંકલ્પ વિકલ્પો અસ્થિર મનમાંજ પ્રભવે છે. જેમ દેદીપ્યમાન રત્નનો દીપક મેહેલમાં પ્રગટ્યો હોય, તો ધૂમાડાવડે મંદિરને શ્યામ કરી નાંચે એવા કૃત્રિમ દીવા કરવાનું પ્રયોજનજ ન રહે, તેમ જો મનમંદિરમાં એક સ્થિરતા ગુણ પ્રગટ થાય તો તેમાં અન્યથા ઉઠતા અનેક પ્રકારના સંકલ્પ વિકલ્પ સ્વયં ઉપશમ પામે અને આત્માની સહજ જ્ઞાન ડ્યોતિ સ્થાયીપણે પ્રસરે જેથી સર્વ ભાવને હસ્તામલકની પેરે દેશી શકાય.

૭. હે વત્સ, જો તું સ્થિરતાનો ત્યાગ કરીને અસ્થિરતાની ઉદ્ધી-રણા કરીશ તો તારી ઘણી મહેનતથી વાધેલી સમાધિ ઢોલાઈ જશે. જેમ પ્રવલ પવનના યોગે ઘેઘઘટા વિસ્ખરાઈ જાય છે તેમ સંકલ્પ વિકલ્પ કરવાથી પૂર્વે મહા પરિશ્રમથી પેદા કરેલી સમાધિનો લોપ થઈ જાય. માટે જેમ વને તેમ સર્વ સંકલ્પ વિકલ્પને શમાવિને સ્થિરતા યોગે સમાધિ સુખમાંજ મગ્ન રહેવું ઉચિત છે. અસ્થિરતા કરવાથી તો આજીવનથી સમાધિનો પળ નાશ થઈ જાય છે.

૮. આત્મ ગુણમાંજ સ્થિરતા કરવી તેનું નામ ભાવ ચારિત્ર છે. જ્યંતિ નિશ્ચય ચારિત્ર તો સિદ્ધ ભગવાનમાં પળ વર્તે છે. જટલે કે સિદ્ધ

૩. ગમે તેવા સંયોગોમાં જે સમતા ધારી રાખી મુંઝાતા નથી તે આકાશની જેમ પાપ પંકથી લેપાતાજ નથી. સમ વિષમ સંયોગોમાં મુંઝાઈ જે સંકલ્પ વિકલ્પને વશ થઈ આર્તધ્યાનમાં પડી જાય છે તેજ પાપ પંકથી લેપાય છે.

૪. સંસારમાં રહ્યા છતાં ઠેકાણે ઠેકાણે સંસારનું નાટક જોઈને જે સ્વેદ પામતા નથી તેવા મધ્યસ્થ દૃષ્ટિ મોહથી લેપાતા નથી. સંસારમાં વિચિત્ર સંયોગયોગે પણ જે સમભાવ તજતા નથી અને સર્વત્ર સમાનભાવ રાખે છે એવા સમભાવીને સમતાના બલથી મોહ પરાજિત કરી શકતો નથી.

૫. મોહની પ્રવલતાથી વિવિધ વિકલ્પોને વશ થઈને જીવ દીર્ઘ સંસાર પરિભ્રમણ કરે છે. જેમ ઉપરાઉપર દારુના પ્યાલા પીવાથી પરવશ થયેલા જીવ અનેક પ્રકારની કુચેષ્ટા કર્યા કરે છે તેમ મોહના પ્રવલ વેગમાં તળાતા જીવના મહા માઠા હાલ થાય છે માટે સુખના અર્થો જીવે મોહ મદિરાથી દૂર રહેવા સમતાને ધારી સંકલ્પ વિકલ્પોને શમાવી દેવા યત્ન કરવો યુક્ત છે. એમ કરવાથી સહજ સ્વભાવિક નિર્વિકલ્પ શાન્ત સુખની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે. પ્રવલ મોહને પરાધીન થયેલો પ્રાણી સ્વપ્નમાં પણ એવું સુખ પામી શકતો નથી.

૬. આત્માનું સ્વભાવિકરૂપ તો સ્ફટિક રત્ન જેવું નિર્મલ છે. પરંતુ યુક્તલના સંબંધથી જીવ જડ જેવો થઈ તેમાં મુંઝાઈ જાય છે.

જેમ સ્ફટિક રત્નને રાતું પીહું લીહું કે કાહું ફૂલ લગાડવાથી તે લગાડેલા ફૂલના પ્રસંગથી આહું રત્ન તદ્રૂપજ થઈ જાય છે, તેમ જીવ પણ ઉપાધિ સંવંધથી જડ જેવો બની જાય છે. પુણ્ય પાપ રાગ દ્વેષાદિક જીવને કેવલ ઉપાધિરૂપ છે. જ્યાં સુધી જીવને તેનો સંવંધ રહે છે ત્યાં સુધી તે તેનું શુદ્ધ સ્વરૂપ સંપૂર્ણ રીતે પ્રગટ કરી શકતો નથી. પણ તેનો સંપૂર્ણ વિયોગ થયે છે તે આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ સહજ પ્રગટ થઈ રહે છે.

૭ મોહના ક્ષયથી સહજ આત્મસુખને સાક્ષાત્ અનુભવતાં છતાં પુદ્ગલિક સુખને સાતું મિષ્ટ માનનારા લોકોની પાસે તેનું કથન કરતાં આશ્ચર્ય લાગે છે. કેમકે પુદ્ગલાનંદી જીવને આત્મિક સુખનો સાક્ષાત્ અનુભવ થઈ શકતો નથી. અને સાક્ષાત્ અનુભવ થયા વિના તેની પ્રતીતિ પણ આવી શકતી નથી. તેથી નિર્મોહી પુરુષ અધિકાર મુજબજ ઉપદેશ આપે છે.

૮ જે મહાશય શુદ્ધ સમજ પૂર્વક સમસ્ત સદાચારને સેવવા હે-જમાલ રહે છે તે પ્રયોજનવિનાશી પરભાવમાં શા પ્રાટે મુંઝાય ? જેમ નિર્મલ આરીસામાં વસ્તુનું યથાર્થ દર્શન થઈ શકે છે તેમ નિર્મલ જ્ઞાન દર્પણયોગે આત્મા સ્વકર્તવ્ય સમ્યક્ સમજીને તેનું નિરમિનાનતાથી આરાધન કરી શકે છે. નિર્મલ જ્ઞાનવેડે સ્વ કર્તવ્યનું સ્વરૂપ નિર્ધારીને જે શુભાશય તેનું સેવન કરે છે તે અવશ્ય ફતેહમંદ બીવે છે.

ભગવાને પણ સ્થિરતા-ચારિત્રનો સંપૂર્ણ સ્વીકાર કરેલો છે. એમ સમજીને સ્થિરતા ગુણને પ્રગટ કરવા માટે સર્વ મુનિયોએ અવશ્ય ઉદ્વમ કરવો શુક્ત છે. સ્થિરતા ગુણ વિનાનું ચારિત્ર પણ નિષ્ફલપ્રાયજ છે.

॥ ૪ ॥ નિર્મોહ—અષ્ટક ॥

અહંમમેતિ મંત્રોઽયં, મોહસ્ય જગદાન્ધ્યકૃત્ ॥

અયમેવહિ નચ્ પૂર્વઃ, પ્રતિમંત્રોઽપિ મોહજિત્ ॥ ૧ ॥

શુદ્ધાત્મદ્રવ્ય મેવાઽહં, શુદ્ધ જ્ઞાનં ગુણો મમ ॥

નાન્યોઽહં ન મમાન્યે ચે, ત્યદો મોહાસ્ત્ર મુલ્વણમ્ ॥ ૨ ॥

યો ન મુહ્યતિ લગ્નેષુ, માવેષ્વૌદયિકાદિષુ ॥

આકાશમિવ પંકેન, નાસૌ પાપેન લિપ્યતે ॥ ૩ ॥

પશ્યન્નેવ પરદ્રવ્ય, નાટકં પ્રતિપાટકમ્ ॥

મવચ્ચક્ર પુરસ્થોઽપિ, નામૂઢઃ પરિસ્થિયતે ॥ ૪ ॥

વિકલ્પ ચપકૈ રાત્મા, પીત મોહાસવો હ્યયમ્ ॥

મવોદતાલ મુત્તાલ, પ્રપંચ મધિતિષ્ઠતિ ॥ ૫ ॥

નિર્મલ સ્ફટિક સ્યેવ, સહજં રૂપમાત્મનઃ ॥

અધ્યસ્તોપાધિ સંવંધો, જડ સ્તત્ર વિમુહ્યતિ ॥ ૬ ॥

અનારોપ સુખં મોહ, ત્યાગાદનુભવન્નપિ ॥

આરોપ પ્રિય લોકેષુ, વક્તુમાશ્ચર્યવાન્ ભવેત્ ॥ ૭ ॥

યશ્ચિદ્દર્પણ વિન્યસ્ત, સમસ્તાચાર ચારુધીઃ ॥

ક્ર નામ સ પર દ્રવ્યે, ઽનુપયોગિ નિમુહ્યતિ ॥ ૮ ॥

॥ રહસ્યાર્થ ॥

૧. હું અને મારું એ મોહનો મહામંત્ર છે. તેને આજ્ઞા જગતને આંધળું કર્યું છે. પણ જો તેની પૂર્વે એક નકાર જોડયો હોય તો “ નહિ હું અને નહિ મારું ” એવો પ્રતિમંત્ર થાય છે અને તેથી સામા મોહનોજ પરાજય થાય છે. મોહે પોતાના મંત્રથી જગત માત્રને વશ કરી લીધેલું છે પણ જો સદ્ગુરુ કૃપાથી પ્રતિમંત્ર હાથ લાગે તો તેથી સમૂલગો મોહનોજ પરાધવ થઈ શકે છે. માટે મોહનો પરાજય કરવા માટે મોક્ષાર્થીએ તે પ્રતિમંત્રનેજ સેવવો યુક્ત છે. મમતાને મુક્તિને સમતાને સેવવાથી ઉક્ત મંત્ર સિદ્ધ થઈ શકે છે.

૨. શુદ્ધ આત્મદ્રવ્ય એજ હું હું અને શુદ્ધ જ્ઞાનગુણ એજ મારું સર્વસ્વ છે. પણ આ દેહ એ હું નહિ તેમજ લક્ષ્મી કુંડલ વિગેરે મારું નથી એવી શુદ્ધ સમજ મોહનો વિનાશ કરવા સમર્થ શસ્ત્રરૂપ નીવડે છે.

૩. ગમે તેવા સંયોગોમાં જે સમતા ધારી રાખી મુંઝાતા નથી. આકાલની જેમ પાપ પંકથી લેપાતોજ નથી. સમ વિષમ સંયોગોમાં મુંઝાઈ જે સંકલ્પ વિકલ્પને વશ થઈ આર્તધ્યાનમાં પડી જાય છે. આજ પાપ પંકથી લેપાય છે.

૪. સંસારમાં રહ્યા છતાં ઠેકાણે ઠેકાણે સંસારનું નાટક જોઈને ને સ્વેદ પામતા નથી તેવા મધ્યસ્થ દૃષ્ટિ મોહથી લેપાતા નથી. સંસારમાં વિચિત્ર સંયોગયોગે પણ જે સમભાવ તજતા નથી અને સર્વત્ર સમાનભાવ રાખે છે એવા સમભાવીને સમતાના બલથી મોહ પરાજિત કરી શકતો નથી.

૫. મોહની પ્રવલતાથી વિવિધ વિકલ્પોને વશ થઈને જીવ દીર્ઘ સંસાર પરિભ્રમણ કરે છે. જેમ ઉપરાઉપર દારુના પ્યાલા પીવાથી મસ્ત થયેલા જીવ અનેક પ્રકારની કુચેષ્ટા કર્યા કરે છે તેમ મોહના પ્રવલ વેગમાં તળાતા જીવના મહા માઠા હાલ થાય છે માટે મુશ્કેલી અર્થી જીવે મોહ મદિરાથી દૂર રહેવા સમતાને ધારી સંકલ્પ વિકલ્પોને શમાવી દેવા યત્ન કરવો યુક્ત છે. એમ કરવાથી સહજ સ્વભાવિક નિર્વિકલ્પ શાન્ત સુખની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે. પ્રવલ મોહને પરાધીન થયેલો પ્રાણી સ્વપ્નમાં પણ એવું સુખ પામી શકતો નથી.

૬. આત્માનું સ્વભાવિકરૂપ તો સ્ફટિક રત્ન જેવું નિર્મલ છે. પરંતુ પુત્રલના સંબંધથી જીવ જડ જેવો થઈ તેમાં મુંઝાઈ જાય છે.

જેમ સ્ફટિક રત્નને રાતું પીછું લીછું કે કાલું ફૂલ લગાડવાથી તે લગાડેલા ફૂલના પ્રસંગથી આશું રત્ન તદ્રૂપજ થઈ જાય છે, તેમ જીવ પણ ઉપાધિ સંવંધથી જડ જેવો બની જાય છે. પુણ્ય પાપ રાગ દ્વેષાદિક જીવને કેવલ ઉપાધિરૂપ છે. જ્યાં સુધી જીવને તેનો સંવંધ રહે છે ત્યાં સુધી તે તેનું શુદ્ધ સ્વરૂપ સંપૂર્ણ રીતે પ્રગટ કરી શકતો જ નથી. પણ તેનો સંપૂર્ણ વિયોગ થયે છતે આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ સહજ પ્રગટ થઈ રહે છે.

૭ મોહના ક્ષયથી સહજ આત્મસુખને સાક્ષાત્ અનુભવતાં છતાં પુદ્ગલિક સુખને સાચું મિષ્ટ માનનારા લોકોની પાસે તેનું કથન કરતાં આશ્ચર્ય લાગે છે. કેમકે પુદ્ગલાનંદી જીવને આત્મિક સુખનો સાક્ષાત્ અનુભવ થઈ શકતો નથી. અને સાક્ષાત્ અનુભવ થયા વિના તેની પ્રતીતિ પણ આવી શકતી નથી. તેથી નિર્મોહી પુરુષ અધિકાર મુજબજ ઉપદેશ આપે છે.

૮ જે મહાશય શુદ્ધ સમજ પૂર્વક સમસ્ત સદાચારને સેવવા-જ-જમાલ રહે છે તે પ્રયોજનવિનાના પરમાવમાં શા માટે મુંઝાય ? જેમ નિર્મલ આરીસામાં વસ્તુનું યથાર્થ દર્શન થઈ શકે છે તેમ નિર્મલ જ્ઞાન દર્પણયોગે આત્મા સ્વકર્તવ્ય સમ્યક્ સમજીને તેનું નિરભિમાનતાથી આરાધન કરી શકે છે. નિર્મલ જ્ઞાનવડે સ્વ કર્તવ્યનું સ્વરૂપ નિર્ધારીને જે શુભાર્થ તેનું સેવન કરે છે તે અવશ્ય ફતેહમંદ નીવડે છે.

॥ ५ ॥ ज्ञानाष्टक ॥

मज्जत्यज्ञ किलाज्ञाने, विष्टायामिव शूकरः ॥

ज्ञानी निमज्जति ज्ञाने, मराल इव मानसे ॥ १ ॥

निर्वाण पद मप्येकं, भाव्यते यन्मुहुर्मुहुः ॥

तदेव ज्ञान मुत्कृष्टं, निर्बधो नास्ति भूयसा ॥ २ ॥

स्वभाव लाभ संस्कार, कारणं (स्मरणं) ज्ञान मिष्यते ॥

ध्यान्यमात्रमतस्त्वन्य, तथा चोक्तं महात्मना ॥ ३ ॥

वादांश्च प्रतिवादांश्च, वदंतोऽनिश्चितांस्तथा ॥

तत्त्वान्तं नैव गच्छन्ति, तिलपीलकवद्गतौ ॥ ४ ॥

स्वद्रव्य गुण पर्याय, चर्या वर्या परान्यथा ॥

इति दत्तात्म संतुष्टि, मुष्टि ज्ञानस्थितिर्मुनेः ॥ ५ ॥

अस्तिचेद् ग्रंथिभिद् ज्ञानं, किं चित्रैस्तंत्रयंत्रणैः ॥

प्रदीपाः कोपयुज्यन्ते, तमोग्नी दृष्टिरेवचेत् ॥ ६ ॥

मिथ्यात्वशैलपक्षच्छिद्, ज्ञानदंभोलिशोभितः ॥

निर्भयः शक्रवद्योगी, नंदत्यानंदनंदने ॥ ७ ॥

પીયૂષમસમુદ્ધોત્થં, રસાયનમનૌષધમ્ ॥
અનન્યા પેક્ષ મૈશ્વર્યં, જ્ઞાનમાહુર્મનીષિણઃ ॥ ૮ ॥

॥ રહસ્યાર્થ ॥

૧. નિર્મલ જ્ઞાનવડે વસ્તુતત્ત્વનો નિર્ધાર કરીને જે સદાચારને સેવે છે તેજ મોહનો વિનાશ કરી શકે છે. માટે નિર્મલ જ્ઞાન ગુણ આદરવા શાસ્ત્રકાર આગ્રહ પૂર્વક કહે છે જેમ મૂંઢ વિદ્યામાં મગ્ન રહે છે તેમ મૂઢ માણસ અજ્ઞાનમાંજ મગ્ન રહે છે પણ જ્ઞાની પુરુષ તો જેમ હંસ માનસ જલમાં મગ્ન રહે છે તેમ નિર્મલ જ્ઞાન ગુણમાંજ મગ્ન રહે છે. જ્ઞાની પુરુષ કદાપિ જ્ઞાનમાં અરતિ ધારતો નથી. અથવા જ્ઞાનજ્ઞ તેનો સ્વરો સ્વોરાક હોવાથી તે તેને અત્યંત આદરથી સેવે છે.

૨. જેનાથી રાગ દ્વેષનો અત્યંત ક્ષય થવા પૂર્વક મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ થઈ શકે એવા એક પણ પદનો વારંવાર અભ્યાસ કરી તેમાં તન્મય થવું તેજ જ્ઞાન શ્રેષ્ઠ છે. ‘મારુષ માતુષ’ જેવા એક પદથી પણ કલ્યાણ સાધી શકાય છે. તેવાજ વધારે પદ હોય તેનું તો કહેવુંજ શું? પણ ભારભૂત એવા શુષ્ક જ્ઞાન માત્રથી કંઈ કલ્યાણ નથી.

૩. જેથી સ્વભાવ નિર્મલ થાય એટલે આત્મ પરિણતિ સુધરતી જાય એવુંજ જ્ઞાન મેલવવું સારું છે. બાકીનું જ્ઞાન તો કેવલ બોજારૂપ છે. એવું શાસ્ત્રકાર કહે છે.

૪. અનિશ્ચિત વાદવિવાદને વદતાં થકાં, જેને ધાંત્રીનો વલ્લદ ગમે તેટલું ચાલે તોપણ તેનો અંત આવતો નથી, તેમ તત્ત્વનો પાર પામી શકાતોજ નથી. સાધ્ય દૃષ્ટિથી ધર્મચર્ચા કરતાં કે નમ્રપણે તત્ત્વ કથન કે શ્રવણ કરતાં કેવલ હિત પ્રાપ્તિજ થાય છે. માટે શુષ્ક વાદવિવાદ તજીને કેવલ તત્ત્વ સ્વોજના કરવી.

૫. આત્મ દ્રવ્યના ગુણ પર્યાયની પર્યાલોચનો કરવીજ શ્રેષ્ઠ છે, વીજી નકામી વાદતમાં વચંત ગંભાવવો યુક્ત નથી. એવી સમજ પૂર્વક સહજ સંતોષ ધારનાર મુનિ મુષ્ટિ જ્ઞાનની સ્થિતિવાલા ગણાય છે. મુષ્ટિજ્ઞાન સંક્ષિપ્ત છતાં સર્વોત્તમ છે. તેથી સર્વ પરંભાવથી ત્રિરમી મુનિ સહજ સ્વંભાવ રમણી વને છે.

૬. મિથ્યાત્વને ભેદી સમકિત પ્રાપ્ત કરાવે એવું સમ્યગ્ જ્ઞાન જો મગટ થાય તો તે સારભૂત જ્ઞાન પામી વીજા શાસ્ત્ર પરિશ્રમનું કંઈ પ્રયોજન નથી. જો સ્વંભાવિક દૃષ્ટિથી અંધકાર દૂર થતો હોય તો કૃત્રિમ દીવાતું શું પ્રયોજન છે? સાચો દીવો જેના ઘટમાંજ પ્રગટ્યો છે તેને સહજ સ્વંભાવિક પ્રકાશ મળ્યાજ કરે છે તેથી તે મિથ્યાત્વ અંધકારનો વિનાશ કરી આનંદ મગ્નજ રહે છે. સારભૂત જ્ઞાન વિના લાચો-ગમે હેતુકારક શાસ્ત્ર વિલોડનથી શું વલ્લવાનું? ચોક્કી દૃષ્ટિવાલાને એક પણ દીવો વસ છે, અને અંધ દૃષ્ટિને હજારો દીવાથી પણ ઉપકાર થઈ શકવાનો નથી. સમ્યગ્ જ્ઞાનવાન સમ્યગ્ દર્શન યા સમકિત રત્નના પ્રભાવથી દિવ્યદૃષ્ટિજ કહેવાય છે.

૭. મિથ્યાત્વ શૈલને છેદવા સમર્થ જ્ઞાનરૂપ વજ્રથી શોભિત મુનિ
નિર્ભય છતાં શક્ર ઇંદ્રની પેરે આનંદ તંદનમાં વિચરે છે. રત્નત્રયી
મંડિત મુનિ નિર્ભય છતાં સહજાનન્દમાં મસ્ત રહે છે. તેવા યોગી પુ-
રુષને સંયમમાં અરતિ થવા પામતી નથી.

૮ પ્રાણ પુરુષો કહે છે કે જ્ઞાન, સમુદ્રથી નહિ ઉત્પન્ન થયેલું
અભિનવ અમૃત છે. ઔષધ વિનાનું અપૂર્વ રસાયણ છે. અને સર્વથી
શ્રેષ્ઠ એવું અનુપમ ऐश्वर્ય છે. ભાગ્યવંત ભવ્યોજે તેનો લાભ લહી શકે
છે. ભાગ્યહીનને તે પ્રાપ્ત થઈ શકતુંજ નથી. સૌભાગી ભરો તેનો
મધુર રસ પીવે છે. અને દુર્ભાગી તેનાથી દૂરજ રહે છે.

॥ ૬ ॥ શમાષ્ટકમ્ ॥

વિકલ્પ વિપયોત્તીર્ણઃ, સ્વભાવાલંબનઃ સદા ॥

જ્ઞાનસ્ય પરિપાકો યઃ, સઃ શમઃ પરિકીર્તિતઃ ॥ ૧ ॥

અનિચ્છન્ કર્મ વૈષ્ણ્યં, બ્રહ્માંશેન સમં જગત્ ॥

આત્માભેદેન યઃ પરયે, દસૌ મોક્ષંગમી શમી ॥ ૨ ॥

આરુહ્યુર્મુનિયોગં, અયેદ્વાદ્યક્રિયામપિ ॥

યોગારૂઢઃ શમાદેવઃ, શુદ્ધચેત્યંતર્ગતક્રિયઃ ॥ ૩ ॥

ध्यानवृष्टेर्दया नद्याः, शमधूरे प्रसर्पति ॥

विकारतीरवृक्षाणां, मूलादुन्मूलनं भवेत् ॥ ४

ज्ञानध्यान तपः शील, सम्यक्त्व सहितो ऽप्यहो ॥

तं नाप्नोति गुणं साधु, यं प्राप्नोति शमान्वितः ॥ ५ ॥

स्वयंभूरमणस्पर्द्धि, वर्द्धिष्णु समता रसः ॥

मुनिर्येनोपमीयेत, कोपिनासौ चराचरे ॥ ६ ॥

शमसूक्त सुधासिक्तं, येषां नक्तं दिनं मनः ॥

कदापि ते न दह्यन्ते, रागोरगविषोर्मिभिः ॥ ७ ॥

गर्जद्ज्ञान गजोत्तुंग, रंगद् ध्यान तुरंगमाः ॥

जयन्ति मुनिराजस्य, शमसाम्राज्य संपदः ॥ ८ ॥

॥ रहस्यार्थ ॥

१ संकल्प विकल्पने शमावी आत्माने सहज शीतलता सदा आपनार एवा शमगुणने सम्यग् ज्ञानना उत्तम फलरूपे ज्ञानी शुरुषोऽवखाणेल छे. उपशमवंत विविध विकल्प जाळथी मुक्त होइ शके एवा परिपक्व ज्ञानना बलथी सहज स्वहित साथी शके छे.

૨ જે શાન્ત આત્મા, કર્મની વિષમતાને નહિ લેખતાં, સર્વ જગજંતુને સહજ સુખ મેલવવા એક સરસ્વી સત્તા હોવાથી, આત્મ સમાનજ લેખે છે, તે અવશ્ય મોક્ષગામી થાય છે અર્થાત્ જેને સર્વત્ર સમભાવ વ્યાપ્યો છે તે જરૂર મોક્ષ સુખ સાધી શકે છે.

૩ યોગારૂઢ થવા ઇચ્છનાર સાધુને તો વાહ્ય (વ્યવહાર) ક્રિયાની અપેક્ષા રહે છે. પળ યોગારૂઢ મુનિ તો અંતર ક્રિયાનો આશ્રય કરનાર હોવાથી કેવલ શમગુણથીજ શુદ્ધ થાય છે. પ્રથમ તો યોગની ચપલતા વારવા અને સહજ સ્થિરતા સાધવા આપ્ત પુરુષે ઉપદેશેલી વ્યવહારિક ક્રિયા કરવી પડે છે પળ અનુક્રમે અભ્યાસ વલે મન વચન અને કાયાની ચપલતા શાન્ત થયે છતે મુનિને ઉત્તમ ક્ષમાદિક સહજ શુદ્ધક્રિયા યોગે અંતર શુદ્ધિ થઈ શકે છે. તેવી યોગ્યતા પામવા પ્રથમ અભ્યાસ કરી અંતે સહજ ક્ષમાદિક અંતરંગ ક્રિયાથી આત્મ શુદ્ધિ સાધવી સુલભ પડે છે. યોગ્યતા વિના કાર્ય સાધવા જતાં અનેક મુશીબતો આવી પડે છે.

૪. ધ્યાનની વૃષ્ટિ થવાથી, શુદ્ધ કરુણારૂપી નદી શમપૂરથી એવી તો છલકાય જાય છે કે તેના કાંઠે રહેલા વિવિધ વિકાર-વૃક્ષો મૂલથીજ વસડાય જાય છે. જ્યારે નિર્મલ ધ્યાનામૃતની વૃષ્ટિ થાય છે ત્યારે શુદ્ધ અહિંસક ભાવની એવી તો અભિવૃદ્ધિ થાય છે કે તેના શાન્ત રસના પ્રબલ પ્રવાહથી સર્વ પ્રકારના વિષયવિકારો સમૂલગત વસડાઈ જાય છે, તેથી તેના કડુક ફલની ભીતિ રહેતીજ નથી.

વિવેકદ્વિપહર્યક્ષૈઃ, સમાધિ ધન તસ્કરૈઃ ॥

इन्द्रियैर्नजितो योऽसौ, धीराणां धुरि गण्यते ॥ ८ ॥

॥ रहस्यार्थ ॥

૧. જો તું સંસાર પરિભ્રમણના દુઃખથી ઢરતો હોય અને અ-
સ્ખંડ એવું મોક્ષ સુખ સ્વાધીન કરવા ઇચ્છતો હોય તો ઇન્દ્રિય વર્ગને
દમવા પ્રવલ પ્રયત્ન કર. વિવિધ વિષય સુખની વાસના મોક્ષાર્થી જી-
વને પણ વાધક થાય છે. માટે પ્રથમજ વિવિધ વિષયમાં મટકતા
મન અને ઇન્દ્રિયોને દમીને વશ કરવા યુક્ત છે. અન્યથા તેઓને વશ
પાડિ રહેવાથી ઉદ્ધત ઘોડાની પેઠે તેઓ જરૂર જીવને વિષમ એવા દુર્ગ-
તિના માર્ગમાંજ રહેવા જાયછે. પણ જો તેમનેજ આગમ યુક્તિથી
વશ કરી લેવામાં આવશે તો આત્મા અંતે અસ્ખંડ સુખ સાધી શકશે.

૨. તૃષ્ણા-જલથી પરિપૂર્ણ એવા ઇન્દ્રિય-ક્યારાથી વૃદ્ધિ પામે-
લા વિકાર વિષયવૃક્ષો જીવને મહા મૂર્છા ઉપજાવે છે. જેમ જેમ જીવ
વિવિધ વિષયને સેવે છે તેમ તેમ તેની તૃષ્ણા સતેજ થાય છે, અને
અંતે અસંતુષ્ટ રહી આર્તધ્યાન યોગે મહાવિકારને તે મજે છે. એમ
સમજી સંતોષને સેવનારા જીવો મન અને ઇન્દ્રિયો ઉપર અચ્છો કાણુ
મેલવી અંતે અવશ્ય અસ્ખંડ સુખ સાધી શકે છે, વાકી કામાન્ધ તો

ક્ષણિક સુખ માટે અનંત અને અક્ષય સુખને ગમાવી અનંત અપાર દુઃખનેજ વ્હોરી લેછે. સંતોષી જીવ સર્વ દુઃખને સહજમાં જલાંજલી દઈ અપાર સુખમાં અવગાહી રહે છે, એમ સમજી સંતોષ ગુણને સેવવો યુક્ત છે.

૩. જેમ હજારો ગમે નદીઓથી પળ સમુદ્ર પૂરાતો નથી તેમ ગમે તેટલા વિષય સંયોગથી પળ ઇન્દ્રિયવર્ગ ધરાતો નથી, જેમ ઇંધનથી આગ ઝલટી વધે છે તેમ અનુકૂલ વિષય યોગે ઝલટી તૃષ્ણા વૃદ્ધિગત થાય છે માટે સહજ સંતોષી થવું યુક્ત છે. જેમ જેમ સંતોષ ગુણ વધે છે તેમ તેમ સહજ સુખની વૃદ્ધિ થાય છે.

૪. સંસારથી ઉદ્દેગ પામેલા જીવને પળ ઇન્દ્રિયો વિષય-પાશથી વાંધી લેછે તો સંસારમાં રચ્યા પચ્યા રહેનારનું તો કહેવુંજ શું ? તેવાને તો તે સદા સંતાપ્યાજ કરે છે પળ મોક્ષાર્થી જીવને પળ લાગ મઝ્યે છોડતી નથી. કેમકે તે મોહરાજાની ચાકરડીઓજ છે, માટે મોક્ષાર્થીએ તેમનાથી વધારે ચેતતા રહેવું યુક્ત છે.

૫. ઇન્દ્રિય સંવંધી વિષય સુખમાં મુંઝાયેલો જીવ ધનને અર્થે ઢુંગરની મટોડી જોવે છે પળ આત્મ સમીપેજ રહેલું શાસ્ત્રતું જ્ઞાન-ધન તપાસતો નથી, સ્વહં જોતાં વિષય વિરક્ત જીવનેજ સાચું જ્ઞાન-ધન હાથ લાગે છે. વિષયાન્ધ જીવને કામ અને અર્થજ પ્રિય હોવાથી

તેને સ્વર્ગી પ્રીતિ વિના તત્ત્વ-ધન હાથ લાગતુંજ નથી, માટે અનાદિની વિષયવાસના તજીને સત્ય જ્ઞાનમાં પ્રીતિ ધારવી યુક્ત છે.

૬. અધિકા ડધિક તૃષ્ણાને વધારનાર વિષય મુશ્વમાંજ મુઢ જીવો મગ્ન રહે છે, પળ જ્ઞાનામૃતનો આદર કરી શકતા નથી. સ્વર્ગ છે કે સ્વાસ્થરાની સ્વીસકોલી આંવાના રસમાં થું જાળે ? અમૃત સમાન જ્ઞાન તો વિષય મુશ્વથી વિરક્તનેજ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

૭. એક એક ઇન્દ્રિયના દોષથી, પતંગિયા, ખમરા માંછલા, હાથી તથા હરણ દુર્દશાને પામે છે તો દુષ્ટ એવી પાંચે ઇન્દ્રિયોને પરવશ થઈ વર્તનારા મૂઢ જીવોનું તો કહેવુંજ થું ?

૮. વિવેકરૂપ કુંજરને વિદારવા કેશરીસિંહ સમાન તથા સમાધિ ધનને હરવા સાક્ષાત્ ચોર સમાન એવી ઇન્દ્રિયોથી જેઓ જીતાયા નથી તેઓજ ધીર પુરુષોમાં ધુરંધર છે. જિતેન્દ્રિય પુરુષોજ સ્વર્ગ શુરવીર ગણાય છે.

॥ ૮ ॥ ત્યાગાષ્ટકમ્ ॥

સંયમાત્મા શ્રયે શુદ્ધો, પયોગં પિતરં નિજમ્ ॥

ધૃતિમંવાંચ પિતરૌ, તન્માં વિસૃજતં ધ્રુવમ્ ॥ ૧ ॥

युष्माकं संगमोऽनादि, बन्धवोऽनियतात्मनाम् ॥
 भ्रुवैक रूपान् शीलादि, बन्धनित्यधुनाश्रये ॥ २ ॥
 कान्ता मे समतै वैका, ज्ञातयोमे समक्रियाः ॥
 बाह्य वर्गमिति त्यक्त्वा, धर्म संन्यासवान् भवेत् ॥ ३ ॥
 धर्मोस्त्याज्याः सुसंगोत्थाः, क्षायोपशमिका अपि ॥
 प्राप्य चंदन गंधामं, धर्म संन्यास मुत्तमम् ॥ ४ ॥
 गुरुत्वं स्वस्य नोदेति, शिक्षा सात्त्येन यावता ॥
 आत्म तत्त्व प्रकाशेन, तावत् सेव्यो गुरुत्तमः ॥ ५ ॥
 ज्ञानाचारादयोपीष्टाः, शुद्ध स्व स्वपदावधि ॥
 निर्विकल्पे पुनस्त्यागे, नविकल्पो न वा क्रिया ॥ ६ ॥
 योग सन्यासतस्त्यागी, योगानप्यखिलां स्त्यजेत् ॥
 इत्येवं निर्गुणं ब्रह्म, परोक्तमुपपद्यते ॥ ७ ॥
 वस्तुतस्तु गुणैः पूर्ण, मनंतै र्भासते स्वतः ॥
 रूपं त्यक्त्वात्मनः साधोर्निरभ्रस्य विधोरिव ॥ ८ ॥

॥ રહસ્યાર્થ ॥

૧. સંયમી આત્મા શુદ્ધ ઉપયોગરૂપિ પિતાનો તથા ધૃતિરૂપિ માતાનો આશ્રય કરી લૌકિક મનાતા માતાપિતાનો સંગ નિશ્ચય પૂર્વક તજી દેહે. જ્યાં સુધી લૌકિક સંબંધીઓ સાથે સ્નેહ બાંધ્યો રહે છે, ત્યાં સુધી નિર્મલ જ્ઞાન, ધ્યાન તથા સમાધિરૂપ આત્મ સંયમમાં રતિ પડતી નથી. શુદ્ધ સંયમમાં રંગ લગાડવા માટે અને સહજ આનન્દ હુંડવા માટે લૌકિક સ્નેહ અવશ્ય તજવો યુક્ત છે.

૨. સંયમાર્થી આત્મા સ્વાર્થી બાંધવોનો ત્યાગ કરીને શીલ સંતોષ પ્રમુખ પરમાર્થી અને નિશ્ચલ પરિણામવાળા વંધુઓનો આશ્રય કરવા ઉજમાલ રહે છે. જ્યાં સુધી કૃત્રિમ સ્વાર્થી વંધુઓમાં પ્રીતિ છે ત્યાં સુધી સત્ય પરમાર્થી શીલાદિક સદ્ગુણોમાં પ્રીતિ જાગે નહિ. માટે શીલાદિક સત્ય વંધુઓમાં અકૃત્રિમ પ્રેમ જગાવવા અર્થે અનાદિ અવિવેક યોગે લાગેલો સ્વાર્થી લૌકિક વંધુઓ પ્રતિનો કૃત્રિમ રાગ અવશ્ય તજવોજ જોઈએ. કૃત્રિમ રાગનો ત્યાગ કરતાં સહજ સાત્ત્વિક પ્રેમ અવશ્ય જાગવાનો.

૩. સંયમાર્થી પુરુષ સમતારૂપી સ્ત્રીનો તથા સાધર્મીરૂપી જ્ઞાતિ જનોનોજ આદર કરે છે, પણ વાકીના મતલબીયા લૌકિક સંબંધીઓનો ત્યાગજ કરે છે. લૌકિક સંબંધને વિવેકથી છેદાને આત્મ સંયમને સાધવાનાંજો ઉત્તમ ત્યાગી કહેવાય છે.

૪. શુદ્ધ ક્ષાયક જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રાદિક ગુણો પ્રાપ્ત થયે છતે પૂર્વલા અશુદ્ધ અભ્યાસિક ગુણો ત્યાજ્ય થાય છે, આત્માના શુદ્ધ જ્ઞાનાદિક સદ્ગુણોમાં એવી સહજ અપૂર્વ શીતલતા તથા સુવાસના રહેલી છે કે તેને પામીને આત્મહંસ વીજે ક્યાંય પળ સ્થિતિ કરતો નથી, ફક્ત તેમાંજ સર્વ સંગ તજીને લયલીન થઈ રહે છે.

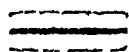
૫. આત્માનું સ્વરૂપ જેથી સમ્યગ્ સમજી શકાય એવા તત્ત્વ-જ્ઞાનના પ્રકાશવડે સ્વયં આત્માને શિક્ષા આપી સુધારી શકે તેવું ગુરુત્વ પોતાને પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી ઉત્તમ ગુરુનું શરણ અવશ્ય આદરવું યુક્ત છે, સ્વ કલ્યાણ સાધવાનો સંપૂર્ણ અધિકાર પ્રાપ્ત થયા બાદ ગુરુની આજ્ઞાથી એકલા વિચરવામાં પળ હિત છે, પરંતુ તેવી યોગ્યતા પામ્યા પહેલાં સ્વચ્છંદતાથી એકલા વિચરતાં તો કેવલ અહિતજ છે.

૬. જ્યાં સુધી સદાચારની સંપૂર્ણ શુદ્ધતા સિદ્ધ થાય નહિં ત્યાં સુધી જ્ઞાનાચાર આદિ સકલ આચાર અવશ્ય સેવ્ય છે, પળ જ્યારે અસંગ યોગની પ્રાપ્તિ થશે ત્યારે કોઈ વિકલ્પ પળ રહેશે નહિં, તેમજ ક્રિયા કરવાની ચિંતા પળ રહેશે નહિં, પ્રથમ મનની સ્થિરતા માટે સદા આચાર પાલવાની જરૂર છે. આચારની શુદ્ધિથી મનની શુદ્ધિ વિશેષે થાય છે, અને અંતે નિર્વિકલ્પ સમાધિ સિદ્ધ થયે છતે સર્વ વિકલ્પ તથા ક્રિયા સ્વતઃ ઉપશમે છે, પરંતુ પરિપૂર્ણ યોગ્યતા-અધિ

કાર પ્રાપ્ત કર્યા પહેલાં આપમતિથી જેઓ સદાચારનો અનાદર કરેછે, તેઓ ઉભય ભ્રષ્ટ થઈ અંતે ભારે પશ્ચાતાપના ભાગી થાય છે, માટે પ્રથમ આચાર શુદ્ધિદ્વારા મન શુદ્ધિ કરી તે વડે અનુક્રમે વચન અને કાય શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન સેવવો; ત્રિવિધ શુદ્ધિથી સહજ સમાધિ સિદ્ધ થતાં અનુક્રમે વિવિધ વિકલ્પો તથા ક્રિયાઓનો અંત આવશે એ વાત સ્વાત્તી પૂર્વક માનવી.

૭. ત્યાગી-સંયમી સિદ્ધ યોગી થઈને સમસ્ત યોગ-વ્યાપારનો ત્યાગ કરે છે અને સંપૂર્ણ વિવેક યોગે નિર્ગુણ બ્રહ્મ-પરમાત્મ પદને પ્રાપ્ત કરે છે. એ ત્યાગનુંજ માહાત્મ્ય છે.

૮. સંપૂર્ણ ત્યાગી-સંયમી સાધુ નિર્મલ ચંદ્રની પેરે વસ્તુતઃ અનંત ગુણ જ્યોતિષી સ્વતઃ પ્રકાશે છે. સંપૂર્ણ વિભાવ ત્યાગથી પૂર્ણ વિવેક યોગે નિર્મલ આત્મસ્વભાવ સ્વતઃ પ્રગટે છે.

॥ ૯ ॥ ક્રિયાષ્ટકમ્ ॥

જ્ઞાની ક્રિયાપરઃ શાન્તો, ભાવિતાત્મા જિતેન્દ્રિયઃ ॥

સ્વયં તીર્ણો ભવાંભોધેઃ, પરં તારયિતું ક્ષમઃ ॥ ૧ ॥

ક્રિયાવિરહિતં હંત, જ્ઞાનમાત્રમનર્થકમ્ ॥

ગતિંવિના પથિજ્ઞોઽપિ, નામ્નોતિ પુરમીપ્સિતમ્ ॥ ૨ ॥
 સ્વાનુકૂલાં ક્રિયાં કાલે, જ્ઞાન પૂર્ણોપ્યપેક્ષતે ॥
 પ્રદીપઃ સ્વપ્રકાશોઽપિ, તૈલ પૂર્ત્યાદિકં યથા ॥ ૩ ॥
 બાહ્યભાવં પુરસ્કૃત્ય, યે ક્રિયાં વ્યવહારતઃ ॥
 વદને કવલક્ષેપં, વિના તે તૃપ્તિકાંક્ષિણઃ ॥ ૪ ॥
 ગુણવદ્ બહુમાનાદે, નિત્ય સ્મૃત્યાચ સત્ક્રિયા ॥
 જાતં ન પાતયેદ્ભાવ, મ જાતં જનયેદપિ ॥ ૫ ॥
 ક્ષાયોપશમિકે ભાવે, યાક્રિયા ક્રિયતે તયા ॥
 પતિતસ્યાપિ તદ્ભાવ, પ્રવૃદ્ધિર્જાયતે પુનઃ ॥ ૬ ॥
 ગુણ વૃદ્ધૈતતઃ કુર્યાત્, ક્રિયામસ્વલનાય વા ॥
 એકં તુ સંયમસ્થાનં, જિનાનામવતિષ્ઠતે ॥ ૭ ॥
 વચોનુષ્ઠાનતોસંગ, ક્રિયાસંગતિમંગતિ ॥
 સેયં જ્ઞાનક્રિયાભેદ, ભૂમિરાનંદપિચ્છલા ॥ ૮ ॥

॥ રહસ્યાર્થ ॥

૧. સમ્યગ્ જ્ઞાન અને ક્રિયાને સેવનાર શાન્ત અને ભાવિત આત્મા જિતેન્દ્રિય થઈ આ મયંકર મવોદધિથી પોતે તર્યા છતાં અન્યને

પણ તારવા સમર્થ થાય છે, ઉપર બતાવેલા સદ્ગુણો વિનાનો વાહ્યા-
ડંબરી સ્વપરને તારવા શક્તિવાન નથી.

૨. ક્રિયા-આચરણ વિનાનું કેવલ શુષ્કજ્ઞાન નિષ્ફલ છે, અને સદાચરણ યુક્ત સર્વ જ્ઞાન સફલ છે. કેમકે માર્ગનો જાણ છતાં પંખી ગમન ક્રિયા વિના ઇચ્છિત સ્થાને પહોંચી શકતો નથી. અને ગમન ક્રિયા યોગે સુખે સમાધિથી ઇષ્ટ સ્થાને પહોંચી શકે છે. એમ નિર્ધારીને મ્હોટી મ્હોટી વાતો કરીને નહિ વિરમતાં સાક્ષાત્ ક્રિયારુચિ થવું.

૩. જેમ દીવો સ્વપ્રકાશક છતાં તેલવાટ વિગેરેની અપેક્ષા રાખે છે તેમ સંપૂર્ણ જ્ઞાનીને પણ કાલે કાલે આત્મ અનુકૂલ ક્રિયા કરવી પડે છે, જેમ તેલવાટ વિગેરે અનુકૂલ સાધન વિના દીવો બલી શકતો નથી; ફક્ત તેલવાટ વિગેરે પહોંચે ત્યાં સુધીજ દીવો બલી પછી ઓલવાઈ જાય છે, તેમ જ્ઞાનીને પણ અનુકૂલ ક્રિયા કર્યા વિના ચાલતું નથી. જેમ જલનો રસ જલથી ન્યૂંરો રહેતોજ નથી તેમ સત્ય-પરમાર્થિક જ્ઞાન પણ તદનુકૂલ ક્રિયા વિનાનું હોતુંજ નથી. સંપૂર્ણ જ્ઞાની પણ સ્વાનુકૂલ ક્રિયા કરેજ છે, તો સંપૂર્ણ જ્ઞાની થવા ઇચ્છતા એવા અલ્પજ્ઞાનીનું તો કહેવુંજ શું ?

૪. ક્રિયા કરવી તે તો વાહ્ય ભાવ છે એમ કહીને જેઓ સત્ય વ્યવહારનો નિષેધ કરે છે, તેઓ મુશ્કેલીમાં કોળીયો નાંખ્યા વિનાજ તૃપ્તિને ઇચ્છવા જેવું કરે છે. જેમ જમ્યા વિના ક્ષુધા શાન્ત થતી નથી

તેમ સત્ય વ્યવહાર સેવન વિના શુદ્ધ નિશ્ચય માર્ગ પળ મલી શકતો નથી. માટે શુદ્ધ નિશ્ચયાર્થીને વ્યવહારનો અનાદર કરવો યુક્ત નથી. પળ શુદ્ધ માર્ગ માટે સત્ય વ્યવહારનું વિશેષે સેવન કરવું ઘટે છે.

૫. ગુણવંતનું વહુમાન બની શકે તેટલું કરવા પૂર્વક તેનું નિત્ય સ્મરણ કરવા પ્રમુખ સત્ ક્રિયાથી ઉત્પન્ન થયેલા ભાવને ટકાવી રાખવા સાથે નવા ભાવને પળ પેદા કરવાનું બની આવે છે. માટે ગુણના અર્થીએ હમેશાં સત્ ક્રિયાનું આલંબન લીધાજ કરવું.

૬. પ્રથમ અભ્યાસરૂપે જે સત્ ક્રિયા કરવામાં આવે છે તેથી એવો સંસ્કાર જામી જાય છે કે તે ક્રિયા અંતે શુદ્ધ અને અસંગપણે થયા કરે છે. તેમજ ક્વચિત્ દૈવવશાત્ પતિત થયેલાને પળ પૂર્વલા ભાવની પ્રાપ્તિ થઈ આવે છે. પરંતુ જેઓ પ્રમાદને પરાધીન પડ્યા છતાં સત્ ક્રિયાનું સેવનજ કરતા નથી તેવા મંદભાગીને તો ગુણમાં આગલ વધવાનું સાધનજ મલી શકતું નથી.

૭. માટે સદ્ગુણોની વૃદ્ધિ માટે તેમજ પ્રાપ્ત થયેલા સદ્ગુણોથી ભ્રષ્ટ નહિ થવા માટે સદા સત્ ક્રિયા સેવ્યાજ કરવી યુક્ત છે. એવો શુભ અભ્યાસ વીતરાગ દશા પ્રાપ્ત થતાં સુધી સેવવા યોગ્ય છે. સમસ્ત મોહનો ક્ષય થવા પામે ત્યાં સુધી એવા શુભ અભ્યાસમાં પ્રમાદ કરવો અયુક્ત છે. પ્રમાદ સેવનથી તો હલદો અનર્થ પેદા થાય છે. માટે પરમાત્મ દશા પ્રાપ્ત થતાં સુધી અપ્રમત્ત ભાવજ આદરવા યોગ્ય

છે. વીતરાગ દશા પ્રાપ્ત થયા પછી પતીત થવાનો લગારે થય નથી. વીતરાગ દશા તો કાયમ એક સરસ્વીજ હોય છે. વીતરાગ દશામાં કોઈ પણ ક્રિયા કરવા સંબંધી વિકલ્પજ હોતો નથી.

૮. વીતરાગ વચનાનુસારે વર્તન કરતાં અંતે અસંગ વૃત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. તે જ્ઞાન અને ક્રિયાની અભેદ ભૂમી-એકતા અમંદ આનંદથી ભરેલી હોય છે. તથાસ્તુ.

॥ ૧૦ ॥ તૃપ્ત્યષ્ટકમ્ ॥

પીત્વા જ્ઞાનામૃતં ભુક્ત્વા, ક્રિયા સુરલતા ફલમ્ ॥
 સામ્ય તામ્બૂલ માસ્વાદ્ય, તૃપ્તિં યાતિ પરાં મુનિઃ ॥૧॥
 સ્વગુર્ગૈરેવ તૃપ્તિશ્ચૈ, દાકાલમવિનશ્વરી ॥
 જ્ઞાનિનો વિષયૈઃ કિં તૈ, યૈર્ભવેત્તૃપ્તિરિત્વરી ॥ ૨ ॥
 યા શાન્તૈકરસા સ્વાદા, દ્વભવેત્તૃપ્તિરતીંદ્રિયા ॥
 સા ન જિહ્વેન્દ્રિયદ્વારા, ષડ્ઋસાસ્વાદનાદપિ ॥ ૩ ॥
 સંસારે સ્વપ્રવન્મિથ્યા, તૃપ્તિઃ સ્યાદાભિમાનિકી ॥
 તથ્યા તુ બ્રાંતિ શૂન્યસ્ય, સાત્મ વીર્ય વિપાકકૃત્ ॥૪॥
 પુદ્ગલૈઃ પુદ્ગલાસ્તૃપ્તિં, યાન્ત્યાત્મા પુનરાત્મના ॥

યસ્તૃત્તિ સમાશેપો, જ્ઞાનિનસ્તન્ન યુજ્યતે ॥ ૫ ॥
 મધુરાજ્ય મહાશાકા, ગ્રાહ્યે બાહ્યેચ ગોરસાત્ ॥
 ધરવ્રહ્માગે તૃત્તિ ર્યા, જનાસ્તાં જાનતેઽપિ ન ॥ ૬ ॥
 વિષયોર્મિવિષોદ્ધારઃ સ્યાદતૃત્તસ્ય પુદ્ગલૈઃ
 જ્ઞાન તૃત્તસ્ય તુ ધ્યાન, સુધોદ્ગાર પરંપરા ॥ ૭ ॥
 સુખિનો વિષયાતૃત્ત્તા, નેંદ્રોપેંદ્રાદયોઽપ્યહો ॥
 મિશ્ચુરેકઃ સુખી લોકે, જ્ઞાનતૃત્ત્તો નિરંજનઃ ॥ ૮ ॥

॥ રહસ્યાર્થ ॥

૧. જ્ઞાનામૃતનું પાન કરીને તથા ક્રિયા કલ્પલતાનાં ફલ સ્વા-
 ણે તથા સમતારૂપી તામ્બૂલ ચાવીને મુનિ શ્રેષ્ઠ તૃત્તિને પામે છે. સ-
 મતાયુક્ત જ્ઞાન અને ક્રિયા વડે સ્વર્ગ તૃત્તિ સાધી શકાય છે. તે
 વિનાની પૌદ્ગલિક તૃત્તિ કલ્પિત માત્ર છે.

૨. સ્વગુણો વડેજ અક્ષય અને અચંદ્ર તૃત્તિ થતી હોય તો ક્ષ-
 ણિક તૃત્તિ કરનારા વિષયોનું જ્ઞાનીને શું પ્રયોજન છે ? સદ્ગુણ સેવ-
 નથી સાક્ષાત્ આત્મ તૃત્તિને અનુભવનારા જ્ઞાની પુરુષો વિષમ એવા
 વિષય સુખનો આદર કરતા નથી.

૩. એકજ શાન્ત રસનો આસ્વાદ કરવાથી જે સહજ અર્તીન્દ્રિય સુખ પ્રાપ્ત થાય છે, તે રસના^૧ વડે ષટ્સનો આસ્વાદ લેવાથી પણ મલી શકતું નથી. એમ સમજી સકલ ઇન્દ્રિય જન્ય તુચ્છ વિષય રસનો ત્યાગ કરીને એક શાન્ત વૈરાગ્ય રસનોજ આસ્વાદ કરી અપૂર્વ અને અર્તીન્દ્રિય સુખનો સાક્ષાત્ અનુભવ કરવો યુક્ત છે. કેવલ વિષયાસક્ત વિવેક વિકલને એવું અપૂર્વ સુખ મલી શકે નહિં.

૪. સંસારમાં મુગ્ધ લોકોએ માની લીધેલી વિષય-તૃપ્તિ સ્વપ્નની જેવી મિથ્યા છે, અને આત્માની સહજ શક્તિને ઉત્તેજિત કરનારી જ્ઞાનીએ આદરેલી તૃપ્તિજ સાચી અને સેવવા યોગ્ય છે. માટે ક્ષણિક તૃપ્તિને તજીને અક્ષય તૃપ્તિ માટેજ યત્ન કરવો.

૫. પુદ્ગલો વડે પુદ્ગલ તૃપ્તિ પામે છે અને જ્ઞાનાદિક આત્મ ગુણો વડે આત્મા તૃપ્તિ પામે છે. માટે પુદ્ગલિક તૃપ્તિને સાચી તૃપ્તિ માનવી એ જ્ઞાની વિવેકીનું કર્તવ્ય નથી. ઓટી અને ક્ષણિક પુદ્ગલિક તૃપ્તિનો અનાદર કરીને સત્ય અને શાસ્વતી સહજ તૃપ્તિનોજ સ્વીકાર કરનાર સ્વરો જ્ઞાની-વિવેકી હોવો ઘટે છે. વાકી મોટી મોટી વાતો કરીને વિરમી રહી, પુદ્ગલિક સુખમાં રચ્યા પચ્યા રહેનારા સ્વરા જ્ઞાની હોવા ઘટતા નથી.

૬. પુદ્ગલિક સુખના આશી વડે અગ્રાહ્ય તથા અવાચ્ય એવા

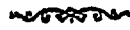
૧. જિહ્વા, જીભ.

પરબ્રહ્મમાં જે તૃપ્તિ રહેલી છે તે વિષયરસના આશીજનો જાણી પણ શકતા નથી. પુદ્ગલિક સુખના રસીયા તો વિવિધ વિષય રસમાંજ સાર સુખ સમજી નિત્ય રચ્યા પચ્યાજ રહે છે. સિદ્ધ પરમાત્મદશામાં કેવું અને કેટલું સુખ રહેલું છે, તેનો તેમને સ્વપ્નમાં પણ ધ્યાન નથી.

૭. સત્ય સંતોષ રહિત-અસંતોષીને પુદ્ગલો વડે વિવિધ વિષયમય વિષનાજ ઉદ્ગાર આવે છે. અને સત્ય જ્ઞાન-સંતોષીને તો ઉત્તમ એવા ધ્યાનામૃતનાજ ઉદ્ગારની પરંપરા આવે છે. જીવ જેવો આહાર કરે છે તેવોજ તેને ઓડકાર આવે છે. નિરંતર પુદ્ગલિક સુખમાંજ રચ્યા પચ્યા રહેનારાને વિષય વાસનાનીજ પ્રબલતાથી તેનાજ ફેરી ઉદ્ગાર આવે છે, અને તત્ત્વ જ્ઞાનમાંજ તૃપ્તિ માની મગ્ન રહેનારા મહા પુરુષને તો નિર્મલ ધ્યાનામૃતનાજ ઉત્તમ ઓડકાર આવ્યા કરે છે. એમ નિર્ધારીને સર્વ પ્રકારની વિષય આશા તજીને; તત્ત્વ જ્ઞાનમાંજ પ્રીતિ જગાવવી, જેથી શુદ્ધ ચૈતન્યની જાગૃતિથી અનુપમ ધ્યાનામૃતની દૃષ્ટિ થશે અને અનાદિ અવિવેક જન્ય વિષમતાપની ઉપશાંતિથી સહજ શીતલતા છવાયે જશે. પરંતુ યાદ રાખવું કે આ સર્વ વિવિધ વિષયપાસને છેદવાથી વની શકશે.

૮. વિષય સુખથી તૃપ્તિ નહિ પામેલા-અસંતુષ્ટ એવા ઇંદ્ર ઉપેન્દ્રાદિક પણ તત્ત્વતઃ સુખી નથી. કિંતુ તત્ત્વજ્ઞાનથી તૃપ્ત કર્મકલંક

મુક્ત એવા એક મુનિજ લોકમાં સુખીયા છે. વિષયતૃષ્ણાને તોડીને
સહજ સંતોષ ધારવામાંજ સ્વરં સુખ સમાયલું છે.

॥ ૧૧ ॥ નિર્લેપાષ્ટકમ્ ॥

સંસારે નિવસન્ સ્વાર્થ, સજ્જઃ કજ્જલવેશ્મનિ ॥

લિપ્યતે નિશ્ચિલો લોકો, જ્ઞાન સિદ્ધો ન લિપ્યતે ॥૧॥

નાહં પુદ્ગલ ભાવાનાં, કર્તા કારયિતા ચ ન ॥

નાનુમંતાપિ ચેત્યાત્મ, જ્ઞાનવાન્ લિપ્યતે કથમ્ ॥૨॥

લિપ્યતે પુદ્ગલસ્કંધો, ન લિપ્યે પુદ્ગલૈરહમ્ ॥

ચિત્રવ્યોમાંજનેનેવ, ધ્યાયન્નિતિ ન લિપ્યતે ॥ ૩ ॥

લિપ્તતા જ્ઞાનસંપાત, પ્રતિઘાતાય કેવલમ્ ॥

નિર્લેપજ્ઞાનમગ્રસ્ય, ક્રિયા સર્વોપયુજ્યતે ॥ ૪ ॥

તપઃ શ્રુતાદિનામત્તઃ, ક્રિયાવાનપિ લિપ્યતે ॥

ભાવના જ્ઞાન સંપન્નો, નિઃષ્ક્રિયોઽપિ ન લિપ્યતે ॥૫॥

અલિપ્તો નિશ્ચયેનાત્મા, લિપ્તશ્ચ વ્યવહારતઃ ॥

શુદ્ધચત્યલિપ્તયા જ્ઞાની, ક્રિયાવાન્ લિપ્તયાદૃશા ॥ ૬ ॥

જ્ઞાન ક્રિયા સમાવેશઃ, સહૈવોન્મીલને દ્વયોઃ ॥
 ભૂમિકા ભેદતસ્ત્વત્ર, ભવેદૈકૈક મુખ્યતા ॥ ૭ ॥
 સજ્ઞાનં યદનુષ્ઠાનં, ન લિપ્તં દોષ પંકતઃ ॥
 શુદ્ધ બુદ્ધ સ્વભાવાય, તસ્મૈ ભગવતે નમઃ ॥ ૮ ॥

॥ રહસ્યાર્થ ॥

૧. સંસારમાં વસતા અને સ્વાર્થ સાધવામાંજ તત્પર એવા સર્વ કોઈ પ્રાણી કર્મથી લેપાય છે. અથવા કાજલની કોટડીમાં રહેતાં ક્રોળ કોરો રહીજ શકે ? ફક્ત જ્ઞાન સિદ્ધ પુરુષજ નિર્લેપ રહી શકે છે. તત્ત્વજ્ઞાની અને વિવેકી મહાત્માજ માત્ર કોરો રહી કર્મ અંજનથી મુક્ત થઈ શકે છે. એવા સત્પુરુષોને સંસારના કોઈપણ પદાર્થમાં આસક્તિ હોતી નથી, અને અંતર આસક્તિ વિના રાગદ્વેષાદિકના અભાવે કર્મ બંધ પણ થઈ શકતો નથી.

૨. હું પરભાવને કરું નહિં, કરાવું નહિં તેમજ અનુમોદું નહિં, વિભાવમાં રમવાનો મારો ધર્મજ નથી, મને સ્વભાવમાંજ રહેવું યુક્ત છે. આ પ્રમાણે અંતરમાં સમજનાર આત્મ જ્ઞાની કર્મ અંજનથી કેમ લેપાય ? જે વિભાવથી વિરમીને કેવલ સ્વભાવ રમણી થાય છે, તેજ સ્વરો આત્મ જ્ઞાની છે અને તેવા આત્મ જ્ઞાનીજ સકલ કર્મ કલંકથી સર્વથા મુક્ત થઈ અંતે પરમ પદને પ્રાપ્ત થાય છે.

૩. ફક્ત પુદ્ગલજ પુદ્ગલથી લેપાય છે. પણ ચેતન પુદ્ગલ-થી લેપાતો નથી. જેમ આકાશ અંજનથી લેપાતુંજ નથી તેમ આત્મા પણ કર્મ અંજનથી લેપાતો નથી.' એવા સમ્યક્ વિચાર પૂર્વક વિવેક સેવનારો સત્પુરુષ કદાપિ ક્ષિપ્ત કર્મનો ભાગી થતોજ નથી. પરંતુ જે અનાદિ અવિદ્યા યોગે મોહને વશ થઈ જડવત્ બની પુદ્ગલમાંજ આનંદ માની બેસે છે તેવો પુદ્ગલાનંદી તો મોહ માયાના પાશમાં પડી જરૂર ક્ષિપ્ત કર્મ બંધનનોજ ભાગી થાય છે.

૪. નિર્લેપ દ્રષ્ટિ એવા સત્પુરુષની સકલ સાપેક્ષ ક્રિયા વિભાવમાં જતા ઉપયોગને વારવા માટે હોય છે. સાધ્ય દ્રષ્ટિવાળાની સકલ ક્રિયા સાપેક્ષ-સહેતુકજ હોય છે, તેથી આત્માનંદી પુરુષ જે જે ક્રિયા કરે છે તેનો હેતુ પુદ્ગલમાં જતી દ્રષ્ટિને રોકવા અને સ્વ-ભાવ રમણી થવા માટેજ હોય છે. જ્યાં સુધી સંપૂર્ણ સ્વભાવ રમણી ન થવાય ત્યાં સુધી તેવો સંપૂર્ણ અધિકાર પામવા અને બાધકભૂત વિભાવ ઉપયોગને વારવા સ્વાનુકૂલ ક્રિયા કરવાની યાસ જરૂર પડે છે.

૫. તપ અને જ્ઞાન વિગેરેનો મદ કરનારો ગમે તેવી આકરી કષ્ટ કરણી કરતો હોય તોપણ કર્મથી લેપાય છે. અને નિર્મલ ભાવ-થી જેનું અંતઃકરણ ભરેલું હોય તે કદાચ તેવી આકરી કરણી કરી શકતો ન હોય તોપણ કર્મથી લેપાતો નથી. એમ સમજીને જ્ઞાના

માણસોએ કર્તૃત્વ અભિમાન તજવું યુક્ત છે. કોઈ પણ જાતનો મદ કરવાથી પ્રાણી પતિતપણું પામે છે. અને મદ તજી નિર્મદ થઈ નમ્ર પણે સ્વકર્તૃત્વ સમજી જે સત્ ક્રિયા કરે છે. તે સ્વ ઉન્નતિને સુખે સાધે છે.

૬. નિશ્ચય—તત્ત્વ દૃષ્ટિથી જોતાં આત્મા અલિપ્ત છે, અને વ્યવહાર દૃષ્ટિથી જોતાં તેજ આત્મા કર્મથી લિપ્ત દેશાય છે. તત્ત્વદૃષ્ટિ પુરુષ અલિપ્ત દશાથી આત્માની શુદ્ધિ કરે છે, અને ક્રિયાવાન વ્યવહાર દૃષ્ટિ પુરુષ સ્વાનુકૂલ ઉચિત આચરણથી શુદ્ધ થાય છે. વં-નેનું સાધ્ય એકજ હોવાથી સ્વ સ્વ અનુકૂલ સાધનવડે ઉભય સિદ્ધિ સંપાદન કરી શકે છે. સાધ્ય વિકલ કોઈ પણ પ્રાણી સ્વાનુકૂલ સાધન વિના સિદ્ધિ સાધી શકતા નથી.

૭ નિશ્ચય અને વ્યવહાર દૃષ્ટિનું સાથેજ પ્રગટન—વિકાસ થવાથી જ્ઞાન અને ક્રિયા એ ઉભયનો સમાવેશ થઈ જાય છે, પરંતુ સ્થાન વિશેષથી તો જ્ઞાનની કે ક્રિયાની મુખ્યતા હોય છે. વ્યવહાર સાધન વડે નિશ્ચય સાધ્ય થાય છે, અને નિશ્ચય સાધનથી મોક્ષ સાધ્ય થાય છે. વ્યવહાર એ મોક્ષનું પરંપર કારણ છે અને નિશ્ચય અનંતર કારણ છે. ઉભયનું મીલન થવાથી શીઘ્ર મોક્ષ સાધના સિદ્ધ થાય છે. માટે મોક્ષાર્થીયે નિશ્ચય દૃષ્ટિ હૃદયમાં ધારીને વ્યવહાર માર્ગનું અવલંબન અવશ્ય કરવું યુક્ત છે. એમ કરવાથી સાધક શીઘ્ર સાધ્ય સિદ્ધિ કરી શકે છે.

८. ज्ञानयुक्त जेनु अनुष्ठानं दोष पंकथी लेपायुं नथी एवा
शुद्ध स्वभाव रमणी महापुरुषने नमस्कार थाओ. जेनी क्रिया समज.
पूर्वक मोक्ष माटेज होवाथी निर्दोष छे. तेमज तीक्ष्ण उपयोगथी स-
हज आत्म विशुद्धि करवा समर्थ छे तेने नमस्कार छे.

॥ १२ ॥ निस्पृहाष्टकम् ॥

स्वभावलाभात् किमपि, प्राप्तव्यं नावशिष्यते ॥

इत्यात्मैश्वर्य संपन्नो, निःस्पृहो जायते मुनिः ॥१॥

संयोजितकैः के के प्रार्थ्यते न स्पृहावहैः ॥

अमात्र ज्ञान पात्रस्य, निस्पृहस्य तृणं जगत् ॥२॥

छिंदन्ति ज्ञानदात्रेण, स्पृहाविषलतां बुधाः ॥

मुखशोषं च मूर्च्छां च दैन्यं यच्छति यत्फलम् ॥३॥

निकासनीया विदुषा, स्पृहा चित्त गृहाब्दहिः ॥

अनात्मरति चांडाली, संगमंगी करोति या ॥४॥

स्पृहावन्तो विलोक्यन्ते, लघवस्तृणतूलवत् ॥

महाश्रयं तथाप्येते, मज्जन्ति भववारिधौ ॥ ५ ॥

गौरवं पौर वंद्यत्वात्, प्रकृष्टत्वं प्रतिष्ठया ॥

સ્વાર્થિ જાતિ ગુણાત્સવસ્ય, પ્રાદુષ્કુર્યાન્નિનિઃ સ્પૃહઃ ॥૬॥
 મૂશય્યા મૈક્ષમશનં, જીર્ણ વાસો વનં ગૃહમ્ ॥
 તથાપિ નિઃસ્પૃહસ્યાહો, ચક્રિણોઽપ્યધિકં સુખંમ્ ॥૭॥
 પરસ્પૃહા મહા દુઃખં, નિઃસ્પૃહત્વં મહા સુખમ્ ॥
 સુતદુક્તં સમાસેન, લક્ષણં સુખદુઃખયોઃ ॥ ૮ ॥

॥ રહસ્યાર્થ ॥

૧. સહજ આત્મ સંપત્તિની પ્રાપ્તિ થયા વાદ વીજું કંઈ પણ પ્રાપ્ત કરવું-વાકી રહેતુંજ નથી. એવા આત્મ એશ્વર્ય સંપન્ન મુનિ પરસ્પૃહાર-રહિત-નિસ્પૃહ બની જાય છે. સર્વ રુદ્ધિ અને સમૃદ્ધિ ઘટમાંજ રહેલી છે. તેવી સહજ સાહેબી જો પ્રગટ થવા પામે તો વીજી વાહ્ય-તુચ્છ વાવતોમાં મુંઝાવાનું રહેતું નથીજ. સહજ એશ્વર્યવાન મુનિ પરની પ-રવા રહિત હોવાથી અને ઉત્તમ સદ્ગુણોથી ભરપુર હોવાથી નિઃસ્પૃહ થઈ-જાય છે.

૨ પરસ્પૃહાવંત પ્રાણીઓ હાથ જોડી જોડીને કોની કોની પ્રાર્થના કરતા નથી? સસ્પૃહી સર્વ કોઈના દાસ છે અને અપાર જ્ઞાન-જ્ઞાન નિઃસ્પૃહીને તો જગતમાં કોઈની પરવા નથી. પુદ્ગલાનંદી પ્રાણી પોતાના સ્વાર્થ માટે ગમે તેવાની પણ પ્રાર્થના કરવા ચૂકતો નથી.

અને જ્ઞાનાનંદી નિઃસ્પૃહીને કોઈની કક્ષી પુરવા નહિં હોવાથી તેતો સદાનંદમાં સ્વાધીનપણે વર્તે છે.

૩. તત્ત્વવેદી પુરુષો જ્ઞાનરૂપી દાતરડાથી સ્પૃહારૂપી વિષ વેલ-હીને છેદી નાંચે છે કેમકે પરસ્પૃહાથી મુખ શોષ મૂર્છા અને દીનતાં હદિક દોષોને સેવવા પડે છે. જ્ઞાની વિવેકી પુરુષો તેવી સ્પૃહાને દોષનું મૂલ જાણીને સમૂલગી છેદવા તત્પર રહે છે.

૪. ઢાઢા માણસે સ્પૃહાને કુમતી ચંડાલણીની સંગત કરનારી જાણીને ચિત્ત-મંદિરમાંથી દૂર કરવી જોઈયે. કુમતિને ષોષનારી સ્પૃહાને સદ્વિવેકીજનો સેવતાજ નથી, પણ ભૂતના ઉતારની જેમ સમજીને તેને ઘરથી બહાર કાઢે છે. આવા નિઃસ્પૃહી પુરુષો સદા સુખમાં યમ્ન રહી શકે છે.

૫. સ્પૃહાવંત લોકો અત્યંત તુચ્છ અને હલકા જણાતા છતાં અવસાગરમાં ડૂબી જાય છે, તે મહા આશ્ચર્યકારક છે. કેમકે હલકી વસ્તુ તો તરવીજ જોઈયે અને ભારે વસ્તુજ ડૂબવી જોઈયે એવો કુદરતી નિયમ છે તેનું આમાં ઇલ્લંઘન થતું દેખાય છે, તેનું સમાધાન એવું છે કે તેઓ સ્વભાવે તુચ્છ છતાં મમતા દોષથી એવા તો ભારે બયેલા હોય છે કે વેદદ ભારથી ખરેલા બદાણની જેમ તેઓ અધોગતિન પ્રાપ્ત કરે છે.

૬. નિઃસ્પૃહી પુરુષ લોકવંદનીકતાથી પોતાની વડીલતા, પ્ર-
તિષ્ઠાથી શ્રેષ્ઠતા અને જાતિગુણથી ઠ્યાતિને પ્રગટ કરતાજ નથી. જે
લોક પૂજા, પ્રતિષ્ઠા કે ઠ્યાતિનો વિકલ્પ નહિ કરતાં સ્વકર્તવ્યજ
વજાવ્યા કરે છે તેજ સ્વરા નિઃસ્પૃહી છે. સ્વરા નિઃસ્પૃહી સ્વપ્નમાં પણ
પરોપકારનો વડલો ઇચ્છતા નથી.

૭. ભૂમી ઇજ જેની સ્થિતિ છે, માધુકરી દૃષ્ટિથી જેને ભોજન
કરવાનું છે, ધેરવાને જેને જીર્ણપ્રાય વસ્ત્ર છે, અને વનમાં જેને વસ-
વાનું છે, ઇવા નિઃસ્પૃહી પુરુષને ઉચ્ચ પ્રકારના સંતોષના યોગથી
ચક્રવર્તી કરતાં પણ અધિક સુખ છે. જેણે સંસારનો સ્વોદ્ધો વૈભવ
તજીને સહેજ આત્મ ઇશ્વર્ય પ્રાપ્તિવા ઉત્તમ સંયમનું સેવન આદર્યું છે,
ઇવા આત્મ સંયમી મહાપુરુષ ચક્રવર્તીથી ઓછા સુખી નથી. સ્વોદો
કલ્પિત આનંદ તજી, સહેજ આનંદ સાધનાર સપુરુષ સર્વોત્તમ
સુખી છે. પરસ્પૃહા રહિત-નિઃસ્પૃહી નિર્યથ ઇવં સર્વોત્તમ સુખ
પ્રાપ્તી શકે છે.

૮. સુખનું અને દુઃખનું સંક્ષેપથી આવું લક્ષણ જ્ઞાસમાં કહેલું
છે કે પરસ્પૃહા ઇજ મહા દુઃસ છે અને નિઃસ્પૃહતા ઇજ પરમ સુખ
છે. માટે મોક્ષાર્થી પરસ્પૃહા તજી નિઃસ્પૃહ થવું યુક્ત છે.

પણું છે. તેવા આચરણ વિનાનો મુનિ વેષ વિડંબના રૂપજ છે, જ્ઞાન-વડે શુદ્ધાશુદ્ધનો હિતાહિતનો વિવેક જાગે છે. દર્શનવડે તેની યથાર્થ પ્રતીતિ વેસે છે, અને ચારિત્રથી અહિતના ત્યાગ પૂર્વક હિત પ્રવૃત્તિ થાય છે. ઉક્ત જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર મળીને રત્નત્રયી કહેવાય છે એ રત્નત્રયીને સમ્યગ્ સેવનારા મુનિ કહેવાય છે, ઉક્ત મુનિની રહેણી કહેણી એક સરસ્વી હોય છે કેમકે તે જ્ઞાન અને ક્રિયાનો એક સરસ્વી રીતે સ્વીકાર કરે છે અને અન્ય મોક્ષાર્થીને પણ તેવો જ હિતકારી માર્ગ વતાવી જન્મ મરણનાં અનંત દુઃસ્વમાંથી મુક્ત કરવા યત્ન સેવે છે.

૪. મણિ-રત્ન હાથમાં આવ્યા છતાં તેનો આદર કરી શકાય નહિ તેમજ તેનું ફલ મેલવી શકાય નહિ તો જાણવું કે મણીની પી-છાનજ થઈ નથી કે મણિની પ્રતીતિજ વેઠી નથી. અન્યથા મણિનું મૂલ્ય સમજીને તેનો આદર જરૂર કરાયજ.

૫. તેમ જો શુદ્ધ આત્મ સ્વભાવમાં રમણ થઈ શકે નહિ તથા રાગદ્વેષ મોહાદિક દુષ્ટ દોષોનો ત્યાગ થઈ શકે નહિ તો તે જ્ઞાન કે દર્શન કંઈ કામનાજ નથી. સ્વરાં જ્ઞાન અને દર્શનથી સ્વરૂપ મગ્નતા અને દોષ હાનિરૂપ ઉત્તમ ફલ થવુંજ જોઈએ, સહજ આનંદમાં મગ્નતા થવી એ જેમ ઉત્તમ લાભ છે, તેમ દુષ્ટ દોષોનું દમન કરી તેમનો સમૂલગો નાશ કરવો એ પણ અતિ ઉત્તમ લાભરૂપજ છે. સ્વરૂં

મુનિપણું ભજનારા નિર્ગ્રંથ સાધુઓ એવો ઉત્તમ લાભ હાંસલ કરી શકે છે.

૬. જેવું શોફ (સોજા) નું પુષ્ટપણું, અથવા વધ્ય (વધ કરવા લઈ જવામાં આવનાર) ને શળગારવું નકામું છે, તેવોજ આ સંસારનો ઉન્માદ અનર્થકારી છે, એમ સમજીને મુનિ સહજ સંતોષી થઈ રહે છે. સંસારનું અસારપણું સમ્યક્ વિચારી સંતોષ વૃત્તિથી જે સહજાનંદમાં મગ્ન થઈ રહે છે તેજ સ્વરો મુનિ-નિર્ગ્રંથ છે.

૭. વચન નહિ ઉચરવારૂપ મૌન તો એકેન્દ્રિયાદિકમાં પણ હોઈ શકે છે તેવા મૌનથી આત્માને કંઈ વિશેષ લાભ નથી, સ્વરો લાભ તો એ છે કે પુદ્ગલિક પ્રવૃત્તિમાંથી વિરમી સહજ આત્મ સ્વભાવમાં જ મગ્ન થવા મન, વચન અને કાયાનો સદા સર્વદા સદુપયોગ કર્યા કરવો.

૮. જે સમજીને વિવેકથી સ્વકર્તવ્ય વજાવે છે, જેની ક્રિયા દ્વંદ્વોપકના જેવી જ્ઞાન-જ્યોતીમય છે, તેવા સમ સ્વભાવી મહાપુરુષનું જ મૌન શ્રેષ્ઠ છે. સમતાવંત મહા મુનિજ શ્રેષ્ઠ મૌન સેવી શકે છે.

॥ १३ ॥ मौनाष्टकम् ॥

मन्यते यो जगत्तत्त्वं, स मुनिः परिकीर्तितः ॥
 सम्यक्त्वमेव तन्मौनं, मौनं सम्यक्त्वमेव च ॥१॥
 आत्मात्मन्येवयच्छुद्धं, जानात्यात्मानमात्मना ॥
 सेयं स्तनत्रये ज्ञप्ति, रुच्याचारैकता मुनेः ॥२॥
 चारित्रमात्मचरणाद्, ज्ञानं वा दर्शनं मुनेः ॥
 शुद्धं ज्ञानं नये साध्यं, क्रिया लाभात् क्रियानये ॥३॥
 यतः प्रवृत्तिर्न मणौ, लभ्यते वा न तत्फलम् ॥
 अतात्त्विकी मणिज्ञप्ति, मणिश्रद्धा च सा यथा ॥४॥
 तथा यतो न शुद्धात्म, स्वभावाचरणं भवेत् ॥
 फलं दोष निवृत्तिर्वा, न तदज्ञानं न दर्शनम् ॥५॥
 यथा शोफस्य पुष्टत्वं, यथा वा वध्य मंडनम् ॥
 तथा जानन्न भवोन्माद, मात्मतृप्तो मुनिर्भवेत् ॥६॥
 सुलभं वागनुच्चारं, मौनमेकेंद्रियेष्वपि ॥
 पुद्गलेष्व प्रवृत्तिस्तु, योगानां मौनं मुत्तमम् ॥ ७ ॥

જ્યોતિર્મયીવ દીપસ્ય, ક્રિયા સર્વાપિ વિન્મયી ॥
યસ્યાનન્ય સ્વભાવસ્ય, તસ્ય મૌન મનુત્તરમ્ ॥૮॥

॥ રહસ્યાર્થ ॥

૧. જે સમસ્ત તત્ત્વને યથાર્થ જાણે છે તે મુનિ કહેવાય છે, જે વસ્તુ તત્ત્વને સમ્યક્ સમજી સર્વત્ર મધ્યસ્થ રહે છે, खोटी બાવતમાં કદાપિ મુંઝાતોજ નથી તે મુનિ છે. તેવું મુનિપણું એજ સ્વરૂં સમકિત છે. અને નિર્મલ સમકિત એજ મુનિપણું છે. શુદ્ધ સમકિત વિના સ્વરૂં મુનિપણું સંભવતુંજ નથી. મુનિપણું જ્યાં સુધી જાલવી રહાય છે, ત્યાં સુધી સમકિત કાયમ રહે છે.

૨. આત્મા પોતે પોતામાં રહેલું જે શુદ્ધ સ્વરૂપ જે વડે જાણે છે તેજ મુનિની રત્નત્રયીમાં જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રની એકતા રૂપ છે. સમ્યક્ જ્ઞાનથી સ્વ સ્વરૂપને સારી રીતે સમજી શકે છે. સમ્યક્ દર્શનથી સ્વ સ્વરૂપની યથાર્થ શ્રદ્ધા પ્રતીતિ થઈ શકે છે. અને સમ્યક્ ચારિત્રથી આત્મ-સ્થિરતા ઇટલે સ્વરૂપ રમણ થઈ શકે છે. સમ્યક્ જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રની એકતા એજ મુનિપણું છે.

૩. જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર મુનિપણાના ભાવથીજ સાર્થક છે, વિભાવનો ત્યાગ અથવા સ્વભાવનો સ્વીકાર કરવો એજ મુનિ

પણું છે. તેવા આચરણ વિનાનો મુનિ વૈષ વિડંબના રૂપજ છે, જ્ઞાન-વડે શુદ્ધાશુદ્ધનો હિતાહિતનો વિવેક જાગે છે. દર્શનવડે તેની યથાર્થ પ્રતીતિ વેસે છે, અને ચારિત્રથી અહિતના ત્યાગ પૂર્વક હિત પ્રવૃત્તિ થાય છે. ઉક્ત જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર મળીને રત્નત્રયી કહેવાય છે એ રત્નત્રયીને સમ્યગ્ સેવનારા મુનિ કહેવાય છે, ઉક્ત મુનિની રહેણી કહેણી એક સરસી હોય છે કેમકે તે જ્ઞાન અને ક્રિયાનો એક સરસી રીતે સ્વીકાર કરે છે અને અન્ય મોક્ષાર્થીને પણ તેવો જ હિતકારી માર્ગ બતાવી જન્મ મરણનાં અનંત દુઃખમાંથી મુક્ત કરવા યત્ન સેવે છે.

૪. મણિ—રત્ન હાથમાં આવ્યા છતાં તેનો આદર કરી શકાય નહિ તેમજ તેનું ફલ મેલવી શકાય નહિ તો જાણવું કે મણીની પી-છાનજ થઈ નથી કે મણિની પ્રતીતિજ વેઠી નથી. અન્યથા મણિનું મૂલ્ય સમજીને તેનો આદર જરૂર કરાયજ.

૫. તેમ જો શુદ્ધ આત્મ સ્વભાવમાં રમણ થઈ શકે નહિ તથા રાગદ્વેષ મોહાદિક દુષ્ટ દોષોનો ત્યાગ થઈ શકે નહિ તો તે જ્ઞાન કે દર્શન કંઈ કામનાજ નથી. સ્વરાં જ્ઞાન અને દર્શનથી સ્વરૂપ મગ્નતા અને દોષ હાનિરૂપ ઉત્તમ ફલ થવુંજ જોઈએ, સહજ આનંદમાં મગ્નતા થવી એ જેમ ઉત્તમ લાભ છે, તેમ દુષ્ટ દોષોનું દમન કરી તેમનો સમૂલગો નાશ કરવો એ પણ અતિ ઉત્તમ લાભરૂપજ છે. સ્વરૂ-

મુનિપણું ભજનારા નિર્ગ્રંથ સાધુઓ એવો ઉત્તમ લાભ હાંસલ કરી શકે છે.

૬. જેવું શોક (સોજા) નું પુષ્ટપણું, અથવા વધ્ય (વધ કરવા લઈ જવામાં આવનાર) ને શળગારવું નકામું છે, તેવોજ આ સંસારનો ઉન્માદ અનર્થકારી છે, એમ સમજીને મુનિ સહજ સંતોષી થઈ રહે છે. સંસારનું અસારપણું સમ્યક્ વિચારી સંતોષ વૃત્તિથી જે સહજાનંદમાં મગ્ન થઈ રહે છે તેજ સ્વરો મુનિ-નિર્ગ્રંથ છે.

૭. વચન નહિ ઉચરવારૂપ મૌન તો એકેન્દ્રિયાદિકમાં પણ હોઈ શકે છે તેવા મૌનથી આત્માને કંઈ વિશેષ લાભ નથી, સ્વરો લાભાત્તો એ છે કે પુદ્ગલિક પ્રવૃત્તિમાંથી વિરમી સહજ આત્મ સ્વભાવમાં જ મગ્ન થવા મન, વચન અને કાયાનો સંદા સર્વદા સદુપયોગ કર્યા કરવો.

૮. જે સમજીને વિવેકથી સ્વકર્તવ્ય બજાવે છે, જેની ક્રિયા દ્વૈપકના જેવી જ્ઞાન-જ્યોતીમય છે, તેવા સમ સ્વભાવી મહાપુરુષનું જ મૌન શ્રેષ્ઠ છે. સમતાવંત મહા મુનિજ શ્રેષ્ઠ મૌન સેવી શકે છે.

॥ १४ ॥ विद्याष्टकम् ॥

नित्य शुच्यात्मताख्याति, रनित्याशुच्यनात्मसु ॥
 अविद्या तत्त्वधीर्विद्या, योगाचार्यैः प्रकीर्तिता ॥१॥
 यः पश्येन्नित्य मात्मान, मनित्यं परसंगमं ॥
 छलं लब्धुं न शक्नोति, तस्य मोहमलिम्लुचः ॥२॥
 तरुण तरलां लक्ष्मी, मायुर्वायुवदस्थिरम् ॥
 अदम्रधीरनुध्याये, दम्रवद् भंगुरं वपुः ॥ ३ ॥
 शुचीन्यप्यशुचीकर्तुं, समर्थेऽशुची संभवे ॥
 देहे जलादिना शौच, भ्रमो मुढस्य दारुणः ॥४॥
 यः स्नात्वा समता कुण्डे, हित्वा कश्मलजं मलम् ॥
 पुनर्न याति मालिन्यं सोऽन्तरात्मा परः शुचिः ॥५॥
 आत्मबोधोनवः पाशो, देह गेह धनादिषु ॥
 यः क्षिप्तोऽप्यात्मना तेषु, स्वस्य बंधाय जायते ॥६॥
 मिथो युक्तपदार्थानां, मसंक्रमचमत्क्रिया ॥
 चिन्मात्र परिणामेन, विदुषैवानुभूयते ॥ ७ ॥

અવિદ્યા તિમિરધ્વંસે, દ્વદશા વિદ્યાજન સ્પૃશા ॥
પશ્યન્તિ પરમાત્માન, માત્મન્યેવ હિ યોગિનઃ ॥ ૮ ॥

॥ રહસ્યાર્થ ॥

૧. અનિત્ય, અશુચિ, અને અનાત્મિક પરવસ્તુને નિત્ય પવિત્ર અને પોતાની લેખવી એ અવિદ્યાનું લક્ષણ છે, અને વસ્તુને વસ્તુગત—યથાર્થ જેવા રૂપમાં હોય તેવા રૂપમાં વરાવર સમજવી એ વિદ્યાનું લક્ષણ છે; એમ યોગાચાર્યોએ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે.

૨. આત્મા નિત્ય અવિનાશી છે, તેની કદાપિ નાસ્તિ થતીજ નથી. સદા સર્વદા તેની અસ્તિતા છે, અને આ આત્માને થતો પર સંયોગ વિનાશશીલ છે, તેનો તો અવશ્ય વિયોગ થવાનોજ છે. એવો જેને નિશ્ચય થયો છે તેને મોહ ચોરટો છલી શકતો નથી. સદ્વિદ્યા સંપન્ન આત્મા મોહનોજ જય કરી અર્ધંડ સુખ સાધી શકે છે. પણ સદ્વિદ્યા વિહીનને તો મોહ ચોરટો સદા સંતાપ્યાજ કરે છે, માટે મોક્ષાર્થીએ સદ્વિદ્યા સંપન્ન થવા સર્વદા સદુદ્યમ સેવવો.

૩. નિર્મલ બુદ્ધિવાલો આત્મા લક્ષ્મીને જલતરંગની જેવી ચપલ લેખે છે, આયુષ્યને વાયુની જેવું અથીર લેખે છે, અને શરીરને ચારદના મેઘની જેવું ક્ષણભંગુર લેખે છે. એવી અથીર પરવસ્તુઓમાં વિવેકવાન મુગ્ધાતો નથી.

ઇચ્છન્ન પરમાન્ ભાવાન્, વિવેકાદ્રેઃ પતત્યધઃ ॥
 પરમં ભાવમન્વિચ્છન્, નાવિવેકે નિમજ્જતિ ॥૬॥
 આત્મન્યેવાત્મનઃ કુર્યાત્, યઃ ષટ્કારક સંગતિમ્ ॥
 ક્વાવિવેકજ્વરસ્યાસ્ય, વૈષમ્યં જડ મજ્જનાત્ ॥૭॥
 સંયમાસ્ત્રં વિવેકેન, શાળેનોત્તેજિતં મુનેઃ ॥
 ધૃતિધારોલ્વણં કર્મ, શત્રુચ્છેદ ક્ષમં ભવેત્ ॥ ૮ ॥

॥ રહસ્યાર્થ ॥

૧. ક્ષીરનીરની પેરે સર્વદા એક મેક મલીને રહેલા કર્મ અને જીવને જે વ્યક્તપણે જૂદા કરી નાંખે છે તે મુનિ-હંસ વિવેકવાન્ ગણાય છે. સદ્વિવેક જાગ્યા વિના અનાદિ અનંત કાલથી સંયુક્ત થઈ રહેલા કર્મ અને જીવને કોઈ કદાપિ સ્પષ્ટ રીતે જૂદા કરી શકેજ નહિં. તેમ કરવાને સદ્વિવેકની આવશ્યકતા રહેજ છે.

૨. દેહજ આત્મા છે અથવા આત્મા દેહથી જૂદો નથી એવો અવિવેક તો જન્મ જન્મમાં અવિદ્યાના વશથી સુલભજ છે. પણ આ દેહ આત્માથી સ્વાસ જૂદોજ છે, કેમકે દેહ તો વિનાશી છે અને આત્મા અવિનાશી છે, દેહ તો જડ છે અને આત્મા સર્વેત્તન-ચૈતન્ય

યુક્તછે, એવો વિવેક કોટિંગમે ભવોમાં ભાગ્ય યોગેજ થઈ શકેછે. અવિદ્યાનો નાશથયે છતે સદ્વિવેક જાગી શકેછે. ॥

૩. શુદ્ધ-નિર્મલ આકાશમાં પળ ચક્ષુ વિકારથી જેમ રાતું પીછું દેખાયછે, તેમ અવિવેકથી આત્મામાં વિવિધ વિકારો પ્રતિભાસેછે. આત્મા આકાશવત્તુ નિરંજન છતાં ઉપાધિ સંબંધથી મલીન-વિકારી ભાસેછે, સર્વ ઉપાધિ-સંબંધ દૂરથયે છતે આત્મા સહજ સ્વભાવમાં સ્થિત થઈ રહેછે, નિર્મલ નિષ્કણાયજ આત્માનો સહજ સ્વભાવછે. રાગ દ્વેષાદિક ઉપાધિ દૂરથવાથી સ્ફટિક રત્નની સ્વભાવિક કાંતિ જેવો નિર્મલ આત્મ ધર્મ પ્રગટ થઈ જાયછે. ॥

૪. જોકે રાજાના યોદ્ધાઓ યુદ્ધ કરેછે છતાં રાજાજી જીત્યો હાર્યો કહેવાયછે, તેમ શુભાશુભ કર્મથીજ સુખ દુઃખ પ્રાપ્ત થાયછે. છતાં અવિવેકથી અમુક આત્માએ અમુક ઉપર અનુગ્રહ યા નિગ્રહ કર્યો કહેવાયછે. કર્મની વિચિત્રતાથી ફલની વિચિત્રતા થાયછે, છતાં આંકાર્ય મારાથીથયું, મારા વિના આવું કામ બની શકેજ નહિ, હુંજે સર્વનું પાલન કરુંહું, મારાવિના કોઈ પાલક નથીજ એવું કર્તૃત્વ અભિમાન કરવું એ કેવલ અવિવેકનુંજ જોરછે, સુવિવેકી પુરુષો એવું મિથ્યાઅભિમાન કદાપિ કરતાજ નથી તેવા પ્રાણ પુરુષો તો સર્વમાં સૌંક્ષી પળુંજ સેવેછે. ॥

૫. જેમ ખંતૂરો પીને માંદો બનેલો આદમી સર્વત્ર સોડુંજ દેસેછે.

॥ ૧૪ ॥ વિદ્યાષ્ટકમ્ ॥

નિત્ય શુચ્યાત્મતાશ્યાતિ, રનિત્યાશુચ્યનાત્મસુ ॥

અંવિદ્યા તત્ત્વધીર્વિદ્યા, યોગાચાર્યૈઃ પ્રકીર્તિતા ॥૧૧॥

યઃ પશ્યેન્નિત્ય માત્માન, મનિત્યં પરસંગમં ॥

છલં લઙ્ઘું ન શક્નોતિ, તસ્ય મોહમલિમ્લુચઃ ॥૧૨॥

તરંગ તરલાં લક્ષ્મી, માયુર્વાયુવદસ્થિસ્મ ॥

અદબ્રધીરનુધ્યાયે, દબ્રવદ્ મંગુરં વપુઃ ॥ ૩ ॥

શુચીન્યપ્યશુચીકર્તુ, સમર્થેઽશુચી સંભવે ॥

દેહે જલાદિના શૌન્ન, બ્રમો મુઢસ્ય દારુણઃ ॥૧૪॥

યઃ સ્નાત્વા સુમના ઝંઝે સ્નિગ્ધા સ્નાત્વા સ્નાત્વા ॥

પુનઃ જાય છે, એમ સમજીને સુવિવેકી જનો પરવસ્તુઓમાં
આસક્તિ ધારતા નથી.

૭. વિદ્વાન્ પુરુષ જ્ઞાન ચક્ષુથી સર્વ પદાર્થને સ્વસ્વભાવમાં જ રહેતા દેખે છે. સંયુક્ત વસ્તુનો વિયોગ થાય છે, પણ કોઈ વસ્તુ પોતાનો મૂલ સ્વભાવ તજી દેતી નથી, એમ જ્ઞાની પુરુષો સાક્ષાત્ અનુભવી પોતે સ્વસ્વભાવમાં જ સ્થિત રહે છે. રાગદ્વેષને તજી સર્વ સમભાવથી જ અનુવર્તન કરનારા જ વિદ્વાન્ ગણાય છે.

અવિદ્યા તિમિરધ્વંસે, દૃશા વિદ્યાજન સ્પૃશા ॥

પ્રશ્યન્તિ પરમાત્માન, માત્મન્યેવ હિ યોગિનઃ ॥ ૬ ॥

॥ રહસ્યાર્થ ॥

૧. અનિત્ય, અશુચિ, અને અનાત્મિક પરવસ્તુને નિત્ય પવિત્ર અને પોતાની લેખઘી એ અવિદ્યાનું લક્ષણ છે, અને વસ્તુને વસ્તુગત—યથાર્થ જેવા રૂપમાં હોય તેવા રૂપમાં વરાવર સમજવી એ વિદ્યાનું લક્ષણ છે, એમ યોગાચાર્યોએ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે.

૨. આત્મા નિત્ય અવિનાશી છે, તેની કદાપિ નાસ્તિ થતીજ નથી. સદા સર્વદા તેની અસ્તિતા છે, અને આ આત્માને થતો પર સંયોગ વિનાશશીલ છે, તેનો તો અવશ્ય વિયોગ થવાનોજ છે. એવો જેને નિશ્ચય થયો છે તેને મોહ ચોરસો છલી શકતો નથી. સદ્વિદ્યા શુદ્ધે ઝંપ વ્યાપ્તે તામિરા, દ્રેશ્વાભામિશ્રતા પામે છે. પણ વિકારે મિશ્રતા ભાતિ, તથાત્મન્ય વિવેકતઃ ॥ ૩ ॥

યથા યોથૈઃ કૃતં યુદ્ધં, સ્વામિન્યેવોપચર્યતે ॥

શુદ્ધાત્મન્ય વિવેકેન, કર્મ સ્કંધો ઝર્જિતં તથા ॥ ૪ ॥

દૃષ્ટકાદ્યપિ હિ સ્વર્ણ, પીતોન્મત્તો યથેક્ષતે ॥

આત્માભેદઞ્ચમસ્તદ્, દેહાદાવવિવેકિનઃ ॥ ૫ ॥

ઇચ્છન્ન પરમાન્ ભાવાન્, વિવેકાદ્રેઃ પતત્યધઃ ॥
 પરમં ભાવમન્વિચ્છન્, નાવિવેકે નિમજ્જતિ ॥૬॥
 આત્મન્યેવાત્મનઃ કુર્યાત્, યઃ ષટ્કારક સંગતિમ્ ॥
 ક્વાવિવેકજ્વરસ્યાસ્ય, વૈષમ્યં જડ મજ્જનાત્ ॥૭॥
 સંયમાસ્રં વિવેકેન, શાણેનોત્તેજિતં મુનેઃ ॥
 ધૃતિધારોલ્વણં કર્મ, શત્રુચ્છેદ ક્ષમં ભવેત્ ॥ ૮ ॥

॥ રહસ્યાર્થ ॥

૧. ક્ષીરનીરની પેરે સર્વદા એક મેક મલીને રહેલા કર્મ અને જીવને જે વ્યક્તપણે જૂદા કરી નાંખે છે, તે મુનિ-હંસ વિવેકવાન્ ગણાય છે. સદ્વિવેક જાગ્યા વિના અનાદિ અનંત કાલથી સંયુક્ત થઈ રહેલા કર્મ અને જીવને કોઈ કદાપિ સ્પષ્ટ રીતે જૂદા કરી શકેજ નહિં. તેમ કરવાને સદ્વિવેકની આવશ્યકતા રહેજ છે.

૨. દેહજ આત્મા છે અથવા આત્મા દેહથી જૂદો નથી એવો અવિવેક તો જન્મ જન્મમાં અવિદ્યાના વશથી સુલભજ છે. ધણ આ દેહ આત્માથી સ્વાસ જૂદોજ છે, કેમકે દેહ તો વિનાશી છે અને આત્મા અવિનાશી છે, દેહ તો જડ છે અને આત્મા સચેતન-ચૈતન્ય

યુક્તછે, એવો વિવેક કોટિગમે ભવોમાં ભાગ્ય યોગેજ થઈ શકેછે. અવિદ્યાનો નાશથયે છતે સદ્વિવેક જાગી શકેછે. ॥

૩. શુદ્ધ-નિર્મલ આકાશમાં પણ ચક્ષુ વિકારથી જેમ રાતું પીછું દેખાયછે, તેમ અવિવેકથી આત્મામાં વિવિધ વિકારો પ્રતિભાસેછે. આત્મા આકાશવત્ત નિરંજન છતાં ઉપાધિ સંબંધથી મલીન-વિકારી ભાસેછે, સર્વ ઉપાધિ-સંબંધ દૂરથયે છતે આત્મા સહજ સ્વભાવમાં સ્થિત થઈ રહેછે, નિર્મલ નિષ્કલ્યાયજ આત્માનો સહજ સ્વભાવછે. રાગ દ્વેષાદિક ઉપાધિ દૂરથવાથી સ્ફટિક રત્નની સ્વભાવિક કાંતિ જેવો નિર્મલ આત્મ-ધર્મ પ્રગટ થઈ જાયછે. ॥

૪. જોકે રાજાના યોદ્ધાઓ યુદ્ધ કરેછે છતાં રાજાજી જીત્યો હાયો કહેવાયછે, તેમ શુભાશુભ કર્મથીજ સુખ દુઃખ પ્રાપ્ત થાયછે. છતાં અવિવેકથી અમુક આત્માએ અમુક ઉપર અનુગ્રહ યા નિગ્રહ કર્યો કહેવાયછે. કર્મની વિચિત્રતાથી ફલની વિચિત્રતા થાયછે, છતાં આંકાર્ય મારાથીથયું, મારા વિના આવું કામ બની શકેજ નહિ, હુંજ સર્વનું પાલન કરુંછું, મારાવિના કોઈ પાલક નથીજ એવું કર્તૃત્વ અભિમાન કરવું એ કેવલ અવિવેકનુંજ જોરછે, સુવિવેકી પુરુષો એવું મિથ્યાઅભિમાન કદાપિ કરતાજ નથી તેવા પ્રાદ્ય પુરુષો તો સર્વમાં સાંક્ષી પણજ સેવેછે. ॥

૫. જેમ ધંતૂરો પીને ગાંઠો બેયેલો આદમી સર્વત્ર સોઝુંજ દેસેછે.

સમશીલં મનો यस્ય, સં મધ્યસ્થો મહાયુનિઃ ॥૩॥
 સ્વ સ્વકર્મ કૃતાવેશાઃ, સ્વ સ્વકર્મ ભુજો નરાઃ ॥
 નરાગં નાપિ ચ દ્વેષં, મધ્યસ્થ સ્તેષુ ગચ્છતિ ॥ ૪ ॥
 મનઃ સ્યાદ્ વ્યાપૃતં યાવત્, પરદોષ ગુણ ગ્રહે ॥
 કાર્યં વ્યગ્રં વરં તાવન્, મધ્યસ્થે નાત્મભાવને ॥ ૫ ॥
 વિભિન્ના અપિ પંથાનઃ, સમુદ્રં સરિતામિવ ॥
 મધ્યસ્થાનાં પરંબ્રહ્મ, પ્રાપ્નુવન્ત્યેકમક્ષયમ્ ॥ ૬ ॥
 સ્વાગમં રાગ માત્રેણ, દ્વેષમાત્રાત્પરાગમં ॥
 ન શ્રયામસ્ત્યજામો વા, કિંતુ મધ્યસ્થયા દૃશા ॥૭॥
 મધ્યસ્થયા દૃશા સર્વે, ષ્વપુનર્બંધકાદિષુ ॥
 ચારિસંજીવની ચાર, ન્યાયાદાશા સ્મહે હિતં ॥ ૮ ॥

॥ રહસ્યાર્થ ॥

૧. મધ્યસ્થતા આદરવાર્થીજ સદ્વિવેક પ્રાપ્ત થાય છે, અથવા
 વિવેકવંતજ મધ્યસ્થતા આંદરે છે, માટે મધ્યસ્થ રહેવા શાસ્ત્રકાર ઉપ-
 દિશે છે. જેથી અપવાદ પાત્ર થવું ન પડે એવી અંતરદૃષ્ટિથી મધ્ય-

સ્થતા આદરવી યુક્ત છે. મધ્યસ્થતા સેવવાથી સબલ યુક્તિનો યોગ્ય આદર કરવામાં આવે છે અને કુતર્ક કરવારૂપી બાલ ચપલતા દૂર, કરવાનું બને છે.

૨. મધ્યસ્થનું મનરૂપી વાછરડું યુક્તિરૂપી ગૌને અનુસરીને ચાલે છે. અર્થાત્ મધ્યસ્થ માણસને આપમતિની શ્વેચાશ્વેચ્છ હોતી નથી. પરંતુ તુચ્છ આગ્રહીનું મનરૂપી માંકડું તો યુક્તિ યુક્ત વાતનું પળ શ્વેચ્છનજ કરવા તત્પર થઈ જાય છે. તે કેવલ આપમાતિ મુજબ વાતને શ્વેચ્છી જાય છે, તેથી સાચી વાતને પળ શ્વેચ્છી પાડવા પ્રયત્ન કરવા તે ચુકતું નથી. મધ્યસ્થ મન તો સત્યનેજ સત્ય તરીકે સ્વીકારે છે.

૩. સ્વહિત અર્થ સાધવામાં કુશલ અને અન્ય અર્થમાં ઉદાસીન. એવા સર્વ નયોમાં જે સમભાવે રહે છે, લગારે હઠ તાળ કરતાજ નથી. તે મહામુનિને મધ્યસ્થ જાણવા. મધ્યસ્થ મુનિ સર્વ નય વચનોને સા પેક્ષપણે વિચારી સ્વહિત સાધવામાં તત્પર રહે છે.

૪. સર્વ કોઈ પોતપોતાના કર્માનુસારે ચેષ્ટા કરે છે અને તે મુજબ ફલ ભોગવે છે તેમાં મધ્યસ્થ રાગ કે રોષ કરતોજ નથી. સર્વ સાક્ષી ભાવે વર્તતાં સ્વહિત સુખે સાધી શકાય છે. માટે સર્વ અનુકૂલ યા પ્રતિકૂલ સંયોગોમાં રાગ દ્વેષ ત્યજીને સર્વદા સમભાવે રહેવા સાવધાન થવું યુક્ત છે.

चित्ते परिणतं यस्य, चारित्रमकुतोभयं ॥

अखंडज्ञानराज्यस्य, तस्य साधोः कुतो भयं ॥ ८ ॥

॥ रहस्यार्थ ॥

૧. જેને કોઈની કંડપણ પરવા નથી એવા એક સરખા ઉદાસીન સ્વભાવવાળા મહાપુરુષને ભય ઝ્રાંતિ જન્ય કષ્ટ પરંપરા હોયજ કેમ ? મધ્યસ્થ દૃષ્ટિ મહાપુરુષ સદા નિર્ભય ભયઝ્રાંતિથી મુક્તજ રહે છે.

૨. ભારે ભયથી ભરેલા સંસાર સુખથી શું ? તેથી સર્યું. ભય ભરેલું સુખ તે દુઃસ્વરૂપજ છે. સર્વથા ભય રહિત સહજ આત્મિક સુખજ સુસ્વરૂપ ગણવા યોગ્ય છે. આધિ વ્યાધિ અને ઉપાધિ જન્ય દુઃસ્વથી ભરેલા સંસારમાં સુખમાત્ર નામત્રુંજ છે. જન્મ મરણથી મુક્ત કરે એવું સ્વભાવિક જ્ઞાન સુખજ સાતું છે.

૩. સમ્યગ્ જ્ઞાનવડે જ્ઞેય-પદાર્થને યથાર્થ જોનાર મુનિને ભય રાખવાતું શું પ્રયોજન છે ? સહજ સુખમાં ક્ષીલી રહેલા મુનિને પુદ્ગલિક સુસ્વત્તું પ્રયોજન નથી. પુદ્ગલ ઉપરથી મૂર્છા ઊઠી જવાથી સહજ નિવૃત્તિ સુખ સંપન્ને છે.

૪. નિર્મલ જ્ઞાનરૂપી-શસ્ત્રને ધારી, મોહની ફોજનો ઘાત કરનાર મુનિ સંગ્રામના મોત્તરે ઉમેલા હાથીની પેરે લગારે વીતા નથી. તીક્ષ્ણ જ્ઞાન ધારાવહે સાવધાનપણે સકલ મોહ સુખદોને વિદારી નાંચી શિવશ્રીને સંપાદન કરે છે.

૫. જેના મનમાં સ્વર્ગી જ્ઞાનકલા જાગી છે તે સદા ભય રહિત આનંદમાં મસ્ત રહે છે, જે વનમાં મયૂરો વિચરે છે ત્યાં ઘુજંગનો ભય હોયજ કેમ ? જ્યાં કેસરી ક્રીડા કરતો હોય ત્યાં ગજનો પ્રચાર સંભવેજ કેમ ? જ્યાં જલહલતો સૂર્ય ઉદય પામ્યો હોય ત્યાં અંધકાર રહેવા પામેજ કેમ ? તત્ત્વ દ્રષ્ટિ પળ તેવીજ પ્રભાવવાળી છે.

૬. મોહાશ્ત્રને નિષ્ફલ કરવા સમર્થ જ્ઞાન વસ્તુર જેણે ધાર્યું છે તેને કર્મ સંગ્રામમાં ભય કે ભંગ હોયજ જ્ઞાનો ? તત્ત્વ દ્રષ્ટિને મોહનો ભયજ નથી. તે ગમે તેવા સમ યા વિષમ સંયોગોમાંથી સાવધાનપણે પસાર થઈ જાય છે.

૭. મોહથી મુંઝાયેલા જીવો ભયभीત થકા ભવ અટવીમાં ભસ્યાજ કરે છે. મૂઢ જીવો ભયभीત થકા કંપ્યાજ કરે છે. પરંતુ પ્રવલ જ્ઞાનવંતજું તો એક પળ સંવાદું કંપતું નથી. તે તો નિર્ભયપણે સ્વભાવિક આત્મ સુખમાં મગ્ન રહે છે.

૮. જેના ચિત્તમાં નિર્ભય ચારિત્ર પરિણમ્યું છે એવા અલંક

ज्ञान तेजथी तपता साधु मुनिराजने शाथी भय संभवे ? शुद्ध चारित्र्यव्रतने कसो भय नथी. शुद्ध चारित्र्य सर्व भयने दूर करी अखंड अनंत सुख साधी शके छे.

॥ १८ ॥ अनात्मशंसाष्टकम् ॥

गुणैर्यदि न पूर्णो ऽसि, कृतमात्म प्रशंसया ॥
 गुणैरेवासि पुर्णश्चेत्, कृतमात्म प्रशंसया ॥ १ ॥
 श्रेयोदुमस्य मूलानि, स्वोत्कर्षाभः प्रवाहतः ॥
 पुण्यानि प्रकटी कुर्वन्, फलं किं समवाप्स्यसि ॥ २ ॥
 आलंबिता हिताय स्युः, परैः स्वगुणरश्मयः ॥
 अहो स्वयं गृहीतास्तु, पातयन्ति भवोदधौ ॥ ३ ॥
 उच्चत्वं दृष्टि दोषोत्थं, स्वोत्कर्षज्वर संज्ञिकं ॥
 पूर्वपुरुष सिंहेभ्यो, भृशं नीचत्वं भावनं ॥ ४ ॥
 शरीररूप लावण्यं, ग्रामारामधनादिभिः ॥
 उत्कर्षः परपर्यायै, श्रिदानन्दं घनस्यकः ॥ ५ ॥
 शुद्धाः प्रत्यात्म साम्येन, पर्यायाः परिभाविताः ॥
 अशुद्धाश्चाऽपकृष्टत्वात्, नोत्कर्षाय महामुनेः ॥ ६ ॥

क्षोभं गच्छन् समुद्रोऽपि, स्वोत्कर्षपवनेरितिः ॥

गुणौघान् बुद् बुदी कृत्य, विनाशयसि किं मुधा ॥७॥

निरपेक्षानवच्छिन्ना, नन्तचिन्मात्रमूर्तयः ॥

योगिनो गलितोत्कर्षा, प्रकर्षानल्पकल्पनाः ॥ ८ ॥

॥ रहस्यार्थ ॥

१. जो तुं गुणोथी पूर्ण नथी तो आत्म-प्रशंसा करवाथी सर्थुं तेमज जो तुं गुणथी पूर्ण छे तोपण आत्म-प्रशंसा करवानुं कंइपण प्रयोजन नथी. केमके गुणहीनने खोटी आत्म प्रशंसाथी कंइ फायदो थतो नथी. तेमज संपूर्ण गुणवंतने कृत कृत्यपणाथी परस्पृहा नष्ट थइ जवाथी पोतानी प्रशंसा पोताना मुखे करवानुं कंइ पण प्रयोजन रहेतुंज नथी.

२. जेम जलना प्रबल प्रवाहथी वृक्षनां मूलाडीयां उघाडां पडी जवाथी तेने फल बेसतां नथी, तेम आत्म-उत्कर्षथी करेलां सुकृतोने प्रगट करी वखाणवाथी विशिष्ट आत्म लाभ संपादन थइ शकतो नथी.

૩. આપણા ગુણોનું બીજા અવલંબન કરે તે હિતકારી થાય છે, પણ જો પોતાના ગુણ પોતેજ ગાવા બેસે તો તેથી અધોગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે. ગુણગ્રાહી જનોને ગુણીના ગુણ ગાવા ઉચિત અને હિતકારી છે પણ ગુણી માણસે સ્વમુખે સ્વગુણ ગાવા અનુચિત અને અહિતકારીજ છે. માટે મોક્ષાર્થી જનોએ સદા ગુણગ્રાહી થવા સાથે આત્મશ્લઘાનાં સમૂહગો ત્યાગ કરવો ઉચિત છે. સ્વશ્લઘાર્થી પ્રાણી લઘુતાનેજ પ્રાપ્તિ છે.

૪. આપણામાં અન્ય કરતાં અધિકતા માનવારૂપી દોષથી ઉત્પન્ન થયેલા સ્વાભિમાનરૂપી જ્વરને શાન્ત કરવાનો ઉત્તમ ઉપાય ઘુટે કે આપણે પૂર્વ પુરુષ સિંહોથી લઘુતા ભાવવી. પૂર્વ પુરુષ સિંહોના પવિત્ર ચરિત્રને સારી રીતે સંભારી યાદ લાવતાં આપણું ગુમાન આપો આપ ગळી જાય છે.

૫. શરીર, રૂપ, લાવણ્ય, ગ્રામ, આરામ, અને ધન વિગેરે પર પર્યાયોવડે સ્વ ઉત્કર્ષ માનવો આત્માનંદી જીવને વિલકુલ ઉચિત નથી. તેથી વસ્તુ વડે તો કેવળ પુદ્ગલાનંદી જીવોજ ગર્વ કરે છે, પણ આત્માનંદી કરતા નથી.

૬. જ્ઞાનાદિક શુદ્ધ પર્યાયો પણ પ્રત્યેક આત્માને સરીઆ હોવાથી અને શરીર વિગેરે અશુદ્ધ પર્યાયો અપકૃષ્ટ (નજીવા) હોવાથી તે વડે મહામુનિને સ્વોત્કર્ષ કરવો લાયક નથી. શુદ્ધ પર્યાયોવડે

पण गर्व करवो युक्त नथी तो नजीवा शरीररूप लावण्यादिक अशु-
द्ध पर्यायोवडे तो गर्व करवोज केम घटे ?

७. गुरु महाराज शिष्यने उपदेशेछे के भाइ तुं दीक्षित छतां
स्वोत्कर्ष वडे संयमनो क्षोभ करीने गुण रत्नोनो व्यर्थ विनाश झा
झाटे करे छे ? गमे तेटला गुणने पामेलो संयमी स्वगुणनो गर्व कर-
वाथी हानिज पामे छे.

८. स्पृहा रहित अने अखंड अनंत ज्ञाननाज नमुनारूप योगी
जनो स्व उत्कर्ष अने पर अपकर्ष संबंधी सर्व कल्पनाओथी मुक्तज
रहे छे. स्व स्वरूपमां स्थित योगीजनो केवल निःस्पृह होवाथी
आप वडाइ के परनिन्दा करताज नथी. तेओ तो परम सुखमय
निवृत्ति मार्गज पसंद करे छे, पर परिणतिरूप कुत्सित प्रवृत्ति तेमने
असंद पडतीज नथी.

॥ १९ ॥ तत्त्वदृष्ट्यष्टकम् ॥

रूपे रूपवती दृष्टि, दृष्ट्वा रूपं निमुह्यति ॥

मज्जत्यात्मनि नीरूपे, तत्त्वदृष्टिस्वरूपीणी ॥ १ ॥

अमवाटी बहिर्दृष्टि, भ्रमच्छाया तदीक्षणं ॥

अभ्रान्तस्तत्त्वदृष्टिस्तु, नास्यां शेते सुखाशया ॥ २ ॥
 ग्रामारामादि मोहाय, यद्दृष्टं बाह्ययादृशा ॥
 तत्त्वदृष्ट्या तदेवांत, नीतिं वैराग्य संपदे ॥ ३ ॥
 बाह्यदृष्टिः सुधा सार, घटिता भाति सुंदरी ॥
 तत्त्वदृष्टेस्तु सा साक्षा, द्विष्मूत्रपिठोदरी ॥ ४ ॥
 लावण्य लहरी पुण्यं, वपुःपश्यति बाह्यदृक् ॥
 तत्त्वदृष्टिः श्वकाकानां, भक्ष्यं कृमिकुलाकुलं ॥ ५ ॥
 गजाश्वैर्भूपभवनं, विस्मयाय बहिर्दृशः ॥
 तत्राश्वेभवनात्कोऽपि, भेदस्तत्त्वदृशस्तु न ॥ ६ ॥
 भस्मना केशलोचेन, वपु धृतमलेन वा ॥
 महान्तं बाह्यदृग्गवेत्ति, चित्सांभ्राज्येन तत्त्ववित् ॥ ७ ॥
 न विकाराय विश्वस्यो, पकारायैवनिर्मिताः ॥
 स्फुरत्कारुण्यपीयूष, वृष्टयस्तत्त्व दृष्टयः ॥ ८ ॥

॥ રહસ્યાર્થ ॥

૧. બાહ્યદષ્ટિ જીવ પુદ્ગલિક રૂપ જોડને મુંઝાય છે-મૂઠ બની જાય છે, પળ અરૂપી એવી તત્ત્વ દષ્ટિ તો નિર્મલ નિરાકાર આત્મ-સ્વરૂપમાંજ મગ્ન થઈ રહેછે. બાહ્યદષ્ટિ બહાર દોઢે છે. અને અંતરદષ્ટિ સ્વભાવમાં રમે છે.

૨. બાહ્યદષ્ટિ એ ભ્રમની વાડી છે અને બાહ્યદષ્ટિથી જોવું એ ભ્રમની છાયા છે. તેમાં ભ્રાંતિ રહિત તત્ત્વદષ્ટિ તો સુખની આશાથી સૂતો નથી. પળ પુદ્ગલાનંદી-બાહ્યદષ્ટિ જરૂર તેમાં સુખ બુદ્ધિથી વિશ્રાંતિ કરે છે.

૩. ગામ, આરામ આદિ બાહ્યદષ્ટિથી જોતાં જરૂર જીવને મોહ ઉપજાવે છે, પળ તત્ત્વદષ્ટિથી જોતાં તો તે વૈરાગ્યરસની વૃદ્ધિ માટેજ થાય છે. બાહ્યદષ્ટિ જીવ મધની માંછીની જેમ તેમાં મુંઝાઈ મરે છે, પળ તત્ત્વદષ્ટિ તો સાકરની માંછીની પેરે મિષ્ટ સ્વાદ લઈ તેમાંથી સુખે મુક્ત થઈ શકે છે. તત્ત્વદષ્ટિપણું જાગતાં ચક્રવર્તી પોતે પોતાની સકલ સમૃદ્ધિને સહજમાં તજી દઈ સંયમનો સ્વીકાર કરે છે. પરંતુ મૂઠ દષ્ટિ એવો ખીચારી પોતાનું રામપાત્ર પળ ત્યજી શકતો નથી, એ સર્વ મોહનોજ મહિમા છે.

૪. બાહ્યદષ્ટિ જીવ, સુંદરી (સ્ત્રી) ને અમૃતના નિચોલથી ઘ-

હેલી માને છે, પૈંણ તત્ત્વદષ્ટિ તો તેણીને વિષ્ટા મૂત્રાદિક અશુચિયુક્ત દેહવાલીજ માને છે. બાહ્યદષ્ટિ કોઈ સુંદર સ્ત્રીને દેસી તેણીના રૂપ-લાવણ્યમાં મુંઝાઈ તેમાં પતંગની પેરે ઝંપલાય છે, પણ તત્ત્વદષ્ટિ તો તેણીને અશુચિમય સમજીને તેથી તદન દૂરજ રહેવા ઇચ્છેછે. તત્ત્વદષ્ટિ વિષય સુખને વિષ સમાનજ લેખે છે.

૫. બાહ્યદષ્ટિ જીવ શરીરને લાવણ્ય લહરીથી પવિત્ર માને છે, પણ તત્ત્વદષ્ટિ તો નાના પ્રકારના કરમીયાં વિગેરેથી ભરપૂર દેહને ફક્ત કાગડા કૂતરાવડે ભક્ષણ કરવા યોગ્યજ માને છે. તેને બાહ્યદષ્ટિની પેરે ક્ષણિક, અશુચિં અને ભૌતિક દેહ પ્રપંચમાં મુંઝાઈ સ્વર્કર્તવ્ય વિમુક્ત થવાનું હોતું નથી. તે તો ક્ષણ વિનાશી દેહ દ્વારા બની શકે તેટલું સ્વહિત સાધી લેવા સાવધાન થઈ રહે છે પણ વિનાશી દેહનો વિશ્વાસ કરતોજ નથી.

૬. બાહ્યદષ્ટિ જીવ રાજાના મહેલમાં હાથી ઘોડાની સાહેવી જોઈ ચકિત થઈ જાય છે, પરંતુ તત્ત્વદષ્ટિને તો તેમાં હાથી ઘોડાના વનથી કંઈ વિશેષ લાગતું નથી. તેને તો તેવો મહેલ અને તેવું વન સમાનજ લાગે છે.

૭. બાહ્યદષ્ટિ જીવ, ભસ્મ લગાવવાથી, કેશનો લોચ કરવાથી અને મલમલીન દેહ રાખવાથી કોઈને મહંત માને છે. પણ તત્ત્વદષ્ટિ તો તેની અંતર સમૃદ્ધિથીજ તેને તેવો લેખે છે. તત્ત્વદષ્ટિ આત્મા

વાદ્યદૃષ્ટિની પેરે ઉપરના ઢોલદિમાક માત્રથી કોઈને મોટો માની લેતા નથી. તેતો તેના સદ્ભૂત ગુણોની સારી રીતે પરીક્ષા કરીનેજ તેમ માને છે.

૮. અત્યંત કરુણારૂપી અમૃતને વર્ષનારા તત્ત્વદૃષ્ટિ પુરુષો વિશ્વના તિલમાત્ર અહિતને માટે નહિં, કિંતુ કેવલ ઉપકારને માટેજ નિર્માણ થયેલા છે તત્ત્વદૃષ્ટિ મહાપુરુષોનો જન્મ લોકના અભ્યુદય માટે જ થાય છે. તેઓ પરમાર્થથી અંધલોકોને, આંધો આપીને ઉદ્ધરેછે. તેઓ પરમાર્થ પંથ વતાવીને અવલે રસ્તે ચઢેલાઓને સવલે રસ્તે દોરે છે. તેઓજ અનાથના નાથ અને અશરણના શરણ છે. તેઓજ વિશ્વના સ્વરા મિત્ર, બંધુ કે પિતા છે, અને તેથીજ સદા સુખના અર્થી જનોવડે અવલંબવા યોગ્ય છે. તેવા નિઃસ્વાર્થ મિત્ર વિના વિશ્વનો કદાપિ ઉદ્ધાર થવાનોજ નથી. જ્યારે ત્યારે તેવા નિષ્કારણ બંધુ મળ્યેજ મુક્તિ મળવાની છે તેથી મોક્ષાર્થી જનોણ તેવા જગત્ બંધુનીજ જપમાળા ગણવી યોગ્ય છે. તેવા પરોપકારી પિતાની સેવા સાચા દિલથી કરનારા સાધક પુરુષોની સિદ્ધિ જ્યાં ત્યાં સુલ્લેથી થઈ શકે છે, માટે તેજ કરવા યોગ્ય છે.

॥ २० ॥ सर्व समृद्धि—अष्टकम् ॥

बाह्यदृष्टि प्रचारेषु, मुद्रितेषु महात्मनः ॥

अंतरेवावभासन्ते, स्फुटः सर्वास्समृद्धयः ॥ १ ॥

समाधि नंदनं धैर्यं, दंभोलिः समता शची ॥

ज्ञानं महो विमानं च, वासंवश्रीरियं मुनेः ॥ २ ॥

विस्तारित क्रिया ज्ञानं, चर्म छत्रो निवारयन् ॥

मोहम्लेच्छं महावृष्टिं, चक्रवर्ती न किं मुनिः ॥ ३ ॥

नवब्रह्मसुधाकुण्ड, निष्ठाधिष्ठायको मुनिः ॥

नागलोकेशवद् भाति, क्षमां रक्षन् प्रयत्नतः ॥ ४ ॥

मुनिरध्यात्म कैलाशे, विवेक वृषभ स्थितः ॥

शोभते विरतिज्ञप्ति, गंगागौरियुतः शिवः ॥ ५ ॥

ज्ञानदर्शनचंद्रार्क, नेत्रस्य नरकच्छिदः ॥

सुखसागर मग्नस्य, किं न्यूनं योगिनो हरेः ॥ ६ ॥

या सृष्टिर्ब्रह्मणो बाह्या, बाह्यापेक्षावलंबिनी ॥

मुनेः परान पेक्षांत, गुणसृष्टि स्ततो ऽधिका ॥ ७ ॥

સ્તૈ સ્ત્રિભિઃ પવિત્રા યા, શ્રોતોભિ રિવ જાન્હવી ॥
સિદ્ધયોગસ્ય સાધ્યર્હત્, પદવી ન દવીયસી ॥૮॥

॥ રહસ્યાર્થ ॥

વાહ્યદષ્ટિપણાનો દોષ નહિ થયે છે તે મહાત્મા પુરુષને અંતરમાંજ સર્વ સમૃદ્ધિ સ્ફુટતર ભાસે છે. આમ વનવાથી તત્ત્વદષ્ટિપણું અધિકાધિક નિર્મલ થતું જાય છે નિર્મલ તત્ત્વદષ્ટિના યોગે સકલ સમૃદ્ધિ સહજ ઘટમાં પ્રગટે છે. જેથી સહજાનન્દ યુક્ત થવાથી વિષયાસક્તિ વિગેરે વિકારો સ્વતઃ વિનાશ પામે છે. અને નિર્મલ જ્ઞાનાદિ સદ્-ગુણો પૂર્ણ રીતે પ્રગટે છે.

૨. સમાધિરૂપી નંદનવન, ધૈર્યરૂપી વજ્ર, સમતારૂપી ઈંદ્રાણી, અને જ્ઞાનરૂપી વિશાલ વિમાન, એવી ઈંદ્રની સાહેવી મુનિને ઘટમાંજ પ્રગટે છે. તત્ત્વદષ્ટિ નિર્મથ મુનિરાજને ઈંદ્રથી અધિક સાહેવી અંતરમાં પ્રગટે છે.

૩. વિશાલ જ્ઞાન અને ક્રિયારૂપી ચર્મરત્ન અને હ્રસ્વરત્નથી મોહરૂપી મ્લેચ્છ રાજાની મહાવૃષ્ટિને નિવારતા મુનિરાજ ચક્રવર્તીની ચરોવરો કરે છે. નિર્મલ જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રરૂપી રત્નત્રયી આ-

રાધક મુનિરાજ કોઈ રીતે ચક્રવર્તીથી ન્યૂન નથીજ, કિંતુ અધિકજ છે.

૪. નવનવા જ્ઞાનામૃતના કુંડમાં મગ્ન રહો પ્રયત્નથી ક્ષમાનું પાલન કરનારા મુનિ, પૃથ્વીનું પાલન કરનારા નાગેંદ્રની પેરે શોભે છે. અધ્યાત્મ જ્ઞાનરૂપી અમૃતના કુંડમાંજ મગ્ન રહી સહજ શાંતિને સાક્ષાત્ અનુભવનારા ક્ષમાશ્રમણો આત્મગુણથી નાગેંદ્ર કરતાં અધિક શોભે છે.

અધ્યાત્મરૂપી કૈલાશમાં વિવેકરૂપી વૃષભ ઉપર આરૂઢ થયેલા મુનિજ્ઞપ્તિ (જ્ઞાન) અને નિવૃત્તિ (ચારિત્ર) યુક્ત હોવાથી ગંગા અને ગૌરી યુક્ત શિવ-શંકરની પેરે શોભે છે. તત્ત્વથી જોતાં અધ્યાત્મ ગિરિના ઉચ્ચ શિખર ઉપર રહેલા અને સદ્વિવેક વૃષભ ઉપર સ્વાર થઈ સમ્યક્ જ્ઞાનક્રિયાને સમતાથી સેવનારા નિર્ગ્રંથ અળગારો સદ્-ગુણોમાં કોઈ રીતે શિવ-શંકરથી ઉતરતા નથી.

૬. જ્ઞાન અને દર્શનરૂપી ચંદ્ર અને સૂર્ય જેવાં નિર્મલ નેત્રોવાળા, નરકને છેદવાવાળા અને સુખસાગરમાં શયન કરનારા મુનિરાજ કોઈ રીતે હરિથી ન્યૂન નથી. પરમાર્થથી વિષ્ણુ કરતાં વધારે સમૃદ્ધ છે

૭. પરસ્પૃહારહિત સહજ અંતરગુણ સૃષ્ટિને કરનારા મુનિરાજ બાહ્ય વસ્તુઓની અપેક્ષાવાળી બાહ્ય સૃષ્ટિને રચનાર બ્રહ્મા કરતાં વધુ ચદિ-

યાતા છે. નિઃસ્પૃહપણે આત્મ ગુણોનેજ પ્રગટ કરનારા મુનિયો ઉપાધિ-
યુક્ત બાહ્ય સ્પૃષ્ટિના કરનારાં બ્રહ્માને સદ્ગુણોથી ડહાંધી જાય એમાં :
આશ્ચર્ય શું ? નિરુપાધિક ગુણસ્પૃષ્ટિ કરવો એજ મુનિનું કર્તવ્ય છે.

૮. જેમ ત્રિવેણીથી ગંગા નદી પવિત્ર મનાય છે, તેમ રત્નત્ર-
યીથી પવિત્ર ગણાતી શ્રી તીર્થંકરની પદ્મી પણ સિદ્ધયોગી મહાપુરુષ :
મુનિરાજને કંઈ દુર્લભ નથી. જેણે મન વચન અને કાયાને વરાવર
નિયમમાં રાખી યોગ સાધના કરી છે એવા સિદ્ધયોગી મહાપુરુષને :
તીર્થંકર મહારાજની પરમ પવિત્ર પદ્મી પામવી પણ મુલભજ છે.

॥૨૧॥ કર્મવિપાક ધ્યાનાષ્ટકમ્ ॥

દુઃખં પ્રાપ્ય ન દીનઃ સ્યાત્, સુખં પ્રાપ્ય ચ વિસ્મિતઃ ॥૧॥

મુનિઃ કર્મ વિપાકસ્ય, જાનન્ પરવશં જગત્ ॥૨॥

યેષાં ભ્રમંગ માત્રેણ, મજ્યન્તે પર્વતા અપિ ॥

તૈરહો કર્મ વૈષમ્યે, ભૂપૈર્ભિક્ષા ઽપિ નાપ્યતે ॥૩॥

જાતિ ચાતુર્ય હીનો ઽપિ, કર્મણ્યભ્યુદયા વહે ॥

ક્ષણાદ્રંકો ઽપિ રાજા સ્યા, ચ્છત્રચ્છત્રાદિગંતરઃ ॥૪॥

विषमा कर्मणः सृष्टि, दृष्टा करमपृष्ठवत् ॥
 जात्यादि भूति वैषम्या, त्का रति स्तत्र योगिनः ॥४॥
 आरूढा प्रशमश्रेणि, श्रुत केवलिनो ऽपि च ॥
 आम्यन्ते ऽनन्त संसार, महो दुष्टेन कर्मणा ॥५॥
 अर्वाक् सर्वापि सामग्री, श्रान्तेव परितिष्ठति ॥
 विपाकः कर्मणः कार्य, पर्यंत मनुधावति ॥ ६ ॥
 असाव चरमावर्ते, धर्म हरति पश्यतः ॥
 चरमावर्ति साधोस्तु, छलमन्विष्य हृष्यति ॥ ७ ॥
 साम्यं विभर्त्ति यः कर्म, विपाकं हृदि चिंतयन् ॥
 स एव स्याच्चिदानन्द, मकरन्द मधुव्रतः ॥८॥

॥ रहस्यार्थ ॥

१. सर्वे जगज्जंतुओ उदित वर्माऽनुसारेज सुख दुःख पामे छे
 एवं समज नारा मुनि दुःखने पामीने दीन थता नथी तेम सुखने
 पामीने चकित थता नथी. मुनि समजे छे के जगत् मात्र कर्म विषा-
 कने परवश छे.

યાતા છે. નિઃસ્પૃહપણે આત્મ ગુણોનેજ પ્રગટ કરનારા મુનિયો ઉપાશ્રિ-
યુક્ત બાહ્ય સૃષ્ટિના કરનારાં બ્રહ્માને સદ્ગુણોથી ડહાંધી જાય એમાં :
આશ્ચર્ય શું ? નિરુપાધિક ગુણસૃષ્ટિ કરવી એજ મુનિનું કર્તવ્ય છે.

૮. જેમ ત્રિવેણીથી ગંગા નદી પવિત્ર મનાય છે, તેમ રત્નત્ર-
યીથી પવિત્ર ગણાતી શ્રી તીર્થંકરની પદ્મી પણ સિદ્ધયોગી મહાપુરુષ :
મુનિરાજને કંઈ દુર્લભ નથી. જેણે મન વચન અને કાયાને વરાવર
નિયમમાં રાખી યોગ સાધના કરી છે એવા સિદ્ધયોગી મહાપુરુષને
તીર્થંકર મહારાજની પરમ પવિત્ર પદ્મી પામવી પણ મુલભજ છે.

॥૨૧॥ કર્મવિપાક ધ્યાનાષ્ટકમ્ ॥

દુઃખં પ્રાપ્ય ન દીનઃ સ્યાત્, સુખં પ્રાપ્ય ચ વિસ્મિતઃ ॥૧॥

મુનિઃ કર્મ વિપાકસ્ય, જાનન્ પરવશં જગત્ ॥૨॥

યેષાં ભ્રૂભંગ માત્રેણ, મજ્યન્તે પર્વતા અપિ ॥

તૈરહો કર્મ વૈષમ્યે, ભૂપૈર્મિક્ષા ઽપિ નાપ્યતે ॥૩॥

કમના

જાતિ ચાતુર્ય હીનો ઽપિ, કર્મણ્યભ્યુદયા વહે ॥

॥ સમ-

ક્ષણાદ્રંકો ઽપિ રાજા સ્યા, ચ્છત્રચ્છત્રાદિગંતરઃ ॥૪॥

॥ નસોર્જુ

विषमा कर्मणः सृष्टि, दृष्टा करमपृष्ठवत् ॥
 जात्यादि भूति वैषम्या, त्का रति स्तत्र योगिनः ॥४॥
 आरूढा प्रशमश्रेणि, श्रुत केवलिनो ऽपि च ॥
 आम्यन्ते ऽनन्त संसार, महो दुष्टेन कर्मणा ॥५॥
 अर्वाक् सर्वापि सामग्री, श्रान्तेव परितिष्ठति ॥
 विपाकः कर्मणः कार्य, पर्यंत मनुधावति ॥ ६ ॥
 असाव चरमावर्ते, धर्म हरति पश्यतः ॥
 चरमावर्ति साधोस्तु, छलमन्विष्य हृष्यति ॥ ७ ॥
 साम्यं विभर्त्ति यः कर्म, विपाकं हृदि चिंतयन् ॥
 स एव स्याच्चिदानन्द, मकरन्द मधुव्रतः ॥८॥

॥ रहस्यार्थ ॥

एवं सर्वे जगज्जंतुओ उदित बर्माऽनुसारेण सुख दुःख पाप्मे छे
 पाप्मी जनारा मुनि दुःखने पाप्मीन दीन यता नयी तेम सुखने
 कने पक्ति यता नयी. मुनि समजे छे के जगत् मात्र कर्म विषा-
 छे.

૨. જેમની મૃકુટી ફરતાં પર્વતોનો પળ મુકો થઈ જાય
 એવા મૂષોને વિષમકર્મ યોગે મિક્ષા સરસી પળ મલતી નથી. દૈવ
 વિપરીત છતે મોઢા મૂણાલને પળ પેટ મરવાને ફાંફાં મારવાં પડે છે.

૩. ઉત્તમજાતિ અને ચતુરાઈ રહિત છતાં અત્યંત અનુકૂલ કર્મ
 યોગે ક્ષણવારમાં રાંક પળ એક છત્ર રાજ્ય પામે છે. પ્રવલ પુન્યનો
 ઉદય થયે છતે મીઠવારી જેવો માણસ પળ વિશાલ રાજ્યવાલો રાજા
 થઈ પડે છે.

૪. કર્મની રચના ડંટના વરડાની જેવી વાંકીજ છે કેમકે, જા-
 તિકુલ, વુદ્ધિ, વલ, એશ્વર્ય પ્રમુખમાં પ્રગટ વિષમતા દેસાય છે, સર્વ
 કોઈને તે એક સરસાં હોતાં નથી. પૂર્વકૃત કર્મઅનુસારે તે સારાં
 નરસાં કે વધારે ઘટાડે હોઈ શકે છે. કર્મની વિચિત્રતા પ્રમાણે ફલ-
 ની વિચિત્રતા સમજનારા મુનિજનોને તેવી વિષમ સ્થિતિમાં રાતિ-
 પ્રીતિ હોવી ઘટે નહિં, તેમને પ્રાપ્ત યુક્ત દુઃખમાં સમભાવજ રાખવો
 યુક્ત છે.

૫. અહો ! અતિ આશ્ચર્યની વાત છે કે ઉપશમશ્રેણિ ઉપર આ-
 રુદ્ધ થયેલા શ્રુતકેવળી (ચૌદ પૂર્વધર) મુનિયો પળ દુષ્ટ કર્મના
 યોગે પતિત થઈને અનંત સંસાર પરિભ્રમણ કરે છે. જ્યારે આવા સમ-
 થ પુરુષોને પળ કર્મવિપાક છલે છે તો વીજા સામાન્ય માણસોનું

તો શું કહેવું ? દુષ્ટ કર્મની પ્રવલતા પાસે પ્રાણીઓનું કંઈ પણ ચાલતું નથી.

૬. આત્મ સાધકની સકલ સામગ્રી કાર્યસિદ્ધિ થયાં પહેલાંજ થાકી ગઈ હોય તેમ અટકી પડે છે. પણ કર્મ-વિપાક તો સ્વકાર્ય પર્યંત કર્મકારકને અનુસર્યા કરે છે. તે તો તેનું શુભાશુભ ફલ તેના કરનારને ચઢાડ્યા વિના વિરમતોજ નથી. કર્મના પ્રવલ વેગને કોઈ રોકી શકતું નથી. કર્મનો વિપાક પોતાની પૂર્ણ સત્તા કર્મના કરનારની ઉપર બજાવે છે. કાયર પુરુષ તેની પાસે ફાવી શકતો નથી. સમર્થ સાધક તો રાગદ્વેષ કર્મની જડ કાઢી સકલ કર્મનું મૂલથીજ નિકાંદન કરે છે.

૭. આ કર્મ-વિપાક લીધે સંસારી જીવના ધર્મને જોતાં જોતાં-માં હરી લેહે અને પરિત્ત સંસારી સાધુનું તો છલ જોઈને ભારે ખુશી થાય છે. કર્મને કંઈ શરમ નથી તે વાત અક્ષરે અક્ષર સાચી છે. તે પરમ પવિત્ર ધર્મ મહારાજ સાથે પણ પૂર્ણ વૈર રાખે છે. ધર્મરાજાનું શરણ લેનાર સાથે પોતાનું વૈર શોધતોજ ફરે છે, અને લાગ ફાવે તો વૈર વાઢવાનું ચૂકતો નથી. ગમે તેટલી આત્મ ઉન્નતિને પામેલાને પણ સ્વ સાધ્યથી ચૂકાવી નીચે ગવડાવી પાડે છે. આવા દૂષ્ટ કર્મ-વિપાકથી વેગલા રહેવા ઇચ્છનારે તેની રાગદ્વેષરૂપી માઠી જડ સ્વોદી કાઢવી જોઈએ. રાગદ્વેષનો સમૂલગો નાશ કરવાથી મોહનો સર્વથા

ક્ષય થાય છે, અને મોહનો ક્ષય થવાથી સકલ કર્મ વર્ગનો સ્વતઃ ક્ષય થઈ જાય છે.

૮. કર્મના વિપાકને હૃદયમાં ચિંતવતો છતો જે સમ વિષમ સ્થિતિમાં સમભાવજ રાખે છે—તેવે વસતે જે હર્ષ વિષાદ પામતો નથી, તેજ મહાપુરુષ જ્ઞાનામૃતનો રસ ચાખવા સમર્થ થઈ શકે છે. તેવા સમર્થ પુરુષ સિંહજ સહજાનંદ મગ્ન થઈ અંતે અલંકાર શાસ્વત સુખના ભાગી થઈ શકે છે.

॥ ૨૨ ॥ ભવ-ઉદ્દેગાશ્ચક્રમ્ ॥

યસ્ય ગંભીર મધ્યસ્યા, જ્ઞાનં વજ્રમયં તલં ॥
 રુદ્ધા વ્યશનશૈલૌઘૈઃ, પંથાનો યત્ર દુર્ગમાઃ ॥૧॥
 પાતાલ કલશા યત્ર, મૃતાસ્તૃષ્ણા મહાનિલૈઃ ॥
 કષાયાશ્ચિત્ત સંકલ્પ, વેલા વૃદ્ધિં વિતન્વતે ॥૨॥
 સ્મરૌર્વાગ્નિર્જ્વલત્યંત, યત્ર સ્નેહેન્ધનઃ સદા ॥
 યો ઘોર રોગશોકાદિ, મત્સ્યકચ્છપ સંકુલઃ ॥૩॥
 દુર્બુદ્ધિ મત્સરદ્રોહૈ, વિંદ્યુદુર્વાત ગર્જિતૈઃ ॥
 યત્ર સાં યાત્રિકા લોકાઃ, પતન્ત્યુત્પાત સંકટે ॥૪॥

જ્ઞાની તસ્માદ્ ભવાંભોધે, નિત્યોદ્વિગ્નો ઽતિ દારુણાત્ ॥
 તસ્ય સંતરણોપાયં, સર્વયત્નેન કાંક્ષતિ ॥ ૫ ॥
 તૈલ પાત્રધરો યદ્, દ્રાધાવેધોદ્યતો યથા ॥
 ક્રિયા સ્વંનન્ય ચિત્તઃસ્યા, દ્ભવમીત સ્તથા મુનિઃ ॥૬॥
 વિષં વિષસ્ય વન્હેશ્ચ, વન્હિરેવ યદૌષધં ॥
 તત્સત્યં ભવમીતાના, મુપસર્ગેઽપિ યત્નમીઃ ॥ ૭ ॥
 સ્થૈર્યં ભવમયાદેવ, વ્યવહારે મુનિર્વ્રજેત્ ॥
 સ્વાત્મારામ સમાધૌ તુ, તદપ્યંતર્નિમજ્જતિ ॥ ૮ ॥

॥ રહસ્યાર્થ ॥

૧. કર્મ વિપાકને સમ્યક્ ચિંતવતો મુનિ ભવથી ઉદ્વિગ્ન-ઉદા-
 સી થયો છતો જેને તરી પાર જવા પ્રતિદિન પ્રયત્ન કર્યા કરે છે તે
 જ ભવ સમુદ્રનું સ્વરૂપ કહે છે.-જેનો મધ્ય ભાગ વહુ ઊંડો છે.
 જન્મ મરણાદિક જન્ય અનંત દુઃસ્વરૂપ જલ રાશિથી અથાગ ભરેલો
 છે, જેનું અજ્ઞાન રૂપ વજ્રમય તરું છે-અજ્ઞાન અવિવેક યા મિથ્યા
 ભ્રમના આધારેજ સંસારની સ્થિતિ રહેલી છે; અજ્ઞાનના જોરથીજ
 ચાર ગતિ યા ૮૪ લક્ષ જીવાયોનિમાં પુનઃ પુનઃ અવતરવા રૂપી

સંસાર ભ્રમણ થાય છે; તથા આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિ જન્ય અનેક કષ્ટ રૂપી પર્વતોથી જેની ઘાટ વિષમ છે. આવી વિષમ સ્થિતિમાં જીવને પરિભ્રમણ કરવું પડે છે. છતાં અજ્ઞાન વશવર્તી જીવો તેથી ઉદ્વિગ્ન (વિરક્ત) થતા નથી.

૨. વલી જેમાં તૃષ્ણારૂપી તોફાની પવનથી ભરેલા ક્રોધાદિ કષાયોરૂપી ચાર મોટા પાતાલ કલશા વિવિધ વિકલ્પરૂપી વેલાની ટાદિ કરે છે, સંસારી જીવ તૃષ્ણા તરંગમાં તળાતા કષાયને વશ પડી ચિત્તમાં સંકલ્પ વિકલ્પોને પેદા કરી પરમ દુઃખનો ભાગી થાય છે, છતાં અજ્ઞાનના જોરથી વિષય તૃષ્ણાને તજી તેઓ ક્ષિપ્ર કષાયોને જીતી સુખ સમાધિ સાધવા અલ્પ પળ પ્રયત્ન સેવી શકતા નથી. એવા અજ્ઞાની જીવો આપ મતિથી અવઢા ચાલી દુઃખ દાવાનલમાં સ્વયંપચાય તેમાં આશ્ચર્ય શું? .

૩. વલી જેમાં કામ-અગ્નિરૂપી વડવાનલ વલી રહ્યો છે, જે સ્નેહરૂપી ઈંધનથી સદા જાજ્વલ્યમાન રહે છે, અને ભયંકર રોગ શો-કાદિ મચ્છ કચ્છપોથી જે ચોતરફ વ્યાપ્ત દીસે છે. છતાં અવિવેકી જીવો તેમાંજ રતિ ધારણ કરી ઝંપલાય છે પણ પ્રત્યક્ષ દુઃખરાશિથી મુક્ત થવા પ્રયત્ન કરતા નથી. આવા વિવેક શૂન્ય સંસારીની વારં-વાર વિડંબના થયા કરે છે. ॥

૪. વલી દુર્બુદ્ધિ, મત્સર, અને દ્રોહરૂપી ધિજલી, વંટોલીયા :

અને ગર્જારવ વડે જેમાં ભ્રમણ કરનારા લોકો વિવિધ ઉત્પાતના સંકટમાં આવી પડે છે છતાં જડ-યાત્રા (પુદ્ગલ-પ્રેમ) ને તજી લ્લનમયપણે તીર્થ-યાત્રાદિક ધર્મકરણી કરતા નથી. આવા પુદ્ગલાન્નંદી જીવોને પરાધીનપણે અનેક આપદાઓ વેઠવી પડે છે. એમ સમજીને આત્મકલ્પાણ સાધવાને સમયજ્ઞ પુરુષ શું કરે છે તે શાસ્ત્ર-કાર પોતેજ જણાવે છે. ॥

૫. આવા ભયંકર ભવસમુદ્રથી અત્યન્ત ઉદ્દેગ પામેલો જ્ઞાની પુરુષ તેને તરી પાર જવાનો ઉપાય સર્વ યત્નથી આદરે છે. સમયજ્ઞ પુરુષ આવા ભયંકર સંસારને તરવા પ્રમાદને તજી રત્નત્રયીનું સમ્યગ્-સેવન કરે છે. ॥

૬. જેવી રીતે સંપૂર્ણ તેલના પાત્રને હાથમાં લઈ ચાલનાર તેમ જ રાધાવેધને સાધનાર સાવધાન થઈ રહે તેવીજ રીતે ભવભીરુ મુની સ્વચરિત્ર ક્રિયામાં સાવધાન થઈ વર્તે છે જન્મ મરણનાં અનંતદુઃખ-થી વીધેલા ભવભીરુ મુનિ ધર્મકરણીમાં પ્રમાદ શીલ થતાજ નથી. પ્રત્યક્ષ પુદ્ગલિક સુખ તજીને દેહને દમવા કેમ ઉજમાલ થતા હશે? ણવી શિષ્યની શંકાનું શાસ્ત્રકાર સમાધાન કરે છે.

૭. જેમ વિષનું ઔષધ વિષ છે, અને અગ્નિથી દગ્ધ થયેલાનું ઔષધ અગ્નિજ છે તેમ ભયભીરુ મુનિને ઉપસર્ગ સંવંધી દુઃખનો ઢર-લાગતોજ નથી. જેમ કોઈને સાપ કરહ્યો હોય ત્યારે તેને લીમડો

ચવરાવે છે, અને અગ્નિથી દાણેલાને અગ્નિનોજ શેક કરે છે, તેમ જન્મ મરણનાં દુઃસ્વથી ત્રાસ પામેલા મુનિ તે દુઃસ્વને કાપવા માટે વિવિધ ઉપસર્ગ સંબંધી દુઃસ્વને સમભાવે સહન કરે છે તેથી તે ભવ દુઃસ્વથી મુક્ત થઈ શકે છે. એવી સંપુર્ણ સ્વાત્તીથીજ વિવિધ ઉપસર્ગ પરિષદા દિક સંબંધી દુઃસ્વને સમયજ્ઞ મુનિ સ્વાધીનપણેજ સમભાવથી સહન કરવા તત્પર રહે છે. ॥

૮. ભવભીરુપણાથીજ વિવેકવાન્ મુનિ ધર્મ વ્યવહારને સ્થિરતાથી સેવે છે. જન્મ મરણના ભયથીજ સમયજ્ઞ મુનિ વ્યવહાર માર્ગનું દૃઢ આલંબન લઈ નિશ્ચય માર્ગને સાધે છે. વીતરાગપ્રણીત સ્યાદ્વાદ માર્ગનું સાવધાનપણે સેવન કરવા સમયજ્ઞ મુનિ ચૂકતા નથી તેનું મુખ્ય કારણ ભવભયજ છે. એમ સાધ્ય દૃષ્ટિથી શુદ્ધ વ્યવહારનું સેવન કરતાં કરતાં જ્યારે પોતાના આત્મામાં સહજ સમાધિ જાગે છે. જ્યારે સા-સાત્ આત્મ-અનુભવ જાગે છે ત્યારે ભવભય પણ અંતર શમાઈ જાયછે.

॥ ૨૩ ॥ લોકસંજ્ઞાત્યાગાષ્ટકમ્ ॥

પ્રાપ્તઃ ષષ્ટગુણસ્થાનં, ભવદુર્ગાદિલંઘનમ્ ॥

લોકસંજ્ઞારતો ન સ્યાદ્, મુર્નિલોકોત્તર સ્થિતિઃ ॥૧॥

યથા ચિંતામણિં દત્તે, ઝરોવદરીફલૈઃ ॥

हाहा जहाति सद्धर्मं, तथैव जनरंजनैः ॥ २ ॥
 लोकसंज्ञा महानद्या, मनुश्रोतोऽनुगान के ॥
 प्रतिश्रोतोऽनुगस्त्वेको, राजहंसो महामुनिः ॥ ३ ॥
 लोकमालंब्य कर्तव्यं, कृतं बहुभिरेव चेत् ॥
 तथा मिथ्यादृशां धर्मो, न त्याज्यः स्यात्कदा च न ॥४॥
 श्रेयोऽर्थिनो हि भूयांसो, लोके लोकोत्तरे च न ॥
 स्तोकाहि स्तनवणिजः, स्तोकाश्चस्वात्म साधकाः ॥५॥
 लोकसंज्ञाहताहंत, नीचैर्गमन दर्शनैः ॥
 शंसयन्ति स्व सत्यांग, मर्मघातमहाव्यथां ॥ ६ ॥
 आत्मसाक्षिक सद्धर्म, सिद्धौ किं लोकयात्रया ॥
 तत्र प्रसन्नचंद्रश्च, भरतश्चनिदर्शने ॥ ७ ॥
 लोकसंज्ञोज्जितः साधुः, परब्रह्मसमाधिमान् ॥
 सुखमास्ते गतद्रोह, ममता मत्सर ज्वरः ॥ ८ ॥

॥ रहस्यार्थ ॥

१. संसाररूपी विषम घाटीनो पार पमाडिनार प्रमत्तगुणस्था-

નક જેને પ્રાપ્ત થયું છે એવા લોકોત્તર સ્થિતિવાલા મુનિ લોકસંજ્ઞાનો ત્યાગજ કરે છે. વિષય કષાયને વિવશ થઈ જેમ દુનીયા દોરાય છે તેમ શ્રેષ્ઠ મર્યાદાશીલ મુનિરાજ લોકપ્રવાહમાં સ્વેચ્છા જતા નથી. તેતો સ્વભાવમાં સ્થિત છતા સંયમ આચરણમાં સદા સાવધાન થઈ રહે છે.

૨. જેમ કોઈ મૂર્ખ વોરડીનાં ફલ લઈ વદલામાં ચિંતામણી-રત્ન આપી દેછે તેમ મૂઢ માણસ જનરંજન માટે શ્રેષ્ઠ ધર્મને હારી જાય છે. જેને સત્ય ધર્મની કદર નથી તે વાપડાથી ચિંતામણિ જેવો અમૂલ્ય ધર્મ સાચવી શકાતો નથી. લોકરંજન માટે શ્રેષ્ઠ લાભને ચૂકી જાય છે. પાછલથી તેને દુનિયાની દેખાદેખી કરવાથી વધુ કષ્ટ સહન કરવું પડેછે.

૩. લોકસંજ્ઞા એક મોટી નદીનો પ્રવલ પ્રવાહ છે તેમાં પ્રવેશેલા કોણ કોણ તળાયા નથી ? તેને તરીને પાર જવાને સમર્થ તો કેવલ સામેપૂરે ચાલનારા રાજહંસ સમાન મહામુનિરાજજ છે. જે લોકસંજ્ઞાનો સર્વથા ત્યાગ કરવા અનુકૂલ પ્રયત્ન સેવે છે તેજ મુનિરાજ તેનો ત્યાગ કરી શકે છે. વાકીના તો લોકપ્રવાહમાં તળાયા જાય છે. લોકપ્રવાહમાં તળાતા પુરુષાર્થહીનને તારવાં કોઈ સમર્થ થતું નથી. જો જનરંજન તર્જી કેવલ સ્વપર કલ્યાણાર્થે સંયમ માર્ગનું સારી રીતે સેવન કરાય તો પ્રવલ પુરુષાર્થ યોગે જરૂર તેનો જય કરી શકાય.

एवी आत्म वीर्यथी तेनो सर्वथा जय करी सर्वोत्तम संयमने आराधी अनंता आत्माओ अक्षय सुखने साधी शक्या छे.

૪. જો સર્વે કરે તેજ કરવું માનીયે તો તો કદાપિ પળ મિ-
થ્યાત્વનો ત્યાગ કરી શકાશે નહિં. જ્યારે સત્ય માર્ગનું શોધન કરી
તેનોજ સ્વીકાર કરશું ત્યારેજ આપણે સત્ય-સાચા સુખને પામી શ-
કશું. તે વિના તો જેમ ધૂમાડાના બાચકા ભરતાં કંદ હીરો હાથમાં
આવે નહિં તેમ સત્ય માર્ગને તજી સ્વચ્છંદપણે ચાલતાં સ્વરૂં સુખ મલી
શકે નહિં. એવા સત્યમાર્ગને શોધી ચાલનારા વિરલાજ હોય છે.

૫. શ્રેયના અર્થી જીવો લૌકિક કે લોકોત્તર માર્ગમાં થોડાજ
દીસે છે. જેમ રત્નના વ્યાપારી થોડા હોયછે તેમ આત્મ-સાધક પળ
થોડાજ હોયછે. જેમ રત્નની શાળા દુર્લભ હોયછે તેમ કલ્યાણાર્થી
ઉત્તમ જીવો પળ દુર્લભજ હોય છે સ્વરૂં આત્માર્થીપણું આવવું જીવને
દુર્લભ છે તે વિના સત્યમાર્ગને શોધી તેને દૃઢપણે અવલંબવો કઠીનજ છે.

૬. લોકસંજ્ઞાથી પરાભવ પામેલા પ્રાણી સ્વશ્રેયથી ચૂકે છે.
છતાં લોક દેશાવો કરવા જે તેઓ નીચા વળીને ચાલે છે તે એમ
જણાવે છે કે તેમના સત્ય-અંગમાં મર્મઘાતની મહાવ્યથા થયેલી છે,
તેથીજ તેઓ વાંકા વળીને ચાલતા લાગે છે. લોક સંજ્ઞાનો આમાં
આ લેખ કર્યો લાગે છે.

૭. શ્રેષ્ઠ ધર્મની સિદ્ધિ આત્મ-સાક્ષિક છતાં લોક દેશાવો કરવાનું કામ શું ? મનથી જીવ કર્મ બાંધે છે અને મનથીજ છોડી શકે છે તો પછી લોક દેશાવો કરવાથી શું વળે ? જેમ પ્રસન્નચંદ્ર રાજ રૂપિને તથા ભરત મહારાજાને સાક્ષાત્ અનુભવાયું તેમ સમ્યક્ વિચારી સ્વકલ્યાણના અર્થી જીવોએ લોક દેશાવો કરવાની બુદ્ધિ તજી દેવી.

૮. લોકસંજ્ઞા રહિત સાધુ પરદ્રોહ, મમતા, અને મત્સર દોષથી મુક્ત હોવાથી સહજ સમાધિમાં મસ્ત થઈ રહે છે. જે મહાશય મુમુક્ષુએ લોકસંજ્ઞા તજી દીધી છે તેને ઉક્ત દોષોનું સેવન કરવું પડતુંજ નથી. તેથી તે શુદ્ધ સંયમને સાધતાં સ્વભાવિક સુખમાં મગ્ન થઈ રહે છે. પરહપાધિ રહિત હોવાથી નિર્ઁથ મુનિ ઉત્તમ નિવૃત્તિધારી સહજ સમાધિ સુખને પામી શકે છે, પણ પરહપાધિ ગ્રસ્ત એવું કોઈપણ તેવું સ્વભાવિક સુખ સ્વપ્નમાં પણ પામી શકતો નથી. એટલાજ માટે મોક્ષ સુખના અર્થી જનોએ લોક સંજ્ઞાનો જરૂર ત્યાગ કરવો જોઈએ, અન્યથા જપ તપ સંયમ સંબંધી સકલ ધર્મ કરણી કેવળ કષ્ટરૂપ થઈ પડશે. ઉક્ત સર્વ ધર્મ કરણી જો વિવેકથી આત્મકલ્યાણ અર્થેજ કરવામાં આવશે તો તે, સઘડી લેખે પડશે. માટે કેવળ ગતાનુગતિકતા તજી વસ્તુ સ્વરૂપ સમજીનેજ સાધન કરવું હિતકારી છે.

॥ २४ ॥ शास्त्राऽष्टकम् ॥

चर्मचक्षुर्भृतः सर्वे, देवाश्चावधिचक्षुषः ॥

सर्वतश्चक्षुषः सिद्धाः, साधवः शास्त्रचक्षुषः ॥ १ ॥

पुरस्थितानिवोर्ध्वाधिः, स्तिर्यग्लोक विवर्तिनः ॥

सर्वान् भावानपेक्षन्ते, ज्ञानिनः शास्त्रचक्षुषा ॥ २ ॥

शासनात् त्राणशक्तेश्च, बुधैः शास्त्रं निरुच्यते ॥

वचनं वीतरागस्य, तत्तु नान्यस्य कस्यचित् ॥ ३ ॥

शास्त्रे पुरस्कृते तस्माद्, वीतरागः पुरस्कृतः ॥

पुरस्कृते पुनस्तस्मिन्, नियमात् सर्वसिद्धयः ॥ ४ ॥

अदृष्टार्थेऽनुधावंतः, शास्त्र दीपं विना जडाः ॥

प्राप्नुवन्तिपरं खेदं, प्रस्खलन्तः पदे पदे ॥ ५ ॥

शुद्धोच्छाद्यपि शास्त्राज्ञा, निरपेक्षस्य नो हितं ॥

भौतहंतुर्यथा तस्य, पदस्पर्श निवारणं ॥ ६ ॥

अज्ञानाहि महामंत्रं, स्वाच्छंद्यज्वर लंघनं ॥

धर्मारामसुधाकुल्यां, शास्त्रमाहुर्महर्षयः ॥ ७ ॥

શાસ્ત્રોક્તાચારકર્તા ચ, શાસ્ત્રજ્ઞઃ શાસ્ત્રદેશકઃ ॥
શાસ્ત્રૈકદૃશ, મહાયોગી, પ્રાપ્નોતિ પરમં પદમ્ ॥ ૮ ॥

॥ રહસ્યાર્થ ॥

૧. સર્વે મનુષ્ય તિર્યંચો ચર્મચક્ષુને ધારણ કરનારા છે, ઇટલે કે તેમને ચામડાની ચક્ષુ છે. દેવતા માત્રને અવધિજ્ઞાનરૂપી ચક્ષુ છે. સર્વ સિદ્ધ ભગવાનોને પ્રદેશે પ્રદેશે ચક્ષુ છે કેમકે તેઓ અનંત જ્ઞાન અને દર્શન ગુણથી યુક્ત છે. અને સાધુ મુનિરાજોને શાસ્ત્રરૂપી દિવ્ય ચક્ષુ હોય છે. હવે શાસ્ત્રચક્ષુ કેવી ઉપયોગી છે તે વતાવે છે.

૨. જ્ઞાની પુરુષો શાસ્ત્ર ચક્ષુવડે ઉર્ધ્વ અથો અને તીર્છા-ત્રણે લોકમાં વર્તતા સર્વ ભાવોને પ્રત્યક્ષની પેરે દેખે છે. જેમ નિર્મલ આ-રીસામાં સામી વસ્તુઓનાં પ્રતિબિંબ સારી રીતે પડી રહે છે તેમ નિર્મલ જ્ઞાનચક્ષુથી પણ ત્રિભુવનવર્તી સર્વ પદાર્થોનું યથાર્થ માન થઈ શકે છે. માટેજ મુમુક્ષુજનો વિનય પૂર્વક અહોનિશ જ્ઞાનનું આરાધન કરવા ઉજમાલ રહે છે. હવે પ્રસંગોપાત ગ્રંથકર્તા શાસ્ત્રનું લક્ષણ કહે છે.

૩. મોક્ષ માર્ગનું શાસન-યથાર્થ કથન કરવાથી અને ત્રાણ-રક્ષણ કરવા સમર્થ હોવાથી શાસ્ત્ર શબ્દ સાર્થક થાય છે. એવું શાસ્ત્ર

તો વીતરાગનાં વચનરૂપ હોય છે. તે વિના અન્ય રાગી દ્વેષી કે મોહાધીનનાં વચન સત્ શાસ્ત્રરૂપ હોઈ શકતાં નથી. વીતરાગ પ્રમુખનાં વચન સર્વ દોષ રહિત અને સર્વ ગુણ સહિત હોવાથી શાસ્ત્રરૂપે માન્ય કરવા યોગ્ય છે. પરંતુ તેવા ગુણવિનાના અન્ય વાગાડંબરીનાં વચન સત્ શાસ્ત્રરૂપ નહિ હોવાથી મુમુક્ષુ વર્ગને માન્ય કરવા યોગ્ય નથીજ. તેવાં સત્ શાસ્ત્ર માનવાથી માનનારને શો ફાયદો થાય છે તે શાસ્ત્રકાર પોતેજ બતાવે છે.

૪. સત્શાસ્ત્રને આગલ કર્યાથી વીતરાગને આગલ કર્યા સમજવા. અને વીતરાગને આગલ કર્યે છતે નિશ્ચે સર્વ સિદ્ધિયો સંપન્ને છે. વીતરાગ પ્રમુખની પવિત્ર આજ્ઞાઓને માન્ય કરનારના સર્વ મનોરથ સીજે છે. એકાંત હિતકારી પ્રમુખની પવિત્ર વાણીનો અનાદર કરનાર અજ્ઞાની જનોના કેવા હાલ થાય છે તે શાસ્ત્રકાર બતાવે છે.

૫. શાસ્ત્રરૂપી દિવ્ય દીપક વિના અજાણ્યા વિષયમાં એકદમ દોડતા દુર્બુદ્ધિજનો માર્ગમાં પગલે પગલે સ્વલના પામતા પરમ સ્વેદને અનુભવે છે. સત્ શાસ્ત્રરૂપી દિવ્ય ચક્ષુ વિના જીવને સત્યમાર્ગ સૂજતોજ નથી તેથી સત્ય માર્ગથી ચૂકી જીવ આડોઅવલો અથડાઈ વહુ હેરાન થાય છે. સ્વકપોલ કલ્પિત માર્ગે ચાલતાં જીવને એવા જોશમમાં ઊતરવું પડે છે. જો વીતરાગ વચનનું શરણ લહી તે મુજબ વર્તન કરાય તો કંડૂપણ ખીતિ રાખવાનું કારણ રહે નહિં.

૬. શાસ્ત્રઆજ્ઞા નિરપેક્ષ-સ્વચ્છંદચારી ગમે તેવી ઉગ્ર ક્રિયા કરે તોપણ તેથી તેનું હિત થઈ શકશે નહિં, પણ જો વીતરાગ પ્રશુની પવિત્ર આજ્ઞા મુજબ-શાસ્ત્ર પરતંત્રપણે અલ્પ પણ અનુષ્ઠાન સેવશે તે તેને જરૂર-હિતકારી થઈ શકશે. કેટલાક અણસમજથી શાસ્ત્રઆજ્ઞાને લોપીને સદ્ગુરુથી જૂદા પડી પ્રથમ તો ઉગ્રક્રિયા કરવાનો વિચાર રાખે છે પણ પાછલથી સમયોચિત સારણાદિકના અભાવે તે શિથિલ થઈ જાય છે. સારી બુદ્ધિથી પણ સ્વચ્છંદપણે સદ્ગુરુને તજવામાં અહિત તજ રહેલું છે. તેથી અલ્પ દોષ તજતાં ભારે દોષ સેવવો પડે છે. જેમ મનોહર મોરપીંછી માટે બૌધ ગુરુની આજ્ઞા નહિ છતાં તેના ભક્ત ભૂમિપાલે ગુરુનાં ચરણસ્પર્શનો દોષ નિવારવા બાળવડે તે પીંછી લેતાં તે ગુરુનો જ ઘાત કર્યો તેમ કમસમજવાળા આપમતિથી અલ્પદોષ તજતાં અધિક દોષને જ સેવે છે.

૭. માટે મહામુનિયો શાસ્ત્રને અજ્ઞાનરૂપી સર્પને દમવા જાંગુલી મંત્ર સમાન, સ્વચ્છંદતા રૂપી જ્વરને શાન્ત કરવા લંઘન (લાંઘણ) સમાન, અને સત્ધર્મરૂપી આરામને સિંચવા અમૃતની નીક સમાન લેખે છે. સમયજ્ઞ સત્પુરુષો એવા સત્શાસ્ત્રના શ્રેષ્ઠ લાભને ક્ષણવાર પણ ચૂકતા નથી.

૮. શાસ્ત્રોક્ત આચારને સેવવાવાળા શાસ્ત્ર-રહસ્યને સમ્યગ્ જા-

જવાવાળા, શાસ્ત્રના માર્ગનેજ વતાવવાવાળા અને શાસ્ત્ર સન્નિપુણ દષ્ટિ
રાખવાવાળા મહાયોગી-શુનિ નિશ્ચે પામવડને પામે છે. માટે મોક્ષાર્થી
જનોએ એવા સત્શાસ્ત્ર-સેવી સત્પુરુષોજ સદા સેવવા યોગ્ય છે.

॥ ૨૫ ॥ પરિગ્રહાષ્ટકમ્ ॥

ન પરાવર્તેતે રાશે, વર્કતાં જાતુ નોદ્ધતિ ॥
પરિગ્રહ ગ્રહઃ કોઽયં, વિઢંબિત જગત્રયઃ ॥ ૧ ॥
પરિગ્રહગ્રહાવેશા, હુર્માષિત રજઃ કિરાં ॥
શ્રૂયન્તે વિકૃતાઃ કિં ન, પ્રલાપા લિંગિના મપિ ॥૨॥
યસ્ત્યક્ત્વા તૃણવદ્બાહ્ય, માન્તરં ચ પરિગ્રહં ॥
ઉદાસ્તે તત્પદાંભોજં, પર્યુપાસ્તે જગત્રયી ॥ ૩ ॥
ચિતેન્તર્ ગ્રંથ ગહને, બહિર્નિર્ગ્રંથતા વૃથા ॥
સ્વાગાત્કંચુક માત્રસ્ય, બુજગો નહિ નિર્વિષઃ ॥ ૪ ॥
દ્યક્તે પરિગ્રહે સાધોઃ, પ્રયાતિ સકલં રજઃ ॥
પ્રાલિત્યાગે ક્ષણાદેવ, સરસઃ સલિલં યથા ॥ ૫ ॥
દ્યક્તપુત્રકલત્રસ્ય, મૂર્છા મુક્તસ્ય યોગિનઃ ॥

ચિન્માત્ર પ્રતિબદ્ધસ્ય, કા પુદ્ગલ નિયંત્રણા ॥ ૬ ॥

ચિન્માત્રદીપકો ગચ્છેદ્, નિર્વાત સ્થાનસંનિભૈઃ ॥

નિષ્પરિગ્રહતાસ્થૈર્ય, ધર્મોપકરણૈ રપિ ॥ ૭ ॥

મૂર્છાછન્નધિયાં સર્વ, જગદેવ પરિગ્રહઃ ॥

મૂર્છયારહિતાનાં તુ, જગદેવાઽપરિગ્રહઃ ॥ ૮ ॥

॥ રહસ્યાર્થ ॥

૧. શાસ્ત્ર ઉપદેશ સાંખ્યલી-સદ્દહીને પરિગ્રહનું સ્વરૂપ સમજીને તેનો વિવેક ધારવો જરૂરનો છે. પ્રાયઃ પરિગ્રહજ પ્રાણિઓને પીડાનું કારણ છે. માટે તેનો અવશ્ય પરિહાર કરવો જોઈએ તેજ વ્રાત સ્ફુટ વ્રતાવે છે. ત્રગે જગત્ના જીવોની વિવિધ વિડંબના કરનાર પરિગ્રહ પુત્રો તો આકરો ગ્રહ છે કે ને ધૂલ રાશિયી વદલાતો નથી તેમજ વક્રતા ત્યજતો નથી.

૨. પરિગ્રહરૂપી પિશાચથી પરાભવ પામેલા લિંગધારી સાધુઓ પળ પોતાની (સાધુ) પ્રકૃતિને તર્જી જેમ તેમ લવતા ફરે છે, અન્નક ચન્માદ કરે છે, વેષ વિગોવિણા કરે છે અને અંતે અધોગતિમાં જાય છે એ સર્વ પરિગ્રહનોજ પ્રભાવ સમજવો.

૩. ધનધાન્યાદિક એ વાહ્ય પરિગ્રહ છે અને વેદોદયથી થતી વિષય-અભિલાષા, હાસ્ય, રતિ, અરતિ, શોક, ભય, દુર્ગંછા, મિથ્યાત્વ અને કષાય એ અભ્યંતર પરિગ્રહ છે. તે બંને પરિગ્રહને તૃણની જેમ તજીને જે જગતથી ઉદાસી (ન્યારા) રહે છે, તેના ચરણ કમલને જગત્ માત્ર પૂજે છે. પણ જે તે પરિગ્રહમાં મુંઝાઈ પરસ્પૃહા કરે છે તે તો જગત માત્રના દાસજ છે. મૂર્છા-મમતાનેજ જ્ઞાની પુરુષો પરિગ્રહ કહે છે.

૪. જેમ સર્પ કાંચલી ઉતારી નાંચવાથી નિર્વિપ થઈ જતો નથી તેમ વાહ્ય પરિગ્રહના ત્યાગ માત્રથી સ્વરૂં સાધુપણું પ્રાપ્ત થતું નથી. કેમકે વિવેક વિના ધન વિગેરે તજવા માત્રથી કાંઈ વિષય અભિલાષાદિક અંતર વિષ ટલી શકતું નથી. માટે મુમુક્ષુજનોએ તો વિષય અભિલાષાદિક અંતર વિષ વારવા પ્રથમ સ્વપી થવું જોઈએ. જ્યાં સુધી વિષયવાસના જાગૃત છે, જ્યાં સુધી હાસ્યાદિક દોષોનું મુત્કલની જેમ સેવન કરાય છે, જ્યાં સુધી તત્ત્વ દૃષ્ટિ થવા યત્ન કરાતો નથી અને જ્યાં સુધી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભની સેવા કર્યાં કરાય છે, ત્યાં સુધી સાધુપણું છેદુંજ સમજવું. અંતર વિષ ટલતાંજ સાધુપણું સંપન્ન છે.

જેમ સરોવરની પાલ તોડી નાંચવાથી માંહેનું સર્વ જલ ક્ષણ માત્રમાં વહાર વહી જાય છે, તેમ પરિગ્રહરૂપી પાલ તોડવાથી-મૂર્છાને

ત્યાગ કરવાથી સર્વ કર્મમલનો ક્ષણવારમાં નાશ થાય છે. પળ ગમે તેટલી કષ્ટકરણી કરતાં છતાં અંતરનો મેલ ધોવા માટે મૂર્છાનો ત્યાગ કર્યા વિના શુદ્ધ થવાતું નથી. માટે વિવેકપૂર્વક વાહ્ય અને અંતર ઉભય પરિગ્રહનો પરિહાર કરવો ઘટે છે.

સ્ત્રી પુત્ર લક્ષ્મી વિગેરેની મૂર્છા તજી કેવલ જ્ઞાન ધ્યાનનોજ અભ્યાસ કરનારા સાધુપુરુષોને પુદ્ગલની શી પરવા છે ? સ્ત્રી પુત્રને તજીને જો પુનઃ પરિગ્રહ મમતાથી લોક પરિચય કરી જ્ઞાન ધ્યાન ન કર્યું, સંયમમાર્ગ સમ્યગ્ સેવ્યો નહિં, મૂર્છા મમતાજ વધારી તો પ્રથમનાં સ્ત્રી પુત્રાદિકને તજીને શું કમાણા ? ઝલટી ઉપાધિ વધારવાથી વિશેષે વિડંબના પાત્ર થવાના. તેમ ન થાય એવું લક્ષ રાખવુંજ જોઈયે.

૭. જેમ વાયરા વિનાના સ્થલવડે દીવો સ્થિર રહી શકે છે—ચુઝાતો નથી તેમ ધર્મ—ઉપગરણોવડે નિષ્પરિગ્રહતા સાધી શકાય છે. ધર્મની વૃદ્ધિ કરનારાં સાધનજ ધર્મ—ઉપગરણ ગણાય છે તેમનું મમતારહિત સેવન કરતાં છતાં ગમે તે અક્ષય સુખના અધિકારી થઈ શકે છે. પણ જો તેમાંજ ઝલટી મમતા કરવામાં આવે તો તે ઉપગરણ કે-ઝલ અધિકરણ (શસ્ત્ર) રૂપજ ગણાય. માટે મમતારહિત જ્ઞાનદર્શન કે ચારિત્રનાં ઉપગરણોવડે આત્મ—ઉપગારની સિદ્ધિ થાય તેમ યત્નથી પ્રવર્તવું. એમ વિવેકથી ધર્મઉપગરણને સેવનારને ધર્મની વૃદ્ધિજ થાય છે. પણ જો તેમાં વિવેકની खामीથી ઝલટી મમતા સ્થપાય તો તેથી ધર્મની વૃદ્ધિના વડલે હાનિ થવાનો પ્રસંગ આવે છે. માટે જેમ ધર્મોપ-

ગરણનું સાર્થકપણુ થાય તેમ વિવેકથીજ વર્તવું યુક્ત છે.

૮ આવાં કારણસર શાસ્ત્રકાર કહે છે કે મૂર્છાવડે જેની બુદ્ધિ અંજાઈ ગઈ છે તેને આશું જગત પરિગ્રહરૂપજ છે, અને જે મહાત્માએ મૂર્છા (યમતા) ને સમૂલગી મારી છે, તેને તો જગતમાં જરા પણ પરિગ્રહનો લેપ લાગેજ નહિ. આ ઉપરથી મૂર્છા ઉતારવી કેટલી વિષમ છે તે તથા મૂર્છા ઉતાર્યાથી કેટલું વધું સુખ થાય છે, તેનું સહજ માન થઈ શકે છે. ગમે એવું દુષ્કર કાર્ય પણ પુરુષાર્થથી સાધી શકાય છે. એમ સમજી કાયરતા તર્જી પરિગ્રહનો પ્રસંગ તજવા પ્રયત્ન કરવો ઘટે છે.

॥ ૨૬ ॥ અનુભવાઽટકમ્ ॥

સંધ્યેવ દિન રાત્રિભ્યાં, કેવલશ્રુતયોઃ પૃથક્ ॥

બુધૈરનુભવો દૃષ્ટઃ, કેવલાઽર્કારુણોદયઃ ॥ ૧ ॥

વ્યાપારઃ સર્વશાસ્ત્રાણાં, દિક્ષ્પ્રદર્શન મેવ હિ ॥

પારં તુ પ્રાપ્યત્યેકોઽ, નુભવો ભવ વારિધેઃ ॥ ૨ ॥

અતીંદ્રિયં પરબ્રહ્મ, વિશુદ્ધાઽનુભવં વિના ॥

શાસ્ત્રયુક્તિ શતેનાપિ, ન ગમ્યં યદ્ બુધાજયુઃ ॥ ૩ ॥

જ્ઞાયેન્ હેતુવાદેન, પદાર્થાં યદ્યતીંદ્રિયાઃ ॥
 કાલેનૈતાવતા પ્રાજ્ઞૈઃ, કૃતઃસ્યાત્તેષુ નિશ્ચયઃ ॥ ૪ ॥
 કેપાં ન કલ્પના દર્વી, શાસ્ત્રક્ષીરાન્નગાહિની ॥
 વિરલા સ્તદ્રસાસ્વાદ, વિદોઽનુભવજિહ્વા ॥ ૫ ॥
 પશ્યતુ બ્રહ્મ નિર્ઘ્નં, નિર્ઘ્નઽનુભવં વિના ॥
 કથં લીપીમયી દૃષ્ટિ, વાઙ્મયી વા મનોમયી ॥ ૬ ॥
 ન સુષુપ્તિ રમોહત્વા, નાઽપિ ચ સ્વાપ જાગરૌ ॥
 કલ્પનાશિલ્પવિશ્રાન્તિ, સ્તુર્યૈવાનુભવો દશા ॥ ૭ ॥
 અધિગત્યાશિલં શબ્દ, બ્રહ્મ શાસ્ત્રદશા મુનિઃ ॥
 સ્વસંવેદ્યં પરંબ્રહ્મા, નુભવેનાધિગચ્છતિ ॥ ૮ ॥

॥ રહસ્યાર્થ ॥

૧. જેમ દિવસ અને રાત્રિથી સંધ્યા જૂદી છે, તેમ અનુભવ જ્ઞાન પણ કેવલ જ્ઞાન અને શ્રુત જ્ઞાનથી જૂદું છે. જેમ સૂર્ય-ઉદય પહેલાં અરુણોદય થાય છે તેમ કેવલ જ્ઞાન પ્રગટ્યાં પહેલાં અનુભવ જ્ઞાનનો ઉદય થાય છે. પછી અવશ્ય અલ્પકાલમાં કેવલ જ્ઞાન પ્રગટ થાય છે. જેમ અરુણોદય રાત્રિના અંતે થાય છે, તેમ અનુભવ જ્ઞાન

પણ શ્રુત જ્ઞાનના અંતે પ્રગટે છે. એટલે કે શ્રુત જ્ઞાન કારણ છે અને અનુભવ જ્ઞાન કાર્યરૂપ છે. સમ્યગ્ જ્ઞાન વિના કદાપિ કોઈને પણ અનુભવ પ્રગટે નહિ. માટે કાર્યાર્થી જેમ કારણનું સેવન કરે તેમ અનુભવના અર્થીએ શ્રુત જ્ઞાનનું અવશ્ય સેવન કરવું.

૨. શાસ્ત્રો તો ફક્ત દિગ્દર્શન કરાવે છે. બાકી સંસારનો પાર તો અનુભવજ કરાવે છે. જેમ કોઈ માર્ગમાં મલ્લેહું માણસ માર્ગ ભ્રષ્ટને સ્વરા માર્ગની દિશા બતાવી દે છે તેમ શાસ્ત્ર પણ મોક્ષનો માર્ગ આપે છે એમ બતાવી દે છે. પણ જેમ સાથે લીધેલો ભૂમિયો ઠેઠ માર્ગે પહોંચાડી આપે છે. તેમ સહજ અનુભવ જ્ઞાન પણ ઠેઠ પાર પહોંચાડે છે.

૩. વિશુદ્ધ અનુભવ વિના શાસ્ત્રની સેંકડો યુક્તિવડે પણ પરમાત્મતત્ત્વ સમજી શકાય તેવું નથી. જેનું સ્વરૂપજ શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ, અને સ્પર્શરહિત હોવાથી અર્તીન્દ્રિય છે, તેનું પ્રતિપાદન અક્ષર-વર્ણ વાક્ય માત્રથી શી રીતે થઈ શકે એક તો અરૂપી આત્મદ્રવ્ય અને ત્રીજું દૃષ્ટાંત દર્શને તે સુલેખી સમજી શકાય એવું કંઈ ઉપમાન નજરે જ પડતું નથી, તેથી અંતે એવાજ નિશ્ચય ઉપર આવી શકાય કે પરમાત્મતત્ત્વ જેવું કંઈ ત્રીજું છેજ નહિ, તે તત્ત્વ પામેલા સર્વ સમાનજ છે, તથા તેવો સત્ય અનુભવ થયેજ તે તત્ત્વ સમજી શકાય એમ છે, પણ અનુભવ જ્ઞાન પ્રગટ્યા વિના પરમાત્મતત્ત્વ યથાર્થ સમજી શકાય તેમ નથી. માટે તેવો અનુભવ પ્રગટાવવા શ્રુત જ્ઞાન વિષયે પૂરતો પ્રયત્ન કરવો યુક્ત છે.

૪. જો હેતુવાદે કરી આવા અર્તીંદ્રિય પદાર્થોનો નિશ્ચય થાતો હોત તો તો તે ક્યારનો કરવા પંડિતો ચૂકત નહિં. પણ તેમ કરવું અશક્ય જાણીને તેઓ કરી શક્યા નથી. તર્ક, અનુમાન કે યુક્તિ વિગેરેથી તેઓ આત્માદિ અરુપિ-દ્રવ્યનો નિશ્ચય કર્યો હોત તે સં-
વંધી કોઈ જાતનો વિવાદ રહેતજ નહિ. પણ તેમ થઈ શકેજ નહિં. તેમ કરવાને અનુભવ જ્ઞાનની સ્વાસ જરૂર છે. સ્વાનુભવી પણ પરમા-
ત્મતત્ત્વને યથાર્થ જાણતાં છતાં પોતેજ જાણીને વિરમે છે. તે પદાર્થ અર્તીંદ્રિય હોવાથી સ્વાનુભવ વિના શ્રોતાના ગ્રાહ્યમાં આવતો નથી-
આવી શકતો નથી. સ્વાનુભવ થયે તે સેહેજ યથાર્થપણે સમજી શકાય છે.

૫. કેટલાક પંડિતોની કલ્પના-કડછી, શાસ્ત્ર-ક્ષીરમાં ફરી, છતાં તેઓ અનુભવ-જીભ વિના તેનો સ્વાદ મેલવી શક્યા નહિં. અ-
નુભવ જ્ઞાન પ્રગટ થયેજ સર્વજ્ઞ પ્રણીત શાસ્ત્રનો યથાર્થ સ્વાદ ચાखી શકાય છે.

૬. અદ્વિતીય અનુભવ જાગ્યા વિના લિપીવાલી, વાણીવાલી, અને મનવાલી રૂપિ દૃષ્ટિથી અરૂપિ-અદ્વિતીય અનુપમ પરમાત્મ તત્ત્વ ને કેમ જોઈ શકાય ? જ્યારે અર્પૂર્વ સામ્ય સેવનથી અનુપમ અનુભવ જાગશે ત્યારેજ અર્તીંદ્રિય તત્ત્વનું યથાર્થ ભાન થશે તે વિના કેવલ અ-
ક્ષરમય લીપી, વાણી, કે મનવાલી રૂપી દૃષ્ટિથી અરૂપી એવા શુદ્ધ

આત્મ તત્ત્વનું યથાર્થ માન થઈ શકવાનું નહિં. કાર્યાર્થીએ કાર્યાડ્ઝુ-
કૂલ કારણોનું સેવન કરવુંજ જોઈએ. તે વિના ઇષ્ટ કાર્ય સિદ્ધિજ
નથી. માટે શુદ્ધ આત્મ તત્ત્વના કામી પુરુષે નિદ્વંદ્ર (સર્વ હેશ રહિત
શુદ્ધ) અનુભવ માટે પ્રયત્ન કરવો.

૭. સુષુપ્તિ, શયન, જાગર અને ઉજાગર એ ચાર દશાઓ શા-
સ્ત્રમાં વર્ણવી છે. તેમાં પ્રવલ મોહના ઉદયવાલી પ્રથમ દશા તથા
વિવિધ કલ્પનાવાલી (સવિકલ્પક) શયન અને જાગર દશા આ અ-
નુભવ જ્ઞાનમાં ઘટી શકે નહિં. તેમાં તો સમસ્ત વિકલ્પની વિશ્રાન્તિ
શાન્તિરૂપ નિર્વિકલ્પ ચોથી ઉજાગર દશાજ હોવી ઘટે છે.

૮. શાસ્ત્ર દૃષ્ટીથી સમસ્ત શબ્દ સ્વરૂપને સમ્યક્ પામીને મુનિ,
અનુભવગમ્ય શુદ્ધ આત્મતત્ત્વને અનુભવ જ્ઞાનવડે પામે છે. એટલે કે
સમ્યક્ શ્રુત જ્ઞાનના અભ્યાસથી અનુભવ જ્ઞાન પામીને મુનિ શુદ્ધ
સ્વરૂપને જાણે-જોવે છે.

॥ ૨૭ ॥ યોગાષ્ટકમ્ ॥

મોક્ષેણ યોજનાદ્યોગઃ, સર્વોઽપ્યાચારદૃષ્યતે ॥

વિશિષ્ય સ્થાનવર્ણાર્થા, લંબનૈકાદ્ય ગોચરઃ ॥ ૧૧ ॥

कर्मयोग द्वयं तत्र, ज्ञान योगः त्रयं विदुः ॥
 विरतेश्वेष नियमाद्, बीज मात्रं परेश्वेपि ॥ २ ॥
 कृपा निर्वेद संवेग, प्रशमोत्पत्तिकारिणः ॥
 भेदा प्रत्येकमत्रेच्छा, प्रवृत्तिस्थिर सिद्धयः ॥ ३ ॥
 इच्छा तद्वत्कथाप्रीतिः, प्रवृत्तिः पालनं परः ॥
 स्थैर्यं बाधकभी हानिः, सिद्धिरन्यार्थ साधनं ॥४॥
 अर्थालंबनयोश्चैत्य, वंदनादौ विभावनं ॥
 श्रेयसे योगिनः स्थान, वर्णयोर्यत्न एव च ॥ ५ ॥
 आलंबनमिह ज्ञेयं, द्विविधं रूप्य रूपि च ॥
 अरूपिगुणसायुज्यं, योगोऽनालंबनं परः ॥ ६ ॥
 प्रीतिभक्ति वचोऽसंगैः, स्थानाद्यपि चतुर्विधं ॥
 तस्माद्योग योगाप्ति, मोक्षयोगः क्रमाद् भवेत् ॥७॥
 स्थानाद्ययोगिनस्तीर्थो, च्छेदाद्यालंबनादपि ॥
 सूत्रदाने महादोष, इत्याचार्याः प्रचक्षते ॥ ८ ॥

॥ રહસ્યાર્થ ॥

૧. જીવને મોક્ષ સુખ સાથે જોડી આપે એવો સર્વ સદાચાર 'યોગ' ના નામથી ઓલખાય છે. તેના પાંચ પ્રકાર આ પ્રમાણે છે.
 ૧ સ્થાન (આસન-મુદ્રા વિશેષ) ૨ વર્ણ (અક્ષર વિશેષ) ૩ અર્થ
 ૪ આલંબન (પ્રતિમાદિ) અને ૫ એકાગ્રતા (મનની નિશ્ચલતા.)

૨. તેમાં પૂર્વલા બે કર્મયોગ કહેવાય છે. અને પાછલી ત્રણ, જ્ઞાન યોગ કહેવાય છે. આ યોગ વિરતિ (નિવૃત્તિશીલ) વંતમાં નિશ્ચયથી હોય છે. અને વીજ માત્ર તો અનેરામાં પણ હોય છે. એ વચનમાં એવો ધ્વનિ થાય છે કે યોગના અર્થીએ નિવૃત્તિશીલ થવું જોઈએ.

૩. આ પાંચે યોગમાંના પ્રત્યેકના કૃપા, નિર્વેદ, સંવેગ અને શીતલતાને કરનારા ૧ ઇચ્છા, ૨ પ્રવૃત્તિ, ૩ સ્થિરતા અને સિદ્ધિ એવા ચ્યાર ચ્યાર ભેદો કહેલા છે. તે દરેકનું લક્ષણ આ પ્રમાણે.

૪. તેવા યોગ-સેવીની કથામાં પ્રીતિ થાય તે ઇચ્છા યોગ ઉક્ત યોગનું પાલન કરવામાં તત્પરતા તજાય તે પ્રવૃત્તિ યોગ. તે યોગનું સેવન કરતાં અતિચારાદિક દૂષણ લાગે નહિં, લાગવાની વીક પણ રહે નહિં, તે સ્થિરતા યોગ અને સ્વયં યોગની સિદ્ધિ પૂર્વક અન્ય (ભવ્ય) જીવોને યોગની પ્રાપ્તિ કરાવવી તેનું નામ સિદ્ધિ યોગ સમજવો.

૬. પૂર્વોક્ત યોગોમાંના અર્થ અને આલંબન યોગનું ચૈત્યવંદન, તથા ગુરુવંદનાદિક કરતાં સ્મરણ રાખવું. તેમાં તથા સ્થાન અને વર્ણયોગમાં યોગી પુરુષે સ્વશ્રેય માટેજ પ્રયત્ન કરવાનો છે. ઉક્ત યોગા સેવનમાં જેમ અધિક પ્રયત્ન તેમ એકાગ્રતા દ્વારા અધિક શ્રેય સ-
ધાય છે.

૬. આલંબન બે પ્રકારે છે. ૧ રૂપી અને ૨ અરૂપી તેમાં જિન મુદ્રાદિકરૂપી આલંબન છે. અને અરૂપી એવા સિદ્ધ ભગવાનના અનંત જ્ઞાનાદિક ગુણોમાંજ એકાગ્ર ઉપયોગ દેવો તે અરૂપી આલંબન છે. તેનું વીજું નામ નિરાલંબન યોગ છે. અનાલંબન યોગ ઉત્કૃષ્ટ યોગ છે.

૭. વળી પ્રિતિ, ભક્તિ, વચન અને અસંગભેદે કરીને સ્થાના-
દિયોગ ચાર ચાર પ્રકારે છે. પૂર્વોક્ત ઇચ્છાદિક ચ્યાર પ્રકારવાળા સ્થાનાદિક પાંચે યોગોના ૨૦ ભેદ થાય છે. અને તેમના પ્રત્યેકે પ્રીતિ વિગેરે ચ્યાર ચ્યાર ભેદ ગણતાં યોગના ૮૦ ભેદ થાય. તેથી ' અયોગ ' યોગની અનુક્રમે પ્રાપ્તિ થતાંજ મોક્ષ યોગની-અક્ષય અ-
વ્યાવાધ સુખની સંપ્રાપ્તિ થાય છે. એમ સમજી મોક્ષાર્થી સજ્જનોએ ઉપર બતાવેલા યોગનાં અંગોનું આદરથી સેવન કરવું ઘટે છે. કેટ-
લાંક અનુષ્ઠાન પ્રીતિપૂર્વક અને કેટલાંક ભક્તિ પૂર્વક જ કરવાનાં કહ્યાં છે. જેમકે દેવવંદન, ગુરુવંદન, વિગેરે ભક્તિપૂર્વક કરવાનાં છે. અને પ્રતિક્રમણ, કાયોત્સર્ગ (કાઝસ્તંગ), પચ્ચલ્લાણ વિગેરે પ્રી-

તિપૂર્વક કરવાનાં. દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ ને લક્ષમાં રાખી સર્વજ્ઞ કથિત સિદ્ધાન્તને અનુસરીને વિધિપૂર્વક ધર્મવર્તન કરવું તે વચન અનુષ્ઠાન છે. પૂર્વોક્ત પ્રીતિ-ભક્તિ યુક્ત વચન અનુષ્ઠાનને આચરતાં અનુક્રમે અભ્યાસ બલથી મન, વચન, કાયાની, એકાગ્રતા સધાતાં અસંગ ક્રિયાનો અપૂર્વ લાભ મળે છે. અસંગ ક્રિયા સાધનારને મોક્ષ સુલભ છે. માટે મોક્ષાર્થીજનોએ મન, વચન, અને કાયાના યોગેને પરભાવમાં જતાં વારી સ્વભાવ સન્મુખ કરવા જોઈયે. પુદ્ગલિક સુ-સ્વની ઇચ્છા તજીને સહજ આત્મ સુખમાંજ પ્રીતિ કરવી જોઈયે. કરવામાં આવતી ધર્મક્રિયાના પળ પવિત્ર હેતુ-ફલ સંબંધી સારી સમજ મેળવી તેમાં યોગ્ય આદર કરવો જોઈયે. જેમ વને તેમ અવિધિ દોષ તજી વિધિ રસિક થવું જોઈયે.

૮. ઉક્ત સ્થાનાદિક યોગનો અનાદર કરનારા અને સ્વચ્છંદે ચાલનારાને સૂત્ર-દાન દેવામાં મોટો દોષ છે, એવો સમર્થ આચાર્યોનો અભિપ્રાય છે. શાસનનો ઉચ્છેદ થઈ જશે એવી વીકથી પળ પ્રભુની ધવિત્ર આજ્ઞાથી વિમુક્ષને શાસ્ત્ર શિખવવામાં મોટામાં મોટું પાપ છે.

॥ ૨૮ ॥ નિયાગાષ્ટકમ્ ॥

યઃકર્મહુતવાન્ દીક્ષે, બ્રહ્મામૌ ધ્યાન ધાય્યયા ॥

સ નિશ્ચિતેનયાગેન, નિયાગપ્રતિપત્તિમાન્ ॥ ૧ ॥

पापध्वंसिनिनिष्कामे, ज्ञानयज्ञे रतो भव ॥
 सावधैः कर्मयज्ञैः किं, भूतिकामनया विलैः ॥ २ ॥
 वेदोक्तत्वात्मनः शुध्या, कर्मयज्ञोऽपि योगिनः ॥
 ब्रह्मयज्ञ इतीच्छंतः, श्येनयागं त्यजन्ति किम् ॥ ३ ॥
 ब्रह्मयज्ञं परं कर्म, गृहस्थस्याधिकारिणः ॥
 पूजादिर्वीतरागस्य ज्ञानमेव तु योगिनः ॥ ४ ॥
 भिन्नोद्देशेन विहितं, कर्म कर्मक्षयाक्षमं ॥
 ऋषभमिन्नाधिकारं च, पुत्रेष्ट्यादिवदिष्यतां ॥ ५ ॥
 ब्रह्मार्पणमपि ब्रह्म यज्ञांतर्भावसाधनं ॥
 ब्रह्माग्नौ कर्मणो युक्तं, स्वकृतत्व स्मये दुते ॥ ६ ॥
 ब्रह्मण्यर्पित सर्वस्वो, ब्रह्मदृग् ब्रह्मसाधनः ॥
 ब्रह्मणा जुह्वद्ब्रह्म, ब्रह्मणि ब्रह्मगुप्तिमान् ॥ ७ ॥
 ब्रह्माऽध्ययननिष्ठावान्, परब्रह्म समाहितः ॥
 ब्रह्मणो लिप्यते नाधै, नियागप्रतिप्रतिमान् ॥ ८ ॥

॥ રહસ્યાર્થ ॥

૧. નિશ્ચિત યાગ (પૂજા) તે નિયાગ કહેવાય છે. તેનું સ્વરૂપ સમજાવે છે. જે શુદ્ધ બ્રહ્માગ્નિમાં ધ્યાન-સાધનથી વિવિધ કર્મને હોમે છે તે નિશ્ચિત યાગવડે નિયાગી કહેવાય છે.

૨. પાપના ક્ષય કરનાર એવા નિષ્કામ (પુદ્ગલિક કામના રહિત) જ્ઞાન-યજ્ઞમાં રતિ કરવી યુક્ત છે. વૈભવની ઇચ્છાથી મલીન એવા પાપયુક્ત કર્મ-યજ્ઞ કરવાનું શું પ્રયોજન છે ? જેમને પાપનો ક્ષય કરી નિષ્પાપ થવા ઇચ્છા હોય તેમને તો પાપયુક્ત કર્મયજ્ઞોનો અનાદર કરી કેવલજ્ઞાન-યજ્ઞનો જ આદર કરવો ઘટે છે. ક્રેમકે લોહી સ્વરડયું વણ લોહીથી સાફ થઈ શકે નહિં, પણ શુદ્ધ જલ વિગેરેથી જ સાફ થઈ શકે છે. તેમ પાપથી સ્વરડાણું મન પાપયુક્ત કર્મ-યજ્ઞથી શુદ્ધ થઈ શકે નહિં. પણ પાપરહિત એવા જ્ઞાન યજ્ઞથી તો તે અવશ્ય શુદ્ધ થઈ શકે. માટે જ નિષ્કામ એવા જ્ઞાન-યજ્ઞમાં રક્ત થવું, જ્ઞાની-વિવેકીને યોગ્ય છે. પણ પાપયુક્ત કર્મ-યજ્ઞ કરવાં તો યોગ્ય નથીજ.

૩. કર્મ-યજ્ઞ પણ કરવાનું વેદમાં કથન હોવાથી મનની શુદ્ધિથી તે પણ જ્ઞાન-યજ્ઞનું ફલ આપે છે એવું ઇચ્છનારા બ્રહ્મ-જ્ઞાનીઓ ક્યેન યાગને કેમ તજે છે ? જો વીજાં કર્મ-યજ્ઞથી મનની શુદ્ધિ સંભવે છે તો આથી કેમ નહિં ? એમ સમજી વિવેકી જનોએ પાપ-યુક્ત સર્વ કર્મ-યજ્ઞોનો પરિહાર કરવો ઘટે છે.

૪. શ્રી વીતરાગની પૂજા, સદ્ગુરુને દાન, દીન દુસ્ત્રીનો ઉદ્ધાર વિગેરે ગૃહસ્થ-અધિકારીને યોગ્ય શ્રેષ્ઠ આચરણ વ્રહ્મયોગનું કારણ હોવાથી જ્ઞાન યોગ કહી શકાય છે, પરંતુ જ્ઞાની-મુનિને તો ફક્ત જ્ઞાન-યોગજ સેવવા યોગ્ય છે. ગૃહસ્થ યોગ્ય આચાર સાધુને સેવવાનો નથી. કેમકે વન્નેનો અધિકાર ભિન્ન છે.

૫. જૂદા હેતુથી કરેલી ક્રિયા ક્ષિપ્ત-કર્મોનો ક્ષય કરી શકે નહિં. એતો પાપ-કર્મને ક્ષય કરવાની પવિત્ર બુદ્ધિથી જ ઉચિત ક્રિયા વિવેકથી કરવામાં આવે તો જ તેથી પાપ-કર્મનો ક્ષય થાય છે. પણ તેથી વિરુદ્ધ આચરણથી તો કદાપિ થઈ શકે નહિં. સ્વ સ્વ અધિકાર મુજબ કરેલી કરણી સુખદાયી નિવડે છે. સાધુ સાધુ યોગ્ય અને ગૃહસ્થ ગૃહસ્થ યોગ્ય કરણી કરતાં સુખી થાય છે. પણ સાધુ પોતે ગૃહસ્થ યોગ્ય અને ગૃહસ્થ પોતે સાધુ યોગ્ય કરણી કરવા જતાં ઉલટા અનર્થ પામે છે. પુત્રેષ્ટિનીપેરે (પુત્ર માટે કરવામાં આવતો યજ્ઞ વિશેષ “ પુત્રેષ્ટિ ” કહેવાય છે, તેનીપેરે) અધિકાર વિરુદ્ધ અને નિર્દોષ શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ આચરણથી અનર્થજ સંભવે છે એમ સમજીને મુનિપુણ જનો પાપ યુક્ત યજ્ઞોથી સદંતર દૂર રહે છે. અતઃ પવિત્ર એવી ધર્મ કરણી પણ પવિત્ર ઉદ્દેશથી કરે છે.

૬. વ્રહ્માર્પણ કરવું એનેજ જો જ્ઞાન યજ્ઞનું સ્વરસ્ત્રું સાચન કહેવામાં આવે તો તેથી પણ સ્વકૃતત્ત્વ-અહંકાર ઇટલે પોતે કર્યાપ-

આનો મર્વ માલી નાંચી જ્ઞાનાશ્રિમાં કર્મનોજ હોમ કરવો ઘટે છે. અથમ અહંકારનો હોમ કરતાં કર્મનોજ હોમ કરવો ઠરેછે. માટેજ પાપયુક્ત કર્મ-યજ્ઞ કરવાનો કદાગ્રહ તર્જી ગૃહસ્થોએ તેમજ સાધુઓએ ઉપરની યુક્તિ યુક્ત વાત વિવેકથી વિચારી સ્વ સ્વઉચિત સદાચાર સેવવો જ યોગ્ય છે.

૭-૮. આત્મ સમર્પણ કરનાર, તત્ત્વદર્શી, તત્ત્વસાધક, તત્ત્વ-જ્ઞાનવડે અજ્ઞાનનો ઉચ્છેદ કરનાર. શુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય સેવનાર, તત્ત્વઅભ્યાસમાં રક્ત રહેનાર, અને સ્વરૂપમાંજ રમણ કરનાર એવા નિશ્ચિત યાગ સંપન્ન સાધુઓ કદાપિ પાપકર્મથી લેપાતા નથી, નિર્લેપ રહેવા ઇચ્છનાર સાધુએ અનંતરોક્ત લક્ષણ ધારવાં જોઈયે. વાકી તો અહંતા-મમતા, અજ્ઞાન, અવિવેકાચરણ, અને સ્વાર્થ અંતરિક્ષા સર્વ અપલક્ષણો તો કોઈક દુર્ગતિનાં જ કારક છે, માટે એ સર્વથી અડગ થઈ સ્વહિત સાધકું ઘટે છે.

॥ ૨૯ ॥ પૂજાષ્ટકમ્ ॥

દયામિસા કૃત સ્નાનઃ, સંતોષ શુભવસ્ત્રભૃત્ ॥

વિવેક તિલકમ્રાજી, ભાવના પાવનાશયઃ ॥ ૧ ॥

ભક્તિ શ્રદ્ધાન ધુમૃણો, નિમિશ્રપાટી રજ દ્રવૈઃ ॥

नव ब्रह्मांगतो देवं, शुद्धमात्मानमर्चय ॥ २ ॥
 क्षमा पुष्पस्रजं धर्म, युग्म क्षौमद्वयं तथा ॥
 ध्यानाभरणसारं च, तदंगे विनिवेशय ॥ ३ ॥
 मदस्थान भिदा त्यागै, लिखाग्रे चाष्ट मंगली ॥
 ज्ञानाग्नौ शुभ संकल्प, काकतुंडं च धूपय ॥ ४ ॥
 आग् धर्म लवणोत्तारं, धर्मसंन्यास वन्हिना ॥
 कूर्वन् पूरय सामर्थ्य, राज्ञी राजना विधिं ॥ ५ ॥
 स्फुरन् मंगलदीपं च, स्थापयानुभवं पुरः ॥
 योग नृत्य परस्तौर्य, त्रिक संयमवान् भव ॥ ६ ॥
 उल्लसन्मनसः सत्य, घंटां वादयत स्तव ॥
 भाव पूजा रतस्येत्थं, करकोडे महोदयः ॥ ७ ॥
 द्रव्य पूजोचिता भेदो, पासना गृहमेधिनां ॥
 भाव पूजा तु साधूना, मभेदो पासनात्मिका ॥ ८ ॥

॥ રહસ્યાર્થ ॥

૧. પૂજ્ય પૂજા બે પ્રકારની છે. એક દ્રવ્યપૂજા તથા ભાવપૂજા. શુદ્ધ લક્ષથી કરવામાં આવતી દ્રવ્યપૂજા ભાવપૂજાનું કારણ હોવાથી અધિકારી જીવને અધિક ઉપકારી થાય છે. ગૃહસ્થ દ્રવ્યપૂજાનો મુખ્યપણે અધિકારી છે, અને મુનિ ભાવપૂજાનાજ અધિકારી છે. પરંતુ ગૃહસ્થ પણ શુદ્ધ લક્ષથી દ્રવ્યપૂજાવડે ભાવ સાધી શકે છે. તેથી તે અંતે ભાવપૂજાનો પણ અધિકારી થઈ શકે છે. માટે સ્વ સ્વઉચિત કર્તવ્ય કરવામાં પ્રમાદ નહિં કરતાં શુદ્ધ લક્ષપૂર્વક આત્માર્પણ કરતાં રહેવું જોઈએ. પ્રથમ ભાવપૂજાનું સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કરેછે, એવા શુદ્ધ લક્ષથી જો ગૃહસ્થ દ્રવ્યપૂજા કરવામાં આદરવંત થાય તો તે પણ અંતે તે ભાવને પામે. મુનિનું તો એ સ્વાસ કર્તવ્યજ છે. માટે તેને ઉદ્દેશીને મુખ્યપણે અત્ર કથન છે, પણ એવું લક્ષ ગૃહસ્થને પણ કર્તવ્ય છે.

૨. હે માઈ ! નિર્મલદયા—જલથી સ્નાન કરી સંતોષરૂપી શુભ વસ્ત્રને ધારી, વિવેકરૂપ તિલક કરી, ભાવનાવડે પવિત્ર આશય વની, ભક્તિરૂપ કેશર ઘોલી, શ્રદ્ધારૂપ ચંદન મેલવી, તેમજ અન્ય ઉત્તમ ગુણરૂપ કસ્તૂરી પ્રમુખ સંયોજી નવવિધ બ્રહ્મચર્યરૂપ નવઅંગે શુદ્ધ આત્મારૂપ દેવાધિદેવની તું ભાવથી પૂજા કર.

૩. ક્ષમારૂપી સુગંધી પુષ્પમાલા તથા દ્વિવિધ ધર્મરૂપ વસ્ત્ર યુગલ તથા શુભ ધ્યાનરૂપ શ્રેષ્ઠ આભરણ હે મહાનુભાવ ! તે પ્રભૂના

अंगे तुं स्थाप. अर्थात् एवा सद्गुणोने तुं धारण कर. ए सद्गुणो त्तारे अवश्य धारवा जेवाज छे.

४. बली आठे मदना त्याग करवारूप अष्टमंगलने तुं आगल स्थापन कर. तथा ज्ञान-अग्निमां शुभ अध्यवसायरूप कृष्णागुरुनो धूप कर.

५. शुद्ध धर्मरूपी अग्निबडे अशुद्ध धर्मरूपी लुण उतारीने देदीप्यमान वीर्योल्लासरूपी आरती उतारो. एटले सरागवृत्ति तजी वीतराग वृत्ति धारो-धारवाना खपी थाओ. सरागदशा ए अशुद्ध धर्म छे. अने वीतराग दशा ए शुद्ध आत्मधर्म छे. माटे अशुद्ध आत्मदशाने तजी शुद्ध आत्मदशाना कामी थाओ.

६. शुद्ध आत्म-अनुभवरूप देदीप्यमान मंगलदीवाने तमे प्रभुनी आगल स्थापो, अने योगासेवन रूप नृत्य करतां सुसंयम रूप विविध वाजिन्न वजावो. अर्थात् सद्बुद्धिथी तत्त्व परीक्षा करी शुद्ध अनुभव जगावो, अने तेम करी प्रमाद बेरीने दूर तजी सावधान थइ शुद्ध संयमनुं सेवन करवा प्रवृत्त थाओ. रत्नत्रयीनुं पालन करो.

७. आ प्रमाणे सत्य-घंटावादने करनारा उल्लसित मनवाळां, भाव पूजामां मग्न थयेला महापुरुषनो महोदय सुलभ छे. तात्पर्यके श्री वीतराग वचनानुसारे वर्ती सत्य प्ररूपणा करनारा प्रसन्न चित्तवाला सात्त्विक पुरुषोज परमात्म प्रभुनी पवित्र आज्ञाना अखंड

પાલનરૂપ ભાવપૂજાના પૂર્ણ અધિકારી હોવાથી પરમપદને સુખેથી પામી શકે છે, પણ સ્વચ્છંદચારી, કલુષિત મનવાલા, કાયર માણસો કંઈ પામી શકતા નથી, એમ સમજી પરમપદના અર્થીએ સ્વચ્છંદ-ચારિતા, કલુષતા, તથા કાયરતા, પરિહરી, શાસ્ત્ર પરતંત્રતા, કષાયરહિતતા, તથા અપ્રમત્તતા અવશ્ય આરદવા સ્વપી થવું.

૮. આ ભાવ પૂજામાં પ્રસ્તાવે કહેલી દ્રવ્ય પૂજા મુખ્યપણે વ્યવહારદૃષ્ટિ એવા ગૃહસ્થોનેજ આદરવા યોગ્યછે. અને ભાવપૂજા તો મુખ્યપણે નિશ્ચયદૃષ્ટિ એવા મુનિરાજોનેજ ઉપાસવા યોગ્યછે. કલ્યાણ પણ તેમજ સંભવે છે. इत्यलम्. ॥

॥ ૩૦ ॥ ધ્યાનાષ્ટકમ્ ॥

ધ્યાતા ધ્યેયં તથા ધ્યાનં, ત્રયં યસ્યૈકતાં ગતં ॥

મુનેરનન્ય ચિત્તસ્ય, તસ્યદુઃખં ન વિદ્યતે ॥ ૧ ॥

ધ્યાતાન્તરાત્મા ધ્યેયસ્તુ, પરમાત્મા પ્રકીર્તિતઃ ॥

ધ્યાનં ચૈકાગ્ર્ય સંવિત્તિઃ સમાપત્તિ સ્તદેકતા ॥ ૨ ॥

મળાવિવ પ્રતિચ્છાયા, સમાપત્તિઃ પરાત્મનઃ ॥

ક્ષીણવૃત્તૌ ભવેદ્ધ્યાના, દંતરાત્માનિ નિર્મલે ॥ ૩ ॥

आपत्तिश्च ततः पुण्य, तीर्थकृत् कर्मबंधतः ॥
 तद्भावा भिमुखत्वेन, संपत्तिश्च क्रमाद् भवेत् ॥ ४ ॥
 इत्थं ध्यानफलाद्युक्तं, विंशति स्थानकाद्यपि ॥
 कष्टमात्रं त्वमव्याना, मपि नो दुर्लभं भवे ॥
 जितेंद्रियस्य धीरस्य, प्रशान्तस्य स्थिरात्मनः ॥
 सुखासनस्य नासाग्र, न्यस्तनेत्रस्य योगिनः ॥ ६ ॥
 रुद्धबाह्य मनोवृत्ते, धारणा धारयारयात् ॥
 प्रसन्नस्या प्रमत्तस्य, चिदानंद सुधालिहः ॥ ७ ॥
 साम्राज्यम प्रतिद्वंद्व, मंतरेव वितन्वतः ॥
 ध्यानिनो नोपमा लोके, सदेव मनुजेऽपिहि ॥ ८ ॥

॥ रहस्यार्थ ॥

१. ध्याता, ध्येय, अने ध्यान ए त्रणे जेने एकताने पास्यां छे
 एवा एकाग्र चित्तवाळा मुनिने कंड पण दुःख नथी. जेटली ए वावतमां
 स्वामी छे तेटलुंज दुःख शेष छे एम समजवुं अने जेम ते स्वामी
 जलदी दुर थइ जाय तेम सावधानपणे तेनो खप करवो.

स्वरू-

પાલનરૂપ ભાવપૂજાના પૂર્ણ અધિકારી હોવાથી પરમપદને સુખેથી પામી શકે છે, પણ સ્વચ્છંદચારી, કલુષિત મનવાલા, કાયર માણસો કેંઈ પામી શકતા નથી, એમ સમજી પરમપદના અર્થીએ સ્વચ્છંદ-ચારિતા, કલુષતા, તથા કાયરતા, પરિહરી, શાસ્ત્ર પરતંત્રતા, કષાયરહિતતા, તથા અપ્રમત્તતા અવશ્ય આરદવા સ્વપી થવું.

૮. આ ભાવ પૂજામાં પ્રસ્તાવે કહેલી દ્રવ્ય પૂજા મુખ્યપણે વ્યવહારદૃષ્ટિ એવા ગૃહસ્થોનેજ આદરવા યોગ્યછે. અને ભાવપૂજા તો મુખ્યપણે નિશ્ચયદૃષ્ટિ એવા મુનિરાજોનેજ ઉપાસવા યોગ્યછે. કલ્યાણ પણ તેમજ સંભવે છે. इत्यलम्. ॥

॥ ૩૦ ॥ ધ્યાનાષ્ટકમ્ ॥

ધ્યાતા ધ્યેયં તથા ધ્યાનં, ત્રયં યસ્યૈકતાં ગતં ॥

મુનેરનન્ય ચિત્તસ્ય, તસ્યદુઃખં ન વિદ્યતે ॥ ૧ ॥

ધ્યાતાન્તરાત્મા ધ્યેયસ્તુ, પરમાત્મા પ્રકીર્તિતઃ ॥

ધ્યાનં ચૈકાગ્ર્ય સંવિત્તિઃ સમાપત્તિ સ્તદેકતા ॥ ૨ ॥

મળાવિવ પ્રતિચ્છાયા, સમાપત્તિઃ પરાત્મનઃ ॥

ક્ષીણવૃત્તૌ ભવેદ્ધ્યાના, દંતરાત્માનિ નિર્મલે ॥ ૩ ॥

आपत्तिश्च ततः पुण्य, तीर्थकृत् कर्मबंधतः ॥
 तद्भावा भिमुखत्वेन, संपत्तिश्च क्रमाद् भवेत् ॥ ४ ॥
 इत्थं ध्यानफलाद्युक्तं, विंशति स्थानकाद्यपि ॥
 कष्टमात्रं त्वभव्याना, मपि नो दुर्लभं भवे ॥
 जितेंद्रियस्य धीरस्य, प्रशान्तस्य स्थिरात्मनः ॥
 सुखासनस्य नासाग्र, न्यस्तनेत्रस्य योगिनः ॥ ६ ॥
 रुद्धबाह्य मनोवृत्ते, धारणा धारयारयात् ॥
 प्रसन्नस्या प्रमत्तस्य, चिदानंद सुधालिहः ॥ ७ ॥
 साम्राज्यम प्रतिद्वंद्व, मंतरेव वितन्वतः ॥
 व्यानिनो नोपमा लोके, सदेव मनुजेऽपिहि ॥ ८ ॥

॥ रहस्यार्थ ॥

१. ध्याता, ध्येय, अने ध्यान ए त्रणे जेने एकत्ताने पारम्यां छे
 एवा एकाग्र चित्तवाळा मुनिने कइ पण दुःख नथी. जेटली ए वावतमां
 स्वामी छे तेटलुंज दुःख शेष छे एम समजवुं अने जेम ते स्वामी
 जलदी दुर थइ जाय तेम सावधानपणे तेनो खप करवो.

૨. બાહ્યદષ્ટિપણું તજીને અંતર દષ્ટિથી આત્મ-નિરીક્ષણ કરનારો અંતર-આત્મા ધ્યાતા-ધ્યાન કરવાનો અધિકારી છે. સમસ્ત દોષને દલી નિર્મલ સ્ફટિક જેવું શુદ્ધ સ્વરૂપ જેમને સંપૂર્ણ પ્રગટ્યું છે. એવા પરમાત્મા, ધ્યેય-ધ્યાનગોચર કરવા યોગ્ય છે. આવા ધ્યેયમાં એકતાનું સંલગ્ન ભાન તે ધ્યાન અને એ ત્રણેની અભેદતા થવી તે એકતા અથવા લય કહેવાય છે. એવી એકતામાં હું ધ્યાતા છું અને પ્રભુજી ધ્યેય છે એવું ભાન પણ હોતું નથી, એટલે હું પ્રભુના ધ્યાનમાં લીન થયો છું એવો પણ ભેદભાવ રહેતો નથી. તેમાં તો કેવલ એકાકાર વૃત્તિજ બની રહે છે.

૩. જેમ ચંદ્રકાન્ત વિગેરે મણિમાં સામી વસ્તુનું પ્રતિબિંબ પડી રહે છે તેમ (ધ્યાનવડે) અંતર મલનો ક્ષય થયે છતે નિર્મલ એવા અંતર-આત્મામાં પરમાત્માની પ્રતિછાયા (પ્રતિબિંબ) પડી રહે છે. સર્વ અંતરમલનો સર્વથા ક્ષય થયે છતે તે અંતર આત્માજ પરમાત્મારૂપ રહે છે. પણ તે પહેલાં પણ ધ્યાનના દૃઢ અભ્યાસી મુમુક્ષુને એકતા પરમાત્મ સ્વરૂપ જ્ઞાલકી રહે છે.

પ્રથમ તો આત્મ-અનુભવ સારી રીતે થાય છે. ત્યારબાદ પવિત્ર એવા તીર્થ-ગવની સન્મુખતાથી તીર્થકર આત્માર્થ પ્રગટાવે તે સ-

મજાય છે કે પવિત્ર ધ્યાનના પ્રભાવથી આત્માનુભવ જાગે છે, અને તેથી શ્રી તીર્થંકર નામ કર્મ જેવો પ્રકૃષ્ટ પુણ્ય પ્રકૃતિ પણ વંધાય છે.

૫. આ પ્રમાણે તીર્થંકર પદવીની પ્રાપ્તિ-રૂપ ધ્યાનનું ફલ જેથી પ્રભવે છે. એવો વીસ સ્થાનકાદિક તપ પણ કરવો યુક્ત છે. કષ્ટ માત્ર રૂપ તપ તો અભવ્ય જીવોને પણ સુલભ છે. કેવલ સંસારિક સુખને ચાહનારા અભવ્યને અયોગ્યતાથી પરમાર્થ-ફલની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી.

૬-૭-૮. હવે ધ્યાન કરવાને યોગ્ય જીવની કેવી દશા હોય છે, તે કંઈ વિશેષતાથી જણાવે છે. જિતેન્દ્રિય, ધીર, પ્રશાન્ત, સ્થિરતાવંત, સુખાસન, અને નાશિકાના અગ્રભાગે સ્થાપી છે દૃષ્ટિ જેને, તથા ધ્યેય વસ્તુમાં ચિત્તને સ્થિર વાંધી રાખવા રૂપ ધારણાના અલંકાર પ્રવાહથી જેને વાહ્ય મનોવૃત્તિનો શીઘ્ર રોધ કર્યો છે, પ્રસન્ન, અપ્રમત્ત, અને જ્ઞાનાનંદરૂપી અમૃતનો આસ્વાદ કરનારા, તેમજ અનુપમ એવા આત્મ-સામ્રાજ્યનો અંતરમાંજ અનુભવ કરનારા, એવા ધ્યાની-યોગીની વરોવરી કરે એવો કોઈ પણ દેવલોકમાં કે મનુષ્ય લોકમાં નથી. સુખાસન ઇટલે ધ્યાનમાં વિઘ્ન ન પડે એવા અનુકૂળ પદ્માસનાદિને સેવનાર જેને ભવવસનાનો ક્ષય થયો છે, ઇટલે વિષય તૃપ્તિ જાણી શકી ગઈ છે, અને નિઃસ્પૃહતાથી જગતથી ન્યારો રહી જ્ઞાન્તપણે સદ્જ-સ્વભાવમાં જ રહી જે પ્રમાદ રહિત પરમાત્મ સ્વરૂ-

પને એકાગ્રપણે ધ્યાવે છે, એવા આત્મ ગુણ-વિશ્રામી સુપ્રસન્ન ધીર મહાપુરુષની જગતમાં કોણ હોડ કરી શકે? આવા મહાપુરુષોને જ અનેક પ્રકારની ઉત્તમ લબ્ધિ, સિદ્ધિ વિગેરે સંભવે છે, અને આવા ધ્યાતા પુરુષોજ અંતે ધ્યેય રૂપ થાય છે.

॥ ૩૧ ॥ તપાષ્ટકમ્ ॥

જ્ઞાનમેવ બુધાઃ પ્રાહુઃ, કર્મણાં તાપના તપઃ ॥

તદામ્યંતર મેવેષ્ટં, બાહ્યં તદુપવૃંહકમ્ ॥ ૧ ॥

આનુસ્રોતસિકી વૃત્તિ, બાલિનાં સુખશીલતા ॥

પ્રાતિસ્રોતસિકી વૃત્તિ, જ્ઞાનિનાં પરમં તપઃ ॥ ૨ ॥

ધનાર્થિનાં યથા નાસ્તિ, શીતતાપાદિ દુસ્સહં ॥

તથા ભવ વિરક્તાનાં, તત્ત્વજ્ઞાનાર્થિનામપિ ॥ ૩ ॥

સદુપાયા પ્રવૃત્તાના, મુપેય મધુરત્વતઃ ॥

જ્ઞાનિનાં નિત્ય માનંદ, વૃદ્ધિરેવ તપસ્વિનાં ॥ ૪ ॥

ઇત્થં ચ દુઃખરૂપત્વાત્, તપો વ્યર્થ મિતીચ્છતાં ॥

બૌદ્ધાનાં નિહતા બુદ્ધિ, બૌદ્ધાનંદા પરીક્ષ્યાત્ ॥ ૫ ॥

યત્રબ્રહ્મ જિનાર્ચા ચ, કષાયાણાં તથા હતિઃ ॥
 સાનુબંધા જિનાજ્ઞા ચ, તત્તપઃ શુદ્ધમિષ્યતે ॥ ૬ ॥
 તદેવ હિ તપઃ કાર્યં, દુર્ધ્યાનં યત્ર નો ભવેત્ ॥
 યેન યોગા ન હીયન્તે, ક્ષીયન્તે નેંદ્રિયાણિ વા ॥ ૭ ॥
 મૂલોત્તર ગુણશ્રેણિ, પ્રાજ્ય સામ્રાજ્યસિદ્ધયે ॥
 બાહ્યમાભ્યંતરં ચેત્યં, તપઃ કુર્યાદ્ મહામુનિઃ ॥ ૮ ॥

॥ રહસ્યાર્થ ॥

૧. કર્મને શિથિલ કરી નાંખનાર હોવાથી જ્ઞાનજ તપ છે.
 એમ તત્ત્વજ્ઞાનીઓ કહે છે તે તપ વે પ્રકારનું છે, એકતો વાહ્ય અને
 વીજું અભ્યંતર તેમાં કર્મ માત્રનો ક્ષય કરવા સમર્થ એવો અભ્યંતર
 તપજ શ્રેષ્ઠ છે. પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાટ્ય, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન અને
 કાયોત્સર્ગ એ અભ્યંતર તપના ભેદ છે. આવા અભ્યંતર તપની પુષ્ટિ
 માટેજ વાહ્ય તપ કરવાનો કહ્યો છે. અનશન (ઉપવાસ વિગેરે) ઉ-
 નોદર્ય (અલ્પ આહાર કરવો તે) વૃત્તિ સંક્ષેપ (ભોગોપભોગના સંવં-
 ધમાં વિશેષ નિયમ પાલવા તે) રસત્યાગ, કાયક્લેશ, અને સંલીનતા
 (આસન જય કરવા નિયમ વિશેષ) એ વાહ્ય તપના છ પ્રકાર છે.

વિવેકી આત્મા વાહ્યતપ સાધનવડે અભ્યંતર તપની અધિક અધિક પોષણા કરતોજ રહેછે.

૨. ઇન્દ્રિયો અને મન દોરી જાય તેમ દોરાવારૂપ વાલજીવોની અનુસ્રોત-ટૃત્તિ તો સર્વને સુખસાધ્ય છે, પણ તેમનો જય કરી સામાપૂરે ચાલવા જેવી જ્ઞાની પુરુષોની પ્રતિસ્રોત ટૃત્તિજ પરમતપરૂપ છે. પ્રથમની ટૃત્તિ શીખવી પડતી નથી અને વીજી તો સ્વાસ શીખવી પડે છે.

૩. જેમ ધનના અર્થીને શીત તાપ વિગેરે સહવા કઠોન પડતા નથી, તેમ તત્ત્વજ્ઞાનના અર્થી એવા ભવવાસથી વિમુક્ત જીવોને પણ તે સહેવા સુલભ થઈ પડે છે.

૪. કલ્યાણ સાધવાના શ્રેષ્ઠ ઉપાયમાં લાગેલા તત્ત્વજ્ઞાની-તપસ્વીને તેમાં મિઠાશ ઉપજવાથી નિરંતર આનંદની વૃદ્ધિજ થતી જાય છે. નિત્ય ચઢતે પરિણામે સદુપાયદ્વારા તે આત્મ કલ્યાણને સાધે છે. વિવેકીને તપ સુખ રૂપજ છે.

૫. આથી સિદ્ધ થાય છે કે “દુઃસ્વરૂપ હોવાથી તપ કરવો વ્યર્થ છે એમ ઇચ્છનાર વૌધ લોકોની મતિ મારી ગઈ છે” કેમકે તપથી તો દુઃસ્વને વદલે સહજ આનંદની વૃદ્ધિ થાય છે. માટે એવા કાયર અને સ્વચ્છંદી સુખ-શીલજનોનાં વચન સાંભલી મહા મંગલ

મય તપમાં મંદ-આદર ન થવું. યથાશક્તિ ઉભય તપમાં અવશ્ય ઉચ્ચમ કરવો.

૬. જે તપ કરતાં, બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિ (શીલ સંરક્ષણ), વીતરાગની ભક્તિ, તથા કષાયની શાન્તિ સુખે સધાય છે, તેમજ જિનેશ્વર પ્રભુની પવિત્ર આજ્ઞાનું પ્રતિપાલન થાય છે, તેનું જરાપણ ઉલ્લંઘન થતું નથી તેવો તપ શુદ્ધ-દોષ રહિત હોવાથી અવશ્ય આચરવા યોગ્ય જ છે, તપસ્યા કરવાવાળા ઉત્તમ ફલ મેળવવા ઉપરની વાબત લક્ષમાં રાખવા યોગ્ય છે. કેમકે તે પ્રમાણે વર્તતાંજ તપસ્યા લેખે થાય છે. ઇટલે આત્મા નિર્મલ થતો જાય છે, અને અંતે સર્વ કર્મમલનો ક્ષય થતાં અક્ષય સુખ સંપ્રાપ્ત થાય છે.

૭. તપ કરતાં લગારે દુધ્યાન થાય નહિં, સ્વાધ્યાય ધ્યાનાદિક સંયમ-યોગમાં સ્વામી આવે નહિં, તેમ ધર્મકાર્યમાં સહાયભુત થનારી ઇન્દ્રિયો સમૂલગી ક્ષીણ થઈ જાય નહિં, એમ સ્વાસ ઉપયોગ રાખીને સ્વશક્તિ ગોપવ્યા વિના સમતાભાવ લાવીને શ્રી તીર્થંકર દેવે પણ સેવેલા તપનો દરેક મોક્ષાર્થીએ અવશ્ય આદર કરવો.

૮. અહિંસાદિક પાંચ મહાવ્રત અને આહારશુદ્ધિ વિગેરે મૂલ તથા ઉત્તર સંયમ ગુણોની શ્રેણિરૂપ શ્રેષ્ઠ સામ્રાજ્યની સિદ્ધિ કરવા માટે મહામુનિ પણ ઉભય પ્રકારના તપનું યથાર્થ સેવન કરવામાં પ્રમાદ કરે નહિં. કેમકે સંયમવડે જોકે નવાં કર્મ રોકાય છે, પણ સં-

ચિત્ત કર્મનો ક્ષય તો તપ વડેજ થાય છે. અને ત્યારેજ અક્ષય પદની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે. માટે સંયમની खरी સફલતા પણ તપથીજ સિદ્ધ થાય છે.

॥ ૩૨ ॥ સર્વનયાશ્રય—અષ્ટકમ્ ॥

ધાવન્તોઽપિ નયાઃ સર્વે, સ્યુર્માવે કૃતવિશ્રમાઃ ॥
 ચારિત્રગુણ લીનઃ સ્યા, દિતિ સર્વનયાશ્રિતઃ ॥ ૧ ॥
 પૃથક્ નયામિથઃ પક્ષ, પ્રતિપક્ષ કદર્થિતાઃ ॥
 સમવૃત્તિ સુખાસ્વાદી, જ્ઞાની સર્વનયાશ્રિતઃ ॥ ૨ ॥
 નાપ્રમાણં પ્રમાણં વા, સર્વમપ્ય વિશેષિતં ॥
 વિશેષિતં પ્રમાણં સ્યા, દિતિ સર્વનયજ્ઞતા ॥ ૩ ॥
 લોકે સર્વનયજ્ઞાનાં, તાટસ્થ્યં વાપ્યનુગ્રહઃ ॥
 સ્યાત્પૃથક્ નયમૂઢાનાં, સ્મયાર્તિર્વાતિવિગ્રહઃ ॥ ૪ ॥
 શ્રેયઃ સર્વનયજ્ઞાનાં, વિપુલં ધર્મવાદતઃ ॥
 શુષ્ક વાદાદ્વિવાદા ચ, પરેષાં તુ વિપર્યયઃ ॥ ૫ ॥
 પ્રકાશિતં જનનાં ચૈ, મતં સર્વ નયાશ્રિતમ્ ॥

ચિત્તે પરિણતં ચેદં, યેષાં તેભ્યો નમોનમઃ ॥ ૬ ॥
 નિશ્ચયે વ્યવહારે ચ, ત્યક્ત્વા જ્ઞાને ચ કર્મણિ ॥
 એક પાક્ષિક વિશ્લેષા, મારુઢાઃ શુદ્ધ ભૂમિકાં ॥ ૭ ॥
 અમૂઢ લક્ષ્યાઃ સર્વત્ર, પક્ષપાત વિવર્જિતાઃ ॥
 જયંતિ પરમાનંદ, મયાઃ સર્વનયાશ્રયાઃ ॥ ૮ ॥

॥ રહસ્યાર્થ ॥

૧. અનંત ધર્મ (ગુણ) વાલી વસ્તુના વીજા વધા ધર્મનો સામાન્યતઃ ઉપેક્ષા કરી મુખ્યપણે અમુક એકજ ધર્મને સ્થાપનાર નય કહેવાય છે. તેના નય અનંતા હોવા ઘટે છે તોપણ અત્ર સ્થૂલતાર્થી સાત્ત નયનું કથન કર્યું છે, તેમાં શેષ સર્વેનો સમાવેશ થઈ જાય છે. નૈગમ, સંપ્રદાય, વ્યવહાર, રુઝમૂત્ર, શબ્દ, સમભિરુઢ, અને એવંભૂત. એ સાતે નયનાં નામ છે. તેનું વિશેષ વ્યાખ્યાન વીજા ગ્રંથોથી જાણવા યોગ્ય છે. અત્ર તો ફક્ત સમુચ્ચય નયોનું સ્વરૂપ કહેલું છે. સર્વે નયો ઉતાવળા છતાં સ્વસ્તુ-ધર્મમાં વિશ્રામ કરનારા છે. અર્થાત્ વસ્તુ-ધર્મને તજી વહાર જતા નથી, એમ સમજી ચારિત્ર ગુણમાં લીન સાધુ સર્વ નયનો સમાશ્રય કરે છે, સર્વ નયનો અભિપ્રાય સાથે મઠતાંજ સંપૂર્ણ વસ્તુ-અનંત ધર્માત્મક સમજાય છે, વીજી રીતે વોલિયે તો

सर्व नयनो एकी साथे आश्रय करनारज चारित्र गुणमां लीन होइ शके छे, पण बीजो नहिं.

२. जूदा जूदा नयो परस्पर पक्ष अने प्रतिपक्षयी कदर्थित थाय छे. अर्थात् एकेक जूदा जूदा नयनेज अवलंबनारनी मांहोमांहे स्वपक्ष अने परपक्षयी कदर्थना थया करे छे. पण सर्व नयने सरस्वी रीते आदरनार तो समता सुखनोज आस्वाद करे छे. तात्पर्य एवो नीकले छे के समतारस (शान्तरस) ना अर्थी जने तो सर्व नयनो सरस्वी रीतेज आश्रय करवो योग्य छे. अर्थात् निरपेक्षपणे कोइ नयनुं खंडन मंडन करवा प्रवर्तवुं नहिं.

३. सामान्य कथन मात्र, अप्रमाण पण नथी तेम प्रमाण पण नथी. तेनी तेज वात स्यात् पदथी विशेषित थाय तो ते प्रमाणभूत थाय छे. जेमके वस्तु नित्य छे, ए कथन सामान्य होवाथी अप्रमाण नथी तेम प्रमाण पण नथी. पण “स्यात् नित्यं” ए कथन विशेषित होवाथी प्रमाणरूप छे. तेमज ‘स्यात् अनित्यं’ एवुं कथन पण प्रमाणभूतज छे. केमके दरेक वस्तु द्रव्यपणे नित्य छे पण पर्यायपणे तो अनित्य छे, जेम आत्मा द्रव्यपणे नित्य छे पण मनुष्यादि पर्यायपणे अनित्य छे. एम प्रत्येक वस्तु कथंचित् नित्यानित्य होइ शके छे. ए प्रमाणेज सर्व नयनुं रहस्य समजवानुं छे. तात्पर्य के एकलो— निरपेक्ष नय प्रमाण पण नथी तेम अप्रमाण पण नथी. पण बीजा

નયની અપેક્ષાવાળો-સાપેક્ષ નયજ પ્રમાણભૂત થાય છે માટેજ સર્વ નયાશ્રિતતા શ્રેષ્ઠ છે.

૪. સર્વ નયજ પોતે સાપેક્ષદષ્ટિ હોવાથી તટસ્થ રહિ શકે છે, અથવા અવ્યજનોનું સમાધાન કરી શકવાથી ઉપકારી નીવડે છે. પણ પૃથક્-एकांत-નિરપેક્ષ નયમાં આગ્રહવંતને તો અહંકાર જન્ય પીડા અથવા ભારે ક્લેશજ પેદા થાય છે, કેમકે તેવા કદાગ્રહીને સ્વ-પક્ષનું મંડન કરવાનો અને પરપક્ષનું खंडन કરવાનો સહજ ગર્વ આવે છે અને તેમ કરવા જતાં સહેજે ક્લેશ વધે છે. એવું ક્ષિષ્ટ પરિણામ સાપેક્ષદષ્ટિ એવા સર્વ નયજને કદાપિ આવવાનો સંભવ નથી. સ્વ પરાહિત પણ એમજ સાધી શકાય છે. માટે સર્વ નયજતાજ શ્રેષ્ઠ છે.

૫. સર્વ નયજનેજ ધર્મચર્ચાથી ઘણો લાભ લઈ શકે છે. વાકીઠી વીજાને તો શુષ્કવાદ કે વિવાદથી લાભને વદલે ઉલટો તોટો (ગેર-લાભ) જ થાય છે.

૬. જેમણે સર્વ નયાશ્રિત ધર્મ પ્રકાશ્યો છે અને તે જેમને અંતરમાં પરિણમ્યો છે તેમને અમારો વારંવાર પ્રણામ છે. સત્ય-સાપેક્ષ કથન અને કારક એ ઉભયની વલિહારી છે.

૭-૮. નિશ્ચય અને વ્યવહાર તેમજ જ્ઞાન અને ક્રિયામાં એકાન્ત પક્ષ તર્જીને જેમણે સ્યાદ્વાદનો સ્વીકાર કર્યો છે એવા તત્ત્વદષ્ટિ, પક્ષપાત વર્જિત, અને સર્વ નયનો આશ્રય કરનારા પરમાનંદી

પુરુષોજ જગતમાં જયવંતા વર્તે છે. એકાન્ત પક્ષજ સર્વ કદાગ્રહ અને
 દુઃખનુ શૂઝ છે. એમ સમજીનેજ સર્વ નયાશ્રિત સત્પુરુષોજ એકાન્ત
 નહિં છેવતાં સર્વત્ર જ્ઞાન અને ક્રિયા, ઉત્સર્ગ અને અપવાદ, તથા
 નિશ્ચય અને વ્યવહારનો સ્વીકાર કરે છે. ઇતિશમ્.

॥ ઉપસંહાર ॥

પૂર્ણો મમઃ સ્થિરોઽમોહો, જ્ઞાની શાન્તો જિતેન્દ્રિયઃ ॥
 ત્યાગી ક્રિયાપરસ્તૃપ્તો, નિર્લેપો નિસ્પૃહો મુનિઃ ॥ ૧ ॥
 વિદ્યાવિવેક સંપન્નો, મધ્યસ્થો મયવર્જિતઃ ॥
 અનાત્મ શંસકસ્તત્ત્વ, દૃષ્ટિઃ સર્વસમૃદ્ધિમાન્ ॥ ૨ ॥
 ધ્યાતા કર્મવિપાકાના, મુદ્વિગ્રો ભવવારિધેઃ ॥
 લોક સંજ્ઞાવિનિર્મુક્તઃ, શાસ્ત્રદૃગ્ નિષ્પરિગ્રહઃ ॥ ૩ ॥
 શુદ્ધાનુભવવાન્ યોગી, નિયાગપ્રતિપત્તિમાન્ ॥
 ભાવાર્ચાધ્યાન તપસાં, ભૂમિઃ સર્વ નયાશ્રયઃ ॥ ૪ ॥
 સ્પષ્ટં નિષ્ક્રિયં તત્ત્વ, મષ્ટકૈઃ પ્રતિપત્તિમાન્ ॥
 મુનિર્મહોદયજ્ઞાન, સારં સમધિગચ્છતિ ॥ ૫ ॥

॥ રહસ્યાર્થ ॥

૧-૨. અક્ષય અને અવ્યાવાધ એનું મોક્ષમુખ મેઢવી આપનાર શ્રેષ્ઠ જ્ઞાનસંપન્ન કોણ થઈ શકે છે ? તેનું સમાધાન કરે છે. જે સર્વથા ઉપાધિ મુક્ત થઈ સહજ ગુણસંપત્તિનેજ સાર લેતી તેનેજ ગ્રહે છે, તેમાંજ મગ્ન થાય છે, તેમાંજ સ્થિરતા કરે છે, ઇતર કોઈ વસ્તુમાં મુંઝાતો નથી, વીજા સંકર્ય-વિકર્ય કરતોજ નથી પણ શાન્ત ચિત્તથી સ્વભાવમાંજ રમે છે, મન અને ઇન્દ્રિયો ઉપર જેને જય મેઢવ્યો છે પણ તેમને પરાધીન થઈ રહેતો નથી, વાહ્યભાવનો જેને ત્યાગ કર્યો છે, અને અંતરભાવ જેને જાગૃત થયો છે, તેનીજ પુષ્ટિ માટે જે પ્રયત્ન કરે છે પણ વીજીં નકામી વાવતમાં રાચતો નથી, સહજ સંતોષી છે, છંટલે જેને વિષયાદિ તૃષ્ણાને છેડી છે, જે જગતથી ન્યારોજ રહે છે, તેમાં લેપાતો નથી, જે કોઈની આશા રાખતો નથી, કેવળ નિઃસ્પૃહ થઈ રહે છે, જે સારાસારને સારી રીતે સમજે છે અને સમજીને અસારના પરિહાર પૂર્વક સાર માર્ગને સંગ્રહે છે, સુખ દુઃખમાં સમદર્શી છે, તેમાં હર્ષ વિષાદ કરતોજ નથી, જે ભય તર્જી નિર્ભયપણે સ્વ-ઇષ્ટ સાથે છે, જે કશાપિ સ્વ-શ્લાઘા કે પરનિન્દા કરતોજ નથી જે તત્ત્વ-દૃષ્ટિ હોવાથી વસ્તુને વસ્તુગતેજ જાણે-જોવે છે, જે ઘટમાંજ સકલ સમૃદ્ધિ રહેલી માને છે, જે કર્મનું સ્વરૂપ યથાર્થ સમજીને શુભાશુભ કર્મના ઉદયમાં સામ્ય (સમતા) ધારે છે, પણ મનમાં તે સંબંધી

સંકલ્પ-વિકલ્પ કરતો નથી, વઢી જે આ ભવ-સમુદ્રથી ઉદ્વિગ્ન છતો તેનો વેગે પાર પામવા માટે નિત્ય પ્રમાદરહિત પ્રયત્ન કર્યા કરે છે, જેણે લોક સંજ્ઞા તજી છે એટલે મિથ્યા લોભ લાલચમાં નહિં તળાતાં જે સામા પૂરે છે, જે શાસ્ત્ર દૃષ્ટિથી સર્વભાવને પ્રત્યક્ષની પેરે દેખે છે, જેણે મૂર્છાને તો મારી નાખી છે તેથી કોઈપણ પદાર્થમાં પ્રતિવંધ કરતો નથી, જેને શુદ્ધ અનુભવ જાગ્યો તેથી જેણે ચોથી ઉદગારદશા ધારી છે, અને કેવલ જ્ઞાન પળ જેને અતિ નિકટજ રહેલું છે, જેથી અવંધ્ય (અચૂક) મોક્ષફલ મળે એવો સમર્થ યોગ જેણે સાધ્યો છે, વીતરાગ આજ્ઞાલુ અશ્વંડ આરાધન કરવારૂપ નિશ્ચિત યાગ જેણે સેવ્યો છે, ભાવપૂજામાં જે તહીન થયો છે, શ્રેષ્ઠ ધ્યાન જેણે સાધ્યું છે, તેમજ સમતા પૂર્વક વિવિધ તપને સેવી જેણે કઠીન કર્મનો પળ ક્ષય કર્યો છે, અને સર્વ નયમાં જેણે સમાનતા બુદ્ધિ સ્થાપી છે, તેથી તટસ્થપણે રહી સર્વત્ર સ્વપરહિત સુખે સાધી શકે છે, એવા પરમાર્થ-દર્શી નિષ્પક્ષપાતી મુનિરાજ અનંતરોક્ત ૩૨ અષ્ટક વડે સ્પષ્ટ એવા નિશ્ચિત તત્ત્વને પામીને, પરમ પદ પ્રાપ્તક 'જ્ઞાનસાર' ને સમ્યગ્ આરાધી શકે છે.

નિર્વિકારં નિરાબાધં, જ્ઞાનસારમુપેયુષાં ॥

વિનિવૃત્ત પરાશાનાં, મોક્ષોઽત્રૈવ મહાત્મનાં ॥ ૬ ॥

ચિત્તમાર્દીકૃતં જ્ઞાન, સાર સાર સ્વતોર્મિભિઃ ॥
નામ્નોતિ તીવ્રમોહાગ્નિ, ધ્રોણ શોષ કદર્થના ॥ ૭ ॥

॥ રહસ્યાર્થ ॥

૬. સર્વથા વિકારવર્જિત (નિર્દોષ) અને વિરોધરાહિત એવા આ જ્ઞાનસારને પ્રાપ્ત થયેલા અને પરઆશાથી મુક્ત થયેલા મહાત્મા-ઓને અર્હિજ મોક્ષ છે. અર્થાત્ એવા યોગીશ્વરો જીવનમુક્ત છે.

૭. જ્ઞાનસારના ઉત્તમ રહસ્ય વડે જેનું મન દ્રવિત (શાન્ત-શીતલ) થયું છે, તેને તીવ્ર મોહ અગ્નિથી દાગ્લવાનો ભય નથી. અર્થાત્ આનું સાર-રહસ્ય જેને પરિણમ્યું છે તેને મોહ પરાભવ કરી શક-તો નથી.

અચિન્ત્યા કાપિ સાધૂનાં, જ્ઞાનસાર ગરિષ્ઠતા ॥
ગતિર્યયોર્ધ્વમેવ સ્યા, દધઃ પાતઃ કદાપિ ન ॥ ૮ ॥
ક્લેશક્ષયો હિ મંડૂક, ચૂર્ણતુલ્યઃ ક્રિયાકૃતઃ ॥
દગ્ધતચ્ચૂર્ણસદૃશો, જ્ઞાનસાર કૃતઃ પુનઃ ॥ ૯ ॥
જ્ઞાનપૂતાં પરેઽપ્યાહુઃ, ક્રિયાં હેમઘટોપમાં ॥

યુક્તં તદપિ તદ્ભાવં, ન યદ્ભગ્નાપિ સોજ્ઞાતિ ॥૧૦॥
 ક્રિયાશૂન્યં ચ યજ્ઞજ્ઞાનં, જ્ઞાનશૂન્યા ચ યાક્રિયા ॥
 અનયોરંતરં જ્ઞેયં, ભાનુ સ્વદ્યોત યોરિવ ॥ ૧૧ ॥
 ચારિત્રં વિરતિઃ પૂર્ણા, જ્ઞાનસ્યોત્કર્ષ એવ હિ ॥
 જ્ઞાનાદ્વૈતનયે દૃષ્ટિ, દેયાતદ્યોગ સિદ્ધયે ॥ ૧૨ ॥

॥ રહસ્યાર્થ ॥

૮. જ્ઞાનસારથી ગુરુ (વજનવાળા) થયા છતાં સાધુજનો ડંચી ગતિજ પામે છે. કદાપિ નીચી ગતિમાં જતાજ નથી એ આશ્ચર્ય છે. કેમકે ભારે વજનવાળી વસ્તુ તો સ્વભાવિક રીતે નીચેજ જવી જોઈયે.

૯. જ્ઞાન વિના શુષ્ક ક્રિયાથી માત્ર નામનોજ ક્લેશ ક્ષય થાયા છે અને જ્ઞાનસારની સહાયથી તો સમૂળગો ક્લેશનો ક્ષય થઈ શકે છે.

૧૦. જ્ઞાનયુક્ત ક્રિયા સોનાના ઘડા જેવી છે, એમ વેદ-વ્યાસાદિક કહે છે તે વ્યાજવી છે કેમકે કદાચ તે ભાંગે તોપણ સોનું જાય નહિં. ફક્ત ઘાટ ઘડામણ જાય. તેમ કદાચ કર્મવશાત્ જ્ઞાની ક્રિયાથી પતિત થઈ જાય તોપણ તત્ ક્રિયા સંબંધી તેની ભાવના નષ્ટ થઈ જતી નથી.

૧૧. ક્રિયા શૂન્ય જ્ઞાનમાં અને જ્ઞાન શૂન્ય ક્રિયામાં જેટલો સૂર્ય અને સ્વજૂવામાં આંતરો છે તેટલોજ આંતરો છે. અર્થાત્ ક્રિયા-રહિત પણ ભાવના-જ્ઞાન સૂર્ય સમાન છે અને જ્ઞાન શૂન્ય શુષ્ક ક્રિયા માત્ર સ્વજૂવા જેવી છે.

૧૨. વિભાવથી સંપૂર્ણ વિરમવા રૂપ યથાર્થ ચારિત્ર પણ વિ-શિષ્ટ જ્ઞાનનુંજ ફલ છે એમ સમજીને એવા ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રની સિદ્ધિ માટે જ્ઞાનથી અભિન્ન એવા સંયમમાર્ગમાં દષ્ટિ દેવી. જેથી સંયમની પુષ્ટિ થાય એવો જ્ઞાન-યોગનો અભ્યાસ પ્રમાદ રહિત કરવો. સંપૂર્ણ અભ્યાસથી સહજ ચારિત્ર સિદ્ધ થશે.

સિદ્ધિં સિદ્ધપુરે પુરંદરપુરસ્પર્ધાવહે લબ્ધવાં ॥
શ્રિદ્દીપોઽયમુદારસારમહસા દીપોત્સવે પર્વણિ ॥
એતદ્ ભાવન ભાવ પાવન મન શ્રંચન્નમત્કારિણાં ॥
તૈસ્તૈર્દોશિશતૈઃ સુનિશ્ચયમતૈર્નિત્યોઽસ્તુ દીપોત્સવઃ ॥૧૩॥

૧૩. સ્વર્ગપુરી જેવા સિદ્ધપુરમાં દીવાલી પર્વ સમયે ઉદાર અને સાર જ્યોતિયુક્ત આ જ્ઞાનસાર રૂપ ભાવદીપક પ્રગટ થયો, અર્થાત્ આ ગ્રંથ સિદ્ધપુર નગરમાં દીવાલીના દિવસે પૂર્ણ કર્યો. આ

ગ્રંથમાં કહેલા સુંદર ભાવથી ભાવિત પવિત્ર મનવાળા મન્ય જીવોને
આવા સંકડો મમે ભાવ દીપકો વડે નિત્ય દિવાળી થાઓ ! એવી
આ ગ્રંથકારની અંતર આશિષ છે.

કેષાંચિદ્વિષયજ્વરાતુરમહો ચિત્તં પરેષાં વિષા-
વેગોદર્ક કુતર્ક મૂર્છિત મથાન્યેષાં કુવૈરાગ્યતઃ ॥
લગ્નાલર્ક મબોધ કૂપ પતિતં ચાસ્તે પરેષામપિ ॥
સ્તોકાનાં તુ વિકારભાર રહિતં તદ્ જ્ઞાનસારાશ્રિતં ॥૧૪॥

૧૪. કેટલાકનું ચિત્ત વિષય-પીડાથી વિહ્વલ હોય છે. કે-
ટલાકનું ચિત્ત કુત્સિત (મંદ) વૈરાગ્યથી હડકવાવાળું હોવાથી જે
તે વિષયમાં ચોતરફ દોડતું હોય છે. કેટલાકનું વળી વિષય-વિષના
આવેગથી થતા કુતર્કોમાં મગ્ન થયેલું હોય છે, તેમજ કેટલાકનું તો
અજ્ઞાનરૂપ અંધકૂપમાં ડૂબેલું હોય છે. ફક્ત થોડાકનું ચિત્ત જ્ઞાનસા-
રમાં લાગેલું હોવાથી વિકાર વિનાનું હોય છે. તાત્પર્ય કે જ્ઞાનસારની
પ્રાપ્તિ મહા ભાગ્યેજ થઈ શકે છે, જેમનું ચિત્ત વિકાર રહિત હોવાથી
અધિકારી (યોગ્ય) વન્યું છે તેમનેજ આ જ્ઞાનસાર સંપ્રાપ્ત થઈ શકે
છે. વાકીના યોગ્યતા વિનાના ને તેની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી.

જાતોદ્રેક વિવેક તોરણ તતો ધાવલ્યમાતન્વતે ॥
 હૃદ્ગેહે સમયોદિતઃ પ્રસરતિ સ્ફીતશ્ચ ગીતધ્વનિઃ ॥
 પૂર્ણાનંદઘનસ્ય કિં સહજયા તદ્ભાગ્ય મંગ્યાભવન્ ॥
 નૈતદ્ ગ્રંથ મિષાત્ કરગ્રહમહશ્ચિત્રં ચરિત્રશ્રિયઃ ॥૧૫॥

૧૫. ચારિત્ર લક્ષ્મીનો થતો વિવાહ મહોત્સવ આ ગ્રંથના મિ-
 થથી પૂર્ણાંદી આત્માના સહજ તેની ભાગ્ય રચના વડે વૃદ્ધિ પામેલા
 વિવેકરૂપી તોરણની શ્રેણિવાળા મનમંદિરમાં ધવલતાને વિસારે છે
 અને સ્ફીત (વિશાળ) મંગલ ગીતનો ધ્વનિ પણ માંહે પ્રસરી રહ્યો છે.
 તાત્પર્ય કે ચારિત્ર લક્ષ્મીનો પૂર્ણાનંદઘન (આત્મા) ની સાથે વિ-
 વાહ થાય છે ત્યારે તેનું મન ઉચ્ચ પ્રકારના વિવેકવાળું અને ઉજ્જ્વલ
 નિર્મલ બને છે તેમજ મહા મંગલમય સ્વાધ્યાય ધ્યાનનો ઘોષ વન્યો
 રહે છે. લૌકિકમાં પણ વિવાહ સમયે ઘરમાં ઊંચા તોરણ વાંધવામાં
 આવે છે. ઘરને ધોત્તવામાં આવે છે અને વિવિધ વાજિંત્ર તથા મંગલ
 ગીત-ગાવામાં આવે છે. તેમ અહિં ચારિત્ર લક્ષ્મીને વરનાર પૂર્ણાનંદીને
 સર્વ પરમાર્થથી થયું છે. સમ્યક્ જ્ઞાન અને ચારિત્રના મેળાપથી સર્વત્ર
 આવી ઘટના થાય છે અને થશે. એમાં શું આશ્ચર્ય છે ? અપિતુ કંઈજ નહિં.

ભાવસ્તોમપવિત્રગોમયરસૈ લિંસૈવ ભૂઃ સર્વતઃ ॥
 સંસિક્તા સમતોદકૈરથપથિ ન્યસ્તા વિવેક સ્વજઃ ॥
 અધ્યાત્મામૃતપૂર્ણકામકલશશ્ચક્રેઽન્ન શાસ્ત્રે પુરઃ ॥
 પૂર્ણાન્દધને પુરં પ્રવિશતિ સ્વીયંકૃતં મંગલમ્ ॥ ૧૬ ॥

૧૬. પૂર્ણાન્દધન પોતે અપ્રમાદ નગરમાં પ્રવેશ કર્યે છે, પ-
 વિત્ર ભાવનાઓ રૂપી ગોમયથી ભૂમિ લિપેલી છે, ચોતરફ સમતારૂપી
 જલનો છંટકાવ કરેલો છે, માર્ગમાં વિવેકરૂપી પુષ્પની માળાઓ
 પાથરેલી છે, અને અધ્યાત્મરૂપી અમૃતથી ભરેલો મંગલ કલશ આ
 શાસ્ત્રદ્વારાજ આગલ કરેલો છે. એમ વિવિધ ઉપચારથી નિજ ભાવ
 મંગલ કર્યું છે.

ગચ્છે શ્રી વિજયાદિદેવ સુગુરોઃ સ્વચ્છે ગુણાનાં ગણૈઃ ॥
 પ્રૌઢિં પ્રૌઢિમ ધામ્નિ જીતવિજયપ્રાજ્ઞાઃપરામૈયરુઃ ॥
 તત્સાતીર્થ્યમૃતાં નયાદિ વિજય પ્રાજ્ઞોત્તમાનાં શિશોઃ ॥
 શ્રીમન્ ન્યાય વિશારદસ્ય કૃતિનામેપાકૃતિઃ પ્રીતયે ॥૧૭॥

૧૭. જ્ઞાનદર્શન અને ચારિત્રાદિક ગુણોના સમૂહથી નિર્મલ અને ઉન્નતિના સ્થાનરૂપ શ્રી વિજયદેવ સૂરિના ગચ્છમાં પ્રાજ્ઞ શ્રી જિતવિજયજી શ્રેષ્ઠ ઉન્નતિને પામ્યા. તેમના ગુરુભાઈ શ્રી નયવિજયજી પંડિતમાં શ્રેષ્ઠ થયા. તેમના શિષ્ય શ્રીમન્ ન્યાય વિશારદ વિરુદ્ધના ધરનાર શ્રી યશોવિજયજીની આ રચના પંડિત લોકોની પ્રીતિને અર્થે થાઓ ! વિવિધ ગુણ વિશાળ એવા તપગચ્છમાં થયેલા પંડિત શ્રી નયવિજયજીના શિષ્ય શ્રી યશોવિજયજીએ આ જ્ઞાનસાર સૂત્રની રચના કીધી છે. આ ગ્રંથમાં શાન્ત રસનીજ પ્રધાનતા હોવાથી તે રસજ્ઞ પંડિતોને અપ્રીયજ થશે. કેમકે સર્વ રસમાં પ્રધાનરસ શાન્તરસજ છે અને તે રસની સિદ્ધિથીજ આત્મા નિરુપાધિક સુખ પામી શકે છે. આ અપૂર્વ અને અતિશય ગંભીર ગ્રંથનું સ્વરૂપ નિરૂપણ કરતાં જે કંઠ

પુણ્યાર્જન થયું હોય તેથી અમને તથા શ્રોતા જનોને પવિત્ર શાન્ત-

રસની પુષ્ટિ થાઓ ! તથાસ્તુ. ! શુભંસ્યાત્ સર્વ ભૂતાનામ્.

॥ શ્રી કલ્યાણ મસ્તુ. ॥

વૈરાગ્યસારને ઉપદેશ રહસ્ય.

(૧) જે પરાઈ નિંદા વિકથા કરવામાં મુંગો છે, પરછીનું મુખ જોવામાં આંધળો છે, અને પરાયું ધન હરવામાં પાંગળો છે, તેવો મહાપુરુષજ જગમાં જયવંતો વર્તે છે, પરનિંદા, પરછીમાં રતિ અને પરદ્રવ્ય હરણ મહા નિંદ્ય છે.

(૨) જે આક્રોશ ભરેલાં વચનોથી દૂમાતો નથી અને સુશામતથી સુશી થઈ જતો નથી, જે દુર્ગન્ધથી દુર્ગંછા કરતો નથી, અને સુશ્વો-થી રાજી થઈ જતો નથી, જે સ્ત્રીના રૂપમાં રતિ ધારતો નથી, અને મૃતશ્વાનથી મૂગ લાવતો નથી, એવો સમભાવી ઉદાસી યોગીશ્વરજ સર્વત્ર મુખ સમાધિમાં રહે છે.

(૩) જેને શત્રુ અને મિત્ર વંને સમાન છે, જેને ભોગની લાલસા તૂટી ગઈ છે, અને તપશ્ચર્યામાં જેને સ્વેદ થતો નથી, જેને પથ્થર અને સુવર્ણ (રત્નાદિક) વંને સમાન છે, એવા શુદ્ધ હૃદયવાળા સમભાવી યોગીજનોજ સ્વરા યોગધારી છે.

(૪) કુરંગની જેવા ચંચલ નેત્રવાળી અને કાળા નાગની જેવા કુટિલ કેશને ધારવાવાળી કામિનીના રાગ પાશમાં જે નથી પડી જાતા તેજ સ્વરા શૂરવીર છે.

(૫) સ્ત્રીના મધ્યમાં કૃશતા, ઋકુટીમાં વક્રતા; કેશમાં કુટીલતા,

હોઠમાં રક્તતા, ગતિમાં મંદતા, સ્તનભાગમાં કઠીનતા, અને ચક્ષુમાં ચંચલતા સ્પષ્ટ જોઈને ફક્ત કામાકુલ મંદમતિ જનોજ વૈરાગ્યને ભજતા નથી. સુવિવેકી જનોને તો તે વૈરાગ્યની વૃદ્ધિ માટેજ થાયછે.

(૬) સ્ત્રીયો કપટ કરી ગદ્ગદ્ વાણીથી વોલે છે, તેને કામાં-ધજનો પ્રેમઝક્તિ તરીકે લેખે છે. વિવેકી હંસો તેથી ઠગાઈ જતા નથી.

(૭) જ્યાં સુધી આહારની લોલુપતા તજી નથી, સિદ્ધાંતના અર્થરૂપી મહૌષધિનું સમ્યગ્ સેવન કર્યું નથી, અને અધ્યાત્મ અમૃતનું વિધિવત્ પાન કર્યું નથી, ત્યાં સુધી વિષય જ્વરનું જોર જોડે તેનું ઘટનું નથી. વિષય તાપની શાંતિ માટે રસલૌલ્યના ત્યાગ પૂર્વક; સિદ્ધાંતસાર ચૂર્ણ તથા તત્ત્વામૃતનું સમ્યગ્ સેવન કરવુંજ જોડે.

(૮) ધરયૌવન વયમાં કામને જય કરનાર ધન્ય ધન્ય છે.

(૯) જેણે જાણી જોઈને કામિનીને તજી છે, અને સંયમશ્રીને સેવી છે, એવા સુવિવેકી સાધુને કુપિત થયેલો પણ કામ કંઈ કરી શકતો નથી.

(૧૦) મિયાને દેશતાંજ કામજ્વરનો પરવશતાથી સંયમ-સત્ત્વ ક્ષીણ થઈ જાય છે, પણ નરકગતિના વિષાક સાંભરતાંજ તત્ત્વાવિચાર પ્રગટ થવાથી ગમે તેવી વ્હાલી વલ્લભા પણ વિશ્વ જેવી ભાસે છે.

(૧૧) જેમણે યૌવન વયમાં પવિત્ર ધર્મ ધુરાને ધારી મહાવ્રતો-

અંગીકાર કર્યા છે; તેવા આંગ્યશાળી અવ્યોથીજ આ પૃથ્વી પાવન થયેલી છે.

(૧૨) કામદેવના વંધુભૂત વસંતને પામીને સફળ વનરાજી પળ વિવિધ વર્ણવાળી માંજરના મિષથી રોમાંચિત થયેલી લાગે છે, તેમાં સિદ્ધાંતના સારનું સતત સેવન કરવાથી, જેમનું મન વિષય તાપથી લગારે તપ્ત થતું નથી, એવા સંત સુસાધુ જનોનેજ ધન્ય છે.

(૧૩) સ્વાધ્યાયરૂપી ઉત્તમ સંગીત યુક્ત, સંતોષરૂપી શ્રેષ્ઠ પુષ્પથી મંડિત, સમ્યગ્ જ્ઞાન વિલાસરૂપી ઉત્તમ મંડપમાં રહી શુભ ધ્યાન શય્યાને સેવી, તત્ત્વાર્થ વોધરૂપી દીપકને પ્રગટી, અને સમતારૂપી શ્રેષ્ઠ સ્ત્રીની સાથે રમણ કરી કેવલ નિર્વાણ સુખના અભિલાષી મહાશયોજ રાત્રીને સમાધિમાં ગાળે છે.

(૧૪) શુદ્ધ ધ્યાનરૂપી મહા રસાયણમાં જેનું મન મગ્ન થયું છે; તેને કામિનીના કટાક્ષ વગેરે વિવિધ હાવભાવો શું કરનાર છે ?

(૧૫) સમ્યગ્ જ્ઞાનરૂપી જેના હંડા મૂળ છે, સમક્ષિતરૂપી જેની અજબૂત શાખા છે, એવા વ્રત-વૃક્ષને જેણે શ્રદ્ધાજઙ્ગથી સિંચ્યું છે તેને અવશ્ય મોક્ષફલ આપે છે. સ્વર્ગાદિકના સુખ તો પુષ્પાદિકની પેરે પ્રાસંગિક છે, તેતો સહજમાં પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

(૧૬) ક્રોધાદિક ઝગ્ર કષાયરૂપી ચાર ચરણવાળો, વ્યાપો-

હરૂપી સુંઢવાળો, રાગ દ્વેષરૂપી તીક્ષ્ણ દીર્ઘ દાંતવાળો, અને દુર્વાર કામથી મદોન્મત્ત થયેલો, મહા મિથ્યાત્વરૂપી દુષ્ટ ગજને સમ્યક્ જ્ઞાન-અંકૂશના પ્રભાવથી જેણે વશ કર્યો છે, તે મહાનુભાવેજ ત્રણે લોકને સ્વવશ કર્યા છે એમ જાણવું.

(૧૭) યશંકીર્તિને માટે પોતાનું સર્વસ્વ આપીદે એવા, અને પોતાના સ્વામીને માટે પ્રાણ પળ આપીદે એવા, વહુ જનો મઠી આવશે, પળ શત્રુમિત્ર ડયર જેમનું મન સમરસ (સરખું) વર્તે છે એવા તો કોઈ વિરલાજ દેખાય છે.

(૧૮) જેનું હૃદય દયાદ્રિ છે, વચન સત્યભૂષિત છે, અને કાયા પરમાર્થ સાધનારી છે, એવા વિવેકવાનને કઠ્ઠિકાઠ શું કરી શકવાનો છે ?

(૧૯) જે કદાપિ અસત્ય વોલતોજ નથી, જે રણસંગ્રામમાં પાછી પાની કરતો નથી, અને યાચકોનો અનાદર કરતો નથી, તેવા રત્નપુરુષથીજ આ પૃથ્વી રત્નવતી કહેવાય છે. કેમકે કહેવાય છે કે-‘વહુરત્ના વમુંધરા.’

(૨૦) સર્વ આશારૂપી વૃક્ષને કાપવા કુવાઢા જેવો કાઠ, જો સર્વની પાછઠ પડયો ન હોત તો વિવિધ પ્રકારના વિષય સુખથી કોઈ કદાપિ વિરક્ત થાતજ નહિં.

(૨૧) જગતની કલ્પિત માયામાં ફસાઈ જીવો મમતાથી મારું મારું કર્યા કરે છે, પણ મૂઢતાથી સમીપવર્તી કોપેલા કૃતાંત-કાલને દેખી શકતા નથી. નહિં તો જગતની મિથ્યા મોહ માયામાં અંજાઈ જઈ મારું મારું કરીને તેઓ કેમ મરે ?

(૨૨) છતી સામ્રાજીનો સદુપયોગ કરવામાં વેદરક્ષાર રહેનારને કાલ સમીપ આવ્યે છતે મનમાં સ્વેદ થાય છે કે હાય ! મેં સ્વાધીન-પણે કાંઈ પણ આત્મ સાધન ન કર્યું, હવે પરાધીન પડેલો હું શું કરી શકું ? પ્રયત્નથીજ સાધવાનપણે સત્ સામ્રાજીને સફળ કરી જા-ળનારને પાછળથી સ્વેદ કરવો પડતોજ નથી.

(૨૩) પ્રથમ પ્રમાદવડે તપ જપ વ્રત પચસ્વાળ નહિં કરનાર કાયર માગસ પાછળથી વ્યર્થ માત્ર દૈવનેજ દોષ દેછે. સ્વરો દોષ તો પોતાનોજ છે કે પોતે છતી સામગ્રી સંવેળા ચેત્યો નહિં.

(૨૪) વાલ શીઘ્ર યોવન વયને પ્રાપ્ત કરતો અને જુવાન જરા અવસ્થાને પ્રાપ્ત થતો અને તેપણ કાલને વશ થયો છતો, દૃષ્ટ નૃષ્ટ થયો દેશાય છે; એવાં મત્યક્ષ કૌતુકવાળા વનાવ દેશ્યા વાદ વીજા ઇંદ્રજાલનું શું પ્રયોજન છે ? આ સંસારજ અનેક પાત્ર યુક્ત વિચિત્ર નાટકરૂપજ છે.

(૨૫) કર્મનું વિચિત્રપણું તો જોવો ? કે મોટા રાજાધિરાજ

પણ દુર્દૈવ યોગે ખીચ માગતો દેખાય છે; અને એક પામર ખીચારી જીવો મોટું સામ્રાજ્ય સુખ પામે છે. એ પૂર્વકૃત કર્મનોજ મહિમા છે.

(૨૬) પરલોક જતાં પ્રાણીને પુત્રાદિક સંતતી તેમજ લક્ષ્મી વિગેરે કામે આવતાં નથી. ફક્ત પુણ્યને પાપજ તેની સાથે જાય છે.

(૨૭) મોહના મદથી માનવી મનમાં ધારે છે કે, ધર્મ તો આગલ કરાશે પણ વિકરાલ કાલ અચાનક આવીને તે વાપડાનો કોઢીયો કરી જાય છે. પવિત્ર ધર્મનું આરાધન કરવામાં પ્રમાદ સેવનાર સ્વરે-સ્વર ઠગાઈ જાય છે, માટેજ કહ્યું છે કે 'કાલે કરવું હોય તે આજે કર અને આજે કરવું હોય તે અવ ઘડીએ કર.' કેમકે કાલને કાલનો ભય છે.

(૨૮) રાવણ જેવા રાજવી, હનુમાન જેવા વીર અને રામચંદ્ર જેવા ન્યાયીનો પણ કાલ કોઢીયો કરી ગયો તો વીજાનું તો કહે-વુંજ શું ? આથીજ કાલ સર્વભક્ષી કહેવાય છે; એ વાત સત્ય છે.

(૨૯) સુકૃત યા સદાચરણ વિના માયામય બંધનોથી બંધા-યેલા સંસારી જીવોની મુક્તિ-મોક્ષ શી રીતે થઈ શકે વારુ ?

(૩૦) આ મનુષ્ય જન્મરૂપી ચિંતામણી રત્ન પામીને, જે ગફ-લત્ત કરે છે. તે તેને ગુમાવીને પાછલથી પસ્તાવો કરે છે. કામ.

ક્રોધ, કુરોધ, મત્સર, કુબુદ્ધિ અને મોહ માયાવડે જીવો સ્વજન્મને નિષ્ફળ કરી નાંચે છે.

(૩૧) આ મનુષ્ય દેહાદિક શુભ સામગ્રીનો સદુપયોગ કરનારો નિર્વાણ સુખ સ્વાધીન થઈ શકે તેમ છતાં, રાગાંધ વની જીવ મોહમાયામાં ઘુંઘાઈ મૂઢની જેમ કોટી મૂલ્યવાળું રત્ન આપી કાંગળાં સ્વરીદે છે.

(૩૨) ધ્યંકર નર્કાદિકનો મોટો ડર ન હોત તો કોઈ કદાપિ પાપનો ત્યાગ કરી શકત નહિ; અને સદ્ગુણનો માર્ગ સેવી શકત નહિ.

(૩૩) જેણે નિર્મલ શીઠ પાઘ્યું નથી, શુભ પાત્રમાં દાન દીધું નથી અને સદ્ગુહનું વચન સાંભળીને આદર્યું નથી, તેનો દુર્લભ માનવ ભવ અલેખે ગયો જાણવો.

(૩૪) સંયોગનું સુખ ક્ષણીક છે; દેહ વ્યાધિગ્રસ્ત છે અને ધ્યંકર કાઠ નજદીક આવતો જાય છે; તોપણ ચિત્ત પાપ કર્મથી વિરક્ત કેમ થતું નથી ? અથવા સંસારની માયાજ વિલક્ષણ છે.

(૩૫) આ સંસાર ચક્રમાં જીવ અનંતશઃ જન્મ મરણના અસહ્ય દુઃખ સહ્યાં છતાં હજી તેથી મન ઉદ્વિગ્ન થતું નથી, અને પાપ ક્રિયામાં તો તે અહોનિશ મગ્નજ રહે છે.

(૩૬) અહો અંકિલા સાંઠની પેરે ચિત્ત સ્વેચ્છા મુજવ નિંદ્ય માર્ગમાં ભમ્યા કરે છે; પળ ચારિત્ર ધર્મની ધુરાને અને મહાવ્રતના ભારને વહન કરતું નથી ! આથીજ આત્માની સંસાર ચક્રમાં વહુ પ્રકારે સ્વરાવી થાય છે.

(૩૭) પૂર્વ પુણ્યયોગે અનુકૂળ સામગ્રી મળ્યા છતાં પ્રમાદના વશથી જીવ કંઈ ષળ આત્મ સાધન કરી શકતો નથી, તેથીજ તેને સંસાર ચક્રમાં પુનઃ પુનઃ ભમવું પડે છે.

(૩૮) જેણે સંસાર સંબંધી સર્વ દુઃખનાં મૂળ કારણ ભૂત ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભરૂપી ચારે કપાયોને હઠાવવા પ્રયત્ન કર્યો નથી, તે વાપડાણ હાથમાં આવેલું મનુષ્ય જન્મરૂપી કલ્પવૃક્ષનું અમૃત ફળ ચાખ્યુંજ નથી.

(૩૯) વાલ્યવય ક્રોડા યાત્રમાં, યોવનવય વિષયભોગમાં અને વૃદ્ધ અવસ્થા વિવિધ વ્યાધિના દુઃખમાં હારી જનારને સુકૃતના અભાવે પરલોકમાં કંઈ પળ સુખ સાધન મળી શકતું નથી.

(૪૦) જે દ્રવ્યના લોભથી જીવ અનેક આકરાં જોત્સવમાં ઉતરે છે, તે દ્રવ્યનું અસ્થિરપણું વિચારીને સંતોષ વૃત્તિ ધારવી ઉચિત છે.

(૪૧) આ મન મર્કટ મોહ મદિરાના મદથી મત્ત બન્યું છતું; અનેક પ્રકારની કુચેષ્ટા કરવા તત્પર રહે છે, સત્ સમાગમરૂપી અમૃત

સિંચન વિના મનનું ઠેકાણું પડવું મહા મુશ્કેલ છે. સદ્બોધથી કેળ-
વાઈને લાંબા અભ્યાસે તે પાંસરુ થાય છે.

(૪૨) નિર્મલ શીલવ્રતધારી શ્રાવકને, પરસ્ત્રીથી અને ઉત્તમ
ચારિત્રધારી સાધુજનને સર્વ સ્ત્રીથી નિરંતર ચેતતા રહેવાની યાસ
જરૂર છે. પ્રમાદથી ઘણા પતિત થઈને પાયમાલ થઈ ગયા છે.

(૪૩) જો વિષયભોગમાં નિત્ય જતું મન રોકવામાં આવ્યું નહિ
તો; મસ્મ ચોલવાથી, ધૂમ્ર પાન કરવાથી, વસ્ત્ર ત્યાગથી, તેમજ અ-
નેક વીજાં કષ્ટ સહન કરવાથી કે જપમાળા ફેરવવાથી શું વલ્લ-
વાનું હતું ?

(૪૪) અમૃત જેવાં મધુર વચનથી સ્વલ પુરુષોને જે સન્માર્ગમાં
જોડવા ઇચ્છે છે; તે મધના વીંદુથી સ્વારા સમુદ્રને મીઠો કરવા વાંછે
છે, અને નિર્મલ જલથી કોચલાને સાફ કરવા માંગે છે, જે વનતું
કેવલ અશક્ય છે.

(૪૫) કુમતિને સર્વથા તિલાંજલી દઈને, સુમતિનો સર્વદા
આદર કરનાર મહામતિ દુર્ગતિને દલીને સદ્ગતિનો ભાગી થઈ
શકે છે.

(૪૬) કમલના પત્ર ઉપર રહેલા જલવિંદુ સમાન જીવિતને,
ચંચલ લેખીને વિવિધ વિષય ભોગથી વિરમીને, મોક્ષાર્થી જીવે દાન

ઝીલ તપ અને ભાવના રૂઠી પવિત્ર ધર્મનું સેવન કરવુંજ ઉચિત છે.

(૪૭) સર્વ સંયોગિક ભાવોને ક્ષણ વિનાશી સમજીને, ગુરુ કૃપાથી શીઘ્ર સ્વહિત સાધી લેવા બનતો શ્રમ કરવો વિવેકીને ઉચિત છે.

(૪૮) જેમણે દુર્જનની સંગતિ કરી તેણે ધર્મ સાધનની આ અપૂર્વ તક खોई છે; એમ નિશ્ચયથી સમજવું. દુર્જન દ્વિજિહ્વ સર્પની જેવાજ ફેરીલા હોવાથી સામાને પણ વિક્રિયા ઉપજાવે છે.

(૪૯) જો પરમાત્મામાં પૂર્ણ પ્રેમ જાગ્યો નહિં યાતો સંપૂર્ણ ગુણાનુરાગ જાગ્યો નહિં, તો વિવિધ શાસ્ત્ર પરિશ્રમ માત્રથી શું વળ્યું?

(૫૦) મિથ્યાડંબરથી જીવ પરીણામે મારે દુઃખી થાય છે. મિથ્યા દમામથી જીવ ઁવું વેતરવા જાય છે, જેમાં નિશ્ચે હાનિજ પામે છે. એવો દંભ નિશ્ચે દૂર્ગતિનુંજ મૂલ છે. માટે સર્વ પ્રકારે કપટવૃત્તિ તર્જીને સરલ ભાવજ ધારણ કરવો મોક્ષાર્થીને યુક્ત છે. દંભ યુક્ત સર્વ કષ્ટ કરણી મિથ્યા થાય છે, નિર્મલ જ્ઞાન વૈરાગ્ય યોગેજ દંભની દુષ્ટ ઘાટી ઁલ્લંઘી શકાય છે.

(૫૧) હે હૃદય ! કરુણા સમાન વીજો કોઈ અમૃતરસ નથી પર-
દ્રોહ સમાન વીજું હાલાહલ ફેર નથી, સદાચરણ સમાન વીજો ક-
લ્પદૃક્ષ નથી, ક્રોધ સમાન કોઈ દાવાનલ નથી, સંતોષ ઉપરાંત

કોઈ પ્રિય મિત્ર નથી, અને લોભ સમાન કોઈ શત્રુ નથી. આમાંથી યુક્તાયુક્ત વિચારીને તુજને રુચે તે આદર ! હિતકારી માર્ગજ આદરવો એ સદ્વિવેક પામ્યાનું સાર છે.

(૫૨) હે ભાઈ જો તું નિર્વાણ સુખને વાંછતો હોય તો પરમ ક્ષાન્તિરૂપી પ્રિયાનો આદર કર; કેમકે તેણી શીલ શ્રદ્ધા, ધ્યાન વિવેક, કારુણ્ય ઔચિત્ય, સદ્બોધ અને સદાચરણાદિક અનેક ગુણ રત્નોથી અલંકૃત છે. ક્ષાન્તિ-ક્ષમાનું સમ્યક્ સેવન કર્યા વિના કોઈ કદાપિ મોક્ષપદ પામી શકેજ નહિ.

(૫૩) જે રાગદ્વેષ અને મોહાદિક દુષ્ટ દોષોથી સર્વથા મુક્ત થઈ, પરમાત્મપદને પ્રાપ્ત થયા છે, અને જેમનું વચન સર્વ વિરોધરહિત છે, જે જગત્ ત્રયના નિષ્કારણ બંધુ છે; એવા પરમ કારુણિક સર્વજ્ઞ પુરુષજ શરણ કરવા યોગ્ય છે. એવા આપ્ત પુરુષના વચન અનુસારે વદનારા સત્પુરુષો પણ મોક્ષાર્થી સજ્જનોએ સાવધાનપણે સેવન કરવા યોગ્યજ છે.

(૫૪) જ્યાં સુધી સુકૃતવડે કરેલો પૂણ્યનો સંચય પહોંચે છે, ત્યાં સુધીજ સર્વ પ્રકારની અનુકૂળ સુખ સામગ્રી મળી આવે છે, એમ સમજીને શુભ ધર્મકરણી કરવા મન સદોદિત રહે તેમ પ્રમાદ-રહિત વર્તવું.

(૫૫) જ્યાં સુધી દુષ્કૃત કરેલો પાપ સંચય પહોંચે છે ત્યાંસુધીજ

સર્વ પ્રકારની પ્રતિકુલતાવાળાં કારણ મળી આવે છે, એમ સમજીને પૂર્વ પાપનો ક્ષય કરવા ઉદિત દુઃખને સમભાવે સહન કરવા પૂર્વક નવાં પાપ કર્મથી સદા નિવર્તીને શુભ ધર્મકરણી કરવા સદા સાવધાન રહેવું યુક્ત છે.

(૫૬) જેમણે આ અમૂલ્ય મનુષ્ય જન્મ પામીને પ્રમાદને પરવશ થઈ ધર્મ આરાધ્યો નહિ, તેમજ છતે ધને કૃપણતાથી તેનો સદુપયોગ કર્યો નહિ, એવા વિવેક વિકલ્પને મોક્ષની પ્રાપ્તિ દૂરજ છે.

(૫૭) આકાશ મધ્યે પળ કદાચ પર્વતશિલા મંત્રતંત્રના યોગે લાંબો કાલ લટકી રહે, દૈવ અનુકૂળ હોય તો વેદાધના વળે કદાચ સમુદ્ર પળ તરાય અને ધોળે દહાડે પળ કદાચ ગ્રહ યોગથી આકાશમાં સ્ફુટ રીતે તારાઓ દેખાય પરંતુ હિંસાથી કોઈનું કદાપિ કંઈ પળ કલ્યાણ સંભવતુંજ નથી.

(૫૮) જેમ જ્યોતિશ્વર રાત્રી અને દિવસનું મંડન છે, તેમ અશ્વંડ શીલ સતીઓ અને યતિઓનું સ્વરેશ્વરં ભૂષણ છે.

(૫૯) માયાવડે વેશ્યા, શીલવડે કુલ વાલિકા, ન્યાયવડે પૃથ્વીપતિ, અને સદાચારવડે યતિ મહાત્મા શોભે છે.

(૬૦) જ્યાં સુધીમાં શરીર વ્યાધિગ્રસ્ત થઈ ન જાય, જ્યાં સુધીમાં જરા અવસ્થાથી દેહ જર્જરિત થઈ ન જાય, અને જ્યાં સુધીમાં

ઈન્દ્રિયોનું વલ્લ ઘટી ન જાય, ત્યાં સુધીમાં સ્વસ્વશક્તિ અને યોગ્યતા મુજબ પવિત્ર ધર્મનું સેવન કરવું યુક્ત છે, સદ્ ઉદ્યમથી સકલ કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે; અને પ્રમાદાચરણથી સકલ કાર્યને હાંનિ પહોંચે છે.

(૬૧) મદ્ય (Intoxication) વિષય (evil propensities) ક્રપાય (Wrath etc.) નિદ્રા (Idleness) અને વિકૃતિ-કપોલ કથારૂપ પાંચ પ્રકારના પ્રમાદ જીવોને દુરંત વ્યથામાં પાડે છે.

(૬૨) જગત્પુરુષ જિનેશ્વર પ્રમુખના પવિત્ર વચનનું ઉલ્લંઘન કરીને સ્વચ્છંદ વર્તન ચલાવવું એજ પ્રમાદનું વ્યાપક લક્ષણ છે.

(૬૩) એવા પ્રમાદના જોરથી ચૌદ પૂર્વધર સમાન સમર્થ પુરુષો પણ સત્ય ચારિત્ર ધર્મથી ચલાયમાન થઈ પતિત થઈ ગયા છે. તો ધીજા અત્યલ્પ અને ઓછા સામર્થ્યવાળાઓનું તો કહેવુંજ શું ?

(૬૪) થોડું રૂળ થોડું વ્રણ (ચાંદુ) થોડો અગ્નિ અને થોડા કષાયનો પણ કદાપિ વિશ્વાસ કરવો નહિ. કેમકે તે સર્વ થોડામાંથી વધીને મોટું ભયંકર રૂપ ધારણ કરે છે.

(૬૫) જ્યાં સુધી ક્રોધાદિ ચારે કષાયોનો સર્વથા ક્ષય થાય નહિ, થોડો પણ ક્રપાય શેષ રહ્યો ત્યાં સુધી તેનો વિશ્વાસ કરવો નહિ. થોડા પણ અવશિષ્ટ રહેલા કષાયની ઉપેક્ષા કરવાથી કશુંકિત્

મારે વિષન પરીણાગ આવે છે, માટે તેમનો સર્વથા ક્ષય કરવા સતત પ્રયત્ન કરવો યુક્ત છે.

(૬૬) જ્ઞાની પુરુષો ક્રોધાદિક ચારે કષાયને ચંડાલચોકડી તરીકે ઓળખાવે છે, અને તેનાથી સર્વથા અલગા રહેવા આગ્રહ કરે છે.

(૬૭) રાગ અને દ્વેષ એ બંને ક્રોધાદિક ચારે કષાયનું પરિણામ છે, અથવા તો રાગ અને દ્વેષથી ઉત્ત ક્રોધાદિ ચારે કષાયની ઉત્પત્તિ અને વૃદ્ધિ થાય છે. એમ સમજીને રાગદ્વેષનોજ અંત કરવા ઇચ્છામાલ થવું યુક્ત છે. તે બંનેનો અંત થયે પૂર્વોક્ત ચારે કષાયનો સ્વતઃ અંત થઈ જાય છે.

(૬૮) રાગદ્વેષ એ બંને મોહયુક્તી પ્રભવે છે, તેથી તે બંને મોહનાજ પુત્ર તરીકે ઓળખાય છે, રાગને કેસરી સિંહ જેવો વલ્લવાન કહ્યો છે. અને દ્વેષને મદોન્મત હાથી જેવો મસ્ત માન્યો છે. તેથી તેમનો જય કરવા જ્ઞાની પુરુષો મોટા સામર્થ્યની જરૂર જોવે છે.

(૬૯) રાગ અને દ્વેષ કેવલ મોહનાજ વિકારમૂળ હોવાથી, જ્ઞાની પુરુષો મોહનેજ મારવાનું નિશાન તાકે છે. મોહ સર્વ કર્મમાં અગ્રેસર છે.

(૭૦) મોહનો ક્ષય થયે છતે શેષ સર્વ પરિવાર પળ સ્વતઃ ક્ષય થાય છે. પળ તેની પ્રવલ્લતા વડે સર્વ શેષ પરિવારનું પળ પ્રાવલ્ય વધતું જાય છે, દુનીયામાં વલ્લવાનમાં વલ્લવાન શત્રુ મોહજ છે.

(૭૧) કામ, ક્રોધ, મદ મત્સરાદિક સર્વ મોહનાજ પરિવાર છે, એમ સમજીને મોહ ક્ષયાર્થીએ તે સર્વથી ચેતતા રહેવાની સ્વાસ જરૂર છે.

(૭૨) હું અને માહરું એવા ગુપ્ત મંત્રથી મોહે જગતને આંધલું કરી નાંચ્યું છે. અર્થાત્ મમતાથીજ મોહની વૃદ્ધિ થતી જાય છે.

(૭૩) નહિં હું અને નહિ મારું એ મોહનેજ મારવાનો ગુપ્ત મંત્ર છે. અર્થાત્ નિર્મલતાજ મોહને મારવાનું પ્રવલ્લ સાધન છે.

(૭૪) આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ સમજવાથી તેમજ પરભાવને વરા-વર પીછાનવાથી મોહનું જોર પાતલું પડે છે.

(૭૫) સ્ફટિક રત્નોની જેવું નિર્મલ આત્માનું સ્વરૂપ છે, છતાં કર્મકલંકથી તે મલીનતાને પામેલું હોવાથી, જીવ તેમાં મુગ્ધતાથી મુંઝાય છે.

(૭૬) કર્મકલંક દૂર થયે છતે જેવું ને તેવું નિર્મલ આત્મ સ્વરૂપ પ્રગટે છે, ત્યારે આત્માને તેનો સાક્ષાત્ અનુભવ થાય છે.

(૭૭) કર્મકલંકને દૂર કરવા માટે સર્વજ્ઞ પ્રમુખ સમ્યક્ જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રરૂપી શ્રેષ્ઠ સાધન વતાવેલું છે.

(૭૮) એજ સાધનથી પૂર્વે અનેક મહાશયોએ આત્મ શુદ્ધિ કરી છે, વર્તમાન કાળે સાક્ષાત કરે છે; અને આગામી કાળે કરશે એમ સમજીને ઉક્ત સાધનમાં દૃઢતર ઉદ્યમ કરવો યુક્ત છે.

(૭૯) જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીર્ય અને ઉપયોગ એજ આત્માનું અમન્ય લક્ષણ છે, એથી ભિન્ન વિપરીત લક્ષણ અજીવ જ-ડનુંજ છે.

(૮૦) સ્વ લક્ષણાંકિત સદ્ગુણોમાં રમણ કરવું તે સ્વભાવ રમણ કહેવાય છે, અને તેથી વિપરીત દોષોમાં વિભાવ પ્રવૃત્તિ કહેવાય છે. મોક્ષાર્થીએ વિભાવ પ્રવૃત્તિને તજી સ્વભાવ રમણજ કરવું ઉચિત છે, એમ કરવાથી આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટ થાય છે.

(૮૧) સમ્યક્ જ્ઞાન, દર્શન, અને ચારિત્રરૂપી રત્નત્રયીનું સંસેવન કરવાથી જેમને અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત ચારિત્ર અને અનંત-વીર્યરૂપી અનંત ચતુષ્ટયી પ્રાપ્ત થયેલ છે; એવા પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત મહાપુરુષોજ મોક્ષાર્થીઓ એ ધ્યાવા યોગ્ય છે.

(૮૨) એવા પરમાત્માનું ધ્યાન કરવાથી મન સ્થિર થાય છે, ઇન્દ્રિયો અને કષાયનો જય થાય છે, અને શાંત-રસની પુષ્ટિથી આ-

તમા પોતેજ પરમાત્મપદનો અધિકારી થાય છે, ઘનઘાતિ કર્મનો ક્ષય થતાંજ પોતે પરમાત્મ રૂપ થાય છે, માટે મોક્ષાર્થી જનોએ એવાજ પરમાત્મ પ્રભુનું ધ્યાન કરવું કે જેથી અંતે પોતે પળ તદ્રૂપજ થાય.

(૮૩) એવા પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત પુરુષો પળ અવશિષ્ટ અઘાતિ કર્મ ક્ષય થતાં સુધી તો શરીરધારીજ હોય છે પળ સંયૂર્ણ કર્મથી મુક્ત થયે છતે તેઓ શરીરમુક્ત-અશરીરી પૂર્ણ સિદ્ધ અવસ્થાને પ્રાપ્ત થાય છે અને એકજ સમયમાં સર્વથા સર્વ વંધન મુક્ત છતાં લોકના અગ્ર ભાગે જઈ સ્થિતિને ભજે છે.

(૮૪) ત્યાં તેઓ અનંત જ્ઞાનાદિક સ્વરૂપ સ્વભાવમાં સ્થિત છતાં પરમાનંદમાં મગ્ન રહે છે જન્મ મરણાદિક સર્વ વંધનથી સર્વથા મુક્તજ રહે છે એવા સિદ્ધ પરમાત્મા પળ અનંત છે.

(૮૫) એવા સિદ્ધ ભગવાનના સદ્ગુણોનું અનુકરણ કરીને જે તેમનું અભેદપણે ધ્યાન કરે છે તે સ્ફીતાશયો પળ તેવીજ સ્થિતિને અંતે ભજે છે.

(૮૬) એવા ભાવી સિદ્ધ પુરુષો પળ અનંત છે.

(૮૭) ઉત્તમ પ્રકારના આચાર વિચારમાં કુશલપણે પોતે પ્રવર્તતા છતાં અન્ય મોક્ષાર્થી વર્ગને પ્રવર્તાવનારા આચાર્ય મહારાજા, પવિત્ર અંગ ઉપાંગરૂપ આગમ સિદ્ધાંતને સંપૂર્ણ જાણીને અન્ય વિનીત

વર્ગને પરમાર્થ દાવે પઢાવનારા ઉપાધ્યાય મહારાજા, તથા પવિત્ર રત્નત્રયીના પાલન પૂર્વક અન્ય આત્માર્થી જનોને યથાશક્તિ આલંબન આપનારા મુનિરાજ મહારાજા સર્વોત્તમ લોકોત્તર માર્ગના સેવનથી પૂર્વોક્ત પરમાત્મ પદના પૂર્ણ અધિકારી હોવાથી અનુક્રમે પરમાત્મપદ પામીને સંપૂર્ણ સિદ્ધરૂપ થાય છે.

(૮૮) જેઓ સંસારીક સુખ સંયોગોની અનિત્યતા વિચારીને સંસારના સર્વ સંબંધથી વિરક્ત થઈ ઉદાસીન ભાવ ધારણ કરી પરમાત્મ પંથને અનુસરવા કટિવદ્ધ થઈ સ્વ સ્વભાવમાં સ્થિત થઈ સિદ્ધ પરમાત્માને અભેદ ભાવે ધ્યાવે છે તેઓ સર્વ દુઃસ્વબંધનને છેદીને નિશ્ચે સિદ્ધ દશાને પ્રાપ્ત થાય છે.

(૮૯) એવા મહાપુરુષોનો સમાગમ મોક્ષાર્થી જીવોને પરમ આશીર્વાદરૂપ છે એમ સમજીને સર્વ પ્રમાદ તજી સત્સમાગમનો વનતો લાભ લેવા ચૂકવું નહિં, એવા સત્સમાગમથી ક્ષણ વારમાં અપૂર્વ લાભ સંપાદન થાય છે.

(૯૦) જેમનું મન સત્સમાગમ વડે જ્ઞાન વૈરાગ્યમાં તરવોળ રહે છે તેમનું સુખ તેઓજ જાણે છે. પ્રિયાના આલિંગનથી કે ચંદનના રસથી તેવી શીતલતા વળતી નથી એવી શીતલતા વૈરાગ્ય રસની લ્હેરીયોથી પ્રભવે છે. જેમ વૈરાગ્ય રસની વૃદ્ધિ થાય તેમ પ્રયત્ન કરવો જરૂરનો છે.

(૯૧) વૈરાગ્ય રસથી અનાદિ કાળનો રાગાદિકનો તાપ ઉપ-
શમે છે, તૃષ્ણા શાંત થાય છે, અને મમત્ત્વભાવ દૂર થાય છે, યાવત્
મોહનું જોર નરમ પડે છે અને ચારિત્રમાર્ગની પુષ્ટિ થાય છે.

(૯૨) વૈરાગ્ય રસની અભિવૃદ્ધિથી એવી તો ઉત્તમ ઉદાસીન
દશા છાય જાય છે કે તેથી સર્વત્ર સમાનભાવ વર્તે છે. નિંદા-સ્તુ-
તિમાં તેમજ શત્રુ-મિત્રમાં સમપણું આવવાથી હર્ષ શોક થતા નથી.
અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ સર્વ સંયોગોમાં સમચિત્તપણું આવે છે તેથી
સ્વભાવની શુદ્ધિ વિશેષે થાય છે.

(૯૩) વૈરાગ્યની વૃદ્ધિથી સંસારવાસ કારાગૃહ જેવો ભાસે છે
અને તેથી વિરક્ત થઈ પારમાર્થીક સુખ માટે યત્ન કરવા મન
દોરાય છે.

(૯૪) શાંતિ રસની પુષ્ટિ થતાં દ્રવ્ય અને ભાવ કારુણાની વૃદ્ધિ
થાય છે અને શાંતિ રસના સમુદ્ર એવા વીતરાગ પ્રભુના વચન ઉપર
પૂર્ણ પ્રતીતિ આવે છે જેથી ગમે તેવી કસોટીના વસ્ત્રો પળ સત્ય
માર્ગથી ચલાયમાન થવાતું નથી.

(૯૫) પ્રશમ રસની પુષ્ટિ થવાથી અપરાધી જીવનું મનથી પણ
પ્રતિકૂળ-અહિત ચિંતન કરાતું નથી આવી રીતે વિવેક વર્તનથી
મોક્ષ મહેલનો મજવૂત પાયો નંચાય છે અને સકલ ધર્મકરણી મોક્ષ
સાધકજ થાય છે.

(૯૬) ચિરકાઝના લાંવા અભ્યાસથી શાંતવાહિતા યોગે અ-
હિંસાદિક મહાવ્રતોની દૃઢતા અને સિદ્ધિ થાય છે જેથી સમીપ-
વર્તીં હિંસક જીવો પળ પોતાનો ક્રૂર સ્વભાવ તજી દઈને શાંત ભા-
વને ભજે છે અને સાતિશયપણાથી દેવ દાનવાદિક પળ સેવામાં
હાજર રહે છે. આવો અપૂર્વ મહિમા શાંત-વૈરાગ્ય રસમોજ છે એમ
સર્વ મોક્ષાર્થી જનોને વિશ્લેષે પ્રતીત થાય છે તેથી તેમાં લેઓ અધિક
પ્રયત્ન કરે છે.

(૯૭) જેમને મન, વચન અને કાયામાં સંપૂર્ણ સ્થિરતા પ્રાપ્ત
થઈ છે એવા યોગીશ્વરો ગામમાં કે અરણ્યમાં દિવસે કે રાત્રીમાં સ-
રસ્વી રીતે સ્વ સ્વભાવમાંજ સ્થિત રહે છે. કદાપિ સંયમ માર્ગમાં
અરતિ ભજતાજ નથી. સુવર્ણની પેરે વિષમ સંયોગોમાં] ચઢવાને તે
વર્તે છે.

(૯૮) જેઓ ફક્ત અન્યનેજ શિખામણ દેવામાં ચૂરા છે તેઓ
સ્વરી રીતે પુરુષની ગણનામાંજ નથી. પળ જેઓ પોતાનેજ ઉત્તમ શિ-
ખામણો આપીને ચારિત્ર માર્ગમાં સ્થિર કરે છે તેઓજ સ્વસ્થ સત્
પુરુષોની ગણનામાં ગણાવા યોગ્ય છે.

(૯૯) કાંચનને જેમ જેમ અગ્નિમાં તપાવવામાં આવે છે તેમ
તેમ તેનો વાન વધતોજ જાય છે. શેલડીના સાંઠાને જેમ જેમ છેદ-
વામાં કે પીલવામાં આવે છે તેમ તેમ તે સરસ મિષ્ટ રસ સમર્પે છે.

તેમજ ચંદનને જેમ જેમ ઘસવામાં કે કાપવામાં આવે છે તેમ તેમ તે તેના ઘસનાર કે કાપનારને. ઉત્તમ પ્રકારની સુગંધ યા સુશ્વો આપે છે. તેવીજ રીતે સત્પુરુષોને પ્રાણાંત કષ્ટ પડયે છતાં પણ કદાપિ પ્રકૃતિનો વિકાર થતોજ નથી. તે તો તેવે વચ્ચે ઉલટી અધિક ઉજલી થઈ આત્મ લાભ મળી થાય છ આવાજ પુરુષો જગતમાં સ્વરા પુરુષની ગણનામાં ગણાવા યોગ્ય છે.

(૧૦૦) યોગી પુરુષોને વૈરાગ્ય-પુષ્ટિથી જે અંતરંગ સુખ થાય છે તેવું સુખ ઇંદ્રાદિકને સ્વપ્નમાં પણ સંભવતું નથી. કેમકે ઇંદ્રાદિકનું સુખ વિષયજન્ય હોવાથી કેવળ વહિરંગ-બાહ્ય-કલ્પિતજ છે.

(૧૦૧) મધ્ય-ઉદરની દુર્વલતાથી કુશોદરી-સ્ત્રી શોભે છે, તપોનુષ્ઠાનવડે થયેલી શરીરની દુર્વલતાથી યતિ-મુનિ શોભે છે, અને મુશ્વતી કૃશતાથી ઘોડો શોભે છે, પણ તેઓ કંઈ આશ્ચર્યજનક શોભતાં નથી. સર્વે કોઈ સ્વ સ્વ લક્ષણ લક્ષિત છતાંજ શોભે છે.

(૧૦૨) જે સ્ત્રીનાં પ્રેમાલ વચન સાંભળીને ચંચલ-ચિત્ત થતો નથી તેમજ સ્ત્રીના નેત્ર કટાક્ષથી પણ લગારે સંકોભ પામતો નથી તેજ યોગીશ્વર રાગદ્વેષ વિવર્જિત હોવાથી જગતમાં જયવંતો વર્તે છે.

(૧૦૩) અનેક દોષથી ભરેલી કામની કુપિત થયે છતાં પણ કાંમાતુર જીવ તેનીનો આદર કરતો જાય છે. એવી કામાંધતાને ધિકાર પડો.

(૧૦૪) જેનો સંયોગ થયો છે તેનો વિયોગ તો અવશ્ય વ્હેલો મોડો થવાનોજ છે. ત્યારે વિયોગ વચ્ચે શા માટે હૃદયને શલ્યરૂપ શોક કરવોજ જોઈયે ? તેવા દુઃખદાયી શોકથી શું વલ્લવાનું છે ?

(૧૦૫) મમતા વિના શોક થતો નથી. જ્ઞાન વૈરાગ્યથી તે મમતા ઘટે છે. સમ્યગ્જ્ઞાન યા અનુભવ જ્ઞાનથી ગાંઠ તૂટે છે અને હૃદયનું વલ્લ વધવાથી ઘટમાં વિવેક જાગવાથી શોકાદિકને અંતરમાં ઘેસવાનો અવકાશ મળતો નથી.

(૧૦૬) કફના વિકારવાલું નારીનું મુખ ક્યાં અને અમૃતથી ભરેલો ચંદ્રમા ક્યાં ? તે બંને વચ્ચે મહાન્ અંતર છતાં મંદબુદ્ધિ એવા કામી લોકો તેમનું એક્ય સરસ્વાપણુંજ માને છે.

(૧૦૭) હાથીના કાનની માફક ચપલ-ક્ષણવારમાં હેહ દે એવા વિષય ભોગને પરિણામે માઠા વિપાક આપવાવાળા જાણ્યા છતાં તજી ન શકાય એ કેવલ મોહનીજ પ્રવલ્લતા દેખાય છે.

(૧૦૮) એક એક ઇંદ્રિયની વિષય લંપટતાથી પતંગીયા, ભમરા, માછલાં, હાથી અને હરણ પ્રાણાંત દુઃખ પામે છે તો એકી સાથે યાંચે ઇંદ્રિયોને પરવશ પડેલા પામર પ્રાણીયોનું તો કહેવુંજ શું ?

(૧૦૯) જેમ ઇંધનથી અગ્નિ શાંત થતો નથી, પરંતુ તે વૃદ્ધિ જ પામે છે તેમ વિષય ભોગથી ઇન્દ્રિયો તૃપ્ત થતી નથી પરંતુ તેથી તૃષ્ણા વધતી જાય છે. અને જેમ જેમ વિશેષે વિષય સેવન કરવા જીવ લલ્લવાય છે તેમ તેમ અગ્નિમાં આહૂતિની પેરે કામાગ્નિની વૃદ્ધિ થયા કરે છે.

(૧૧૦) અનુભવ જ્ઞાનીયોષ્ યુક્તજ કહ્યું છે કે જ્ઞાન-વૈરાગ્યજ પરમભિન્ન છે, કામ ભોગજ પરમશત્રુ છે, અહિંસાજ પરમ ધર્મ છે અને નિર્નારીજ પરમ જરા છે (કેમકે જરા વિષયલંપટીનો શીઘ્ર પરાભવ કરે છે.)

(૧૧૧) વહી યુક્તજ કહ્યું છે કે તૃષ્ણા સમાન કોઈ વ્યાધિ નથી અને સંતોષ સમાન કોઈ સુખ નથી.

(૧૧૨) પવિત્ર જ્ઞાનામૃત યા વૈરાગ્યરસથી આત્માને પોષવાથી તૃષ્ણાનો અંત આવે છે અને સંતોષ ગુણની પ્રાપ્તિ અને વૃદ્ધિ થાય છે.

(૧૧૩) સંતોષ સર્વ સુખનું સાધન હોવાથી મોક્ષાર્થી જનોષ્ તે અવશ્ય સેવન કરવા યોગ્ય છે. અને લોભ સર્વ દુઃખનું મૂલ હોવાથી અવશ્ય તજવા યોગ્ય છે. લોભ-બુદ્ધિ તજવાથી સંતોષ ગુણ વાધે છે.

(૧૧૪) ક્રોધાદિ ચારે કપાય, સંસારરૂપી મહાવૃક્ષનાં ડંડા મજબૂત મૂલ છે. સંસારીનો અંત કરવા ઇચ્છનાર મોક્ષાર્થીષ્ કપાય-

નોજ અંત કરવો યુક્ત છે. કષાયનો અંત થયે છતેં ભવનો અંત થયોજ સમજવો.

(૧૧૬) ઉપશમ ભાવથી ક્રોધને ટાલવો, વિનયભાવથી માનને ટાલવો, સરલભાવથી માયા-રૂપટનો નાશ કરવો અને સંતોષથી લોભનો નાશ કરવો. કષાયને ટાલવાનો એજ ઉપાય જ્ઞાનીયોએ વતાવ્યો છે.

(૧૧૬) રાગ અને દ્વેષથી ઉક્ત ચારે કષાયને પુષ્ટિ મળે છે માટે વીતરાગ પ્રભુએ સર્વ કર્મનો જડ જેવા રાગ અને દ્વેષનેજ મૂળથી ટાલવા વારંવાર ઉપદેશ કર્યો છે. દ્વેષથી ક્રોધ અને માનની તથા રાગથી માયા અને લોભની વૃદ્ધિ થાય છે. રાગ-દ્વેષનો ક્ષય થવાથી સર્વ કષાયનો સ્વતઃ ક્ષય થઈ જાય છે. માટે મોક્ષાર્થીએ રાગ-દ્વેષનો અવશ્ય ક્ષય કરવો યુક્ત છે.

(૧૧૭) વિષય ભોગનો લાલસાથી રાગ-દ્વેષની ઉત્પત્તિ અને વૃદ્ધિ થાય છે માટે મોક્ષાર્થીએ વિષય લાલસાને તજીને સહજ સંતોષ ગુણ સેવવો યુક્ત છે.

(૧૧૮) વિવિધ વિષયની લાલસાવાહું મલીન મનજ દુર્ગતિનું મૂળ છે માટે એવા મનનેજ મારવા મહાશયો માર દર્શને કહે છે.

(૧૧૯) મનને માર્યાથી ઇન્દ્રિયો સ્વતઃ મરી જાય છે. ઇન્દ્રિયોના

મરણથી વિષયલાલસાનો અંત આવવાથી રાગદ્વેષરૂપ કષાયનો પળ અંત આવે છે, રાગદ્વેષ રૂપ કષાયનો ક્ષય થવાથી ઘાતિ કર્મનો ક્ષય થાય છે અને અનંત જ્ઞાનાદિક સહજ અનંત ચતુષ્ટયી પ્રગટ થાય છે. યાવત્ અવશિષ્ટ અઘાતિ કર્મનો પળ અંત થતાંજ અજ અવિનાશી મોક્ષ પદવી પ્રાપ્ત થાય છે.

(૧૨૦) મન અને ઇન્દ્રિયોને વશ કરીને વિષયલાલસા તજવાથી આવો અનુપમ લાભ થતો જાણીને કોણ હતભાગ્ય કામભોગની વાંછા કરીને આવા શ્રેષ્ઠ લાભ થકી ચૂકશે ? મુમુક્ષુ જનોને તો વિષયવાંછા હાલાહલ ક્ષેર જેવી છે.

(૧૨૧) વિષયલાલસા હાલાહલ ક્ષેરથી પળ આકરી છે કેમકે ક્ષેરતો સ્વાધા વાદજ જીવનું જોશ્વમ કરે છે અને વિષયનું ચિંતવન કરવા માત્રથી ચારિત્ર-પ્રાણનું જોશ્વમ થાય છે. અથવા વિષ સ્વાદું છતું એકજ વસ્તુ મારે છે પણ વિષયવાંછા તો જીવને ભવોભવ ભટકાવે છે.

(૧૨૨) વિષયસુખને વૈરાગ્ય યોગે તજીને ફરી વાંછનાર વમન-ભક્ષી શ્વાનની ઉપમાને લાયક છે.

(૧૨૩) યોગમાર્ગથી પતિત થતા મુમુક્ષુને યોગ્ય આલંબન આપીને પાછો માર્ગમાં સ્થાપવામાં અનર્ગલ લાભ રહેલો છે.

(૧૨૪) જેમ રાજીમતિયે રથનેમિને તથા નાગિલાણ ભવદેવ-

મુનિને તથા કોશાણ સિંહ ગુફાવાસી સાધુને પ્રતિવોધ આપીને સંયમ માર્ગમાં પુનઃ સ્થાપ્યા તેમ નિઃસ્વાર્થ બુદ્ધિથી મોક્ષાર્થી જીવને અવસર યોગ્ય આલંબન આપનાર મોટો લાભ હાંસલ કરી શકે છે.

(૧૨૫) મોક્ષાર્થી જનોણ હમેશાં ચઢતાના દાંચલા લેવા યોગ્ય છે પણ પડતાના દાંચલા લેવા યોગ્ય નથી. ચઢતાના દાંચલાથી આત્મામાં શૂરાતન આવે છે, અને પડતાના દાંચલાથી કાયરતા આવે છે.

(૧૨૬) ચ્હાય તો પુરુષ હોય કે સ્ત્રી હોય પણ સ્વરો પુરુષાર્થ સેવવાથીજ તે સદ્ગતિ સાધી શકે છે. પુરુષ છતાં પુરુષાર્થહીન હોય તો તે પુંગણમાં નથી અને સ્ત્રી છતાં પુરુષાર્થયોગે પુંગણનામાં ગણવા યોગ્યજ છે. પૂર્વે અનેક ઉત્તમ સ્ત્રીઓએ પુરુષાર્થના વળે પરમપદનો અધિકાર પ્રાપ્ત કર્યો છે. મોક્ષાર્થી જનોણ એવા ચઢતાના દાંચલા લેવા યોગ્ય છે. તેથી સ્વપુરુષાર્થ જાગૃત થાય છે.

(૧૨૭) કેવલ પુરુષજ પરમપદનો અધિકારી છે, સ્ત્રીને તેવો અધિકાર નથી એમ ઘોલનારા પક્ષપાતી યા મિથ્યાભાષી છે સ્વરી વાત તો એ છે કે જે સ્વરો પુરુષાર્થ સેવે છે તે ચ્હાય તો પુરુષ હોય ચ્હાતો સ્ત્રી હોય પણ અવશ્ય પરમપદનો અધિકારી હોવાથી પરમ-પદ મોક્ષસુખને સાધી શકે છે. પુરુષની પેરે અનેક સ્ત્રીઓએ પૂર્વે પરમપદ સાધેલું છે.

(૧૨૮) સમ્યગ્ જ્ઞાનદર્શન અને ચારિત્રતું વિધિવત્ પાલન કરવું તે સ્વરો પુરુષાર્થ છે. પુરુષાર્થહીન કાયર માણસો તેમ કરી શકતાં નથી.

(૧૨૯) અહિંસાદિક પાંચ મહાવ્રત તથા રાત્રીભોજનનો સર્વથા ત્યાગ કરવારૂપી છટું વ્રત વિવેકબુદ્ધિથી સમજીને ગ્રહણ કરી સિંહની પેરે શૂરવીરપણે તે સર્વ વ્રતોતું યથાવિધિ પાલન કરવું તથા અન્ય યોગ્ય-અધિકારી સ્ત્રીપુરુષોને શુદ્ધ માર્ગ સમજાવી સન્માર્ગમાં સ્થાપી તેમને યથોચિત સહાય આપવી તે સ્વરો કલ્યાણનો માર્ગ છે.

(૧૩૦) સર્વ જીવોને આત્મ સમાન લેખીને કોઈને કોઈ રીતે મનથી, વચનથી કે કાયાથી હણવો નહિં, હણાવવો નહિં કે હણનારને સંમત થવું નહિં એ પ્રથમ મહાવ્રતતું સ્વરૂપ છે. એમ સર્વત્ર સમજી લેવાતું છે.

(૧૩૧) ક્રોધાદિક કષાયથી, ભયથી કે હાસ્યથી જૂઠ વોલવું નહિં, જૂઠ વોલાવવું નહિં તેમજ જૂઠ વોલનારને સંમત થવું, નહિં એ વીજું મહાવ્રત છે. પવિત્ર શાસ્ત્રના માર્ગને મૂકીને સ્વચ્છંદે વોલનાર મૃષાવાદીજ છે.

(૧૩૨) પવિત્ર શાસ્ત્રની આજ્ઞા વિરુદ્ધ કોઈપણ चीज સ્વામીની રજા વિના લેવી નહિં, લેવડાવવી નહિં, તેમજ લેનારને સંમત થવું

नहिं. संयमना निर्वाह माटे जे कांइ अशन वसनादिक जरूर होय ते पण शास्त्र आज्ञा मुजव सद्गुरुनी संमति लइने अदीनपणे गवे-पणा करतां निर्दोष मळे तोज ग्रहण करवुं ए त्रीजुं महाव्रत कहुं छे.

(१३३) देव, मनुष्य के तिर्यंच संवंधी विषयभोग मन, वचन, के कायाथी सेववा नहिं बीजाने सेवडाववा नहिं अने सेवनारने संमत थवुं नहिं ए चोथुं महाव्रत जाणवुं.

(१३४) कंइ पण अल्प मूल्यवाळी के बहु मूल्यवाळी वस्तु उपर मुर्छा राखवी नहिं, संयमने बाधकभूत कोइ पण वस्तुनो संग्रह करवो नहि, कराववो नहि, तेमज करनारने संमत थवुं नहि. ए पांचमुं महाव्रत छे.

(१३५) अशन, पाणी, खादिम के खादिम रात्री समये (सूर्य अस्त पछी अने सूर्य उदय पहेलां) सर्वथा वापरवा नहिं वपराववा नहि तेमज वापरनारने संमत थवुं नहिं ए छठुं व्रत छे.

(१३६) पूर्वोक्त सर्व महाव्रतोलुं यथाविधि पालन करतां जेम रागद्वेषनी हानी थाय तेम सावधानपणे प्रवृत्ति निवृत्ति मार्ग स्वी-कारी तेनो यथार्थ निर्वाह करवो, अने अन्य आत्मार्थीजनोने यथाशक्ति यथावकाश सहाय करवी ते उत्तम प्रकारनो पुरुषार्थ छे.

(१३७) सद्गुरुनुं शरण लही तेमनी पवित्र आज्ञानुसारे वर्त-नार महाशयोनो सकळ पुरुषार्थ सफल थाय छे.

(૧૩૮) સદ્ગુરુની કૃપાથી માત્ર થયેલા સદ્બોધવડે, સંયમ માર્ગમાં આવતા અપાયો સહેલાઈથી દૂર કરી શકાય છે.

(૧૩૯) મુમુક્ષુજનોએ ચંદ્રની પેરે શીતલ સ્વભાવી, સાયરની જેવા ગંભીર, મારંડ પંખીની જેવા પ્રમાદ રહીત, અને કમળની પેરે નિર્લેપ થવું જોઈએ. યાવત મેઠુ પર્વતની પેરે નિશ્ચલતા ધારીને સિંહની જેમ શૂરવીર થઈને વૃષભની પેરે નિર્મલ ધર્મની ધુરા મુનિજનોએ અવશ્ય ધારવી જોઈએ.

(૧૪૦) મુમુક્ષુજનોએ કંચન અને કામરૂપી દૂરથીજ તજવાં જોઈએ.

(૧૪૧) મુમુક્ષુજનોએ રાય અને રંકને સરસા લેખવા જોઈએ. તથા સમભાવથી તેમને ધર્મ ઉપદેશ આપવો જોઈએ.

(૧૪૨) મુમુક્ષુજનોએ નારીને નાગળી સમાન લેખી તેણીને સંગ સર્વથા તજવો જોઈએ. નારીના સંગથી નિશ્ચે કલંક ચડે છે.

(૧૪૩) મુમુક્ષુજનોએ સમરસ ભાવમાં ઝીલતાં થકાં શાસ્ત્ર અવગાહન કર્યાં કરવું જોઈએ.

(૧૪૪) મુમુક્ષુજનોએ અધિકારીની હિતશિક્ષા હૃદયમાં ધારીને સ્વ શક્તિને ગોપવ્યા વિના તેનું યત્નથી પાલન કરવું જોઈએ. કોઈ

રીતે અધિકારીની હિતશિક્ષાનો અનાદર નજ કરવો જોઈએ.

(૧૪૫) મુમુક્ષુ જનોએ ક્ષુધાદિકનો ઉદય થયે છે તે ગુર્વાદિકની સંમતી લઈને નિર્દોષ આહાર પાળીની ગવેષણા કરી તેવો નિર્દોષ આહાર પ્રમુખ મળે તો તે અર્દીનપણે લઈને ગુર્વાદિકની સમીપે આવીને તેની આલોચના કરી ગુર્વાદિકની રજાથી અન્ય મુમુક્ષુ જનની યથાયોગ્ય ભક્તિ કરીને લોલુપતા રહીત લાવેલો આહાર સંયમના નિર્વાહ માટે વાપરતાં મનમાં સમભાવ રાખી તેને વસ્ત્રાણ્યા કે વસ્ત્રોડ્યાવિના પવિત્ર મોક્ષના માર્ગમાં પુનઃ કટિ વદ્ધ થઈને વિશેષે ઉદ્યમ કરવો જોઈએ.

(૧૪૬) મુમુક્ષુ જનોની શાસ્ત્ર આજ્ઞા મુજબ વર્તીને કરવામાં આવતી માધુકરી ભિક્ષાને જ્ઞાની પુરુષો 'સર્વ સંપત્ કરી' કહે છે.

(૧૪૭) મુમુક્ષુ જનોની શાસ્ત્ર આજ્ઞા વિરુદ્ધ વર્તીને કરવામાં આવતી ભિક્ષાને જ્ઞાની પુરુષો 'બલહરણી' કહીને બોલાવે છે.

(૧૪૮) કેવલ અનાથ અશરણ એવા આંધળાં પાંગળાં વિગેરે દીનજનોની ભિક્ષાને જ્ઞાની પુરુષો 'વૃત્તિ ભિક્ષા' કહીને બોલાવે છે.

(૧૪૯) મુમુક્ષુ જનોએ શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ માર્ગે વર્તતાં થતી 'બલહરણી' ભિક્ષાને સર્વથા તજીને શાસ્ત્ર વિહિત માર્ગે વર્તીને 'સર્વ સંપત્કરી' ભિક્ષાનો જ સ્વપ્ન કરવો યુક્ત છે.

(૧૫૦) મુમુક્ષુ જનોએ અક્રૂત, અકારિત અને અસંકલ્પિતજ આહાર ગવેષીને ગ્રહણ કરવો જોઈએ. પોતે નહિ કરેલો નહિ કરાવેલો તેમજ પોતાને માટે સ્વાસ સંકલ્પીને ગૃહસ્થાદિકે નહિ કરેલો કે કરાવેલોજ આહાર મુમુક્ષુ જનોને કલ્પે છે. તેવો પણ આહાર ગવેષણા કરતાં મઠી શકે છે.

(૧૫૧) યતિ ધર્મ યાને મુમુક્ષુ માર્ગે અતિ દુષ્કર કહ્યો છે કેમકે તેમાં એવા નિર્દોષ આહારથીજ સંયમ નિર્વાહ કરવાનો કહ્યો છે.

(૧૫૨) ગૃહસ્થ જનો પોતાને માટે અથવા પોતાના કુટુંબને માટે અન્ન પાનાદિક નીપજાવતા હોય તેમાં એવો શુભ વિચાર કરે કે આપણે માટે કરવામાં આવતા આ અન્ન પાણીમાંથી કદાચ ભાગ્ય યોગે કોઈ મહાત્માના પાત્રમાં થોડું પણ અપાશે તો મોટો લાભ થશે. આવો શુભ વિચાર ગૃહસ્થ જનોને હિતકારીજ છે.

(૧૫૩) એવા શુભ ચિંતન યુક્ત ગૃહસ્થોએ પોતાને માટે કે પોતાના કુટુંબને માટે નીપજાવેલાં અન્ન પાણી વિગેરે મુમુક્ષુ મુનીને લેવામાં વાધક નથી.

(૧૫૪) નિર્દોષ આહાર લાવી વિધિવત્ તે વાપરનાર મુનિ સંયમની શુદ્ધિ કરી શકે છે. તેથી ઝલટી રીતે વર્તતાં સંયમની વિરાધના થાય છે.

(૧૫૫) મુમુક્ષુજનોએ શબ્દ, રુપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ સંવંધી સર્વ વિષયઆસક્તિથી સાવધપણે દૂર રહેવું યુક્ત છે.

(૧૫૬) મુમુક્ષુજનોએ વિષય વાસનાનેજ હઠાવવા યત્ન કરવો જોઈએ.

(૧૫૭) મુમુક્ષુજનોએ ગૃહસ્થોનો પરિચય તર્જીને બ્રહ્મચર્યની સ્ત્રૂવ પુષ્ટિ થાય તેમ પવિત્ર જ્ઞાન ધ્યાયનો સતત અભ્યાસ કરવો જોઈએ.

(૧૫૮) મુમુક્ષુજનોએ સ્ત્રી, પશુ, પંડગ વિનાનું સંયમને અનુકૂલ સ્થાનજ રહેવાને પસંદ કરવું જોઈએ.

(૧૫૯) મુમુક્ષુજનોએ કામવિકાર પેદા થાય એવી કોઈ પણ ચેષ્ટા કરવી ન જોઈએ. સ્ત્રી કથા, સ્ત્રી શય્યા, સ્ત્રીનાં અંગોપાંગનું ની-રીક્ષણ, સ્ત્રી સમીપે સ્થિતિ, પૂર્વે કરેલી કામક્રીડાનું સ્મરણ, સ્ત્રિગ્રધ ભોજન તથા પ્રમાણાતિરક્ત ભોજન, તથા શરીર વિભૂષાદિક સર્વે તજવાં જોઈએ.

(૧૬૦) મુમુક્ષુજનોએ પૂર્વે થયેલા મહા પુરુષોના પવિત્ર ચારિ-ત્રને જાણીને તેમનું વનતું અનુકરણ કરવાને સદા સાવધાન ર-હેવું જોઈએ.

(१६१) मुमुक्षुजनोए गमे तेवा संयोगोमां संयमथी चलायमान थवुं न जोइए. देव, मनुष्य के तिर्यंचे करेला सर्व अनुकूल के प्रति-कूल उपसर्ग परीषहोने अदीनपणे आत्म कल्याणार्थे सहन करवा जोइए.

(१६२) मुमुक्षुजनोए मार्गमां चालतां धुंसरा प्रमाण भुमीने आगळ जोतां कोइ पण न्हाना के मोटा जीवने जोखम न पहोंचे तेम करुणा नजरथी तपासीने चालवुं जोइए.

(१६३) मुमुक्षु जनोए जरूर पडतुं बोलता कोइने अप्रीति न उपजे एवुं हित मित मिष्ट अने सत्य धर्मने बाधक न थाय तेवुं भाषण करवुं जोइए.

(१६४) मुमुक्षु जनोए संयमना निर्वाह माटे जरूर पडये छते ४२ दोष रहीत आहार पाणी विगेरे गुर्वादिकनी संमतिथी लावीने विधिवत् वापरवां जोइए.

(१६५) मुमुक्षु जनोए कोइपण वस्तु लेतां या मूकतां कोइ पण जीवनी विराधना थइ न जाय तेम संभाळीने ते वस्तु लेवी मूकवी जोइए.

(१६६) मुमुक्षु जनोए लघुनीति वडीनीति विगेरे शरीरना सर्व मलनो त्याग निर्जीव स्थानमां जइने विधिवत् करवो जोइए.

(૧૬૭) મુમુક્ષુજનોએ મુખ્યપણે મનને ગોપવીને ધર્મ ધ્યાનમાં જોડું જોડે. જેમ વને તેમ તેને વિવિધ વિકલ્પ જાલથી મુક્ત રાખવું જોડે.

(૧૬૮) મુમુક્ષુજનોએ મુખ્યપણે તથાપ્રકારના કારણાવિના મૌનજ ધારણ કરી રહેવું જોડે. જરૂર જણાતાં સત્ય નિર્દોષજ ભાષણ કરવું જોડે.

(૧૬૯) મુમુક્ષુજનોએ મુખ્યપણે સંયમાર્થે જવા આવવાની જરૂર ન હોય તો કાયાને કાચવાની પેરે ગોપવી રાખવી જોડે સ્થિર આસન કરીને પવિત્ર જ્ઞાન ધ્યાનનોજ અભ્યાસ કરવો જોડે.

(૧૭૦) મુમુક્ષુજનોએ ચાલવાની, વેસવાની, ઉઠવાની, સુવાની, સ્વાવાની, પીવાની કે વોલવાની જે જે ક્રિયા કરવી પડે તે તે કોઈ જીવને ઇજા ન થાય તેમજ સંભાળથીજ કરવી જોડે.

(૧૭૧) મુમુક્ષુજનોએ રસગૃહ નહિ થતાં પરિમિતભોજી થવું જોડે.

(૧૭૨) મુમુક્ષુજનોએ સંયમ અનુષ્ઠાનને સમજપૂર્વક પ્રમાદ રહિત સેવીને અન્ય મુમુક્ષુજનોને યથાશક્તિ સંયમમાં સહાયભૂત થવું જોડે. એક ક્ષણ માત્ર પણ કલ્યાણાર્થીએ પ્રમાદ કરવો ન જોડે.

(૧૭૩) પ્રીય મનોહર અને સ્વાધીન ભોગને જે જાણી જોઈને તજે છે, તેજ સ્વરો ત્યાગી કહેવાય છે.

(૧૭૪) વસ્ત્ર, ગંધ, માલ્ય અલંકાર તથા સ્ત્રી શય્યાદિક નહિ મલ્લવા માત્રથી ભોગવતો નથી. પણ મનથી તો તેવા વિષયમાં સાર માનીને મગ્ન રહે છે તે ત્યાગી કહેવાય નહીં.

(૧૭૫) જો જઠમાં મચ્છની પદ પંક્તિ માલૂમ પડે કે આકાં-શમાં પંચીની પદ પંક્તિ જણાય, તોજ સ્ત્રીના ગહન ચરિત્રની સમજ પડી શકે, તાત્પર્ય કે સ્ત્રીના ચરિત્રનો પાર પામવો અશક્ય છે.

(૧૭૬) પ્રિયાલાપથી કોઈની સાથ વાત કરતી કામની કટાક્ષ-વડે કોઈ અન્યને સ્નાનમાં સમજાવતી હોય તેમ વળી હૃદયથી તો કોઈ વીજાનું ધ્યાન [ચિંતવન] કરતી હોય, એવી સ્ત્રીની ચંચલતાને ધિક્કાર પડો. સ્ત્રીઓ પ્રાયઃ કપટનીજ પેટી હોય છે.

(૧૭૭) જો મન વૈરાગ્યના રંગથી રંગાયલું ન હોય તો દાન, શીલ, અને તપ કેવલ કષ્ટરૂપજ થાય છે. વૈરાગ્ય યુક્ત કરેલી સર્વ ધર્મ કરણી કલ્યાણકારી થાય છે. યાદે જેમ વને તેમ વૈરાગ્ય ભાવની વૃદ્ધિ કરવી યુક્ત છે. તે વિના અલુણા ધાન્યની પેરે ધર્મ કરણીમાં લ્હેજત આવતી નથી, વૈરાગ્ય યોગે તેમાં ભારે મીઠાશ આવે છે.

(૧૭૮) અભિનવ અધ્યાત્મિક શાસ્ત્રો વાંચવાથી સહજે વૈરાગ્યની વૃદ્ધિ થાય છે.

(૧૭૯) મૈત્રી, મુદિતા, કરુણા અને મધ્યસ્થ એવી ચાર ભાવનાઓનું સંયમના કામીએ અવગ્ય સેવન કરવું જોઈએ.

(૧૮૦) જગતના સર્વ જંતુઓ આપણા મિત્ર છે, કોઈ પળ આપણા શત્રુ નથી, તે સર્વ સુખી થાઓ, કોઈ દુઃખી ન થાઓ, સર્વે સુખના માર્ગે ચાલો એવી મતિને મૈત્રીભાવના કહે છે.

(૧૮૧) સદ્ગુણીના સદ્ગુણો જોઈને ચિત્તમાં રાજી થવું. જેમ ચંદ્રને દેખીને ચક્રોર રાજી થાય છે, અથવા મેઘનો ગર્જારવ સાંભળીને મોર રાજી થાય છે; તેમ ગુણીને દેખી પ્રભુદિત થવું, અંતઃકરણમાં આનંદના ઊર્મીઓ ઊઠે તેનું નામ મુદિતા ભાવના કહેવાય છે.

(૧૮૨) કોઈ પળ દુઃખીને દેખો દયાદ્રિ દીલથી શક્તિ અનુસારે તેને સહાય કરવી તેમજ ધર્મ કાર્યમાં સીદાતા સાધર્મી બાંહેને યોગ્ય આલંબન આપવું તેનું નામ કરુણા ભાવના કહેવાય છે.

(૧૮૩) જેને કોઈપણ પ્રકારે હિતોપદેશ અસર કરી શકે નહિં એવા અત્યંત કઠોર મનવાળા જીવ ઉપર પળ દ્વેષ નહિ કરતાં તેવાથી દૂરજ રહેવું તેનું નામ મધ્યસ્થ ભાવના કહેવાય છે.

(૧૮૪) વીજી પળ અનિત્ય, અશરણ, સંસાર, એકત્વ, અન્યત્વ, અશુચિત્વ, આશ્રય, સંવર, નિર્જરા, લોક સ્વભાવ, વોધિ દુર્લભ અને સ્વ તત્ત્વનું ચિંતનરૂપ દ્વાદશ અનુષ્ઠાના, -ભાવના કહી છે.

(૧૮૫) ભાવનાભવનાશિનિ અર્થાત્ આવી ઉત્તમ ભાવનાથી થવ સંતનિનો ક્ષય થઈ જાય છે, અને શાંતરસની વૃદ્ધિથી ચિત્તની

શાંતિ-પ્રસન્નતા થાય છે. માટે મોક્ષાર્થી જનોએ અવશ્ય ઉક્ત ભાવના-ઓનો અભ્યાસ કર્યા કરવો યુક્ત છે.

(૧૮૬) ગમે તેટલી કઠા પ્રાપ્ત થાય, ગમે તેવો આકરો તપ તપાય, અથવા નિર્મલ કિર્તિ પ્રસરે પરંતુ અંતરમાં વિવેક કઠા જો ન પ્રગટી તો તે સર્વ નિષ્ફલજ છે. વિવેક કઠાથી તે સર્વની સફળતા છે.

(૧૮૭) વિવેક એ એક અભિનવ સૂર્ય યા અભિનવ નેત્ર છે. જેથી અંતરમાં વસ્તુ તત્ત્વનું યથાર્થ દર્શન થાય એવું અજવાલું થાય છે માટે બીજી બધી જંજાલ તજીને કેવલ વિવેકકઠા માટે ઉદ્યમ કરવો યુક્ત છે.

(૧૮૮) સત્ સમાગમ યોગે હિતોપદેશ સાંભળવાથી યા તો આપ્ત પ્રણીત શાસ્ત્રના ચિર પરિચયથી વિવેક પ્રગટે છે.

(૧૮૯) વિવેકવડે સત્યાસત્યનો નિર્ણય કરી શકાય છે. તે વિના હિતાહિત કૃત્યાકૃત્ય ભક્ષ્યાભક્ષ્ય પેયાપેય, ઉચિતાનુચિત કે ગુણદોષની સ્વાત્રી થઈ શકતી નથી. વિવેક વડેજ અસત્ વસ્તુને ટ્યાગ કરીને સદ્ વસ્તુનો સ્વીકાર કરી શકાય છે.

(૧૯૦) જેમ નિર્મલ આરિસામાં સામી વસ્તુનું વરાવર પ્રતિબિંબ પડી રહે છે, તેમ નિર્મલ વિવેકયુક્ત હૃદયમાં વસ્તુનું યથાર્થ ભાન થાય છે. જેમ સૂક્ષ્મ દર્શક યંત્રથી સુક્ષ્મ વસ્તુ સહેલાઈથી દેખી શ-

કાય છે. તેમ વિવેકના અધિકાધિક અભ્યાસથી સુક્ષ્મમાં સુક્ષ્મને દુરમાં દુર રહેલો પદાર્થનું યથાર્થ ભાન થઈ શકે છે માટેજ જ્ઞાની પુરુષો વિવેક રહીતને પશુ માને છે.

(૧૯૧) વિવેકી પુરુષ આ મનુષ્ય ભવના ક્ષણને પણ લાચણો (લક્ષ મુલ્ય અથવા અમુલ્ય) લેતો છે.

(૧૯૨) જેમ રાજહંસ પક્ષી ક્ષીર નીરને જુદાં કરીને ક્ષીર માત્ર ગ્રહે છે. તેમ વિવેકી પુરુષ દોષ માત્રને તર્જી ગુણ માત્રને ગ્રહણ કરે છે.

(૧૯૩) મનની ક્ષુદ્રતા (પારકાં છિદ્ર જોવાની બુદ્ધિ) મટવા-થીજ ગુણ ગ્રાહકતા આવે છે. ગુણ ગુણિનો યોગ્ય આદરસત્કાર કરવારૂપ વિનયગુણથી ગુણ ગ્રાહકતા વધતી જાય છે.

(૧૯૪) વિનય સર્વ ગુણોનું વશીકરણ છે. ભક્તિ યા વાહ્યસેવા, હૃદય પ્રેમ યા વહુમાન સદ્ગુણની સ્તુતિ અવગુણને ઢાંકવા અને અવજ્ઞા, આશાતના, હેલના, નિંદા, કે રિંસાથી દૂર રહેવું એવા વિનયના મુખ્ય પાંચ પ્રકાર છે.

(૧૯૫) જેમ અણધોયેલા મેલા વહ્ન ઉપર મેલ ચઢી શકતો નથી. અથવા વિષમ ભુમિમાં ચિત્ર ઉઠી શકતું નથી. તેમ વિનયાદિ ગુણ હિનને સત્ય ધર્મની પ્રાપ્તી થઈ શકતી નથી.

(૧૯૬) વિનયાદિ સદ્ગુણ સંપન્નને સહેજે ધર્મની પ્રાપ્તી થઈ શકે છે.

(૧૯૭) વિનયાદિ શૂન્યને વિગ્રાદિક ઝલટી અનર્થકારી થાય છે. માટે પ્રથમ વિનયાદિકનોજ અભ્યાસ કરવો યોગ્ય છે.

(૧૯૮) ધર્મની યોગ્યતા-પાત્રતા પ્રાપ્ત કરવી એ પ્રથમ અવશ્ય-જનું છે. તુળ થકી ગાયને દુધ થાય છે અને દુધ થકી સર્પને જ્વેર થાય છે. એ ઉપરથીજ પાત્રાપાત્રનો વિવેક ધારવો પ્રગટ સમજાય છે.

(૧૯૯) ધર્મની યોગ્યતા મેળવવા માટે નીચેના ૨૧ ગુણોનાં સ્વૂચ અભ્યાસ કરવો સ્વાસ જરૂરનો છે.

૧ અસુદ્રતા-ગંધીરતા-ગુણ ગ્રાહકતા. ૨ સોમ્યતા-વસન્નતા. ૩ નિરોગતા-અંગ સૌષ્ઠ્ય-સુંદરાકૃતિ. ૪ જનમિય-લોકમિય. ૫ અ-ક્રુરતા-મનની કોમલતા-નરમાશ. ૬ ભીરુતા પાપ યા અપવાદર્થી વીવાપણું. ૭ અશઠતા-નિષ્કપટીપણું-સરલતા. ૮ દાક્ષિણ્યતા મોટાની અનુજા પાઠવી તે. ૯ લજાલુતા-મર્યાદા શીલપણું-માજા. ૧૦ દં-ચાલુતા-કરુણા. ૧૧ સમદૃષ્ટિ-મધ્યસ્થતા-નિષ્પક્ષપાતપણું. ૧૨ ગુણ રાગીપણું. ૧૩ સત્યવાદીપણું-સત્યમિયતા. ૧૪ સુપક્ષ-ધર્મીકુટુંબ હોવાપણું. ૧૫ દીર્ઘ દર્શિતા-લાંબી નજર પહોંચાડવાપણું. ૧૬ વિ-શેષજ્ઞતા-લાંબી સમજ. ૧૭ વૃદ્ધાનુસારીપણું શિષ્ટાનુસારિતા. ૧૮ વિનોત્તના-નમ્રતા. ૧૯ કૃદજ્ઞતા-કર્યા ગુણનું જાણપણું. ૨૦ પરોપ-

કારતા-પરહિતૈ પિતા. ૨૧ લબ્ધલક્ષતા-કાર્યદક્ષતા-સુનિપુણતા, કઠાકૌશલ્ય.

(૨૦૦) પુર્વોક્ત ગુણના અભ્યાસ રહિત યોગ્યતા ત્રિનાજ ધર્મની પ્રાપ્તી થવી વંધ્યાપુત્ર અથવા શશશ્રંગની પેરે અશક્ય છે.

(૨૦૧) યોગ્ય જીવને પણ સત્ય ધર્મની પ્રાપ્તિ વહુધા શ્રમણ નિર્ગ્રંથદ્વારા હિતોપદેશ સાંભળવાથીજ થાય છે. માટે યોગ્ય જીવને પણ સત્ સમાગમની સ્વાસ્થ અપેક્ષા રહેછેજ.

(૨૦૨) હજારો ગ્રંથ વાંચવાથી સાર ન મળે એવો સરસ સાર ક્ષણ માત્રમાં સત્સમાગમથી ભાગ્ય યોગે મળી શકે છે.

(૨૦૩) દુર્જનો છતે યોગે તેવા લાભથી કમનશીવજ રહેછે.

(૨૦૪) સજ્જનોને તો દુર્જનોની હૈયાતીથી અભિનવ જાગૃતિ રહે છે.

(૨૦૫) દુર્જનો સજ્જનોના નિષ્કારણ શત્રુ છે. પણ સજ્જનો તો સમસ્ત જગતના નિષ્કારણ મિત્ર છે.

(૨૦૬) દુર્જનોને દ્વિજીહ્વ સર્પ જેવા કહ્યા છે તે યથાર્થજ છે. કેમકે તે એકાંત હિતકારી સજ્જનને પણ કાટે છે.

(૨૦૭) સજ્જનો તો એવા સ્વારીલા-ઝેરીલા દુર્જનોને પણ દુહ-વવા ઇચ્છતા નથી એજ તેમનું ઉદાર આશયપણું સૂચવે છે.

(૨૦૮) કાગડાને કે કોયલાને ગમે તેટલો ધોયો હોય તોપણ તે તેની કાલાશ તજેજ નહિ તેમ દુર્જનને પણ ગમે તેટલું જ્ઞાન આપો પણ તે કદાપિ કુટિલતા તજવાનો નહિ.

(૨૦૯) સજ્જનને તો ગમે તેટલું સંતાપશો તોપણ તે તેમની સજ્જનતા કદાપિ તજશેજ નહિ.

(૨૧૦) સજ્જનજ સત્ય ધર્મને લાયક છે. માટે બીજી ધમાલ તજી દેને કેવલ સજ્જનતાજ આદરવા પ્રયત્ન કરો.

(૨૧૧) વીતરાગ સમાન કોઈ મોક્ષદાતા દેવ નથી.

(૨૧૨) નિર્ગ્રંથ સાધુ સમાન કોઈ સન્માર્ગ દર્શક સાથી નથી.

(૨૧૩) શુદ્ધ અહિંસા સમાન કોઈ ભવદુઃસ્વારક ઔષધ નથી.

(૨૧૪) આત્માના સહજ ગુણોનો લોપ કરે એવા રાગદ્વેષ અને મોહાદિક દોષોને સેવવા સમાન કોઈ પ્રવલ્લ હિંસા નથી.

(૨૧૫) આત્માના જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રાદિક સદ્ગુણોને સાચવી રાખવા અથવા તે સહજ ગુણોનું સંરક્ષણ કરવું તેના સમાન કોઈ શુદ્ધ અહિંસા નથી.

(૨૧૬) આત્મ હિંસા તજ્યા વિના કદાપિ આત્મ દયા પાલી શકવાના નથી. રાગદ્વેષ અને મોહ-મમતાદિક દુષ્ટ દોષોને તજીને

સહજ-આત્મ ગુણમાં મગ્ન રહેવું એજ સ્વરી આત્મ દયા છે. વીજી ઔપચારિક જીવદયા પાઠવાનો પણ પરમાર્થ રાગાદિ દુષ્ટ દોષોને આવતા વારવાનો અને જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રાદિક સદ્ગુણોને પોષવાનોજ છે.

(૨૨૭) સત્યાદિક મહાવ્રતો પાઠવાનો પણ એજ મહાન્ ઉદ્દેશ છે. યાવત્ સકલ ક્રિયાનુષ્ઠાનનો ઉંડો હેતુ શુદ્ધ અહિંસા વ્રતની દૃઢતા કરવાનોજ છે.

(૨૨૮) એવી શુદ્ધ સમજ દીલમાં ધારો સંયમક્રિયામાં સાવધાન રહેનારા યોગીશ્વરો અવશ્ય આત્મહિત સાધી શકે છે.

(૨૨૯) એવી શુદ્ધ સમજ દીલમાં ધાર્યા વિના કેવલ અંધશ્રદ્ધાથી ક્રિયાકાંડને કરનારા સાધુઓ શીઘ્ર સ્વહિત સાધી શકતા નથી.

(૨૩૦) શુદ્ધ સમજવાળા જ્ઞાની પુરુષોનો પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી આશ્રય લઈ સંયમ પાળનારા પ્રમાદ રહિત સાધુઓ પણ અવશ્ય આત્મહિત સાધી શકે છે. કેમકે તેમના નિયામક (નિયંતા-નાયક) શ્રેષ્ઠ છે.

(૨૩૧) સુવિહિત સાધુજનો મોક્ષમાર્ગના સ્વરા સારથી છે એવી શુદ્ધ શ્રદ્ધાથી મોક્ષાર્થી ભવ્ય જનોએ, તેમનું દૃઢ આલંબન કરવું અને તેમની લગારે પણ અવજ્ઞા કરવી નહિ.

(૨૩૨) ગ્રહણ કરેલાં વ્રત યા મહાવ્રતને અઘંડ પાઠનાર સમાન કોઈ ભાગ્યશાળી નથી, તેનુંજ જીવિત સફળ છે.

(૨૩૩) ગ્રહણ કરેલાં વ્રત કે મહાવ્રતને^૧ ઘંડીને જે જીવે છે તેની સમાન કોઈ મંદભાગ્ય નથી. કેમકે તેવા જીવિત કરતાં તો ગ્રહણ કરેલા વ્રત કે મહાવ્રતને અઘંડ રાખીને મરવુંજ સારું છે.

(૨૩૪) જેને હિતકારી વચનો કહેવામાં આવતાં છતાં વિલકુલ કાને ધારતો નથી અને નહિં સાંભળ્યા જેવું કરે છે તેને છતે કાને બેહરોજ લેખવો યુક્ત છે. કેમકે તે શ્રોત્રને સફળ કરી શકતો નથી.

(૨૩૫) જે જાણી જોઈને સ્વરો રસ્તો તજીને સ્વોટે માર્ગે ચાલે છે, તે છતી આંસે આંધળો છે એમ સમજવું.

(૨૩૬) જે અવસર ઉચિત પ્રિય વચન વોલી સામાનું સમાધાન કરતો નથી તે છતે મુસે મૂંગો છે, એમ જાણા માણસે સમજવું.

(૨૩૭) મોક્ષાર્થી જનોણ પ્રથમપદે આદરવા યોગ્ય સદ્ગુરુનું વચનજ છે.

(૨૩૮) જન્મ મરણના દુઃસ્વનો અંત થાય એવો ઉપાય વિચક્ષણ પુરુષે શીઘ્ર કરવો યુક્ત છે કેમકે તે વિના કદાપિ તત્ત્વથી શાંતિ થતી નથી.

(૨૩૯) તત્ત્વજ્ઞાન પૂર્વક સંયમાનુષ્ઠાન સેવવાથીજ ભવનો અંત થાય છે.

(૨૪૦) પરભવ જતાં સંવલ માત્ર ધર્મનુંજ છે માટે તેનો વિશેષ સ્વપ કરવો તે વિનાજ જીવ દુઃખની પરંપરાને પામે છે.

(૨૪૧) જેનું મન શુદ્ધ-નિર્મલ છે તેજ સ્વરો પવિત્ર છે એમ જ્ઞાનીઓ માને છે.

(૨૪૨) જેના અંતર-ઘટમાં વિવેક પ્રગટ્યો છે, તેજ સ્વરો પાંડિત છે એમ માનવું.

(૨૪૩) સદ્ગુરુની સુખકારી સેવાને વદલે અવજ્ઞા કરવી એજ સ્વરૂં વિષ છે.

(૨૪૪) સદા સ્વપરહિત સાધવા ઉજમાલ રહેવું એજ મનુષ્ય જન્મનું સ્વરૂં ફલ છે.

(૨૪૫) જીવને બેધાન કરી દેનાર સ્નેહ રાગજ સ્વરી મદિરા છે એમ સમજવું.

(૨૪૬) ધોળે દહાડે ઘાડ પાડીને ધર્મધનને લૂંટનારા વિપયોજ સ્વરા ચોર છે.

(૨૪૭) જન્મ મરણનાં અત્યંત કટુક ફલને દેનારી તૃષ્ણાજ સ્વરી ભવવેલી છે.

(૨૪૮) અનેક પ્રકારની આપત્તિને આપનાર પ્રમાદ સમાન કોઈ શત્રુ નથી.

(૨૪૯) મરણ સમાન કોઈ ભય નથી અને તેથી મુક્ત કરનાર વૈરાગ્ય સમાન કોઈ મીત્ર નથી, વિષયવાસના જેથી નાબુદ થાય તેજ સ્વરો વૈરાગ્ય જાણવો.

(૨૫૦) વિષયલંપટ—કામાંધસમાન કોઈ અંધ નથી કેમકે તે વિવેક શૂન્ય હોય છે.

(૨૫૧) સ્ત્રીના નેત્ર કટાક્ષથી જે ન ડગે તેજ સ્વરો શૂરવીર છે.

(૨૫૨) સંત પુરુષોના સદુપદેશ સમાન વીજું અમૃત નથી. કેમકે તેથી ધન તાપ ઉપશાંત થવાથી જન્મ મરણનાં અનંત દુઃખોનો અંત આવે છે.

(૨૫૩) દીનતાનો ત્યાગ કરવા સમાન વીજો ગુહતાનો સીધો રસ્તો નથી.

(૨૫૪) સ્ત્રીનાં ગહન ચરિત્રથી ન છેતરાય તેના જેવો કોઈ ચતુર નથી.

(૨૫૫) અસંતોષી સમાન કોઈ દુઃખી નથી કેમકે તે મંમળ શેઠની જેવો દુઃખી રહે છે.

(૨૫૬) પારકી યાચના કરવા ઉપરાંત કોઈ મોટું લઘુતાનું કારણ નથી.

(૨૫૭) નિર્દોષ-નિષ્પાપ વૃત્તિસમાન વીજું સારું જીવિતનું ફલ નથી.

(૨૫૮) વુદ્ધિવલ્લ છતાં વિદ્યાભ્યાસ નહિ કરવા સમાન વીજી કોઈ જડતા નથી.

(૨૫૯) વિવેકસમાન જાગૃતિ અને મૂઢતાસમાન નિદ્રા નથી.

(૨૬૦) ચંદ્રની પેરે ભવ્ય લોકને સ્વરી શીતલતા કરનાર આ કલિકાલમાં ફક્ત સજ્જનોજ છે.

(૨૬૧) પરવશતા નર્કની પેરે પ્રાણીઓને પીઠાકારી છે.

(૨૬૨) સંયમ યા નિવૃત્તિસમાન કોઈ સુખ નથી.

(૨૬૩) જેથી આત્માને હિત થાય તેવુંજ વચન વદવું તે સત્ય છે પણ જેથી એલટું અહિત થાય એવું વચન વિચાર્યા વિના વદવું તે સત્ય હોય તો પણ અસત્યજ સમજવું. આથીજ અંધને પણ અંધ કહેવાનો શાસ્ત્રમાં નિષેધ કરેલો છે.

अध्यात्म-गीता.

प्रणमीये विश्व हित^१ जैनवाणी, महानंद तरु सींचवा अमृत पाणी;
महा मोहपुर भेदवा वज्र पाणि^२, गहन भवफंद छेदन कृपाणि^३. १

द्रव्य अनंत प्रकासक भासक तत्त्व स्वरूप,
आतम तत्त्व विबोधक सोधक सत् चिद् रूप;
नय निक्षेप प्रमाणे जाणे वस्तु समस्त,
त्रिकरण जोगे प्रणमं जैनागम सुप्रशस्त^४. २

जेणे आतमा शुद्धताए पिछाण्यो, तेणे लोक अलोकनो भाव जाण्यो;
आत्मा रमणी मुनि जगविदिता, उपदिशी तेणे अध्यात्म गीता. ३

द्रव्य सर्वना भावनो जाणग पासग एह,
ज्ञाता कर्ता भोक्ता रमता परिणति गेह;
ग्राहक रक्षक व्यापक धारक धर्म समूह,
दान लाभ भोग उपभोग तणो जे व्यूह. ४

संग्रहे एक आया वखाण्यो, नैगमे अंशथी जे प्रमाण्यो;
दुविध व्यवहार नय वस्तु वहेंचे, अशुद्ध वळी शुद्ध भासन प्रपंचे. ५

१ सर्वने हितकारी. २ इंद्र. ३ तलवार. ४ अति सुंदर.

अशुद्धपणे पणसय तेसठी^१ भेद प्रमाण,
उदय विभेदे द्रव्यना भेद अनंत कहाण;
शुद्धपणे चेतनता प्रगटे जीव विभिन्न,
क्षयोपशमिक असंख्य क्षायक एक अनुन्न^२.

६

नामथी जीव चेतन प्रबुद्ध, क्षेत्रथी असंख्य देशी विशुद्ध;
द्रव्यथी स्वगुण पर्याय पिंड, नित्य एकत्व सहज अखंड.

७

उज्जुमुए^३ विकल्प परिणामे^४ जीव स्वभाव,
वर्तमान परिणत मय व्यक्त ग्राहक भाव;
शब्दनये निज सत्ता जोतो इहतो^५ धर्म,
शुद्ध अरूपी चेतन अणग्रहतो नव^६ कर्म.

८

इणी पेरे शुद्ध सिद्धात्परूपी, मुक्त परशक्ति व्यक्त अरूपी;

१. २. त्रिनि धरे साध्य रूपे सदा तत्त्व प्रीति. ९.

समभिरूढ नये निरावरणी ज्ञानादिक गुण मुख्य,
क्षायक अनंत चतुष्टयी^७ भोगी मुग्ध अलक्ष्य;
एवभूति निर्मळ सकळ स्वधर्म प्रकास,
पूरण पर्याय प्रगटे पूरण शक्ति विलास.

१०

१ पांचसो अने त्रेसठ. २ संपूर्ण. ३ रुजुसूत्र नये. ४ अनुसारे

५ अभिलषतो, इच्छतो. ६ नवां. ७ अनंतज्ञान, दर्शन, चारित्र
अने वीर्य.

एम नय भंग संगे सनूरो, साधना सिद्धता रूप पूरो;
साधक भाव त्यां लगे अधूरो, साध्य सिद्धे नहि हेतु सूरु. ११

काळ अनादि अतीत अनंते जे पर रक्त,
संगांगी परिणामे वर्ते मोहासक्त;
पुद्गल भोगे रीझ्यो धारे पुद्गल खंध,
पर कर्ता परिणामे बांधे कर्मनो बंध. १२

बंधक वीर्य करणे उदीरे, विपाकी प्रकृति भोगवे दळ विखेरे;
कर्म उदयागता स्वगुण रोके^१, गुण विना जीव भवोभवे ढोके.^२ १३

आतमगुण आवरणे न ग्रहे आतम धर्म,
ग्राहक शक्ति प्रयोगे जोडे पुद्गल शर्म;^३
परलाभे परभोगने योगे थाये पर कीरतार,
ए अनादि प्रवर्ते बांधे पर विस्तार. १४

एम उपयोग वीर्यादि लब्धि, परभाव रंगी करे कर्म वृद्धि;
परदयादिक यदा सुह विकल्पे, तदा पुण्य कर्म तणो बंध कल्पे. १५

तेहज हिंसादिक द्रव्याश्रव करतो चंचळ चित्त,
कटुक विपाके चेतन मेळे,^४ कर्म विचित्त;^५

१ अटकावे. २ रखडे. ३ मुख. ४ एकठा करे, संचे.
५ विचित्र.

आतम गुणने हणतो हिंसक भावे थाय,
आतमधर्म^१नो रक्षक भाव अहिंस कहाय. १६

आत्मगुण रक्षणा तेह धर्म, स्वगुण विध्वंसणा ते अधर्म;
भाव अध्यात्म प्रवृत्ति, तेहथी होय संसार छित्ति^२ १७

एह प्रबोधनो कारण तारण सद्गुरु संग,
श्रुत उपयोगी चरणानंदी करी गुरु रंग;
आतम तत्त्वालंबी रमता आतम राम,
शुद्ध स्वरूपने भोगे योगे जसु^३ विसराम. १८

सद्गुरु योगथी बहुला जीव, कोइ वळी सहजथी थइ सजीव;
आत्म शक्ति करी गंठी^४भेदी, भेदज्ञानी थयो आत्मवेदी. १९

द्रव्य गुण पर्याय अनंतनी थइ परतीत,
जाण्यो आतम कर्ता भोक्ता गइ परभीत;
श्रद्धायोगे उपन्यो भासन सुनये सत्य,
साध्यालंबी चेतना वळगी आतम तत्त्व. २०

इंद्र चंद्रादि पदवी रोग जाण्यो, शुद्ध निज शुद्धता धन पिछाण्यो;
आत्मधन अन्य आपे न चोरे, कोण जग दीन वळी कोण जोरे. २१

१ ज्ञानादिक आत्मगुण. २ छेद. ३ जेने. ४ मोहग्रंथि-
रागद्वेषनी गांठ.

આતમ સર્વ સમાન નિધાન મદા સુખકંદ,
 સિદ્ધતણા સાધર્મ ? સત્તાણ ગુણ ઘંદ;
 જેહસ્વજાર્તિ તેહથી કોણ કરે વધ વંધ,
 પ્રગટ્યો ભાવ અહિંસક જાણે શુદ્ધ પ્રવંધ.

૨૨

જ્ઞાનની તીક્ષ્ણતા ચરણ તેહ, જ્ઞાન એકત્વતા ધ્યાન ગેહ;
 આત્મ બ્રાદાત્મ્યતા^૧ પૂર્ણ ભાવે, તદા નિર્મલાનંદ સંપૂર્ણ પાવે.

૨૩

ચેતન અસ્તિ સ્વભાવમાં જેહને ભાસે ભાવ,
 તેહથી ભિન્ન અરોચક રોચક આત્મ સ્વભાવ;
 સમકિત ભાવે ભાવે આતમ શક્તિ અનંત,
 કર્મ નાસનો ચિંતન નાણે ચિંતે તે મતિમંત.

૨૪

સ્વગુણ ચિંતન રસે બુદ્ધિ ઘાલે, આત્મ સત્તા ભળી જે નિહાલે;
 શુદ્ધ સ્યાદ્વાદપદ જે સંભાલે^૨, પરધરે^૩ તેહ મતિ કેમ વાલે.

૨૫

પુન્ય પાપ વે પુદ્ગલ દલ ભાસે પરભાવ,
 પરભાવે પરસંગત પામે દુષ્ટ વિભાવ;
 તે માટે નિજ ધોગી યોગીરસ સુપ્રસન્ન,
 દેવ નરક તૃણ મણિ સમ^૪ ભાસે જેહને મન્ન.

૨૬

૧ તન્મયતા, અભેદતા—એકતા. ૨ વરાવર કાલજીથી (વીતરા-
 ગની આજ્ઞાને) પાલે. ૩ નકામી વસ્તુમાં. ૪ ન્યૂનાધિકતા રહિત.

તેહ સમતા રસ તત્ત્વ સાધે, નિશ્ચલાનંદ અનુભવ આરાધે;
તીવ્ર ઘનઘાતિ^૧ નિજ કર્મ તોડે, સંધિ^૨ પડિલેહિને^૩ તે વિછોડે. ૨૭

સમ્યગ્ રત્નત્રયી રસ સાચો ચેતન રાય,
જ્ઞાનક્રિયા ચક્રે ચક્રચૂરે સર્વ અપાય,^૪
કારક^૫ ચક્ર સ્વભાવે સાધે પૂરણ સાધ્ય,
કર્તા કારણ કારજ એક થયા નિરવાધ. ૨૮

સ્વગુણ આયુધ થકી કર્મ ચૂરે, અસંખ્યાત ગુણ નિર્જરા તેહ પૂરે;
ટલે આવરણથી ગુણ વિકાસે, સાધના શક્તિ તેમ તેમ પ્રકાસે. ૨૯

પ્રગટ્યો આતમ ધર્મ થયા સવિ સાધન રીત,
વાધકભાવ ગ્રહણતા ભાગી જાગી નીત;
હ્રદય હરીરણ તે પળ પૂરણ નિર્જરા કાજ,
અનભિસંધિ વંધકતા નીરસતા^૬ આતમરાજ. ૩૦

દેશપતિ જવ થયો નિત્ય સંગી, તદા કોણ થાય કુનય ચાલ સંગી;
યદા આતમા આત્મભાવે રમાવ્યો, તદા વાધક ભાવ દુરે ગમાવ્યો. ૩૧

૧ જ્ઞાનાવરણી, દર્શનાવરણી, મોહની અને અંતરાય કર્મ.
૨ લાગ. ૩ જોડિને. ૪ વિદ્ય. ૫ કર્તા, કર્મ, કરણ, સંપ્રદાન,
અપાદાન, અને અધિકરણરૂપ ષટ્. ૬ અનાહપયોગે વંધાતા
કર્મની ઓછાશ.

सहज क्षमा गुण शक्तिथी छेद्यो क्रोध सुभट,
 मार्दव^१ भाव प्रभावथी भेद्यो मान मरद;
 माया आर्जव^२ योगे लोभ ते निःस्पृह भाव,
 मोह महाभड^३ ध्वंसे ध्वंस्यो^४ सर्व विभाव.

३२

एम स्वभाविक थयो आत्म वीर, भोगवे आत्म संपदा सुधीर;
 जे उदयागता प्रकृति वळगी, अव्यापक थयो खेरवे तेह अळगी. ३३

धर्म ध्यान एक तानमे ध्यावे अरिहा सिद्ध,
 ते परिणतिथी प्रगटी तात्त्विक सहज समृद्ध;^५
 स्व स्वरूप एकत्वे तन्मय गुण पर्याय,
 ध्याने ध्याता निरमोहीने विकल्प जाय.

३४

यदा निर्विकल्पी थयो शुद्ध ब्रह्म, तदा अनुभवे शुद्ध आनंद शर्म;
 भेद रत्नत्रयी तीक्ष्णताए, अभेद रत्नत्रयी में समाए.

३५

दर्शन ज्ञान चरण गुण सम्यग् एक एकना हेतु,
 स्व स्व हेतु थया समकाले तेह अभेद भाषेतु;
 पूर्ण स्वजाति समाधि घनघाति दल छिन्न,
 क्षायिक भावे प्रगटे आत्म धर्म विभिन्न.

३६

१ नम्रता, लघुता-विनय. २ सरळता. ३ सुभट-वीर.

४ विनाश्या. ५ समृद्धि-अनर्गल धन.

પછી યોગ^૧ રુંધી થયો તે અયોગી, ભાવ શૈલે સિતાઈ^૨ અભંગી;
પંચ લઘુ અક્ષરે કાર્યકારી, ભવોપગ્રહી^૩ કર્મ સંતતિ વિઢારી. ૩૭

સમથ્રેણે એક સમયે પહોલ્યા જે લોકાંત,
અફુસમાળ^૪ ગતિ નિર્મલ્લ ચેતન ભાવ મહાંત;
ચરમ ત્રિભાગ વિહીન^૫ પ્રમાણે જસુ અવગાહ,
આતમ ભેદ અરુપ અલંકા નંદાવાહ. ૩૮

જીહાં એક સિદ્ધાત્મ તિહાં છે અનંતા, અવન્ના અગંધા નહિ ફાસમંતા;^૬
આતમગુણ પૂર્ણતાવંત સંતા, નિરાવાધ અત્યંત સુસ્વાસ્વાદ વંતા. ૩૯

કર્તા કારણ કારજ નિજ પરિણામિક ભાવ,
જ્ઞાતા જ્ઞાયક ભોગ્ય ભોગ્યતા શુદ્ધ સ્વભાવ;
ગ્રાહક રક્ષક વ્યાપક તન્મયતાઈ લીન,
પૂરણ આતમ ધર્મ પ્રકાસ રસેં લયલીન. ૪૦

દ્રવ્યથી જીવ ચેતન અલેશી, ક્ષેત્રથી જે અસંખ્ય પ્રદેશી;
ઉત્પાદ વળી નાસ ધ્રુવ કાલધર્મ, શુદ્ધ ઉપયોગ ગુણ ભાવ શર્મ. ૪૧
સ્યાદ્વાદ આતમ સત્તા રુચિ સમકિત તેહ,
આતમ ધર્મનો ભાસન નિર્મલ્લ જ્ઞાની જેહ;

૧ મન, વચન અને કાયા. ૨ મેરુપર્વતની જેવી નિશ્ચલતા,
શૈલેશીકરણ. ૩ અઘાતિ. ૪ અસ્પર્શમાન. ૫ કુ. ૬ વર્ણ ગંધ
અને સ્પર્શરહિત, અરૂપી શુદ્ધ સહજ સ્વરૂપી.

आत्म रमणी चरणी ध्यानी आत्म लीन,
आत्म धर्म रमो तेणे^१ भव्य सदा सुख पीन.^२ ४२

अहो भव्य तमे ओळखो जैन धर्म, जेणे पामीये शुद्ध अध्यात्ममर्म;
अल्पकाळे टळे दुष्ट कर्म, पामीये सोय आनंद शर्म. ४३

नय निक्षेप प्रमाणे जाणे जीवा जीव,
स्व पर विवेचन करतां थाये लाभ सदैव;
निश्चयने व्यवहारे विचरे जे मुनिराज,
भवसागरना तारण निर्भय तेह ज्हाज. ४४

वस्तु-तत्त्वे रम्या ते निग्रंथ, तत्त्व अभ्यास तिहां साधु पंथ;
तीणे गीतार्थ चरणे रहीजे, शुद्ध सिद्धान्त रस तो लहीजे. ४५

श्रुत अभ्यासी चोमासी वासी लीमडी ठाम,
शासन रागी सोभागी श्रावकनां बहु धाम;
स्वरतर गळ पाठक श्री दीपचंद सु पसाय,
देवचंद्र निज हरखे गायो आत्म राय. ४६

आत्म रमण करवा अभ्यासे, शुद्ध सत्ता रसीने उल्लासे;
देवचंद्रे रची आत्म गीता, आत्म रमणी मुनि सुप्रतीता.^३ ४७

इति अध्यात्म गीता.

क्षमा छत्रीशी.

- आदर जीव क्षमा गुण आदर, म करीश रागने द्वेषजी; आ० १
 समताये शीवसुख पामीजे, क्रोधे कुगति विशेषजी.
 समता संजम सार सुणीजे, कल्पसूत्रनी शाखजी; आ० २
 क्रोध पूर्व क्रोडि चारित्र बाळे, भगवंत एणीपेरे भाखजी.
 कुण कोण जीव तर्या उपशमथी, सांभळ तुं दृष्टांतजी; आ० ३
 कुण कोण जीव भम्या भवमांहे, क्रोध तणे विरतंतजी.
 सोमल ससरे शीश प्रजाळ्यो, बांधी माटीनी पाळजी; आ० ४
 गज सुकमाल क्षमा मन धरतो, मुक्ति गयो ततकाळजी.
 कुळ बाळुओ साधु कहातो, कींधो क्रोध अपारजी; आ० ५
 कोणिकनी गणिका वश पडियो, रडवडियो संसारजी.
 सोवनकार करी अति वेदन, बाधसुं वीट्युं शीशजी; आ० ६
 मेतारज मुनि मुगति पढोत्यो, उपशम एह जगीशजी.
 कुरुड अकुरुड वे साधु कहाता, रह्या कुणाला खाळजी; आ० ७
 क्रोध करी कुगते ते पढोत्या, जनम गमायो आळजी.
 कर्म खपावी मुगते पढोता, खंधक सूरिना शिष्यजी; आ० ८
 पालक पापीये घाणी पील्या, नाणी मनमां रीशजी.
 अच्छंकारी नारि अच्छी, तोडयो पियुशुं नेहजी; आ० ९
 बज्जर कुळ सहां दुःख बहोळां, क्रोध तणां फळ एहजी. आ० १०

- वाघणे सर्व शरीर बलूर्यु, तत्क्षण छोडयां प्राणजी;
 साधु सुकोशळ शिवसुख पाम्या, एह क्षमागुण जाणजी. आ० १०
- कुण चंडाळ कहिजे विहुमें, निरती नहि कहे देवजी;
 रुषी चंडाळ कहीजे वढतो, टाळे वेढनी टेवजी. आ० ११
- सातमी नरके गयो ते ब्रह्मदत्त, काढी ब्राह्मण आंखजी;
 क्रोध तणां फळ कडवां जाणी, रागद्वेष द्यो नांखजी. आ० १२
- खंधक रुषीनी खाल उतारी, सखो परीसह जेणजी;
 गरभावासना दुःखथी छुटयो, सबळ क्षमागुण तेणजी. आ० १३
- क्रोध करी खंधक आचारज, हुओ अग्नि कुमारजी;
 दंडक नृपनो देश प्रजाळ्यो, भमशे भवह मझारजी. आ० १४
- चंडरुद्र आचारज चळतां, मस्तक दीध प्रहारजी;
 क्षमा करंतां केवळ पाम्यो, नव दिक्षीत अणगारजी. आ० १५
- पांचवार रुषीने संताप्यो, आणी मनमां द्वेषजी;
 पंचभव सीमदह्यो नंदनादिक, क्रोधतणां फळ देखजी. आ० १६
- सागरचंदनुं शीश प्रजाळी, निशि नभसेन नरिंदजी;
 समता भाव धरी सुरलोके, पुहुतो परमानंदजी. आ० १७
- चंदना गुरुणीयें घणुं निभ्रंछी, धिग् धिग् तुज आचारजी;
 मृगावर्ती केवळ सिरि पामी, एह क्षमा अधिकारजी. आ० १८
- सांव प्रद्युम्न कुमारे संताप्यो, कृष्ण द्वैपायन साहजी;
 क्रोध करी तपनुं फळ हायों, कीधो द्वारिका दाहजी. आ० १९

- भरतने मारण मूठि उपाडी, बाहुवळ वळवंतजी; आ० २०
 उपशम रस मनमांहीं आणी, संजम ले मतिमंतजी.
 काउसगमां चडियो अति क्रोधे, प्रसनचंद्र रुपिरायजी; आ० २१
 सातमी नरकतणां दल मेळयां, कडुआ तेणें कषायजी.
 आहारमांहे क्रोधे रुपि थूंक्यो, आण्यो अमृत भावजी; आ० २२
 कूरगडुए केवळ पाम्युं, क्षमातणें परभावजी.
 पार्श्वनाथने उपसर्ग कीधा, कमठ भवांतर धीठजी; आ० २३
 नरक तिर्यंचतणां दुःख लाधां, क्रोधतणां फळ दीठजी
 क्षमावंत दमदंत मुनिश्वर, वनमां रह्यो काउस्सगजी; आ० २४
 कौरव कटक हण्यो इंटाळे, त्रोटया कर्मना वर्गजी.
 सज्या पाळक काने तरुओ, नाम्यो क्रोध उदीरजी; आ० २५
 विहुं काने खीला ठोकाणा, नवि छूटा महावीरजी.
 चार हत्यानो कारक हुंतो, दड प्रहारि अतिरेकजी; आ० २६
 क्षमा करीने मुक्ति प्हात्यो, उपसर्ग सही अनेकजी.
 पोहोरमांहे उपजंतो हार्यो, क्रोधें केवळ नाणजी;
 देखो श्रीदमसार मुनीश्वर, सूत्र गुण्यो उद्याणजी. आ० २७
 सिंह गुफावासी रुपि कीधो, थूलिभद्र उपर कोपजी;
 वेण्या वचनें गयो नेपाळे, कीधो संजम लोपजी. आ० २८
 चंद्रावतंसक काउसग रहियो, क्षमातणो भंडारजी;
 दासी तेल भर्यो निशि दीवो, सुर पदवी लही सारजी. आ० २९

एम अनेक तर्या त्रिभुवनमे, क्षमा गुणें भवि जीवजी;	
क्रोध करी कुगते ते पहोत्या, पाडंता मुख रीवजी.	आ० ३०
विष हलाहल कहीये विरुओ, ते मारे एकवारजी;	
पण कषाय अनंती वेळा, आपे मदण अपारजी.	आ० ३१
क्रोध करंता तप जप कीधां, न पडे कांड ठामजी;	
आप तपे परने संतापे, क्रोध शुं केहो कामजी.	आ० ३२
क्षमा करंतां खरच न लागे, भांगे क्रोड कलेशजी;	
अरिहंत देव आराधक थावे, व्यापे सुयश प्रदेशजी	आ० ३३
नगरमांहे नागोर नगीनो, ज्यां जिनवर प्रासादजी;	
श्रावक लोक वसे अति सुखीया, धर्मतणे प्रसादजी.	आ० ३४.
क्षमा छत्रीशी खांते कीधी, आतम पर उपकारजी;	
सांभळतां श्रावक पण समज्या, उपशम धर्यो अपारजी.	आ० ३५
जुग प्रधान जिणचंद सुरिश्चर, सकळचंद तसु शिष्यजी;	
समय सुंदर तसु शिष्य भणे एम, चतुर्विध संघ जगीसजी.	आ० ३६.
इति क्षमा छत्रीशी संपूर्ण.	

यति धर्म बन्निशी.

दोहा.

भाव यति तेने कहे, ज्यां दशविध यति धर्म;
कपट क्रियामां मालहता, महीयां बांधे कर्म.

लोकिक लोकोत्तर क्षमा, दुविध कही भगवंत;	
तेहमां लोकोत्तर क्षमा, प्रथम धर्म छे तंत.	२
वचन धर्म नामे कह्यो, तेहना पण बहु भेद;	
आगम वयणे जे क्षमा, तेह प्रथम अपखेद.	३
धर्म क्षमा निज सहजथी, चंदन गंध प्रकार;	
निरतिचार ते जाणीये, प्रथम सूक्ष्म अतिचार.	४
उपकारे अपकारथी, लौकिक वळी विवाग;	
बहु अतिचार भरी क्षमा, नहि संयमने लाग.	५
वार कषाये क्षय करी, जे मुनि धर्म लहाय;	
वचन धर्म नामे क्षमा, जे बहु तिहां कहाय.	६
महव अज्जव मुत्ति तव, पंच भेद एम जाण;	
त्यां पण भाव नियंठने, चरम भेद प्रमाण.	७
इह लोकादिक कामना, विण अणसण मुख जोग;	
शुद्ध निर्जरा फळ कह्यो, तप शिवमुख संयोग.	८
आश्रव द्वारने रुंधिये, इंद्रिय दंड कषाय;	
सत्तर भेद संयम कह्यो, एहिज मोक्ष उपाय.	९
सत्य सूत्र अविरुद्ध जे, वचन विवेक विशुद्ध;	
आलोयण जळ शुद्धता, शौच धर्म अविरुद्ध.	१०
खग उपाय मनमे धरे, धर्मोपगरण जेह;	
वरजित उपधि न आदरे, भाव अकिंचन तेह.	११
शील विषय मन वृत्ति जे, ब्रह्म तेह सुपवित्त;	
होय अनुत्तर देवने, विषय त्यागनो चित्त.	१२

ए दसविध यति धर्म जे, आराधे नित्य मेव;	
मूळ उत्तर गुण यतनर्था, तेहनी कीजे सेव.	१३
अंतर जतना विण किश्यो, बाह्य क्रियानो लाग;	
केवळ कंचुकि परिहरे, निर्विष हुए न नाग.	१४
दोषरहित आहार ल्ये, मनमां गारव राखि;	
ते केवळ आजीविका, सुयगडांगनी साखि.	१५
नाम धरावे चरणनुं, विगर चरण गुण खाण;	
पाप श्रमण ते जाणीये, उत्तराध्ययन प्रमाण.	१६
शुद्ध क्रिया न करी शके, तो तुं शुद्धि भाष;	
शुद्ध प्ररूपक होइ करी, जिनशासन स्थिति राख.	१७
उसन्नो पण करम रज, टाळे पाळे बोध;	
चरण करण अनुमोदता, गच्छाचारे सोध.	१८
हीणो पण ज्ञाने अधिक, सुंदर सुरुचि विशाल;	
अल्पागम मुनि नहि भलो, बोले उपदेश माळ.	१९
ज्ञानवंतने केवळी, द्रव्यादिक अहि नाण;	
वृहत् कल्प भाषे वळी, सरसा भाष्या जाण.	२०
ज्ञानादिक गुण मच्छरी, कष्ट करे ते फोक;	
ग्रंथि भेद पण तस नही, भूले भोळा लोक.	२१
ज्यां जोहार जवेहरी, ज्ञाने ज्ञानी तेम;	
हीणाधिक जाणे चतुर, मूरख जाणे केम.	२२
आदर कीधे तेहने, उन्मारग थीर होय;	

वाह्य क्रिया मत राचजो, पंचाशक अवलोय.	२३
जेहथी मारग पापीयो, तेहने सामो थाय;	
प्रत्यनीक ते पापीयो निश्चयें नरके जाय.	२४
सुंदर बुद्धि पणे कर्यो, सुंदर सरव न थाय;	
ज्ञानादिक वचने करी, मारग चाल्यो जाय.	२५
ज्ञानादिक वचने रखा, साथे जे शीव पंथ;	
आतम ज्ञाने उजळो, तेहु भाव निग्रंथ.	२६
निंदक निश्चें नारकी, वाह्य रुचि मति अंध;	
आतम ज्ञाने जे रमे, तेहने तो नहि बंध.	२७
आतम साखे धर्म जे, त्यां जननुं शुं काम; ?	
जन मन रंजन धर्मनुं, मूल न एक बदाम.	२८
जगमां जन छे बहु सुखी, रुचि नही को एक;	
निज हित होय तिम कीजीये, ग्रही प्रतिज्ञा टेक.	२९
दूर रही जे विषयथी, कीजे श्रुत अभ्यास;	
संगति कीजे संतनी, हुइये तेहना दास.	३०
समतासैं लय लाइये, धरि अध्यातम रंग;	
निंदा तजीये परतणी, भजीये संयम चंग.	३१
वाचक यश विजयें कही, ए मुनिने हित वात;	
एह भाव जे मुनि धरे, ते पामे शीव सात.	३२

इति संयम वत्तीसी संपूर्ण.

“જૈન કોમના હિતની શાતર શાસ નિર્માણ કરેલી સમયાનુસારી બહુ ઉપયોગી સૂચનાઓ.”

૧. વિદેશી ઇષ્ટ વસ્તુઓથી આપણે સદંતર દૂર રહેવું અને સ્વદેશી પવિત્ર વસ્તુઓનો જ ઉપયોગ નિશ્ચયપૂર્વક કરવો અને કરાવવો.

૨. આપણા પવિત્ર તીર્થોની રક્ષા માટે આપણે વિશેષે સાવધાન રહેવું.

૩. કોઈ પણ પ્રકારના સોટા વ્યસનથી સાવધાનપણે દૂર રહેવું, અને અન્ય માફ બ્હેનોને દૂર રહેવા પ્રેરણા કર્યા કરવી.

૪. શાંત રસથી ભરપૂર જિન-પ્રતિમાને જિનવત્ લેખી તેવી શાંત દશા પ્રગટાવવા પ્રતિદિન પૂજા અર્ચાદિક કરવા કરાવવા પૂરતું લક્ષ રાખવું તથા રાખાવું.

૫. પરમ સુખ શાંતિને આપવાવાળી શ્રી જિન વાણીનો સ્વાદ મેળવવા દિવસ રાત્રીમાં થોડો વચ્ચે પળ જરૂર શ્રમ લેવો, અભ્યાસ રાખવો.

૬. જૈન તરીકે આપણું શું શું કર્તવ્ય છે તે પૂરા તોરથી જાણી લેવા અને જાણીને તે પ્રમાણે વર્તવા પૂરો રુચાલ રાખવો.

૭. શરીર સારું હોય તો ધર્મ સાધન સારી રીતે સાધી શકાય છે. એવી બુદ્ધિથી શરુઆતથીજ શરીરની સંભાળ રાખવા સાવચેત રહેવું. વઢી બાઢલમ, વૃદ્ધવિવાહ, પરસ્ત્રી તથા વેશ્યાગમન, કુપથ્ય ભોજન અને કુદરત વિરુદ્ધ વર્તનથી નાહક વિર્યનો નાશ થવા સાથે શરીર કમજોર થાયજ છે, એમ સમજી ઉક્ત અનાચારોથી સદંતર દૂર રહેવા ધ્યાસ લક્ષ રાખતાં રહેવું.

૮. આવકના પ્રમાણમાંજ સ્વર્ચ કરવા તેમજ નકામા ઉઢાઉ સ્વર્ચો બંધ કરી બચેલા નાણાંનો સદુપયોગ કરવા કરાવવા પૂરતું લક્ષ રાખવું અને રસાવવું.

૯. ધર્માદા સ્વાતે જે રકમ સ્વર્ચવા ધારી હોય તે વિલંબ કર્યા વિના વિવેકથી સ્વર્ચી દેવી. કારણકે સદા કાઢે સરસા પરિણામ રહી શકતા નથી. વઢી લક્ષ્મી પળ આજ છે, અને કાઢે નથી.

૧૦. જ્ઞાન દાન સમાન કોઈ દાન નથી, એમ સમજી સહુએ તેમાં યથાશક્તિ સહાય કરવી, તત્ત્વ જ્ઞાનનો ફેલાવો થવા પામે તેવો પ્રબંધ કરવો, કેમકે શાસનની ઉન્નતિનો સ્વરો આધાર તત્ત્વજ્ઞાન ઉપરજ છે.

૧૧. જૈની માઈ બ્હેનોમાં પળ કેટલાક ભાગે કઠા કૌશલ્યની સ્વામીથી, પ્રમાદથી તથા અગમચેતીપણાના અભાવથી બહુધા નાત વરા વિગેરે નકામા સ્વર્ચો કરવાથી દુઃખી હાલત થવા પામેલ છે. તે દૂર થાય તેવી દેશકાઠને અનુસારે ઉછરતી પ્રજાને તાલીમ (કેઢવણી) આપવી દરેક સ્થળે શરૂ કરવાની પૂરી જરૂર છે.

૧૨. વીતરાગ પ્રભુનો ઉપદેશ સારી આલમને ઉપગારી થઈ શકે એવો હોવાથી તેનો જેમ પ્રસાર થવા પામે તેમ પ્રયત્ન કર્યા કરવો. જિનેશ્વર ભગવાને આપેલી શિશ્વામણોનું સાર એ છે કે.

ક. સર્વ જીવનું મળું કરવા કરાવવા બનતી કાઠજી રાખવી.

સ. સાદાઈ અને નરમાશ રાખવી.

ग. समजु अने सरल (विवेकी) बनवुं.

घ. निर्लोभी थइ संतोष वृत्तिमांज सुख मानवुं.

ङ. आळस तजी चीवट राखी यथाशक्ति आत्मसाधन करवुं.

च. मन, वचन अने कायाने काबुमां राखवा तत्पर रहेवुं.

छ. सत्यनुं स्वरूप समजीने सत्यज बोलवुं, हितमित भाषण करवुं.

ज. अंतःकरण साफ राखी शुद्ध व्यवहार सेवो कोइ रीते मलीनता आदरवी नहि.

झ. उदार दिलथी आत्मार्पण करवुं, स्वार्थता तजी परमार्थ प्रति प्रेम लगाडवो, परार्थ परायण रहेवुं.

ञ. उत्तम प्रकारनुं सद्वर्तन (आदरवुं) सेववुं.

१३. काळ मुख कुसंपने जेम तेम दाटी दइ सुखदायी संपने वधारवा शासन रसिक जनोए भगीरथ प्रयत्न सेववा तत्पर थवुं.

१४. हानिकारक रीत रीवाजोने दूर करवा कराववा पूरतुं मथन करवुं.

૧૫. સીદાતા સાધર્મી જનોને વિવેકથી સહાય આપવા મેદાન પડવું.

૧૬. જે ઉત્તમ પુરુષે આપણને ઉપગાર કર્યો હોય તેની સામા થઈ તેને નુકશાન કરવાની અગર તેનું બુરુ બોલવાની પ્રવૃત્તિ સ્વાર્થને સ્વાતર અગર પ્રાણાંત કદ આપે છતે પળ કરવી નહિ.

૧૭. કોઈએ કરેલા અપરાધથી ગુસ્સે થઈ તેનો અનાદર કરવાને બદલે શાંતિથી તેનું સ્વરૂપ સમજાવી ઠેકાણે પાડવામાંજ સાર છે.

૧૮. દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવને લક્ષમાં રાખીને ઊચિત પ્રવૃત્તિ કરતાં નમ્રતા ધારણ કરશે, તેજ મવ્યજનો સ્વપર હિતને સાધવા સમર્થ થઈ શકશે. રાગદ્વેષ અને મોહને સર્વથા તજી સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી થઈ આપણને પળ ઇવાજ-નિર્મલ નિર્દોષ થવા જિનેશ્વર ભગવાન ઉપદિશે છે.

ઉક્ત સૂચના મુજબ વર્તવા સકલ ઉપદેશક મુનિમંડલ તથા અન્ય ઉત્સાહી શ્રાવક વર્ગ સ્વાર્થ જીગરથી પ્રયત્ન કરે તો સારો અને સંગીન લાભ સ્વલ્પ સમયમાં થવા સંભવે છે. સુત્રેષુ કિંબદુના.

शुद्धिपत्र.

जैन हितोपदेश भाग २ जो.

पृष्ठ.	लीटी.	अशुद्ध.	शुद्ध.
२	३	विरह	विरहे
५	६	त्यजं	त्यज
१०	२	शत्रु	शत्रू
१०	२	विज्ञेयो	विज्ञेयौ
१०	३	फलप्रदम्	फलप्रदौ
१०	५	मुलम्	मूलम्
१९	६	तमे	तेम
३४	११	वर	वैर
४१	११	तथा	तेथी
४६	१६	पासे	पाछळ रहेलुं
४९	३	अनती	अनंती
४९	१०	धमनां	धर्मनां
५६	१४	फळीभत	फळीभूत
५५	८	अघन .	अघने
५८	१६	वाँण	निर्वाण
८२	१४	उपयोगमां	उपयोग
१२९	८	कलीनताने	कुलीनताने

जैन हितोपदेश भाग ३ जो.

पृष्ठ.	लीटी.	अशुद्ध.	शुद्ध.
१६	२	अस्थिर	स्थिर
२३	२	समुद्धोत्थं	समुद्धोत्थं
२९	७	दुःपूर	दुष्पूर
२९	१५	मिनेभ	मीनेभ
७०	१२	संज्ञिकं	संज्ञकं
७०	१४	शरीररूप	शरीररूप
७३	१६	नीरूपे	नीरूपे
७३	१६	रूपीणी	रूपिणी
९१	१३	लोकसंज्ञाये	लोकसंज्ञा ए
९२	२	एवी	एवा
१०७	३	परेश्वेपि	परेश्वपि
१०७	५	भेदा	भेदाः
१०८	७	पाछली	पाछला
१०८	१५	योग	योग.
१०८	१९	करवानां	करवानां
१२९	१२	लइ	थइ
१३३	२	मार्दीकृतं	मार्दीकृतं
१३६	८	तद	तज्
१३८	५	पूर्णन्दघने	पूर्णनन्दघने
१४४	१९	मोटो	मोटो
१८१	९	धारो	धारी

